Рік VII. Р. 1898 кн. VI. Т. XXVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŚKYJ

VII Jahrgang. 1898, VI B. B. XXVI.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

ЗМІСТ XXVI ТОМУ.

1. Писаня І. П. Котляревського в Галичині, подав Др. Іван Франко . . . . . . с. 1—14
2. „Тїсні роки", причинки до історії Галичини 1846—1861 рр., подав Михайло Зубрицький . . . . с. 1—16
3. Описи Ратенського староства 1500—1512 рр., подав М. Грушевський . . . . . с. 1—40
4. Miscellanea: а) З паперів Жеґоти Паулї, под. С. Здзярский; б) Із переписки П. Кулїша з Галичанами 1870—1871 рр., под. Др. І. Франко . . . . с. 1—16
5. Наукова Хронїка: а) Огляд часописей за 1897 р. — часописи видавані поза Україною-Русю . с. 1—32
6. Біблїоґрафія (рецензиї й справоздання, зміст на с. 59) . . . . с. 1—60
7. З Товариства: Ювилей відродження українсько-руського письменства, подав О. Маковей . с. 1—14

Inhalt des XXVI Bandes.

1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko . . . . S. 1—14
2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj . . . . 1—16
3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj . . . . . 1—40
4. Miscellanea . . . . 1—16
5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) . . . . 1—32
6. Bibliographie . . . . 1—60
7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej . . . . 1—14

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

Писаня І. П. Котляревського в Галичині.

Подав Др. Іван Франко.

Писаня Котляревського задля їх глубокої національности, простоти і притім загально-людської доступности і зрозумілости не могли лишити ся без впливу на відродженє українсько-руського національного духа не тілько на Україні, але і в Галичині. Правда, літературна продукция галицьких Русинів до 1848 року була занадто слаба, занадто стїснена тодїшнїми цензурними обставинами (десять раз гірше, нїж було стїснене українське письменство в тодїшній Росиї!), щоб ми могли бачити в нїй виразні слїди і плоди впливу Котляревського, а глухий антракт 1850—1860 рр. заглушив і ті здорові зерна, які були посїяні давнїйше. Та проте від перших пробликсків нашого відродженя аж до 1849 року ми раз у раз стрічаємо слїди впливу Котляревського на наших писателїв і на ширшу громаду. Задачею отсих рядків є зібрати ті слїди в одну мозаіку.

Коли і яким шляхом дістала ся Енеїда до Галичини? Докладно сего не можемо сказати. Виданє з 1809 р. було в бібліотецї Оссолїнських у Львові (утвореній 1817 р.) і тут певно знайомили ся з ним деякі студенти-Русини; універсітетська бібліотека має тілько виданє 1842 р., тай то справлене мабуть уже по 1848 роцї. Зрештою між Україною і Галичиною до 1848 р. від самого роздїлу Польщі були далеко частїйші звязки, нїж потім. Великі маґнати Потоцкі, Ржевускі і иньші мали маєтки по сей і по той бік кордону, їздили часто сюди й туди і тягали з собою численну двірню: слїди сих переїздів лишили ся в дворацьких піснях, складаних при дворах тих панів при кінцї

XVIII і в початку нашого віку. От якась служниця привезена з України до Галичини чує себе мов у иньшім сьвіті і промовляє:

З України тут приходжу в жалости бідненька,
Ах, щаслива-м, що знаходжу мого козаченька.
Не такії тут сторони, як у нас любії;
Тутка хлопці як ворони, при тім невірнії.
І я родом з України, де доволї всього:
Дївки красні як калини, богаті до того,
І вірнії і хороші, дотримують слова, —
А тут хлопця за три гроші продати готова.
(*Wacław z Oleska,* 292).

В иньшій співанці „Козак з України“ малює своє двірське житє:

Гей я козак з України,
Козак з роду, козак з міни,
Нїгди в житю не заплачу:
Гучу, кричу, граю, скачу.
Бодай наше Поберіже!
Хоч нагайка плечі вріже,
Козак на то не заплаче,
Гукне, крикне, грає, скаче. (Тамже, 202).

Були крім того й ріжнородні иньші зносини Галичан з Україною. Руські міщане і селяне з Дрогобича, Калуша і иньших підгірських міст возили на Україну сіль; одну з найкращих памяток деревляного церковного будівництва в Галичинї, церков сьв. Юра в Дрогобичи, купили дрогобицькі солярі десь над Днїпром за сіль і на своїх возах привезли до Дрогобича. (Див. Przegląd archeologiczny, Lwów, 1882—83). Сам Котляревський у Енеїдї натякає на те, що навіть лївобережні богаті козаки гонили волів до Шльонська, се б то на славні ярмарки в Голомуцї (Див. „Перше виданнє Енеїди“, Львів, 1898, стор. 45). Все те давало змогу Галичанам познайомитись з книжкою, що в Росиї зараз по своїм виходї зробила ся дуже популярною, коли на протягу 11 літ видержала три виданя.

Та проте перші слїди знайомости Галичан з Енеїдою не старші 20-их років нашого віку, тай то коли зачислити до 20-их років той відривок рукописного відпису Енеїди, який описав д. Коцовський у „Зорі“ (1886, стор. 416). Сей відривок, переписаний у Галичинї латинськими лїтерами, мабуть із виданя 1808 р., цікавий тим, що переписаний не з друку, а з якогось иньшого рукопису. У мене в руках є иньший список Енеїди Котляревського,

зладжений на Україні, але давно принесений до Галичини; я одержав його від львівського антиквария Ігля, що закупив його разом з иньшими книжками і паперами, що лишили ся по якімсь старім руськім сьвященнику. Сей список — копія з виданя 1808 р., значить, містить у собі три перші пісні (без „особи мацапури"), зрештою без розділу на строфи і пісні, тільки з титулом „Енеида на Малороссійскій языкъ перениціованная", а на обложцї є підпис „Мрилодскій священник".

Що Поляки в ту пору ще нерозбудженого национального польсько-руського антаґонізму могли переписувати і перевозити українські твори, на се маємо не мало доказів. Українські вірші Гулака-Артемовського передруковувала „Biblioteka Warszawska" 1829 р. Поляк Васілєвский знайомив Шашкевича „з новійшими творами української, польської і сербської лїтератури" (Коцовський. Руська бібліот. Ш, стор. XX). З Енеїдою познайомив ся Шашкевич мабуть аж на фільософії (1830—32), правдоподібно з тим екземплярем, що є в бібліотецї Оссолїнських (пор. Коцовський, стор. XX). Той сам екземпляр читав мабуть і Головацький, знайомлячи ся ще ґімназистом у львівських бібліотеках з першими творами української лїтератури (Коцовський, стор. XXII). В передмові до „Русалки Днїстрової" Шашкевич згадує про всї виданя Енеїди (Руска бібліотека Ш, 380), але з цитованя титулу „Енеида на малороссійскій язык переложенная" видно, що він мав під рукою тілько видане 1809 р.; два перші мали в титулї слово „перелицїованная".

Иньше видане, а власне з 1808 р. мав під руками Осип Левицький, автор звісної граматики 1838 р. В єго паперах, що знаходять ся в бібліотецї „Народного Дому", є між иньшим зшиток з 16 карток 8^0, зладжений десь в початку 30-их років, що має титул „Опытъ Рускои Библіографіи. Іосиф Левицкій". Очевидячки се не є ориґінальна робота, а тілько виписка з російської бібліоґрафії, може з „Опыта" Сопікова. Там між иньшим виписано титул Енеїди, виданя 1809 р. В своїй граматицї Левицький знає і цитує усе тілько видане 1808 р. (стор. XVII сам титул, стор. 195 приведено 27 строфу першої піснї: „А самъ вернувшись во будинки" — до „Ажъ вось Дидона за чубъ хвать", і „Anhang" стор. 46—47, перша половина другої строфи першої піснї).

Д. Коцовському належить ся заслуга, що він і в власних віршових складанях Осипа Левицького відкрив деякий вплив Котляревського, головно-ж у віршику „Во честь Єго превосхо-

дительству преосвященнѣйшому Киръ Михаилу Лѣвицкому“ з 1838 р., де звичайний бомбаст подібних віршів підмішаний ультрапопулярними зворотами, як „Гатанасъ“ зам. Атанасий і т. н.

Сліди того впливу можна віднайти і в вірші того-ж Левицького з 1837 р. пз. „Стйхъ во честь его Преосвященьству Кvръ Іоанну Снѣгурскому, біскупови Перемыскому, Самбо̂рскому и Саноцкому и т. д. милостивіјшому добродѣјови..: Іосифомъ Лѣвицкимъ, парохомъ-Школьскимъ у по̂дножіја Јего престола съ найбо̂льшимъ ушанованьјомъ сложенный“. В тій вірші, що відзначує ся й правописними інновациями (лат. j), чути подих тої самої весни, яка віє від „Русалки Дністрової“:

> Руссалочки, що въ Карпатахъ
> Всюды роjомъ видно васъ;
> Люди кажуть по всѣхъ хатахъ,
> Же нôчный вамъ милый часъ.
>
> Ја то часто визирају
> При луночцѣ надъ Днѣстромъ;
> Но хотя васъ не видају,
> Прецѣ чују пѣсней громъ.
>
> Тіи пѣсни зъ по̂дъ калины
> Преривајe соловій;
> По надъ горы и долины
> Полъно вашихъ мельодій.

Склад сеї вірші каже нам догадувати ся, що Левицький мав у руках крім Енеїди ще й Котляревського Оду до кн. Куракина. Що ся ода була у нас звісна в рукописї, на се маємо найлїпший доказ в тім, що в 1849 роцї її опублїкував у-перве Головацкий в львівській ґазетцї „Пчола“.

Звісно, сей вплив був не великий і не тривкий. О. Левицький не мав нїякого поетичного таланту і до кінця своєї писательської дїяльности не зблизив ся рішучо до народнього ґрунту. Та про те Енеїда мала в Галичинї богато прихильників. Найлїпшим доказом на се є намір К. Блонського, посла на сойм віденський 1848 р. — видати її у нас друком в 1848 роцї. Блонський опублїкував тодїж поклик до передплати на „Енеїду“, але намір виданя якось не здїйснив ся.

Драматичним творам Котляревського пощастило лїпше в Галичинї. „Наталка Полтавка“ і „Москаль Чарівник“ дійшли до нас у виданях Срезневського (Украинскій сборникъ, Харьковъ, кн. 1, 1838 г. і кн. 2, Москва, 1841 г.). Виданя „Наталки“ з 1819 р. Головацький не знає (Руска бібліот. III, 350). Ще в 30-тих роках

тему „Москаля чарівника“ обробив о. Степан Петрушевич у Добрянах в оперегцї пз. „Первописна опера. Мужъ старій, жôнка молода, домовая забавка въ єдномъ дѣйствіи, з громадскихъ повѣстокъ уложена“ (див. Житє і Слово, II, 442), та, здаєть ся, незалежно від Котляревського. Якась переробка „Москаля Чарівника“ була виставлена на аматорських спектаклях у Львові і в Перемишлї в 1848 роцї (див. Руска бібл. III, 351) пз. „Жовнїр-чаровник“. „Наталку Полтавку“ переробив 1848 р. о. Іван Озаркевич, парох у Коломиї; єго заходом її виставлено кілька разів у Коломиї, пізнїйше много разів у Львові і в Перемишлї, все в тім самім памятнім роцї. В Коломиї перша вистава „Наталки Полтавки“ викликала нечуваний ентузіазм. Загал зібраних у театрі не знав нїчого доси про сей твір анї про єго автора. По скінченю акту роздали ся гучні оклики: автор! автор! Коли оклики не втихали, один із акторів виступив на сцену, щоби пояснити зібраним, що автор як раз перед 10 лїтами вмер, але розентузіазмовані Русини приняли його за автора і заглушили його слова довгими, бурливими оплесками; бідоласї не лишало ся нїщо, як тілько поклонити ся і піти зі сцени. Оттак повстала анекдота про те, що Котляревський в 1848 р. був у Коломиї.

Свою переробку „Наталки Полтавки“ о. Озаркевич опублїкував друком у Чернівцях і то, задля браку руських букв у друкарні — латинкою. Се виданє — велика бібліографічна рідкість, от тим то я подаю докладний єго опис, складаючи тут щиру подяку о. Іванови Озаркевичу (синови) за удїленє менї примірника сеї книжечки. Є се брошурка 8°, має 38 сторін і ще одну непаґіновану картку, де списано „Omyłki drukarski“. Друковано на грубім, бібулястім папері. Перша картка — титулова, має напис. „Komedyo-opera. Diwka na widdaniu, abo: Na myłowanie nema syłowanie. Złożena w Kołomyi“. Місця друку, назви автора і переробника анї року не подано, — знак, що ся „Komedyo-opera“ мала чинити одну цїлість з иньшою переробкою о. Озаркевича, друкованою в такім самім форматї і в тім самім часї пз. „Komedyo-opera. Wesilie abo Nad Cyhana Szmahayła nema rozumniszoho. W troch diystwijach z śpiewamy i tańciamy narodowymy — napysana w Kołomyi na wzor Stecka, izdał Joann Ozarkiewicz. W Czernowcach napeczatano u Jana Eckharta i syna. 1849“. (Є се драматична переробка поемки Петра Писаревського „Стецько“, друкованої 1841 р. в Корсуновій збірцї „Сніп“). На обороті першої картки „Дївки на відданю“ є реєстр осіб: „Annyczka, diwka na wid-

daniu. Horpyna Terpełycha, jey maty. Petro kochanok Annyczky. Nykoła, dałekiy krewnyi Annyczki. Teterwakowski, woznyi, żenych Annyczki. Makohoneńko, silskyi Desietnyk". Вже з сего реєстрика видно, що І. Озаркевичови хотїло ся подати Котляревського Галичанам не в ориґіналї, а в підгірськім кіптарі. Він підгоняє мову оригіналу до покутського диялекту, скорочує дещо, пропускаючи деякі льокальні деталї (згадку про Шведчину і про московські пеєи з української істориї в VI сценї другого акту і деякі піснї, як ось терцет в VI сценї першого акту, пісню Миколи в першій сценї другого акту і т. и.). Возний у него говорить як галицько-руський підпанок, отже чисто по руськи, домішуючи тілько „пане добродзею". Загалом о. Озаркевич силкував ся надати пєсї льокальний коломийський кольорит і для того декуди замісць українських пісень повставляв галицькі. І так в „besidi II" звісна пісня Возного „От юних лїт" пропущена і замісь неї знаходимо один куплет:

Abo pidu utopiusia,
Abo w kamiń rozibjusia
Aby toje uweś świt znaw,
Że tia woznyj szczyre kochaw.

Наталчина пісня при кінцї другої сцени в переробцї виглядає ось як:

Wydno szlachy Kołomyiski, sławnu okołyciu,
Poszinuyte syrotoczku, bidnuju diwyciu.
Chot uboha i prostaczka, a czesnoho rodu,
Ne wstyd mini szyty, priesty i nosyty wodu.
Wy w żupanach i pysmenni, tak riwni z panamy,
I jak że wam riwnatysi z prostymy diwkamy.

Пісня Возного в III сценї першого акту „Всякому городу нрав і права" перероблена у о. Озаркевича ось як:

W kożdim misti inszi prawa, szczo czołowik to hołowa.
Kożdoho zysk wede za nis, kożdoho kusyt własnyj bis.
Tam pes wowka rozdyraje, tam wowk wiwciu pożyraje.
Cap kapustu tne w horodi, aż ne znaje koły hodi.
Kożdyi bilszyi hne nyzkoho, kożdyi duższyi bie słabszoho.
Bidnyi bohaczewy słuha, a skorczywsi tak jak duha.
De ne smarujut, tam skrypyt, chto ide prawdow, z zadu sedyt.
Zawsze dre rot łyszka sucha, chtoż na świti jest bez hricha,
Mości Dobrodzieju?

Замісь піснї Возного при кінцї сеї сцени (Ой доля людськая) Озаркевич поклав куплет галицької піснї:

Ach ja neszczasływyi, szczo maju dijaty,
Lubiu diwczynu, ne mohu i wziaty.
Nemożu i wziaty, bo zaruczenaja.
Och dołeż moja, dołe neszczasnaja.

Як примір, як о. Озаркевич переробляв макаронїчну прозу Возного і нївечив при тім пишні цьвіти гумору та тонкої іронії, якими нераз блискотять єго кручені фрази, досить буде привести одну реплїку з остатнього акту; приводжу її в оригіналї і в галицькій переробцї:

Размышлялъ я предовольно и нашелъ, що великодушный поступокъ всякіи страсти въ насъ пересилываетъ. Я Возный, и признаюсь, що отъ рожденія моего расположенъ къ добрымъ дѣламъ; но за недосужностію по должности и за другими клопотами доселѣ ни одного не здѣлавъ. Поступокъ Петра, толико усердный и безъ примѣси ухищренія, подвигаетъ мене на нижеслѣдующее. (До Терпелихи). Ветха деньми, благословите-ли на благое дѣло?

Ja uże dowho rozmyszlaju, ałe Mości Dobrodzieju, piznaju, szczo serce — bida. Ja Woznyi i maju z dytyństwa dobre wichowanie, — ałe postupok Petra prymuszuje mene znajete do czoho? (do Terpełychi) Stareńka! czy schoczesz na dobre diło pobłahosłowyty?

При кінцї замісць „Ой я дївчина Наталка“ Анничка співає:

Chot ja diwka bidneńkaja, koło mene wjutsi,
I bohati i pysmenni czerez mene bjutsi.
Ja jednoho Petra lubju i szczyre i duże,
Nay ich bude razom trysta, to mini bayduże.
Ja na Petra oziedała, a Petro miy luby,
Wybawyw my duszu, tiło wid wicznoi zhuby.
(Wsi razom spiwajut).

Treba si wraz wesełyty,
Slozy naszi osuszyty.
Treba sobi prypimnuty:
Ne do smerty w nużdi buty.
Nay si z nużdy rozpukajut,
Kotri szczo złe zamyszlajut, —
A my hidno prożywaymo,
Prykład druhym z sebe daymo.
Chto chocze buty szczziesływyi,
Nayże bude i terpeływyi,
W Bohu ufnost pokładaje,
O bidnych ne zabuwaje.
W Bohu ufnost pokładaje,
Na bidnych si ohliedaje.

Що взагалї писаня Котляревського займали видне місце між чинниками галицько-руського відродженя, про се переконують нас промови деяких участників з'їзду руських учених 1848 р. Щоб удокументувати придатність українсько-руської народньої мови до мальованя всяких станів людської душі і явищ природи, говорить Микола Устиянович: „Аж хочем налюбовати ся єї принадами милости, пійдім до Основяненка Марусї; аж желаєм надивити ся ненаглядним єї барв красотам, вержмо око на єго схід сонця; аж хочем узброіти ся в кріпость, послухаймо громкого Шевченка; аж розвеселити ся і попустовати, возмім Котляревского" (Головацкій, Историч. Очеркъ основанія Галицко-руской Матицѣ, стор. 9). В своїй „Росправѣ о языцѣ южнорускôмъ и єго нарѣчіяхъ", читаній на тім з'їздї д. 23 жовтня, згадує Головацький про Котляревського як про того, що „первый показавъ дорогу (до заведеня укр. руської мови в книжну лїтературу) перелицевавши Енеиду и написавши килька оперъ" (тамже стор. 55). І третїй член, руської трійцї, Іван Вагилевич, очевидячки знав і високо цїнив писаня Котляревського і сказав про них своє слово в тім самім 1848 роцї. Видаючи в тім роцї „Dnewnyk ruskij", орґан тодїшньої „нової ери" або так званого „Ruskoho Soboru" Вагилевич надрукував в ч. 5, 6 і 8 тої часописї свої з многих поглядів цїнні „Замѣтки о руской литературѣ", де ось як відізвав ся про Котляревського: „При кôнци 18 вѣку виступилъ И. Котляревскій († 1839), творитель литературы рускои. Єго Енеида травестована (Петер. 1798, втор. изд. 1809, трет. изд. 1811, четв. изд. Харьк. 1842) въ шести книгахъ, съ стремленіемъ представленія лихого въ звычаяхъ и обычаяхъ своихъ краянъ, для многихъ отличныхъ, наветь рѣдкихъ красотъ будетъ всегда оздобою литературы, особенно, що ся залицаетъ невымушенымъ гуморомъ и гладкою сплавностию. Окроме того писалъ онъ также комедіо-оперы: Наталка-Полтавка (Харьк. 1838), котра ся отзначаетъ рѣзкимъ зачеркомъ характеровъ, и Москаль Чаровникъ (Моск. 1842), котра ся залицаетъ меткостью въ розвитью" (Руска Библіот. III, 153—154).

Пильнїйше заняв ся студіованєм житя і творів Котляревського Я. Головацький, іменований в початку 1849 р. професором руської мови і лїтератури на львівськім унїверситетї. Він присьвятив Котляревському горячу згадку в своїй третїй вступній лекциї, виголошеній д. 5 лютого 1849 р. Згадавши про роздїл Польщі і пановане псевдоклясицизму в російській і польській лїтературі кінця XVIII в. Головацький так говорить далї: „Тогди

то жив на Українї Іван Котляревский. В молодих лїтах займавши ся виучуванєм молодежи у можних панів на Українї, він прислухував ся пісням народним, учащав на забави, ігри народні, присмотрював ся забиткам народа, повірям, забобонам, приглядав ся хибам і недостаткам своїх родимцїв, іспитовав характер їх, так ізучовав властивим єму талантом свою родиму народність. Призберавши так собі материяли, на тій підставі зачав писати свою Енеїду на малоросийский язик перелицьовануюю.

„Було то тогди, коли ще Парнас со всїми богами в великій почести був у поетів. Котляревский перенїсши свого богатиря на Україну, перестроівши 'го в козаки, поволїк цїлий давний Парнас за ним, оказав в посьмішних образах неприличність взиваня богів, котрі давно не суть в чести у жадного народа. Блюмауера травестирована Енеїда дала 'му запевне перву мисль, но Котляревский не послїдував Блюмауерови, котрий ся шамотав своїм дотепом найбільше на надужитя монашества і пр., а так мав свою часову важність. Котляревский виобразив цїлий свій нарід, цїлий бит єго описав. Досить перечитати містця, де описані поминки по Анхизови, хід до пекла або війну Турна з Енеєм і пр., аби ся о тім переконати. Все тоє позостане завсїгди в своєй красї, в своєй сьвіжости, бо є народне. Кромі того писав Котляревский опери малоросийскії, в котрих завсїгди старав ся народність малоруску піднести, язик малоруский підвисити, ставляючи 'го або в противоположности до книжного, або до российского (великоруского)“ [1]).

[1]) Я. Головацкій, Три вступительнiи преподаванія о рускôй словесности, Львôвъ, 1849, пор. Руска бібліотека, III, 346. Щоб показати повну неоріґінальність тих слів Головацкого, приводимо анальоґічні місця з єго российських жерел: „По окончанiи курса... занимался въ частныхъ помѣщичьихъ домахъ обученіемъ и воспитаніемъ дѣтей... бывалъ на сходьбищахъ и играхъ народныхъ и самъ переодѣтый участвовалъ въ нихъ, прилежно вслушивался въ народный говоръ, записывалъ пѣсни и слова, изучалъ языкъ, нравы, обычаи, обряды, повѣрья, и преданія Украинцевъ, какъ бы подготовляя себя къ предстоящему труду“ (Воспоминанія объ И. П. Котляревскомъ. Изъ записокъ старожила (Ст. Стеблина-Каминскаго). Полтава 1869 стор. 10. (Повисший виривок узятий із біоґрафії Котляревського надрукованої в „Сѣверной Пчелѣ“ в маю 1839 і передрукованої з додатками в отсїй брошурі). „Комизмъ его Энеиды неподражаемъ, — вездѣ дышетъ самая непринужденная сатира, блестящая неподдѣльною веселостью и остротами наблюдательнаго ума. Вся Украина читала Энеиду съ восхищеніемъ. Легкость разсказа, вѣрность красокъ, тонкія шутки были въ полной мѣрѣ новы, очаровательны.

Ми подали дословно все, що тодї говорив Головацький про Котляревського (змінивши тілько правопись), бо ся промова видаєть ся нам характерною для галицького вченого і для цїлого єго поколїня. Ті слова переважно повиписувані з російських критик і біоґрафій Стеблина-Камінського і инших; в тім немногім, що додав від себе Головацький, видно хиба одно: вміючи бодай відчути чисто національне значінє „Енеіди" він далеко не вмів відповідно оцїнити його. А надто погляд на социяльне, громадське значінє такого факту, як виданє книжки на мужицькій мові і осьміянє на тій мові псевдоклясичного Парнаса у нашого вченого зовсїм наївний і дитинячий. Тут виявила ся вся сила і вся слабість тодїшнього галицько-руського руху. Сила в тім, що тодїшні люде добре відчували свою руськість і любили її; слабість у тім, що вони бачили перед собою якусь абстрактну Русь, а не бачили живого, конкретного руського люду з його потребами, не розуміли того, що тілько з того селянства і для него може і мусить двигнути ся нова Русь, оживлена тим духом, що уперве могутним подихом повіяв із Енеїди Котляревського. І для того у самого Головацкого і у цїлого єго поколїня був можливий такий швидкий і різкий поворот від формального націоналїзму малоруського до такого-ж формального і абстрактного націоналїзму „общерусского", а відси вже був тілько один малий крок до конкретного обмосковленя.

Як високо ставив Головацький Котляревського в початку 1848 року, доказують не тілько висше наведені слова, але також і дальші слова в тій самій лекциї, де він називає Котляревського „незрівнаним в народній гумористицї" (Руска бібл. III, 347), а не менш того біоґрафія Котляревського, уміщена ним в ч. 3 львівської часописі „Пчола", видаваної Іваном Гушалевичем. Подавши коротенько житєпис поета Головацкий так пише про Енеїду: „В тім перекладї слабо держав ся чтенья латинскої Енеїди, але найбільше ізображав домашне житє Українцїв в свободних і оживлених строфах. Посьмішність Енеїди незрівнана: всюди оддихає невинуждена сатира, играюща невишуканою веселостію і остротами природженого остроумія. Легкость оповіданя,

---

Списывая съ природы, авторъ нигдѣ не погрѣшилъ противъ истины; народность отражается въ поэмѣ какъ въ зеркалѣ" (ор. cit. стор. 22, 23, 25). „Энеида была принята въ Малороссіи съ восторгомъ, всѣ сословія читали ее, отъ граматнаго крестьянина до богатаго пана" (В. Пассекъ, біоґрафія Котляревського в „Москвитянинѣ" 1841 р.), т. 2—3, стор. 567.

вірность барвитости, милиї жарти були истинно чим-тось новим, очаровательним. Описуючи природу нїколи не погрішив против правдї; народность отбиває ся в єго поезиї як в зеркалї. Цїла Україна читає Енеїду з роскошю, от письменного селянина до богатого пана". (Руска библіот. III, 349).

В додатку до сеї статї Головацкого в „Пчолї" надруковано (ч. 3. стор. 42—44) сїм строф із пятої части Енеїди від слів „Як ніч покрила пеленою" до „Що сей для жінки все творить".

Не знаємо, відки і коли одержав Головацкий в рукописї Оду до князя Куракіна. Одержав її очевидно без підпису автора, бо згадуючи про неї в своїй статейцї він тільки догадуєть ся, що вона „либонь також чи не пера Котляревського". В тій статї Головацкий подав для проби 20 перших рядків сеї віршї; пізнїйше в ч. 16 „Пчоли" він опублїкував її всю і се було перше виданє сеї віршї. Воно повне друкарських помилок, та є в ньому деякі відміни від того виданя, яке зладив Кулїш, відміни певно не пороблені в Галичинї. Ми зазначимо тут хоч важнїйші:

Стр. 1. Орфею зам. Орфію; Що лиш забрязчиш зам. Що як забриньчиш; гопака зам. гоцака.

Стр. 2. Пана любого зам. Пана милого; паном бути вміє зам. паном буть уміє.

Стр. 3. Олексїю зам. Алексїю; річ начав зам. річ почав; Да; боюсь зам. та боюсь; як слів зам. як слов; про їх зам. про них.

Стр. 4. Що стьонжками зам. Що стрічками; Що од стьонжок зам. що од стрічок; ключ човпет ця зам. товчет ця.

Стр. 5. Не за пічкою зам. не по'запечку.

Стр. 6. Робиш добре зам. Добре робиш; собой їх учив зам. учиш.

Стр. 7. Як я раз зам. Як раз я; Нашего набиті зам. Нашого набита; пропхнуть ся зам. пропхнутись; да паньства зам. та паньства; сього плюгавства зам. того плюгавства; на ярманцї зам. на ярмарку.

Стр. 8. Папіри зам. Папірки; ласкут зам. лоскут; да за гроші зам. та за гроші; разорив зам. розорив.

Стр. 9. Що пани зо злої волї зам. по їх злій волї; орати зам. пахати; Сїнокосами, землями зам. сїнокосом і землями.

Стр. 10. Алеж скільки там човпло ся зам. Алеж... товкло ся; тучу-тучу і кучу-кучу зам. тучі, кучі; Писарів там зам. Писарів же.

Стр. 11. Щоб ти поглядїв, чи так зам. подививсь чи так: Привести як раз до шнуру зам. до шниру; нїколи борщу хльобнути зам. сербнути; Нїколи ж і в смак заснути зам. Нїколи у смак; Ти забув про хлїб, про сон зам. за хлїб. за сон.

Стр 12. Доч, же, син тобі забут зам. Дочки, син тобой забут; Пілтава зам. Полтава; Чернихів зам. Чернїгів.

Стр. 13. Да якой же, гай! гай! гай! зам. Та якої.

Стр. 14. Здоровля зам. Здоровъя; Попильнуй зам. Попилнуй; Там всї зам. Тут всї; Да й ще зам. Та ще.

Стр. 15. Да біда моя, як бачу зам. Да біда моя! Я бачу; Ти таку свою удачу зам. Ти таки; потяжеш зам. потягнеш; Будеш хлопцем для других зам. на других; уродивсь ти на прояву зам. уродив ся ти на правду.
Стр. 16. Ну, колиж ти такий зам. колиж такий ти; Хоть блеяти не захочуть зам. Хоть сьпівати; під самі неба зам. під саме небо.
Стр. 17. И сребро зам. і срібло; Скільки зам. скілько; слез зам. слів.
Стр. 18. Хоть зам. хоч; смерть к тобі прискаче зам. прискоче; Слави в землю не впиндраче зам. не спинточе; возьме зам. візьме; Дивноє зам. дивнеє.
Стр. 19. Олексій зам. Алексій
Стр. 20. Покиж сіе зам. сеє; Скільки зам. скілько; І так нашим ще народом зам. І над нашим; І на більше не здивуй зам. А на більше.

Все те, певно, не більше, як докази живого зацікавленя досить широкого круга осьвічених Галичан Котляревським і єго писанями. Та на лихо, на 1849 роції ся жива нитка рве ся. Надійшли важкі часи масового збоченя руської інтеліґенциї з простої, ясної национальної стежки. Се збоченє, умотивоване вбожеством культурних засобів, браком сьвідомости серед народніх мас і браком зрозуміня социяльних і економічних потреб народа, формальним националізмом і некультурністю серед руської інтеліґенциї, було рівночасно великим, десятилїтнїм антрактом в історий нашого духового розвою. Те, що тодї занедбали і запропастили Русини, ще й доси путає наші ноги. В числї того занедбаного був і живий звязок з духовим житєм України, з розвоєм її лїтератури і ідеалів. Провідні думки Кирило-Методиєвого братства не дійшли до Галичини тай ледви чи були би дождали ся зрозуміня серед тої єрархічної і чинопоклонної громади, яка тодї верховодила руськими справами. Тілько в 60-их роках хвиля українського впливу знов набігла на Галичину, і знов у формі зверхнього україно- і козакофільства. Ся течія найкраще характеризуєть ся відносинами її головного репрезентанта, Кулїша, до Котляревського. Кулїш (часів „Основи“) не міг дарувати Котляревському двох річей: іронїчного погляда на козаків — і мови. В своїй звіснїй критиці Кулїш зробив Котляревського мало що не пасквілянтом за єго насьміхи над козаками а радше над Україною кінця XVIII в., а в своїм виданю творів Котляревського він силкував ся переправляти мову автора Енеїди і то — як бачимо хоч би з висше наведених вариянтів — переважно нещасливо. Доля судила, що власне Кулїш був головним двигачем українофільського руху в Галичинї в 60-их і майже до половини 70-их років. Котляревський в ту пору у нас був

хоч і не забутий, але цілком відданий у архів; се був „шкільний автор", з котрого читало ся дещо в ґімназиї; в читанці Торонського 1868 р. була „Наталка Полтавка", в читанці Барвінського 1871 знов таж „Наталка", „Ода" і шматок Енеїди; дуже слабенький розбір „Наталки" пера Згарського був також у читанці; обі „комедіо-опери" виставляли ся нераз на сцені, але при слабій грі артистів не робили такого вражіня, як нпр. сфабрикована з Квітчиної повісти „Маруся". Правда, пісні з „Наталки" такі як „Видно шляхи", „Сонце низенько", „Де згода в семействі" зробили ся популярними серед галицько-руської інтелїґенциї, але не в них же головна сила таланту Котляревського.

Пок. проф. Онишкевичу належить ся признати заслугу, що поклав першу підвалину до ліпшого пізнаня Котляревського в Галичині. За єго почином і під його доглядом прилагодили деякі ґімназісти, ученики німецької ґімназиї у Львові, перше на галицькім ґрунті повне виданє творів Котляревського. Лишаючи на боці виданє Куліша о. Онишкевич обернув ся до повного виданя творів Котляревського з 1842 р., користуючи ся тілько „Одою" з Кулішевого виданя. В праці над сим виданєм допомагали йому головно Ст. Смаль-Стоцкий, тоді ґімназіст і бурсак Ставропіґійської бурси і Вол. Коцовський, також ґімназіст. Виданє вийшло в 1877 році як перший том „Рускої бібліотеки І. Онишкевича". Сей том розійшов ся досить швидко і зробив ся тепер майже бібліоґрафічною рідкістю, хоча виданє, не вважаючи на старанність, вийшло непоказне (дешевенький папір, дрібний друк у дві шпальти, куценька передмова. Цікаво, що всї видавці сего виданя в ту пору коли не обома, то бодай одною ногою стояли ще в москвофільськім таборі. І виданє само і передмова були досить різкою реакциєю проти впливу Куліша. Про Кулішеве виданє творів Котляревського говорить Онишкевич різко: „Єсть то найлихше выданье творôвъ Котляревского, якіи коли появили ся, повне перемѣнъ и новостей, о которыхъ авторови и не снило ся. Кулишь поперероблявъ цѣліи уступы (!?) на свôй стрôй, а що му не подобало ся, то опуставъ. Здає ся, що ôнъ хотѣвъ зробити зъ творôвъ Котляревского якусь читанку для народа". І далї згадуючи про ті твори, котрі він мусить передруковувати з Кулїшевих видань, він говорить: „За вѣрнôсть не ручу, такъ якъ и при всѣхъ прочихъ писателяхъ, котрыхъ творы передрукованî зъ видань Кулиша" (Руска бібл. І, стор. X.).

Зерно кинене Онишкевичем не впало на камінь. Правда, сам він, перейшовши на унїверситетську катедру до Черновець, не справдив нїяких надій, а виданий ним другий том „Руської Бібліотеки“ (писаня Квітки) доказав тільки, що таких видань не можна робити з таким скупим запасом материялу, який був у него під руками. Але третїй том тої бібліотеки, виданий і оброблений його учеником В. Коцовським, зробив ся вихідною точкою детальних студий над початком национального відродженя в Галичинї. Сї студиї кинули дещо сьвітла також на ту роль, яку грали в тім відродженю писаня Котляревського. Рівночасно критичні писаня Драгоманова дали молодій галицькій громаді ключ до ширшого погляду і глубшого розуміня також лїтературних появ таких як „Енеїда“ і „Наталка Полтавка“, а при тім показали й методу, як належить студіювати такі появи — методу культурно-історичного дослїду і порівнаня.

„Тїснї роки“.

Причинки до історії Галичини 1846—1861 рр.

Подав **Михайло Зубрицький.**

Голод в Галичинї почав ся 1846 р., коли бульба перший раз не зародила. Про сю приключку зложили люди співанки, як бульба загнївана від них утїкала. Сей голод мав дуже важні економічні наслїдки для селян, особливо майже на цїлім Підгірю від Сяну по буковинську границю. А що ся доба побуту наших селян до тепер майже цїлком не прояснена, то я й хочу подати деякі матеріяли для її проясненя. Є се спомини записані в Старомісьскім повітї від людий, що ще тямлять ті голодні роки, і письма, які висилав уряд стараючи ся зарадити нуждї селян.

В „Сьвітї“ з 1882 р. на ст. 327 і 328 подав др. Ів. Франко статю під заголовком: „Знадоби до вивченя мови і етноґрафії українського народа. III. Дещо про картоплю“. Там сказано, що „трийцяті роки нашого столїтя живі доси в памяти нашого підгірського народа під назвою „тїсних років““. Дальше іде в сїй розвідцї розбір співанок про бульбу. Як покаже ся з дальшого, назва „тїсних років“ не появила ся в 30-их роках, а початок дав їй 1846 р.

I. Зараза на „булї“. До 1846 р. родили ся булї так, що 5 було що нести. Садили їх пізно так як тепер сїють ячмінь, коли вже зерно, біб, горох і яре жито посїяли, а копали тодї, коли вже приходили морози. За корець платили пів сороківця. Жид Борух з Пшенце (Мшанця староміського пов.) купив у Петришиного Ігната 40 корців буль до бровару і заплатив 20 сороківців. І овес до сего року родив ся добре. Від Петїшки возили до Лютовищ 4 корцї вівса і продали по сороківцю, а иньший чоловік продав 30 корций по 7 дутків ($^1/_2$ сороківця значило 8 дутків).

„Булї зісхли першого року від разу по всїх селїх, як би спарив. Пани велїли косити зісхлу матину, бо повідали, що булї відновлять ся, але то нич не помагало. Копали баби через день і накопали соломяну коновцю. У Грицака копало двоє на горбі цїлий день і накопало дві мірки ($^1/_2$ чвертки) і вже більше не велїв копати, а-й з'орав і посїяв жито. Як хто трохи накопав буль, зсипав до бочки, заднив і ховав до яри садити, або зсипувало до ями яких з 15 ґаздів і перестилали кождий свої булї соломою. Так яких з 15 лїт не було буль. Зерно (овес) родило ся, жито не конче.

II. Голод. Задля недороду буль появив ся невдовзї і голод між людьми. Тодї мішали головки-зі-льну зі збіжем, або житну січку і тото мололи на муку, а з неї пекли хлїб і ладили страву. Ґазда різав січку на скринцї з житного околота, ставцї (колїнця) відпирскували, тото підмітав, мішав на пів з зерном і молов. Грицуна мав кадовб (грубе дерево в серединї випалене) жита, а велїв всипати січку до печи, де добре натопили і січка згоріла. А Драбанчин Гриць ще малим видїв, як стрийна їла хлїб з головок а пак верла ним о стїну, так їй смакував! Люди продавали худобу, та їхали на Угри купувати хлїб. Збирали листє з гірчицї, лободу, кропиву (жаливу). Нихто не дав на своїм поли вирвати не то гірчицю, але і ріпницю (дику гірчицю). Дома добре наїв ся, а пішов до млина з узликом молоти; скоро змолов мірку, зараз таки в млинї пік дві углянки*) і їв. Днесь би не пік углянки в млинї, хоть би і цїлий день нич не їв. Подоляків Ігнат повідав, що мав їхати до лїса по дри́ва, а там ждав на него отець. Дома попоїв добре, що ремінча́ на остатну дірку попустив. Виїхав під церков (коло 100 кроків від хижі), ей чує, що зголоднїв. Встромив руку в торбе́нку, вломив углянки раз, другий — доти ломив, поки всеї не з'їв. Як котрий увидїв хлїб, то аж тряс ся до нього. Зачали ходити жебраки так, що за ними двері не запирали ся, через день зайшло їх до хиж і з 50. В Ґалївцї (староміського п.) був фіґляр: понакривав горцї на печи плахтами так, як би були з стравою. Приходить жебрак один за другим, а він до кождого повідає: „Заждіть, щось ту буде!" Жебраки сїдали на лаві і ждали, а ґазда вибіг на двір і почав кричати: „Гей люди добрі, жебраки хотять мене в хижи убити!" Люди збігли ся, а жебраки повтїкали.

*) Углянка, в Нагуєвичах підпалка, по польськи podpłomyk — паляниця печена серед горючого угля.

III. Крадіжі. Задля загального голоду появили ся і злодії, добивали ся до хиж, підкопували ся до комори і забирали все, що їм попало в руки. В Кіндратові (турецького пов.) оповідали мої родичі, що раз прийшов з села чоловік, отворив собі двері, взяв коцюбу і почав нею здрулювати грудку (бундз) з грядий. На те хтось надійшов, тай вже не здрулив. В сїм селї докучала людем найбільше Смеречина Маруна. Вона по ночи нишпорила по людських пода́х (ґорищах) та стайнях зі сьвічкою і нїхто їй нїчо не мовив, бо всї бояли ся, щоби ще біда не запалила. Так усюди злодіїв бояли ся і хоть дехто і підстеріг такого лицаря, то нїчого й не мовив, а погадав собі: „Няй при меншім остане“.

IV. Пісня про втеку бульби. Подаю тут пісню про бульбу, записану дня 29. вересня 1892 р. від Дмитра Бабця, темного дїда-жебрака з Бистрого (староміського пов.).

Розважайте добрі люде таку новину:
Забрала ся від нас бульба в далеку країну.
Як вона ся забирала, то щиро ся кланяла:
„Пущайте ня, добрі люде, бом вам з'угоряла“[1]).
Коли вна ся забирала, з людьми говорила:
„Пущайте ня, добрі люде, бом вам догурила[2]).
Пущайте ня, люде добрі, бом вам догурила,
І варена і печена по тижньови гнила.
Роз'уважте си люде, а що з того буде?
Але то зле в крайи буде, як бульби не буде.
Плачте за мнов малі дїти і ви старі люде,
Хоть ня садїт і не садїт, юж ня менше буде.
Ви не знали, люде добрі, бульби шанувати,
Як найбільше било сьвято, ви ня йшли копати,
Ще нешпори не стояли, вставали скрептати.
Ви не знали, люде добрі, що схочу вмерети,
Як найбільше сьвято било, вставали терети.
Але що ви, люде добрі, бульбі залаяли,
Тосьте не раз, не два рази коровам краяли.
Ви вложили, люде, бульбу в велику неславу,
Варилисьте з бульби четвераку страву.
Пак ви бульбу шанували, вна вам ся родила,
Я по штири дутки кварта оковити била.
Ой як прийшло на вівсяний хліб, на вівсяну копу,
Нема що днесь ся напити за пять дутків хлопу.
Ой ти хлопе дуже мудрий і дуже зуфалий!
Ой як хочеш, пропий ринський, жеби ся напити.
А ринський треба ти пропити, би ти ся напити,
За два ґрайцарі не́-чим губи помочити“.

---

[1]) Наприкрила ся, надоіла. [2]) Докучила, спротивіла.

А Жиди нам дуже плачут, бо барз помарніли:
Скоро бульби умаліло, бровари спустїли.

Др. Ів. Франко записав в коломийськім пов. (диви: „Знадоби до вивченя мови і т. д.“ в „Сьвіті“) пісню, що так починає ся:

Ци чули ви, добрі люде, таку новиночку,
Що тїкала бульбаночка на Буковиночку...

З сеї пісні можна догадувати ся, що в коломийськім пов. також бульба недородила, а за те на Буковині не хибла.

V. Хороби. В 1854 р. появила ся холера. В Мшанци і сусїдних селах її не було, за те хорували люде на тиф. Хорий чоловік зривав ся, скакав, утїкав з хижі і сю слабість назвали „коломийкою“. Вона мала появити ся 1852 р., коли не помиляють ся люде, що про се оповідали. Однак на сїм ще не конець. Перед 1850 р. вибухла чума між рогатою худобою. Уряд наказував громадам виганяти худобу в поле, ставити кошари і там її передержувати, доки не мине зараза. Краєвий уряд видав 17. вересня 1850 р. ч. 47756 друковане „Kreisschreiben“ по нїмецьки і по руськи, „Коимъ оголошается новоє правило относительно употребленія довбни яко средства противу чюмы на рогатый скотъ“. Щоб запобігти заразї на худобу, видав камеральний уряд в Лїмнї коло Турки д. 9. падолиста 1850 р. ч. 1169 ноту до деканального уряду, щоби той поручив підвладним сьвященникам поучити народ з амвон про грізну заразу. Зараза мала появити ся в самбірськім окрузї в Журавнї. В тїй нотї жадаєть ся, щоби сьвященники поучили і заохотили народ не противити ся зарядженям уряду, бо се робить ся для їх добра; коли побачуть підозрені симптоми на худобі, мають уставити її в кошарах (Nothstallungen). Коли сьвященники спостережуть де небудь слабість, мають доносити урядови.

VI. Заклад. Коли появив ся голод поміж людьми, пани в Лїмнї обіцяли, що дадуть заклад, то хліб, то гроші, а відтак те все рахували на гроші. З Лїмни посилали фіри до Самбора і спроваджували хліб. Люде брали зерно, кукурудзу, горох, а також ріпу до сїяня. Заклад, то була запомога, щоби люде не мерли. Хто був добре з війтом у селї, той в Лїмнї дістав підмогу. Якийсь чоловік заплатив за два корцї вівса 4 зл. „Нераз прийшли люде до Лїмни з торбами, а їм повіли: „Вам не треба нїчого“, тай дали їм ґарнець ґуґурудзів. Головчишин Федьо з Мшанця оповідав, що єго отець взяв в Лїмнї полумацьок

(чвертку) ґуґурудзів, пак ходили, та взяли два ґарці гороху, пак два ґарці ячменю, пак два корці вівса і 10 ринських простих (4 злр конв. мон.). По 15 лїтах вернув Федьо з Поділя і заплатив 40 злр. Ваяців Петро і син 'му Михайло взяли полумацьок ґуґурудзів, а пак заплатили 60 злр. Раз було много людий в Лімнї. Контроль чи фервальтер дістав десь хлїба з білого, перевязистого коріня, що виорюють на яри з землї, і велїв такий хлїб їсти. Люде послухали, ладили з коріня хлїб, їли — і потроїли ся. Пак він мав нагану, що таке людїм повідав“. Про сей заклад люде розповідають ще і тепер. Лишив він про себе лиху память. Уряд велїв богато платити за побране зерно і т. и. Декого дуже покривдили. Мабуть не обійшло ся тут без шахрайства меньших урядників. Десь в 80-тих роках прийшло до Мшанця письмо зі староства в Старім містї, що будуть давати бідним безпроцентову позичку і беззворотну підмогу. Одначе люде не хіснували анї з одної, анї з другої, бо повідали: „З тим буде таке, як з закладом, людий будуть дерти“.

VII. Вихід „в Поділє“. В тім часї ставало більшій части людий чим дальше, тим тяжше жити. Урядова поміч не богато помогла, уряд богато писав, а селянин був голоден; заробітків не було і таких як тепер, а земля таки рік за роком не родила. Не було иншої ради, як лишити ту землю і втїкати в сьвіт за очи. Вже давнїйше люде утїкали з Галичини на Буковину, то і тепер туди пустили ся. Уряд здержував їх, але се не богато помогло. Не один пішов в Лімну латри рубати і просив „десната“ (атестат), щоби міг іти в сьвіт. Прийшов до Самбора, а з відтам завернули його домів. В два, або три роки, як бракли булї, почали люде іти „в Поділє“. Поле лишали на божу волю і цїлком не журили ся, хто єго буде орати. Дехто давав за житну паленицю і який ринський на дорогу морґ або і два поля. Благий взяв в Ґалївцї за два ощипки (вівсяні пляцки) дві чверти поля. (Тут міряють широкість загона прутами, без уваги на довготу, яка може бути ріжна в кождім селї. Прут має два сяги ширини. Дві чверти є 8 прутів, або 16 сягів ширини). З Мшанця вийшла на Буковину з половина людий. Богато не вернуло цїлком домів; більше як 20 нумерів спустїло, бо люде лишили ґрунт на родину або сусїдів або продавали виходячи з села. Ще й тепер дехто прийде аж з Буковини в село, возьме яку таку сплату за свій ґрунт від нового властителя і вертає назад. Ішли люде з під Устрік, від Лютовиск, Турки і з инших сторін. Декотрі ладили візки і самі тягли. Хто мав

діти, то наймав по ґаздах або панах за страву; заплати грішми не давали; отець був рад, що позбув ся клопоту, а дітвак, що має що їсти; часом дістав огартку. Часто лишали родичі дітий по дорозї; як уподобав собі яке який ґазда, то вони лишали радо.

Люде з Мшанця пробували підчас голоду на Буковинї в сих селах: Качурові, Сторожинци, Гуморі, три милї за Радівцями, Намасторі коло Серету, там було з 15 „Пшанций". Самі Шваби там жиють, вони подавали людем хати. Були в Микушенах, Чорнавці, на Жучцї коло Садаґури, в Топорівцях, Теребячім, селї великім, де живуть Шваби і Волохи. Були також люде і коло Городенки. Понайбільше брали людий пани на службу. Дасть єму хату, орнарию: на місяць два полумацьки ґуґурудзяної муки, рідко якої иншої, дві топки соли, 6 фунтів сира і око горівки. В ґуральни (горальні) давали на місяць два полумацьки ґуґурудзяної муки, 10 вік мяса, дві топки соли, а горівку міг пити, коли схотїв. Були і такі, що ходили на денні заробітки. Містили ся по ґаздох, або коморували, часом і пять в одній хатї містило ся. Деколи платили косареви за день і 1 злр., а на місяць 14—15 злр.

Голод вигнав майже з кождого села богато людий. Ті, що лишили ся, мали більше простору, позабирали землю по тих, що вийшли і орали лиш ліпші кусники. Поволи появили ся нові заможні люди, що доробляли ся достатку, а мали на чім, землї мали доволї. Челядь була дешева, бідний, що не пішов „в Поділє", радо служив за страву та огартку. Ґазди мали на чім пасти худобу, держали салаш, поле справляли і засївали житом. Дальші куснї поля за селом лишали, бо не було коли орати, тай не було на стілько робучих рук. Уряд переводив помір поля в 50-тих роках. В Мшанци міряли поле 1852 р. Перший помір відбув ся 1820 р. і тогди ґазди записали на себе богато поля. А в 1857 р. радо зрікали ся поля, що було не приступне і подальше лежало від села. Коли інжинєри питали ся, на кого записати який дальший, непригожий кусник поля, відповідали: „на громаду". А навіть були і такі дотепники, що і площі коло своїх будівель записували на громаду, аби не платити податку, а звалювали на громаду. Та десь з початком 60-тих років счинив ся голод в Буковинї і в Гуцульщинї. Про него оповів в галицькім соймі о. Софрон Витвицький з Жабйого в 1861 р.[1]).

[1]) Подаємо тут дословну виписку з його промови, виголошеної д. 16. цьвітня 1861 р. на другім засїданю першої сесиї краєвого сойму: „Jestem z okolicy znanej ogólnie, z krainy Hucułów, z Żabiego. Okolica

Тоді значна часть людий тих, що ще на Буковині не розґосподарили ся, вертала назад домів, бо тут противно житє мужиків поправило ся. Бульба почала знов родити ся, тай зерна більше було. Та чим дальше, рік за роком, почали управляти землю, а коли прибуло більше людий, то і більше орали. Земля почала пісніти, а люде що раз більше орали, аж взяли ся до тих куснів, що записані були на громаду. Поволи закинули держати воли, а перейшли на коні, бо вже не стало де пасти воли; предприємці почали вирубувати ліси, потребували фірманів, а кіньми спорійше іде робота. Появили ся зелїзні плуги, а вони лекші і придатнїйші до орки, як були деревляні. Тепер одні орють, де що видять, а другі відказують і домагають ся, щоби відобрати пооране громадське пасовиско від поодиноких ґаздів і назад громадї привернути. Таке веде ся скрізь по громадах, що колись належали до самбірського циркулу. Громада Мшанець справила собі і мапу катастральну і сего року відбирають громадське поле від поодиноких ґаздів, щоби єго привернути цїлій громадї, а привласники на се дивлять кривим оком.

Коли настав голод на Буковинї, ходили люде від Самбора аж туди за волами. Тамошній ґазда продавав за що будь, бо не мав чим кормити худоби. Платили по 30, 40, 50 злр. за воли, за які тепер треба би заплатити з 200 злр.

VIII. Урядові заходи. Все подане доси списано понайбільше з оповіданя старших людий в Мшанци, бо ще живуть такі, що памятають ті часи. Тепер подам ще те, що робив уряд, щоби запобігти голодови і ратувати людий. До сего поясненя послужать розпорядженя тодїшнїх урядів, що посилано через перемиську консисторию, або деканальний уряд до сьвященників. В тих розпорядженях жадав уряд, аби сьвященники оповідали в церкві їх зміст і склонювали вірних виповнювати прикази власти. Розпорядженя виходили від камеральної фервальтериї в Лімнї коло Турки, від циркулярного (окружного) уряду в Самборі і намісництва (ґубернії) у Львові. Жукотинським деканом був тодї о. Іван Ломницький, парох в Яворі (старо-самбірського деканату), пізнїйше посол державного сойму в Віднї і Кромерижі.

ta niegdyś bogata w chów bydła, dziś mizerna i nędzna, albowiem nie tylko stan gospodarstwa włościan podupadł, ale i głód panuje tak, że dziś, gdy nastał przednowek na wiosnę, dzieci się pasły, jak sam widziałem, z głodu trawą, a chłopi przymuszeni są liście bukowego drzewa za pożywienie używać . (Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu krajowego galicyjskiego we Lwowie odbytych od dnia 15 do 26 kwietnia 1861 r. Lwów, 1861, стор. 34).

Лімнянський фервальтер Чачковський вислав д. 26 марта 1847 р. ч. 929 в німецькій мові таку ноту до декан. уряду в Яворі:

„Скарб дасть в разї потреби підданим по можности підмогу до засіву за пізнійшу заплату. Щоб одначе і громада подала по своїм силам поміч біднійшим при управі землї, оголосив я всюди, аби ґазди, хто має запряг, помогли тим, що не мають його, а за те вони мають першим помагати пішою роботою і пашею. А що сю поміч треба подати з милосердя і любови ближнього, а менї бажаєть ся, аби чесний селянин сповняв добрий учинок не з примусу, а з пізнаня самого себе і з релїґійного обовязку, то прошу деканальний уряд візвати підвладних духовних, аби візвали парохіян подати собі взаїмно поміч при управі поля. При сїм завважую, що колиб люде не хотїли послухати, присилує ся їх поліцийним примусом“.

Начальник окружного уряду в Самборі Гіцґерн розіслав д. 21 цьвітня 1847. ч. 239 таке розпорядженє:

„Нема надії, щоб бульба зародила, проте поручив краєвий уряд яко суроґат на місце бульби ріпу (Wasserrübe), яку в Німеччинї від непамятних часів управляють, а від недавна декуди і в Галичинї“. І далї йде поученє, як ходити коло її управи, одно з тих високо-наївних урядових поучень, якими тодї правительство силкувало ся заступити брак шкіл і загальної осьвіти.

Фервальтер Чачковський пише д. 25 цьвітня 1847 р. ч. 1147 до дек. уряду: „Аби запобігти недостаткови поживи в найблизшій будущинї і аби жертва, яку зробив скарб, вийшла на добре, треба пильнувати, аби збіжє дане на засів підданим люде не розтратили, або на що инше не спожиткували, а обернули на призначену ціль. Проте нехай сьвященники з амвона поучать людий про се“. Той сам пан вислав до дек. уряду ноту д. 1 мая 1847 р. ч. 1235, де повідомляє, що в „польській ґазетї львівській“ з 15 цьвітня 1847 р. ч. 44. появило ся поученє, як має ся садити бульбу і як ходити коло неї, а викопану переховувати. Жадає, щоби сьвященники поучили народ з амвони про зміст сего поученя, а про єго наслїдки донесли йому. Се поученє роздав Чачковський війтам на сесиї і популярно поясняв його зміст. До сеї ноти долучено й поученє. Там сказано, що бульба вже від кількох лїт усюди гниє, але причини сего ще не дійшли.

Гіцґерн, окружний староста в Самборі, вислав д. 12 вересня 1847 р. ч. 659 обіжник такого змісту:

„Минулого року хибла бульба, а збіже (Haberfrüchte) дало лиш мірний збір. Коли у підданих бракло поживи, взяв ся уряд до надзвичайних заряджень, щоби охоронити їх від голоду. Домінії помогли додатками в збіжу і грошах для прокормленя і засївів щедрійше, як коли небудь. Де не ставало засобів, люде одержали задатки з публичного фонду з обовязком звороту; дідичі переважно взяли на себе виживленє громадських бідних; вони-ж і уряд дали здібним до праці можність зарібку за готівку. При тих часових підмогах перебули люде днї нужди. Сего року вигляди лїпші; збори збіжа дали благословенне жниво, бульба обіцює більший видаток, як минулого року, а коли видатність буде менша супроти давнійших літ, то се вирівняє ґосподарність з теперішнїми засобами і заробок так, що нема чого бояти ся загальної нужди. Хотяй на теперішнїм зборі підданих крім звичайних видатків тяжить також частковий зворот побраних запомогових задатків, то спостережено, що вони не розуміють свого положеня, запомогові задатки, особливо одержані від дідичів чи то безпосередно, чи при посередництві окружних урядників, уважають за подарунок, якого не будуть віддавати, числять на повторенє сего дарунку, коли самі вже не будуть мати нїчого, і через те не хочуть анї за гроші працювати, анї добре ґосподарувати своїми засобами, а тілько над потребу швидко з'їдають їх, а нераз і марнують. Таке поступованє противить ся найвисшому намірови уряду, що вис. письмом циркулу з 25 падолиста 1846 р. запевнив їм власність ґосподарств і заповів скорий кінець усїх підмог. От тим то висловлюю найвисшу волю, щоби піддані самі про себе дбали і не спускали ся на підмоги. Таке поступованє привело би підданих також і в будучих роках самохіть в таке саме нужденне положенє, з якого вони біжучого року були виратовані лиш великими жертвами. Тож наказує ся, аби домінії самі і через душпастирів поучили підвладні громади, що кождий підданий сам про себе має старати ся, щоби вижив і засїяв, щоб був ощадним зі своїми засобами; а коли видаток жнива не вистарчить, нехай поповняє брак зарібком за готові гроші. Домініям на основі вис. ґуберн. декрету з 15 вересня 1786 р. Ч. 24412 і 9 вересня 1805 Ч. 37124 вільно забезпечити плоди для поживи і засіву рілї тих підданих, що звикли тратити. Домініяльні запомогові завдатки не є дарунками, але позичкою, яку піддані натурою або грішми або відробком віддати мають. На основі найвис. патенту з 3 падолиста 1786 р. кожда громада має обовязок сама

годувати своїх місцевих убогих, а домінія вже тим сповняє свій обовязок запомаганя здібних до праці підданих, коли подає їм за готівку заробок відповідний до придбаня потрібних річий. Взиває ся проте вже тепер підданих, щоби кождий брав ся до зарібку за готівку і ним покривав біжучі потреби, або покрив одержану підмогу; аби своїх збіжевих засобів, кілько можна не рушав, щоби заощадити на будуче, коли буде мало зарібку, рівнож вже тепер винайти і убезпечити фонд для підмоги місцевих убогих і взагалї лиш тоді здавати ся на панську підмогу, коли загостять хороби і инші нещастя і коли ощадність і працьовитість не можуть дати відповідної помочи, бо кожда одержана підмога є довгом, який тяжить на їх ґосподарствах і скорше, чи пізнійше треба буде її віддати. Щобиж ті поученя уміцнити, дозволяє ся домініям а) наведені високі розпорядженя з 15 вересня 1786 і 9 вересня 1805 вже тепер ввести в діло і у всїх підданих, знаних яко недбалі ґазди, убезпечити все потрібне для їх прокормленя і засїву через урядовий секвестр відповідної части їх збіжевих засобів; б) мати огляд на обовязок громад прокормленя їх убогих; в) тим підданим, що мають за малі засоби, вже тепер призначити можливий до принятя заробок; коли вони відкинуть його, питати їх, чому се чинять, а коли причина покаже ся не оправданою, видати їм рішинець, з полишенєм відклику до окружного уряду".

Треба догадувати ся, що піддані не хотїли користати з зарібку за готові гроші, який давали їм демінії. Патент цїс. Фердинанда I з 13 цьвітня 1846 р. постановляє в 2 уступі: „Дозволених домініям розпорядженєм з 9 серпня 1786 р. днїв помічних за заплату в часї сїнокосів і жнив не має ся надальше вимагати від підданих". Ті помічні днї за заплату певно допекли підданим до живого, коли їх знесено зараз по завірюсї в західній Галичинї, як би в нагороду за те, що піддані вірно стояли при цїсарю і тронї, про що є мова в наведенім патентї. А тодї певно й не було иншого зарібку, як тілько на ланах, а по троха і в лїсї. Підданий наробив ся цїлий день, а хісна не було, то й не хотїв користати з такого заробітку, чим уряд дуже гриз ся.

Обіжник окружного уряду в Самборі з 14 вересня 1847 р. ч. 19861 до всїх місцевих властий і маґістратів повідомлює, що наслїдком впливів частої зміни температури і шкідливого діланя не цїлком дозрілих овочів люде часто заслабають на

червінку (дезинтерию); поучає, як виглядає ся слабість, що викликує її і чим здержувати її.

Перемиська консистория переслала друкований обіжник з 9 жовтня 1947 р. ч. 2393, де по латинськім вступі подано розпоряджене ґубернії з 22 вересня тогож року по польськи. Зміст сего розпорядженя такий сам, як окружного уряду з 12 вересня 1847. ч. 659. Консистория-ж пересилає друкований обіжник до духовенства в німецькій мові з д. 3 лютого 1848 р. ч. 189 з таким змістом: „З покликом на оголошене консисторське розпоряджене друкованим обіжником з 9 жовтня 1847 ч. 2393 уділяє ся нинішнім високе розпоряджене краєвої президиї з 12 січня б. р. ч. 14536 епархіяльному духовенству до оголошеня і строгого допильнованя такого змісту: Високий уряд краєвий довідав ся недавно, що підданим подають місцеві власти достаточні зарібки через приділене пожиточних робіт за дешеву заплату готівкою, одначе той заробок вони відкидають і радше дармують, живучи в безосновній надії, що скарб має їм все помагати“ і т. д. Консистория взиває сьвященників, аби поучили людей зараз в народній мові про їх обовязок працювати — і дбати про себе, а також аби пригадували їм се частійше.

Перемиська консистория д. 5 лютого 1848 р. ч. 317 покликує ся на свої попередні розпорядженя видані до підвладного духовенства, щоби взивали вірних з амвона і при кождій нагоді — повернути домініям подані підмоги, ощаджувати свої засоби і працювати, і подає духовенству нове краєвопрезидияльне розпоряджене в тій справі з 6 січня 1848. ч. 15817. (подаємо його в скороченю):

„Дотеперішні розсліди показали, що хотяй недорід бульби подав привід до дуже сумного обяву нужди минулого року, то сей недорід не є властивою причиною нужди значної части людности. Причина лежить далеко глубше, в протизаконнім поділі рілі і землі, в неполітичнім оселеню богатьох родин на невідповідних для їх прокормленя частках землі, з чого повстало залюднене, якого край не може виживити і яке робить ся жертвою кождого неприязного припадку. Нещастє в тім, що необережно дозволено зрости причині сеї нерівномірности, не розмірковано нічого, що було би придатне запобігти грізній небезпеці, не запроваджено промислу або якого иншого спожиткованя надмірних сил, не зроблено нічого для уморальненя народа, для вирваня його з отупіня і лінивства.

„Досьвід з попереднього року показав, що беззворотні підмоги зробили відносини ще тяжшими і утруднили перехід до ліпшої будущини, розширюючи всюди віру, що кождому подасть ся поміч, хоч він не буде сам дбати про себе.

„Розтрата засобів, нерозважна надія на чужу поміч, нерухливість і лінивство були найблизшим наслідком необережно ужитих в минулім році підмог і ще всюди відчувають ся сумні наслідки їх між населенєм.

„Сей нещасливий погляд з'убожілих мешканців краю вказує на потребу самопомочи. Треба призвичаювати їх видобути ся з тяжкого положеня власною працею, власними заходами, дбайливістю і ощадністю.

„Невідклично мусимо сего держати ся, що безпосередня підмога підданим має бути виключена. Треба як найенерґічнійше завізвати їх, щоби хапали кождий заробок, який їм надає ся, щоби шукали його вже тепер, коли ще мають деякі засоби, а самі вони ще здібні до роботи, бо їх сил і волї ще не зломили голод і хороби. Вже тепер треба рішучо виступити, а не ждати часу цїлковитого недостатку, коли населенє вже гине з обезсиленя і де вже нема вибору: або брати ся до згубних безпосередних підмог, або дивити ся на голодову смерть народа.

„Коли тепер приходить ся вирвати простого чоловіка з єго оплаканої нездарности і лїнивства, з єго зухвалої надії на чужу поміч і напімнути до трудолюбности, заробкованя і піднесеня моральности, а те все в основі (wesentlich) належить до красної задачі душпастиря, проте взиваю парохіяльне духовенство впливати для тої цїли і в тім дусї на парохіян силою і впливом його духовного уряду".

Потім наступає коротке порученє консисториї, аби духовні в дусї наведеного ґуберніяльного розпорядженя впливали на вірних.

Д. 19 лютого 1848 р. ч. 569 видала перемиська консистория німецький друкований обіжник, де читаємо: „Було кілька випадків, що сільське духовенство наслїдком президіяльного порученя з 22 вересня 1847 ч. 11259 поучаючи з казальниць сільский народ про обовязок звороту поданих йому домініями задатків і заохочуючи до пильности і працї, не лиш не найшло послуху, а противно, поодинокі слухачі грубо образили його. Проте видала вис. ц. к президия краєва рішенє з 8. лютого б. р. ч. 1430 до всїх панів начальників округів з порученєм: наказати як найострійше окружним комісарям і конципієнтам, щоби не поминули жадного урядового зіткненя з громадами не поучивши

їх, особливо начальників громад, депутованих і старших в громаді в дусї вис. порученя президияльного з 22 вересня 1847 р. ч. 11395 і 12 сїчня б. р. ч. 14536 про обовязок сільської людности дбати про свій прожиток і про зворот задатків поданих їй на підмогу.

Далї поручено їм, аби фактів зневаги духовних, що ломають також повагу уряду, вислїджували, карали і докладно доносили про се краєвій призидиї. Се подає ся до відомости з зазивом поучати людий, бо уряд не дасть зневажати духовенство.

Дуже інтересний консисторський обіжник з 1849, тож подаю його в дословнім відписї; „Ч. 2225. Ведля загального голосу єсть рôкъ 1849 такъ урожайный, що сôбранныи новыи плоды не ино на потребу цѣлого року выстарчити можутъ, але єще и значныи запасы на пôзнѣйшіи лѣта заховати·ся дадутъ. Єслибы до того картофлѣ не зопсовали ся, якъ есть надѣя, тогдабъ и запасы тіи значнѣйше єще оумножили ся. Тото благословеніе Божое, которымъ труды господарскіи того року оувѣнчанны зôстали, належалобы такъ шановати, щобы и на пôзнѣйшіи лѣта слѣды єго не загибли, и для той то причины особливымъ єсть обовязкомъ громадъ и кождого господаря, оуже зъ взгляду на власное добро на тое бачити, щобы багатыхъ плодôвъ съ вѣтромъ не пустити, и овшимъ оглядно, по господарски съ ними обходити ся, и збывающое збôже для заспокоєнія потребъ пôзнѣйшихъ лѣтъ покрыти. Щобы однакожъ запасы тіи якійсь пожитокъ принесли, то доконче потреба заложити громадскіи шпиклиры, въ которыхъ бы кождый господарь збывающоє єму збôже ссыпати мôглъ, которымъ бы або самъ собѣ въ часѣ голода зарадити, або продаючи за мѣрную цѣну инныхъ голодныхъ засилити мôгъ.

„Потреба заложенія такихъ громадскихъ шпиклирôвъ очивидна. Оуже передъ знесеніемъ пôдданьства находили ся такіи шпиклиры въ инныхъ провинціяхъ великого Цѣсарского паньства правѣ въ каждôмъ селѣ, а и въ руской части Галичины не мало было ґромадъ, которыи свои громадскіи шпиклиры мали. Теперь же, коли пôдданьство знесене, и на запомогу дѣдичôвъ давныхъ ôткликовати ся не можна, заложеніе такихъ шпиклирôвъ єще потребнѣйше.

„Въ тôмъ намѣреніи постановило Высокое Министеріумъ дѣлъ економическихъ декретомъ зъ 19 липня т. р. ч. 6504 воззвати всѣ товаришества господарскіи краєвыи, щобы зъ своєй стороны громадъ на потребнôсть и пожиточнôсть заложенія помянутыхъ шпиклирôвъ уважными чинили, и препоручило заразомъ Высокой

ґуберніи, щобы справу тую, отъ которой добро краєви зависитъ, всѣми силами попирала.

„Въ слѣдствіе воззванія Выс. Ц. к. ґуберніи зъ 17 Августа т. р. ч. 45020 ссылаемъ про тоє Честному Доховеньству Епархіяльному по причинѣ тѣснѣйшей єго звязы съ народомъ, щобы черезъ обвѣщеніє нынѣшного писанія въ своихъ Парафіяхъ стосовноє поученіє, якоже и черезъ цѣле своє вліяніє душъ пастырское на парафїянъ тѣхъ же для реченной справы краєвой заохотити, а тѣмъ самымъ и дѣятельнôсть оурядôвъ политическихъ въ тôмъ взглядѣ пôдкрѣпити старало ся.

„Понеже однако слова самыи ино поучаютъ, а приклады данныи волю сильно потягаютъ, понеже бы нарôдъ легко сомнѣвати ся мôглъ о потребѣ заложенія громадскихъ шпиклирôвъ, єслибы видѣлъ, що душъпастыри, которыи або свои власныи, або ерекціональныи роли маютъ, отъ сложенія збывающого собѣ збôжа въ тѣхъ шпиклирахъ ôттягають ся, то для того Чесноє Духовеньство именемъ Высокого Правительства взываемъ, дабы не ино словомъ, наукою, або радою, але и дѣломъ (прикладомъ своимъ) Парафїянъ о потребѣ шпиклирôвъ громадскихъ переконати, тѣмъ способомъ недовѣрчивôсть ихъ и сомнѣнїя оухилити, и такъ до добра краєвого причинити ся памятало, и надѣємо ся по знанной ревности Духовеньства нашего въ спомаганїю справъ народно краєвыхъ, що тому воззванїю задосыть оучинити не премине. Въ Перемышли 15. Вресня 1849. Грегорій Епіскопъ“.

Тодїшні часи пояснює також візване галицького намісництва до сільського народа, котре подаю тут у відписї. Воно надруковане по нїмецьки і по руськи.

„Ч. 8057. Воззванїе до сельського народа въ Галиціи.

„Такъ, якъ теперъ засѣвы стоятъ, то съ певностїю можна сподѣвати ся дуже выдатныхъ жнивъ, за що мы тымъ бôльше Богу дякувати повинни, що запасы збôжа въ прежныхъ часахъ зôбранніи, зъ причины неурожая въ послѣдныхъ лѣтахъ подекуды бывшого, уже цѣлкомъ зъуживани, и що єслибы и сего року жнива зле вѣпали, то бы можна було обавяти ся недостатку и нужды. Сему нещастїю уйдемо съ помущею Божїєю, ибо Богъ давъ, що засѣвы удали ся и поблагословивъ працю засѣвателя; але человѣкъ неповиненъ зло употребляти безконечную доброту Творца, и повиненъ недопускати, абы даръ Божїй черезъ лѣнивство або злу волю зничечився.

„Прошлого лѣта повзяло Правительство смутную вѣсть, що богато громадъ опирали ся, бывшимъ своимъ дѣдичамъ и дру-

гимъ бо́льшимъ посѣдателямъ земли, при собраніи жатвы давати помощъ за отповѣдную заплату, изъ чого послѣдовало, що значная часть плодовъ znивечила ся. Многимъ изъ сихъ громадъ была впоєна мысль непріятелями Правительства и законного порядка, що они даваючи помощъ при оброблєнїю поля для дѣдичôвъ, зробятся зновъ ихъ пôдданними и помалу-помалу до панщины обовязанними. Сесѣ легковѣрніи и отъ злыхъ людей обманутіи т. є збаламученнїи громады волѣли ся наймовати на роботу у отдаленшихъ посѣдателей земли, або немавши заро́бку, волѣли терпѣти нужду и недостатокъ, нижъ ихъ дѣдичамъ помагати; они изъ беззасадной т. є. ничтожнои боязни зашкодили своєму власному и своихъ ближныхъ добру.

„А зновъ другіи громады во́тказували сїю помощъ изъ лѣнивства и изъ злой воли, и черезъ тото тяжкїй грѣхъ пополнили противъ Бога и противъ повинности къ ближнему. Хоть я удостовѣреннымъ себе уважаю, що добродушный сельскїй наро́дъ въ Галиціи давно уже о злонамѣренїяхъ ворохобнико́въ бывшихъ чинними въ краѣ и о фалшивости розсѣваныхъ вѣстей достаточно приконав ся, и що наро́дъ прійшовъ до лѣпшого познанїя своихъ повинностей; однакожъ абы сельскому народови уймити всякое недовѣріе, то я єму объясняю симъ вторично, що прежнїи стосунки подданичества къ дѣдичамъ и панщина на завше знесени т. є. уничтоженни суть, и що таковіи въ жадный спосо́бъ и нѣколи больше запроваженни не будутъ.

„Найже сельскїй наро́дъ будетъ спокойнимъ въ семъ отношенїи, и най ся такою беззасадною боязнею не даетъ встримувати — своимъ прежнимъ т. є. бувшимъ дѣдичамъ и другимъ посѣдателямъ земли або грунто́въ при зо́бранїи жатвы давати помощъ за отвѣдную заплату; таже симъ представляется народови спосо́бно́сть, пріобрѣсти значный заробокъ, поправити своє состоянїе и отложити зо́бранный грôшъ для непріязныхъ дней въ нуждѣ.

„Далѣже я чиню уважнымъ сельскїй наро́дъ, що Правительство маетъ на собѣ обовязокъ старати ся, абы всѣ роды плодовъ въ свой часъ зо́брани були, а понеже всѣ записи (запаси) плодовъ изъ прежнихъ лѣтъ зъуживани, то абы недопустити, щобы новставъ недостатокъ въ средствахъ поживленїя и наступила нужда, Правительство въ семъ року тѣмъ бо́льше до того обовязане, що оно муситъ живити великое множество войска, котрое противъ венгерскихъ бунтовниковъ а также и для того борит ся, щоби общое безпеченство и спокой въ Галицїи существовали.

„Изъ сихъ причинъ мусить Правительство сего руку (року) въ особливости острія роспоряженія подѣлати, абы запобѣчи клопотамъ и общой нуждѣ; въ сей цѣли достають окружніи Уряди (Цыркули) отъ мене приказаніе, въ тихъ случаяхъ, где значное множество плодо̂въ для недостатка робочихъ силъ немогло бы бути зо̂бране посѣдателями земли и по̂дпадало бы зо̂псулію, то абы тихъ громадъ, котріи изъ лѣнивства або изъ злои волѣ во̂тказували помощъ за заплату при зо̂бранію жатвы, присилувати ихъ до того отповѣдними способами примуса, а съ другой стороны абы постарали ся о тое, щобы симъ громадамъ за ихъ выполненну роботу заразъ со сторони дѣдичевъ заплачена була готовими гро̂шми плата-за роботу отповѣдная мѣсцевымъ обстоятельствамъ. Але я по доброй мысли и по доведенному праводушію галицкого сельского народа надѣю ся, що сей народъ въ зо̂бранію сегорѣшной жатвы мающимъ на цѣли власную его корысть и общое добро, изъ власной побудки подлугъ силъ участвовати будетъ, и не допуститъ до того, абы употребляти принуждающихъ т. е. присиливающихъ спосо̂бвъ, котріи только для лѣнивыхъ и злосливыхъ громадъ установленни суть.

Львовъ дня 12-го Юлія 1849 года. Агеноръ графъ Голуховскій, Начальникъ края“.

Се візванє розіслала перемиська консистория д. 4 серпня 1849 р. ч. 1843 писаним обіжником в німецькій мові до духовенства для оголошеня народови і візваня його — подати поміч дідичам підчас жнив. За тим іде примітка, що міністер внутрішніх справ не затвердив остатного уступу візваня, де мова про примус до поданя помочи. Видно, уряд у Відні числив ся з народом і не хотів дразнити його в хосен дідичів. Тож намісництво приказало остатній уступ візваня пояснювати так, що фізичного примусу ніякого не буде, і що урядники будуть добрим способом наклонювати людий, аби радо (!) ішли на жнива до дідичів.

Описи Ратенського староства

з 1500—1512 р.

Подав **М. Грушевський.**

В серії найдавнійших інвентарів, що я задумав опублїкувати в Записках, не чекаючи видання приготованої збірки інвентарів королївщин руських земель XVI в.[1]), приходить тепер черга на Ратенське староство. Для нього в архиві кор. скарба маємо з початків XVI в. реєстри доходів від р. 1500 до 1510 і інвентар 1512 р., споряджений з нагоди передачі староства новому державцю Миколаю Філїповскому. З них подаю я реєстр доходів 1500 р., доповнений з реєстрів дальших років (1501, 1502 і 1504, 1503 нема), з книги N 37 I відділу, та інвентар 1512 р. (з книги N 9 IX відділу); доповнення до реєстра подано під текстом.

Ратенське староство, зложене з двох волостей — Ратенської й Ветельської, тягнуло ся довгим поясом по над верхньою Припетю (на 100 кільометрів майже), врізуючись клином в територию в. кн. Литовського, між Ковельське староство і Берестейську землю, зачисляючись до Холмської землї Польської корони. Се було глухе Полїсє що ся називає, й се було причиною, що тут архаїчні форми суспільних відносин держались довше й міцнійше, як де инде, а се надає тутешнїм інвентарям особливий інтерес. До тепер мали сьмо для сеї королївщини люстрацию 1564 р., видану в II т. VII ч. Архива Югозападной Россіи, крім

[1]) З них були видані: опись подільських замків 1491 р. в VII т. Записок, опись Львівського замку 1495 р. в XII томі, описи Перемишльського староства 1494 і 1497 р. в XIX томі.

того є стара статя кн. Т. Любомірского в Bibliote-цї Warszawській (1855. II): Starostwo Rateńskie. Wyjątek z historyi osad Wołoskich w Polsce. Своїм незвичайно інтересним змістом ся статя від давна звертала на себе увагу: очевидно було, що автор мав під рукою незвичайно цікаві материяли, але використав їх по журнальному — зрідка подав виїмки з документів, переважно-ж переказав їх, що не можна зміркувати, де маємо звістки документів, а де комбінациї автора, і се все без всяких близших пояснень про свої материяли. Се все мусїло дуже інтриґовати специялистів, і між запитанням IX российського археольоґічного з'їзду стояло навить питаннє про материяли, на котрих опер свою розвідку Любомірский[1]). Ми можемо сказати тепер, що Любомірский користав з реєстрів 1500 - 1510 р., правдоподібно — з інвентарів 1556 і 1592, люстраций 1564 і 1569 рр., котрі й нам приступні тепер, але окрім того мав иньші документи — нпр. листи з старостинської управи, що було-б дуже інтересно мати в цїлости, але де вони — того не знаємо.

Від суспільних і адмінїстрацийних відносин Ратенського староства на початку XVI в. віє глубокою давниною: не в однім вони переносять нас аж у часи сформовання Руської держави. Як у X віцї мід, куницї й білки служили предметом податків. Від дворища в XVI віцї давали ще по білцї (aspergellus, byelka) — зовсїм як в X в. „по бѣлей веверицѣ отъ дыма"; „куницї" фіґурували в видї ріжних специяльних оплат; „лиси" теж служили „данею". Мід ще грав важну ролю, як колись в X в.; давав ся він під ріжними титулами: давали мід липовий, потім мід осеннїй або мід данний, мід як еквівалент ріжних специяльних податків і т. и. Полюдє, про котре оповідає нам в серединї X в. Константин Порфирородний, заховало до XVI в. і своє імя і своє значіннє: його толкують термінами: поклон, почта, стация, а як поясняє люстрация 1564 р. (с. 280): „полюдє з давнїх часів дають на поклін підстарості в певних часах, як він приїздить до них на ґрунт". Mutatis mutandis се дуже близько відповідає практицї X в. Полюдє давали з поодиноких господарств часом медом, часом грошима. Між иньшими податками звертає увагу на себе своєю стилїзациєю poczerewczizna,

---

[1]) „Гдѣ находится любопытный матеріалъ, легшій въ основу статьи Ѳ. Любомирскаго „starostwo Rateńskie" — запитаннє д. Линниченка (IX археол. съѣздъ, 1898 с. 26); скільки знаю, на з'їздї ся справа не була вияснена.

або як поясняє реєстр 1510 р.: poczerewczizna, pobrzuchowszczyzna, ius primae noctis, інв. 1556 р. — poczerewczizny gdy się kto zeni, а люстр. 1569 р.: gdi ktori człowiek tak[1]) wiarę z wdową albo z dziewką chczal myeskacz — без шлюбу; се те, що звичайно зветь ся по иньших руських королївщинах „poiemszczyzna".

Господарською і податковою одиницею було дворище; інвентар 1612 р. все вичисляє incolae areales, exceptis simul commorantibus; в реєстрах 1500—1 р. ми знаходимо й деякі вказівки що до складу сих дворищ: се часом близькі свояки, вичисляють ся нпр. Maslo cum sua progenie, Syekerczycy quatuor fratres, Stepan Lythwynowycz cum fratribus metquintus; часом дальші свояки чи зовсїм чужі люде, спільники: нпр. Неліпеч Данилович і Юрко Хомичич складають одно дворище, або Charyton cum suo polownyk Koczanko, Iosko Pyetuchowycz cum suis polownyky. Траплялись одначе і поділи вузшої родини й розділи дворища, нпр.: осібно сидить Artym Olyssyeyowycz і осібно Horost Wassyl frater Artymyecz; або осібно Pyetuch і осібно Iosko Pyetuchowycz; Iurko Pyerkowycz cum Hrynyecz платять деякі податки разом (властиво — спільно давали вони, як видно, тільки „daciam" — медову дань), а деякі податки Hrynyecz Iurko collega платить осібно, і також осібно платив, очевидно, й Юрко, і т. и. Стрічаємо і таке, що господар входить спільником в склад одного дворища, а з иньшими спільниками тримає иньше дворище і з нього осібно платить. В реєстрі Ветельської волости 1512 р. ми бачимо й специяльний податок — pochlebne, що міняв ся відповідно числу самостійних господарств на дворищі: коли батько, поясняє реєстр, маючи кількох синів, розділить між ними господарство, то й сей податок зростає, або як люстр. 1564 р. поясняє, — він береть ся od tich, ktorzi szie na szwe gospodarstwo od oyczow odlączili (с. 309).

Села всї сиділи, по тодїшнїй термінольоґії, на руськім праві; поміру ґрунтів анї було чути; податки не нормувались якимись однаковими нормами і ріжнились для поодиноких господарств; виїмок становило село Самаровичі, де істновав, замісь ріжнородних даней і робіт, один однаковий чинш. Податки, взагалї дуже ріжнородні й численні, мінялись для поодиноких сел; крім всяких натуралїй маємо ряд таких грошових оплат натуралїй

---

[1]) Я просив сконтролювати се місце для мене, і так дїйсно є в ориґіналї (Л. Метр. IV. B. N 12 л. 159 v.

і услуг як бобровниче (to iest dochodu z błot — інв. 1556 р.), сторожне, возвениче (замісь повозу) і ин.; число їх все зростало: прибували податки замісь червцю, замісь яструба, замісь великодних яєць і т. и. Панщини реґулярної, очевидно, ще не було; інв. 1512 р. про Ратенську волость каже, що тутешнї люде „мають з'орати і зробити (засїяти) поле і зібрати урожай до фільварку", про Ветельську: мають з усїх замкових сїножатей зібрати сїно до замку, ходити з підводами куди треба буде, будовати і направляти замок та звозити дерево своїм коштом. Судячи по описи замкового фільварку в тімже інвентарі, господарство на нїм вело ся не велике, й сї фільварчані роботи не повинні були займати богато часу: можно думати, що того було кілька день до року. Знаємо пізнїйший інвентар — 1556 р., коли вже фільварчане господарство було більше (з'явив ся вже другий фільварок), але й він не знає ще тижневої панщини, тільки для більшости сел знає ту загальну роботу: повинні управити ріллю, засїяти, зжати і звезти, а для замку возити дерево і що треба; в деяких иньших селах згадують ся тільки ріжні служби: возити повоз і збіже до млина, або — робити і возити до замку драницї, возити до замка глину, направляти греблю, їздити з підводами до Люблина і т. и.

Годить ся крім того запримітити кілька боярських і служебних родин в сих описях, а нарештї й історичну звістку: що Татари, підчас свого нападу на Берестє, 1500 р., спалили кілька сел і в Ратенській волости.

I.

Regestrum proventuum et daciarum omnium tenute et utriusque districtus Rathnensis, per dnum Jacobum Syecluczky capitaneum in ibidem perceptarum sub anno Domini 1500.

Opidum **Rathno** mediam quintam sexagenam numeri polonic. solvit, summa horum marc. 5 gros. 30:[1])

Roman de terra Jarmol vroku 1½ marcam solvit, item ½ marcam sibi regia maiestas defalcavit de terra Markowska, quia equo servit.

Mykytka de terra Myelyech vroku ½ marcam solvit, item ½ marcam regia maiestas sibi defalcavit, quia equo servit.

Hawrylo pro vulpe 6 gros. solvit[1]).

Lukyan item pro vulpe 6 gros. solvit[2]).

---

[1]) В інв. 1501 р: teloneatores de teloneo marcas 32 solverunt.

[2]) Інв. 1502 р.: de orto.

Czech vroku 2 marcas solvit.

Stepan Hrynyecz — eidem dimisi, quia in servicio sedit.

Boyarzin 8 gros. custodie solvit[1]).

Summa civitatis Rathno cum theoloneo marc. 43 gros. 2, preter id quod regia maiestas dimisit marcam, quia equo serviunt[2]).

Villa **Zasthawye** (quemlibet lypyeczna VIII gros. pensat[3])):

Szydlo lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie 8 lypyeczen solvit, post daciam 1 gros solvit, bobrownyczego 4 gros., poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 45 den. 9[4]).

Kalyennyk dacie 3 lypyeczne mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 4 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 den. 9.

Iosko dacie $1^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 4 gros. solvit, poboru 20 gros solvit; summa ipsius marca 1 gros. 5.

Myczypor dacie $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, post daciam $^1/_2$ gr. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius 42 gros. den. 9.

Saczko cum Proczko lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gr. solvit, dacie et polyudzya $3^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gr. solvit, bobrownyczego 1 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit, idem de terra Vyprahowskey fertonem solvit; summa ipsius marca 1 gros. 18.

Proczko dacie $1^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, post daciam $^1/_2$ gr. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 1 den. 9

Bayko lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie $2^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 4 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17 den. 9.

---

[1]) В інв. 1501 р: item servi: Sydor, Iwanko, Iwanko Maleszowycz.

[2]) В інв. 1502 р.: Hoc anno acrevit $1^1/_2$ saxagenam, quia expiravit libertas ratione incendii.

[3]) В інв. 1501 р. се повторено як загальна норма Ратенського староства; в інв. 1502 р. ще: et quilibet ciffus mellis per 1 gros. computatur.

[4]) В інв. 1501—4 рр. селяне сього села дають кождий: бобровничого окрім того ще 10 garbas lini і побору окрім грошей — 1 byelkam.

Ianyecz dacie 2 lypyeczne mellis solvit, polyudzc 2 lypyeczne solvit, post daciam 1 gros solvit, bobrownyczego 4 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 9.

Lazyecz dacie et polyudzya $3^1/_3$ lypyeczney mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 4 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 4 den. 9.

Choduch Olyszko lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie et polyudzya $4^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post daciam 1 gr. solvit, bobrownyczego 4 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17 den. 9.

Borys dacie 2 lypyeczney mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 1 gr. solvit, poboru 10 gr. solvit; summa ipsius gr. 27 den. 9.

Olyssyey dacie et polyudzya $2^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius gr. 42 den. 9.

Szuk Moszeykovicz dacie et polyudzya 5 lypyeczey mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Olyzar vroku $^1/_2$ sexag. numeri polonicalis solvit.

Summa tocius ville Zasthawye mellis et pecunie marc. 15 gr. 36 den 9.

Villa **Dathyn**: Olyzar faber vroku sexagenam latorum gros. solvit, item custodie 6 latos solvit; summa ipsius marca 1 gros. 40.

Choma vroku sexagenam latorum gros. solvit, custodie 6 latos solvit; summa ipsius marca 1 gr. 40.

Manyecz vroku $^1/_2$ sexagenam numeri polonic. solvit.

Summa huius ville Dathyn marc. 4 gr. 14.

Villa **Synow**: Vasylko vroku 2 saxagenas latorum gros. solvit.

Summa ville Synow marc. 3 gros 16[1]).

Villa **Zamszany**: Malysz lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie 4 lypyeczne mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczney solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 31 den. 9[2]),

---

[1]) В інв. 1501 і 1502 р. потім наступає: **Rayovyszcze** villa deserta, de eadem terra Golyanowa vroku marcam solvit; в інв. 1504 р. про неї вже: hanc terram regia maiestas dedit eclesie Rathnensis plebano.

[2]) В інв. 1501—4 рр. тойже додаток, що і в Заставю.

Olyssyecz cum Nyelyepyecz lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie 4 lypyeczne mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, item ex accrescencia polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczne solvit, poboru 40 gros. solvit; summa ipsius marc. 2 gr. 21 den. 9.

Maczyna lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 lypyeczne mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczne, poboru 20 gros. solvit, ex accrescencia fert. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 27 den. 9.

Iwanyecz Czelustka lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 lypyeczne mellis solvit, polyudze 2 lypeczne mellis solvit, post daciam pariter cum Byelyecz 1 gros. componunt, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczney solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 7 den. 9.

Pylyp Byelyecz dacie 1 lypyeczna mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, vroku $^1/_2$ sexagen. numeri polonicalis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 31.

Stepan Ostaschowycz cum Thysz lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gr. solvit, dacie 1 lypyeczna solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczne solvit, poboru 20 gr. solvit, summa ipsius marca 1 gros. 7.

Dron lypczu $^1/_2$ lypyeczney mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie et polyudzya 4 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gr. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, idem ex accrescencia polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, bobrownyczego mellis $^1/_2$ lypyeczne solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 33 den. 9.

Thysz dacie 1 lypyeczną mellis solvit, post daciam $^1/_2$ gros., bobrownyczego 2 gros. solvit, polyudzy 2 lypyeczne solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius gr. 46 den. 9.

Pronyecz de terra Dron poboru 20 gros. solvit.

Isti omnes Zamszanczy post solucionem dacie tocius 2 lypyeczne mellis, 1 lowczego et aliąm ognyczego solvunt; summa gros. 16.

Summa tocius ville Zamsczany marc. 13 gr. 2.

Villa **Dubyeczno**: Man cum suo filio Dron vroku $^1/_2$ sexagen. numeri polonicalis solvit, custodie 12 gros. solvit; summa ipsius gros. 42.

Ulnasz[1]) vroku $^1/_2$ sexagen. numeri polon. solvit, custodie 12 gros. solvit; summa ipsius gros. 42.

Hul vroku $^1/_2$ sexag. solvit, custodie 6 gros. solvit; summa ipsius gr. 36.

Maslo cum sua progenie vroku 1 sexag. solvit, custodie $^1/_2$ marcam solvit; summa ipsius marca 1 gr. 36.

Hrynyecz vroku $^1/_2$ sexag., custodie 6 gros.; summa ipsius gros. 36[2]).

Iwanyecz vroku $^1/_2$ marc. solvit, item 1 lypyeczną mellis solvit, custodie 6 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Luka vroku $^1/_2$ marcam solvit, custodie 6 gros. solvit, item 1 lypyeczną mellis solvit; summa ipsius gros. 38.

Malyna vroku sexagen. solvit, cu[sto]die 12 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 24.

Cuzma vroku $^1/_2$ sexagen. solvit, custodie 12 gros. solvit; summa ipsius gros. 42.

Harosth fertonem solvit.

Onynyecz fertonem solvit.

Vaczyuk vroku sexag. solvit, custodie 12 gros. solvit; summa ipsius 42 gros.

Szuk litifigulus fertonem solvit[3]).

Summa tocius ville Dubyeczno marc. 10 gros. 28.

Villa **Vyeluncze**: Therebyesz lypczu 1 lypyeczną mellis solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, czyrwczu 6 gros. solvit, dacie et polyudzya $3^1/_2$ lypyeczney solvit, post daciam $^1/_2$ gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 17 den. 9[4]).

Charython cum suo polownyk Koczanko lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, czyrwczu 6 gros. solvit, dacie et polyudzya $3^1/_2$ lypyeczną mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 13.

Smolyey vroky 40 gros. solvit.

Syelywon vroku $^1/_2$ sexagenam solvit.

---

[1]) Ulyasz в иньших.

[2]) В інв. 1504 потім ще: Vaczuk et Onynyecz vroku $^1/_2$ sexagenam, custodie 12 gros. solvit; summa eius gros. 42.

[3]) В інв. 1501 р. Wacyuk aufugit, qui fertonem solvebat.

[4]) В інв. 1501—4 рр. дають бобро́вничого окрім грошей ще 10 garbas lini, a побору ще 3 byelcas.

Korolyessa, Ihnath, Truchon — isti tres lypczu $1/2$ lypyeczney mellis solvunt, post lypyecz $1/2$ gros. solvunt, czyrwczu 6 gros. solvunt, Korolyessa dacie 3 lypyeczna mellis solvit, post daciam $1/2$ gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 9 den. 9.

Lyewon de terra Ihnat czyrwczu 6 gros. solvit, dacie 3 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 5.

Andreyecz czyrwczu 6 gros. solvit, dacie 3 lypyeczne mellis solvit, post daciam $1/2$ solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 4 den. 9.

Lawrysz lypczu $1 1/2$ ciffum, et ciffus per gros. 1 computatur, solvit, post lypyecz ternarium solvit, czyrwczu 6 gros. solvit, dacie $2 1/2$ lypyeczney mellis solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 den. 12.

Hryn Szczerb vroku 1 marcam solvit.

Serheyko czyrwczu 6 gros. solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius gros. 43.

Chodor vroku $1/2$ sexagen. solvit.

Thysz de terra Koczankowey czyrwczu 6 gros. solvit, dacie et polyudzya $2 1/2$ lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 9.

Summa tocius huius ville Vyelyuncze marc. 12 gros. 10 den. 12.

Villa **Corthylyessy**: Ursus lypczu 1 lypyeczną mellis solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1.

Howyen polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrowniczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 39[1]).

Hawrylo Lythwynowicz dacie $1 1/2$ lypyeczne mellis solvit, post daciam $1/2$ gros. solvit, polyudzy 2 lypeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 3 den. 9.

Anton dacie $1 1/2$ lypyeczney mellis solvit, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 3.

---

[1]) В дальших інвентарях при сих двох значить ся ще: daciam plebano dat, в бобровничім і поборі 10 garbas lini i 1 byelcam (теж і декотрі иньші).

Kuczko Iwanyecz dacie $1^1/_2$ lypyecznej mellis solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 3.

Iwanyecz Zanyowycz de 2 terris: idem de terra sua lypczu 2 ciffos mellis solvit, post lypyecz 2 ternarios solvit, dacie et polyudzya 3 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; idem de terra Truchon dacie et polyudzya 3 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marce 2 denarii 6.

Serhey vroku $^1/_2$ sexagenam solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit; summa ipsius 32 gros.

Hryn Hnyedko dacie et polyudzya 5 lypyeczne solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gr. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 16.

Iakowyecz Lobaszowycz polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 39.

Zanyecz Lyssowycz polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gr. solvit; summa ipsius gros. 39.

Choden Kulbayowycz polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gr. solvit; summa ipsius 39 gros.

Hrynyecz polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gr. solvit; summa ipsius gr. 39.

Andrey Naumowycz cum Hnyedko de terra Lyenyecz, idem Iakym lypczu 1 lypyeczną mellis solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, lypczu $1^1/_2$ ciffum mellis solvit, post lypyecz 2 ternarios solvit, dacie et polyudzya 5 lipyeczne solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 26 den. 15.

Naum Andreyecz dacie et polyudzya 5 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 16.

Lyenyecz faber vroku sexag. solvit, de alia terra fert. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 23.

Pyecz Vrsi filius de terra Drobysz fertonem solvit.

Hnyedko de terra Kalyennyk dacie et polyudzya 5 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, lypczu $1^1/_2$ ciffum solvit, poboru 21 gros solvit; summa ipsius marca 1 gros. 17 den. 9.

Sanyecz Kulbayowycz lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, dacie et polyudzya 5 lypyeczne mellis solvit,

post daciam 3 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 20 den. 9.

Massyowycz Iwanyecz cum Saczko isti duo: lypczu ½ lypyeczney mellis solvunt, post lypyecz ½ gros. solvunt, dacie et polyudzya 5 lypyeczne mellis solvunt, post daciam 1 gros solvunt, bobrownyczego 2 gros. solvunt, poboru 21 gros. solvunt; summa ipsius marca 1 gros. 20 den. 9.

Saczko dacie et polyudzya 5 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 16.

Panyecz Manczycz, Panyecz Jakym, Panyecz Marko[1]) — isti omnes tres fratres omnia inferius hic conscripta solvunt: lypczu 1 lypyeczną mellis solvunt, post lypyecz 1 gros. solvunt, item dacie 9 lypyeczey mellis solvunt, polyudzy 2 lypyeczne mellis solvunt, bobrownyczego 2 gros. solvunt, poboru 21 gros. solvunt; polyudzy 2 lypyeczne mellis solvunt, bobrownyczego 2 gros. solvunt, poboru 21 gros. solvunt; polyudzy 2 lypyeczne mellis solvunt, bobrownyczego 2 gros. solvunt, poboru 21 gros. solvunt. Isti tres fratres suprascripti de terra Nyemyathowskey polyudzy 2 lypyeczne mellis solvunt, item de eadem terra vroku 1 marcam solvunt, custodie 6 gros. solvunt: summa horum trium fratrum superius descriptorum marce 5 gros. 28.

Veremyey de terra Kucharzowey vro ku sexag. solvit; summ ipsius marca 1 gr. 12. — Iwanyecz Manczycz vroku marcam 1 solvit.

Mathey Lithvanus dacie et polyudzya 3½ lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 3.

Malycz Lyenczycz vroku ½ sexag. solvit.

Item isti omnes Korthylyesczy bobrownyczego mellis lypyeczne solvunt; summa huius gr. 24. Summa tocius ville Corthylyessy marce 32 gr. 14 den. 3.

Villa **Cremno** — de eadem villa nihil receptum est, quia Thartari eo anno cremaverunt eam tunc temporis, dum et Brzesczye exusserunt, hominesque omnes ex hac villa acceperunt[2]).

---

[1]) В інв. 1501 р. брати платять полюде, бобровниче і побор осібно. Сей же Panyecz Iakym згадуєть ся вище: він держить terra Lyenyecz.

[2]) В інвентарі 1501 р. Villa **Cremno**: Syekyerczycy quatuor fratres — dacie 7½ lypyeczne mellis melle solvunt; Jacz custodie 6 gros., Steczko custodie 6 gros., Nyelyep custodie 6 gros., Tymosz custodie 6 gros. solvunt; summa horum marca 1 gros. 36.

Chariton cum fratre Wasyl dacie 7½ lypyeczne mellis melle solverunt, item ambo per 6 gros. custodie solverunt; summa ipsius marca 1 gros. 24.

Villa **Thur**[1]) — de eadem villa Thur nihil receptum est, quia Thar-

---

Stepan Lythwynowycz cum fratribus metquintus dacie 6 lypyeczen mellis preciis solverunt, isti 5 per 6 gros. custodie solverunt.

Radyecz Tyszko vroku $^1/_2$ sevag. solvit.

Tynyecz cum Mykytha item dacie $3^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, item custodie 6 gros. solvit; summa ipsius gros. 34.

Mykytha dacie 4 lypyeczne mellis preciis solvit, custodie 6 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Hawrylo de terra Hlebkowey vroku sexagenam numeri polonicalis solvit, et de terra et de taberna.

Chocym custodie 6 gros. solvit.

Hylko vroku mediam sexagenam solvit.

Ihnath custodie 6 gros. cum Stepan Lytwynowycz suprascripto componit.

Roszko de taberna fertonem, custodie 6 gros. solvit.

Summa tocius ville marce 9 gros. 24.

[1]) В інвентарі 1501 р. Villa **Tur:** Myssyecz dacie $1^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. summa ipsius marca 1 gros. 2.

Nyelyepyecz Danylowycz, Jurko Chomyczycz dacie 1 lypyeczna mellis preciis solvit, idem Nyelyepyecz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Hrynyecz Chomyczycz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Jurko Chomyczycz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gr. 38.

Hawrilo Tarasczicz cum fratre Zanyecz dacie 1 lypyeczna mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Zanyecz Taraszczycz cum Kuzma et Macyna lypczu 1 lypyeczna mellis melle solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 47.

Hryn Woron dacie et poludzya 3 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

tari eodem anno eandem villam concremaverunt, tunc temporis dum

---

Iwanyecz Nyestor dacie 1 lypyeczne mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Macyna Starzecz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Olyszko Macyna dacie et poludzya 5 lypyeczen mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 14.

Cuzma dacie et poludzya 3 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Chodor Chanczycz dacie et poludzya 3 lypyeczne melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Wassyl Strobowycz dacie et poludzya 3 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Iurek Chanczycz dacie et poludzya 3 lypyeczne melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 46.

Pyetuch dacie et poludzya 3 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 6.

Iosko Pyetuchowycz dacie et poludzya 4 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit; idem cum suis polownyky quintam lypyeczna mellis preciis solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 14.

Baszkowycz Stanyecz lypczu 1/2 lypyeczne mellis preciis solvit, post lypyecz 1/2 gros. solvit, dacie et poludzya 5 lypyeczen mellis preciis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 19 den. 9.

Artym Olyssyeyowycz lypczu 1/2 lypyeczne mellis preciis solvit, post lypyecz 1/2 gros. solvit, dacie 1 1/2 lypyeczne mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros, 6 den. 9.

et Brzesczye exusserunt, hominesque omnes ex eadem acceperunt.

Harost Wassyl, frater Artymyecz, dacie 1$^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 2.

Stepan de terra Syenkowey daciam cum Sawka componit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gr.; summa ipsius gros. 38.

Sawka Cyzowycz de terra David, Olexa Korcycz, Iawan Horost Borissowycz — tres isti dacie 1$^1/_2$ lypyeczne mellis melle solverunt, idem Sawka poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros.; summa ipsius marca 1 gros. 2.

Olexa Korcycz dacie 1$^1/_2$ lypyeczne mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 2.

Iwan Harost cum Wassyl Boryssowycz dacie et poludzya 3$^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros 2.

Calysz Corczycz daciam cum Olyexa componit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Iurko Pyerkowycz cum Hrynyecz dacie 1$^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 2.

Hrynyecz, Iurko collega, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Lyen, Man, Zynow isti tres lypczu 1 lypyeczna mellis preciis solverunt, post lypyecz 1 gros. solvit; isti tres dacie 6$^1/_2$ lypyeczne mellis 4 melle et 2$^1/_2$ lypyeczne preciis solverunt. Idem Lyen poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius marce 2 gros. 3.

Manyecz poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gr.; summa eius gros. 38.

Zynow poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros.; summa eius gros. 38.

Villa **Zalyessy** [1]) — de eadem villa Zalyessy nihil eo anno receptum propter concremacionem istius ville, quia Thartari tunc temporis, dum

---

Copko Paszek daciam plebano dat, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Steczko Czopkowycz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Wassyl Boryssowycz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Lyszny Andreyecz poludzy 2 lypyeczne mellis 1 melle et 1 lypyeczną preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Ihnat Corczycz poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Kudyn poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gr.; summa eius gros. 38.

Vassyl Royowycz vroku sexagenam solvit, Pyotr tabernator de taberna $^1/_2$ sexag. solvit.

Ostapko ex acrescencia poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Wassyl Dronyowycz poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38.

Tota villa Tur post solucionem dacie tocius bobrownyczego mellis 4 lypyeczne minus 2 gros. preciis solvit, item post hoc 7 gros. solvit; summa huius gros. 37.

Zynow pro vulpe 6 gros., Ioannes 6 gros. pro vulpe, Moskoth pro vulpe 6 gros., Mycolai cum Ioanne 6 gros. pro vulpe, Mykolay pro vulpe 6 gros., Wassylko Kosko pro vulpe 6 gros., Kyerdei 6 gros. pro vulpe, Paszko Lyenczy pro vulpe 6 gr. solverunt; summa harum vulpium marca 1.

Summa tocius ville Tur marce 39 gros. 25.

[1]) В инвентарі 1501 р.: Villa **Zalyessy:** Roman Iwanyecz, Suszko Borysz, Olyssyeyko lypczu 1 lypyeczna mellis preciis solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa

et Brzesczye exusserunt, eam villam concremaverunt et homines ex eadem receperunt.

---

eius gros. 47. Suszko Borysz poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 38. Olyssyeyko poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit. Item isti tres 1 lypyeczną lowczego mellis preciis solverunt, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 46.

Iwan Kuczowycz cum Olyszko lypczu 1 lypyeczną mellis preciis solvit, post lypyecz gros. non dat, dacie 8 lypyeczen mellis melle solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 46. Olyszko Kuczowycz daciam totam cum Iwan componit, poboru 20 gros, solvit.

Maczko Zavkowycz dacie et poludzya 3 lypyeczne 2 melle et 1 lypyeczną preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, poboru 11 gros. solvit; summa ipsius gros 36.

Cumyn, Dynys et Czopko de Tur — isti tres lypczu 1 lypyeczną mellis melle solvunt, post lypyecz 1 gros. solvunt. Idem Kumyn poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 20 garbas lini solvit, poboru 41 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 18; Dynys poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit. Isti tres Cumyn, Dynys et Czopko de Tur lowczego 1 lypyeczną mellis preciis solvunt, idem poboru 21 gros. solvunt; summa ipsius gros. 46.

Lazyecz de terra Kumyn poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Antiqua Zalessy: Rahoza, Rudko, Borys, Kaczko, isti quatuor: lypczu 1 lypyeczną mellis preciis solvunt, post lypyecz 1 gros. solvunt, dacie 2 lypyeczne mellis melle solvunt, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvunt, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvunt, poboru 21 gros.; summa ipsius marca 1 gros. 15.

Kaczko poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros 38.

Borysz poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vroku sexagenam solvit; summa ipsius marca 1 gros. 29.

Rudko de terra Radzowey dacie 2 lypyeczne mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit. Item tres — Rahoza, Rudko, Borys lowczego 1 ly-

Villa **Szyrzycze** [1]: Hryn polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, poboru gr. 20 solvit; summa ipsius gros. 36.

Anlrey vroku 40 gros. solvit; summa huius 40 gros,

Mass vroku $^1/_2$ sexag. solvit, custodie 6 gros. solvit; summa 36 gros.

Ihnath vroku $^1/_2$ sexagen. solvit, custodie 6 gr. solvit; summa gros. 36.

Kykyecz vroku marcam 1 solvit, custodie 6 gr. solvit; summa marca 1 gros. 6.

Iwanyecz dacie 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, lypczu $^1/_2$ lypyeczney solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, po-

---

pyeczną mellis melle solverunt, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 14.

Rahoza Lenczycz lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius gros. 42 den. 9.

Syelywon cum Kurylczycz et Koszczycz: lypczu $^1/_2$ lypyeczne mellis preciis solvit, post lypyecz $^1/_2$ gros. solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 42 den. 9. Kurylczycz poludzy 2 lypyeczne mellis melle solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38. Kosczycz — hanc terram Syelywon tenet et de ea poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros.; summa eius gros. 38.

Kuzma de terra Iarmol poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 21 gros. solvit; summa eius gros. 38.

Abram lypczu 1 lypyeczną mellis preciis solvit, post lypyecz 1 gros. solvit, dacie 3 lypyeczne mellis melle solvit, poludzy 2 lypyeczne mellis preciis solvit, bobrownyczego 1 gros. 10 garbas lini solvit, poboru 14 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 16.

Wassyl Mytkowycz vroku mediam sexagenam solvit.

Chylymon vroku mediam sexagenam solvit.

Isti omnes homines ex utraque Zalyessy post solucionem dacie tocius mellis bobrownyczego 3 lypyeczne preciis, post hoc $2^1/_2$ gros. solverunt; summa huius gros. 26 den. 9.

Summa utriusque Zalyessy marce 21 gros. 12 den. 9.

[1]) В дальших інвентарах: Zyryczy.

lyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 12 den. 9.

Choma dacie 2 lypyeczne mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, polyudzya 2 lypyeczne solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 7.

Nikon polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius gros. 36.

Hrynyecz Nyelkowycz[1]) poludzy 2 lypyeczne mellis solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius gr. 38.

Myszko polyudzy 2 lypyeczne mellis solvit, poboru 20 gros. solvit.

Isti tres: Hryn Dusskowycz, Myszko, Nykon lypczu $^1/_2$ lypyeczney solverunt, post lypyecz $^1/_2$ gr. solverunt; isti tres suprascripti mellis bobrownyczego $^1/_2$ lypyeczne mellis solverunt, post hoc bobrownyczego 2 gros. solverunt; summa huius gros. 46 den. 9.

Summa tocius ville Szyrzycze marce 9 gr. 7.

Villa **Gluchy**:

Lazor custodie 6 gros. solvit.
Demyan custodie 6 gros. solvit.
Howyenno custodie 6 gros. solvit.
Chodor custodie 6 gr. solvit.
Nyestor vroku $^1/_2$ sexagenam solvit, custodie 6 gr. solvit.
Stepan custodie 6 gr. solvit.
Onyssy custodie 6 gr. solvit.
Hryn custodie 6 gr. solvit.
Supron custodie 6 gr. solvit.
Iarmol custodie 6 gros. solvit.

Item isti omnes Gluszanye $3^1/_2$ sexagen. census, item medium lypyeczne mellis bobrownyczego solvunt, post hoc bobrownyczego 2 gros. solvunt[2]) Summa huius tocius ville Gluchy marce 6 gr. 18.

Villa **Samarowycze**: Hec tota villa Samarowycze pro tunna mellis 2 sexagenas numeri polonicalis solvit.

Zyen Saczko fertonem solvit.
Iwan Throszczkowicz fertonem solvit.
Kucz fertonem solvit.
Krat Passyl fertonem solvit.
Kryth Hrynyecz fertonem solvit.
Chodecz Nyecz fert. solvit.
Iwan Olexa fert. solvit.
Wacula fert. solvit.
Thysz Iwanyecz fert. solvit.
Zan fertonem solvit.
Iakow Iwanyecz ferton. solvit.
Iacz fert. solvit.
Huth fert. solvit.
Iwanyecz Zozulycz ferton. solvit.
Sthecz ferton. solvit.
Dron fertonem solvit.

---

[1]) В дальших інвентарях: Myelkowycz

[2]) В інв. 1501 р.: Isti omnes Gluschane $3^1/_2$ sexag. census et per 6 gros. custodie solverunt, item 10 currus feni, item 2 tunnas avene solverunt, per ciffum butiri, per caseum, per gallum.

Iwanko ferton. solvit.
Lyach fertonem solvit.
Iuszko ferton. solvit.
Mythkowycz ferton. solvit.
Danylo fert. solvit.
Hryn fertonem solvit.
Pyotr fert. solvit.
Ihnath fertonem solvit.
Nyecz Chodkowycz fert. solvit.
Kuszowycz fert. solvit.
Chwyedyecz fert. solvit.
Iwanko Throszczkovicz fert. solvit.
Sydor Woloszyn fert. solvit.
Bucz Luczowycz fert. solvit.

Summa huius tocius ville Samarowycze marc. 10[1]).

Alter districtus Vyothlensis, in quo est alter modus et alie mensure mellis, sequitur sub anno Domini 1500

(item quelibet rączka per 3 gros. computatur, item quelibet urna per fertonem computatur).

Villa **Szczodrohoszcz**: Blyzny lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 21 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 15[2]).

Hrynyecz Chodor lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączky mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gr. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Vassyl Szudkowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Manyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

---

[1]) В інв. 1501 р.: Item de hac villa Samarowycze, quam Dzywynczy cremaverunt et devastaverunt, 10 marcae proveniebant, quam eis regia maiestas dimis't. В інв. 1502 і 1504 люде платять знову як 1500 р. і окрім того ще: isti omnes homines de Samarowycze 2 sexagen. numeri polonicalis pro tunna mellis solverunt.

[2]) В пізнїйших інвентарях (1501—4 р.) при податках: post lypyecz i vstwycze дають іще по 10 garbas lini, а побору ще 1 byelcam; подекуди податки: post daciam, bobrownycze i vstwycze злучено в одну рубрику: daciam.

Vassyl Howyenowycz lypczu 3 mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gr. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit, summa ipsius marca 1 gr. 17.

Mykytha lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, ustwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Czech lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Supron cum Hawrylo lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 17.

Curylo lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 1 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączky mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Hawdey cum Laszko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Nosko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 8.

Szachowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkym mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 8.

Iwanyecz Homakowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 8.

Zlyethycz lypczu 1½ rączky mellis solvit, post lypyecz 1½ gros. solvit, dacie 1 vrnam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius gr. 27.

Cowal lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Hanyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Iwanyecz Klykowycz cum Jaczko Tolwycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Zanyecz Sulkowycz lypczu 3 rączky mellis solvit post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 vrnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Char lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gr. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 17.

Lukoszowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Panyecz dacie 1 urnam mellis solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius gr. 18.

Clyma Nyesthor vroku 3 fertonem solvit; summa ipsius gr. 36.

Lewonyecz dacie 1 urnam mellis solvit, poboru 6 gros. solvit; summa ipsius gr. 18.

Carp poboru 11 gros. solvit.

Ihnath Wolnyk item 4 gros. solvit[1]).

---

[1]) В інв. 1502 р. Homines liberi de Szczodrohoszcz: Syenko Noskowycz 2 gros. solvit. Strucs 2 gros. solvit. Chodor Suprunkowycz 2 gr.

Tota viia Sczodrohoscz woszczenyczego 14 gros. solvit. Item 3 wolnyczy 6 gros. solvunt. Summa tocius ville Sczodrohoscz marc. 27 gr. 38.

Villa **Vyothly**: Sydor lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 4 vrnas mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 23 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 23 den. 9[2]).

Marco lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie $3^1/_2$ vrnam mellis solvit, post daciam 1 gr. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 23 den. 9.

Thymosz Sumowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie $3^1/_2$ vrnam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gr.; summa ipsius marca 1 gr. 21 den. 9.

Tharasz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 vrnas mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 23 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 27 den. 9.

Stepan lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 vrnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gr. solvit, poboru 13 gr.; summa ipsius marca 1 gr. 6 den. 9.

Choma lypczu 3 rączkas mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 18 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 34 den. 9.

Howyen 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gr. solvit, poboru 24 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 33.

---

solvit. Mordzylowycz 2 gr. solvit. Sanyecz 2 gros. solvit. Iwanyecz Noskowycz 2 gr. solvit.

[2]) В інв. 1501—4 дають pochlebnego ще 10 garbas lini, vstwycze 20 garbas lini, poboru 1 byelcam, і катеґориї post daciam, bobrownycze і vstwycze теж злучають ся часом.

Hrynyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit; summa ipsius gr. 13 den. 9.

Syenko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 22 den. 9.

Hanyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie $4^1/_3$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 23 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 44 den. 9.

Myeczko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 19 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 14 den. 9

Sawka lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, item $1^1/_2$ rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr.; summa eius marca 1 gros. 29.

Maxym lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 1 urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 11 gros. solvit; item de alia terra idem: dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marce 2 gr. 2 den. 9.

Onoszko lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 17 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 4 den. 9.

Lyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15 den. 9.

Chwalyey Puk lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 1 urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gr. solvit; summa eius gr. 36 den. 9.

Choma lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 5 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 46 den. 9.

Jossko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa eius marca 1 gr. 22 den. 9.

Zynow lypczu 4 rączky mellis solvit, post lypyecz 5 gros. solvit, dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 40.

Czarnysz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie $1^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa eius gr. 47 den. 9.

Sthepan Rusczycz cum Andreyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 3 den. 9.

Andrey Husczycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 3 den. 9.

Kowal Hrynyecz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gr. solvit; summa eius marca 1 gr. 0 den. 9.

Nossaczowycz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit. poboru 13 gr.; summa huius marca 1 den. 9.

Vakumowycz Panas lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas minus 1 rączka solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 21 den. 9.

Olychwyer lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit minus 1 rączka, post daciam 3 gros. solvit, poboru 23 gr.; summa ipsius marca 1 gr. 22 den. 9.

Iaczko Mykythycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 12 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 7 den. 9.

Zalyessko lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 12 gros. solvit,; summa ipsius marca 1 gr. 7 den. 9.

Caplycz lypczu 3 rączky mellís solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie $2^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 12 den. 9.

Vassyl Caplycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie $2^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 16 den. 9.

Vassylyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie $2^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam bobrownyczego

ustwycze 3 gr. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 16 den. 9.

Sylaha lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 16 den. 9.

Nossko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1½ rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 15.

Iwan lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 1½ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius gros. 42 den. 9.

Syenko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2½ urnam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 16 den. 9.

Thymosz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 1 urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius gros. 36 den. 9.

Mynczycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, item 1½ rączky mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 27.

Szukowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 17 den. 9.

Curylo dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, ustwycze 1 gros. solvit, poboru 13 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 16.

Homines liberi de Wyothly: Chodor 2 gros. solvit. Hrynyecz 2 gros. solvit. Mykytha 2 gros. solvit. Truchon 2 gros. solvit. Sydor 2 gros. solvit. Summa gros. 10 [1]).

Andrzeyowa de taberna 16 gros. solvit.

Tota villa Vyothly woszczennyczego 40 gr. solvit.

Summa tocius ville Vyothly marce 53 gr. 16 den. 9.

Villa **Radosthow:** Howyenno cum Kuzma lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlebnego 4 gros. solvit, dacie

---

[1]) В інв. 1501 р. ще оден свобідний: Jarmol Daszkowycz, і потім: Weremyey aufugit.

3 urnas minus 1 rączka solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 23 den. 9 [1]).

Sampson cum Pyotr lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 4 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis minus 1 rączka solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr.; summa huius marca 1 gr. 23 den. 9.

Lukyan lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, item 1 rączkam mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, ustwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr.; summa huius marca 1 gr. 27 den. 9.

Kossylo lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, ustwycze 1 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 24 den. 9.

Kozyel lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gr. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 1 gros. bobrownyczego solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gr.; summa huius marca 1 gr. 24 den. 9.

Wolk lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gr. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gr. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 24 den. 9.

Thynyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 24 den. 9.

Szuk lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 22 den. 9.

Vacz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit. dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 22 den. 9.

Roman lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas minus 1 rączka mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 21 den. 9.

[1]) В інв. 1501—4 р. тіж додатки, що й у Ветлах.

Jarmol lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 den. 9.

Drobysz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie $2^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit: summa huius marca 1 gros. 13 den. 9.

Mynka cum Chodor lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 4 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 14 den. 9.

Wochno lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie $2^1/_2$ gros. solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 18 den. 9.

Czarnysz post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie et lypczu $1^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 14 gr.; summa huius gr. 39 den. 9.

Iwan lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie $1^1/_2$ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 14 gros. solvit; summa huius gros. 45 den. 9.

Iacz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis minus 1 rączka solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 14 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 15 den. 9.

Chodor dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius gros. 44.

Homines liberi de Radosthow: Marthyn 2 gros. solvit, Kurylo 2 gros. solvit, Byelyecz 2 gros. solvit, Zanko 2 gros. solvit; summa gros. 8.

Tota villa Radosthow de terra Szwancowey 2 marcas solvit. Tota villa Radosthow woszczennyczego 18 gros. solvit. Summa tocius ville Radosthow marc. 26 gr. 32 den. 9.

Villa **Powyeczye**: Andreyecz lypczu 3 rączkas mellis solvit, post lypyecz $2^1/_2$ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 1 gros. solvit, bobrownyczego 2 gros. solvit, poboru 20 gros.; summa eius marca 1 gros. 24 den. 9.[1]).

---

[1]) В інв. 1501—4 р. тіж додатки, що й у Ветлах і Радостові.

Hrynyecz lypczu 2 rączkas mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 9 den. 9.

Kundrath lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 1 gr. solvit, bobrownyczego 1 gros. solvit, vstwycze 1 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 24 den. 9.

Ihnath Malyewycz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2²/₂ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 12 gros.; summa ipsius gros. 44 den. 9.

Nyelyep lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 36 den. 9.

Palydlo lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 7 den. 9.

Lyecz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 7 den. 9.

Iwan Pychnowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2½ urnam mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gros. 16 den. 9.

Zuryd cum fratre lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 7 den. 9.

Kothowycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa eius marca 1 gros. 10 den. 9.

Syenko Chodorczycz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas melllis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gr. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 7 den. 9.

Massyutha lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 3 urnas minus 1 rączka mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 21 den. 9.

Kokoreka lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 7 den. 9.

Cuzma Hulycz lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 9 den. 9.

Iwan Massyuthycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 12 den, 9.

Vassyl Lyszczycz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 3 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 22 den. 9.

Szczothka lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 10 gros. solvit; summa ipsius gros. 47 den. 9.

Onoszko lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gros. 36 den. 9.

Maxym lypczu 2 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 2 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa huius marca 1 gr. 9 den. 9.

Abram cum Mynyecz lypczu 3 rączky mellis solvit, post lypyecz 2½ gros. solvit, pochlyebnego 2 gros. solvit, dacie 4 urnas mellis solvit, post daciam 3 gros. solvit, poboru 20 gros. solvit; summa ipsius marca 1 gr. 36 den. 8.

Volossowycz vroku 12 gros. solvit.

Homines liberi Powyeczye: Iwan 2 gros. solvit, Kuzma 2 gros. solvit, Chacz 2 gros. solvit, Sacz 2 gros. solvit, Nyesthorowycz 2 gros. solvit, Macz 2 gros. solvit; summa gros. 12[1]).

Tota villa Powyeczye 20 gros. vosczennyczego solvunt. Summa tocius ville Powyeczye marce 27 gr. 13.

Summa summarum omnium dacionum mellis ac piscine ex utraque districtu tam Rathnensi quam Vyothlensi facit marcas 295 gr. 6 den. 6, item pro piscibus de lacubus venditis marce 37, et ex hac summa

---

[1]) З тих свобідних Iwan aufugit (інв. 1502 р.), Chacz aufugit (інв. 1504 р.), за те в інв. 1502 р. бачимо двох нових.

excepte sunt pro sagenis 25 marce, computando insimul expensas, pro quibus sibi dare solent, mittunt enim pro eis usque ad Thorun. Et sic exceptis sagenis pro rege manebunt marce 370 gros. 6 den. 6.

II.

Regestrum castri Rathnensis ac omnium bonorum ad ipsum castrum pertinencium.

Ex serenissimi principis et dni dni Sigismundi Dei gratia regis Polonie etc. speciali commissione et mandato per gener Stanislaum de Syennycza vexilliferum terre Chelmensis accuratissime conscriptum de omnibus et singulis censibus, proventibus et laboribus, ad ipsum castrum quomodocunque provenientibus, ac omnium et singulorum eorum in ipso castro modo existencium diligentissime et fidelissime de omnibus exquirendis consignatum. In cuius quidem castri tenutam ac possessionem ex mandato eiusdem maiestatis regie gener. Nicolaus Philipowski Cracoviensis castri burgrabius feria tercia post dominicam Ramispalmarum proxima per eundem Stanislaum vexiliferum prefatum est intromissus ac in capitaneum ipsius castri Rathnensis est institutus, sub anno Domini 1512.

Castrum Rathnense in suis edificiis, habitaculis et circum castri ambulationibus, alias blanki, est bene provisum, ita quod ubique seracula omnia penes valvas et cetera habitacula castri sunt immota, et omnia edificia sunt bene reformata.

Instrumenta bellica in castro hec: podtarasznycze unum magnum bene reformatum, hakownycze 20 bene reformati, rucznycz 4 bene reformate, de pulvere parato 3 cum media tunne, quod reservatur super una turri superius. Ibidem in eodem reservaculo sunt kule ad podtarasnycze non parve, ibidem kule ad hakownycze et rucznycze sunt parate non pauce, ibidem sagithe alias schipi ad balistas sunt non pauce. Arma antiqua in introitu castri pendet: galee 2, plachi 2 anteriores et 1 posterior, roszkop 1, nakolanki troye, myschky dwoje, sulycz fereis 10 reformatum, baliste castrenses 13, klyky czwory reformate, hewar 1.

In castro victualia ista sunt inventa: carnium salitarum 2 tunne, carnium dorcinarum sallitarum 2 tunne. In promptuario lardi partes 24, ibidem 4 partes dzyczysny, ibidem arvine porcine 15, ibidem 2 vascula phaski de butiro, item caseorum 2 capecie. In alio promptuario: pise choretum, ibidem millii alias prossa 1 tunna; in alio promp-

tuario de farina parata kadzy 5 nabyte et 1 tunna. In promptuariis duobus centum cum medio chorei de avena mensure magne rathnensis. In promptuario alio salis myalkey 6 tunne. In cellario caulium 2 przykadky de caulibus acidis. In cellario cervisie 4 tunne, ibidem alie tunne cervisiales vacue 8.

Braxatorium est in castro, in quo caldar castrense est iam non bonum et omnia necessaria braxatorii sunt ibidem.

Braseatorium est ante castrum post fluvium in predio, in quo braseum triticum unum est, braseum aliud siligineum ibidem, ibidem siliginis tritinati ad brasea 4 chori, ibidem de tritico 2 chori, ibidem de braseo parato 2 chori.

Predium castrense est ante castrum post fluvium, in quo ista sunt inventa: vacce 4 cum vitulis iuvenibus, vacce 8 ialove, ibidem vituli 3 secundi auni, boves alias biky tercii anni sunt 4 boni, oves antique 5 et agnelli 3, capre sunt 7; oves multe mortue sunt, quarum pelles in castro snnt; sues omnes magnas et parvas demptis suellis 30, item ance 17 ibidem, item gallinarum ibidem 16.

Horeum ibidem in predio, et in eodem hec sunt inventa: siliginis 2 cum $^1/_2$ acervi, tritici parum in fundo 1 acervi, als oddenek.

In campo siliginis ad hiemen seminate novem klodi, tritici vero 4 klodi seminati mensure magne.

Recia castrensia magna ad feras magnas de bastis parata sunt novem, recia dorcina de bastis liczane 5.

Capones et galli sunt in castro non pauci ibidem nutriti.

Famuli castrenses missiles, alias poselny, sub castro morantes, in equis singuli servientes sunt 3, qui vadunt, quo necesse est eundi sua expensa.

Theloneum rathnense unum, quod interdum pro maiori, interdum pro minori summa solet conveniri, isto tamen anno pro 26 marcis est conventum.

Molendinum sub castro unum cum 2 rotis valne, aliud est destructum ideo quia campos castrenses nundare solet.

Rathno opidum, ex quo opido census annui tam de opidanis, quam de famulis, bona in opido tenentes, 15 marce annuatim proveniunt. Item de macellis ex opido 3 lapides sepi extraduntur annuatim. Item homines Laskowczi dicti sub opido morantes de terra Czechowska 2 tantum marcas annuatim solvunt et nihil magis tenentur.

In Rathnensi tenuta sunt 2 territoria alias wlosczy ad castrum pertinencia: territorium Rathnense et territorium Viothlense, in quibus territoriis sunt diversi modi et consuetudines et proventus et accre-

scentie proventuum, prout diligentissime est exquisitum ac in presenti regestro signatum.

Territorium Rathnense, in quo territorio est talis ut sequitur modus in omnibus: primo incole in ipso territorio tenentur arare et agrum disponere et fruges totaliter congregare ad predium castri.

Ville in Rathnensi territorio secuntur cum suis proventibus universis et singulis, diligenter exquisitis ac fideliter conscriptis:

Zasthawye villa, in qua villa sunt incole areales alias dworyczne 14, exceptis simul cohabitantibus, qui de censu alias poboru modo VI marcas et 4 gros. solvunt; bobrownicznego incole ibidem 3 fertones et 1 gros. insimul extradunt; de dacia mellis iulii alias lypczu incole ibidem 2 lypyeczne extradunt; de dacia mellis autumpnalis 50 lypyeczen modo extradunt; poddanye alias post daciam mellis tam iulii lypczu quam autumpnalis 11½ gros. incole extradunt; de lino alias lnu parato incole ibidem centum et 5 garsczy dant; de canapo parato ad comparandam sagenam 15 garsczy extradunt; item aspergellos alias byelky incole ibidem 12 extradunt; avenam ibidem 20 klodas mensure magne cum media tercia kloda rathnensis mensure annuatim extradunt; item gallos 25 annuatim extradunt, item butirum 11½ czaschek extradunt, item caseos 23 annuatim dant, item fenum incole ibidem 115 currus villanos parvos annuatim dant.

Dathin villa, in qua incole areales sunt modo 4, exceptis simul cohabitantibus, qui 4 marcas et 14 gros. tantum solvunt et nihil magis.

Molendinum ibidem cum 1 rota, quod non semper molit.

Sinow, villa in qua incole areales 4, exceptis aliis, qui tantum 3 marcas et 16 gros. annuatim solvunt et nihil magis, quia iste due ville sunt parve, inter villas lithvanicas residentes.

Zamschany villa, in qua incole areales sunt modo 9, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 5 marcas 21 gros. modo solvunt, bobrowniczego incole ibidem insimul 2 fertones solvunt; de dacia mellis lipczu 3 lypyeczne extradunt; de dacia mellis autumpnalis incole ibidem cum acrescenciis alias poludze 41 lypyeczne modo dant; poddanye alias post daciam mellis utriusque 9 gros. dant; de lino parato 110 garsczy simul dant; de canapo parato ad comparandam sagenam 100 garsczy dant; aspergellos byelky 11 dant; avenam 20 klodas annuatim mensure rathnensis dant; gallos incole ibidem 22 annuatim dant; item butirum 10 czaschek simul dant; item caseos 20 simul extradunt; fenum 51 currus villanos parvos dant, siliginis 2 choros ad seminandum pro hieme ibidem incole dant.

Dubyeczno villa — in eadem sunt incole 10, exceptis commorantibus, qui 9 marcas cum media marca annuatim modo solvunt; ibidem lutifiguli sunt modo 4, qui per 1 fertonem annuatim solvunt et ollas ad castrum quantum opus est extradunt; ibidem 2 incole de dacia mellis duas lypyeczne extradere tenentur, qui nunquam melle, sed peccunia per 8 gros. solvunt; ibidem incole 1 porcum bonum ad castrum annuatim dant, avenam 2 choros tantum annuatim dant, item gallos 36 annuatim dant, item butirum 13 czaschek extradunt, item caseos 26 annuatim dant.

Vyelancza villa, in qua incole 13 areales exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 7 marcas 21 gros. modo solvunt; pro czyrwyecz incole simul 1 marcam extradunt; bobrownicznego 14 gros. dant, de dacia mellis lypczu 2 lypyeczne et $1^1/_2$ ciffos extradunt; de dacia mellis cum accrescenciis poludze 24 lypyeczne dant; poddanye alias post daciam mellis utriusque 7 gros. et 3 denarios; de lino parato 80 garsczy; de capano parato ad retia bobrownikom extradunt; aspergellos byelky 24 dant, avenam 4 klodas annuatim dant, item butirum 11 czaschek dant, item gallos 31 annuatim dant, item caseos 22 dant, fenum 70 currus villanos dant, siliginis ad seminandum pro hieme $2^1/_2$ klodas parati extradunt.

Cortilessi villa, in qua incole areales modo 27, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru $16^1/_2$ marcas et $8^1/_2$ gr. modo solvunt; bobrownicznego incole simul 3 fertones et 8 gr. extradunt; de dacia mellis lypczu $2^1/_2$ lypyeczne et 3 ciffos alias kowsche dant; de dacia mellis autumpnalis incole cum accrescenciis poludze LXXXII lyepyeczne extradunt; poddanye alias post daciam mellis incole simul $7^1/_2$ gr. et 2 ternarios extradunt; de lino parato 190 garsczy; aspergellos 12 dant; incole ibidem vitulam ialowicza et porcum pro coquina annuatim extradunt; avenam 34 klodas dant, gallos 49 annuatim dant, butirum 18 czaschek dant, caseos 36 dant, fenum 110 currus villanos dant, siliginis ad seminandum pro hieme 3 choros et 4 lypyeczne dant.

Molendinum ibidem cum 1 rota.

Cremno villa, in qua incole areales nihil de censu dant, sed singuli incole custodiam alias strozewsczyzna per 6 gros. extradunt, ex qua strozewsczyzna proveniunt modo $5^1/_2$ marce et 6 gr.; de dacia mellis autumpnalis 21 lypyeczne incole extradunt; incole ibidem 1 porcum bonum ad castrum annuatim extradunt.

Molendinum ibidem 1 rote.

Thur villa — in eadem incole areales 40, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 18 marcas modo solvunt et 3 gros., bobrownycznego incole 3 fertones et 1 gr. modo solvunt, de dacia mellis lypczu 3 lypyeczne incole extradunt, de dacia mellis autumpnalis cum accrescencia poludze 114 extradunt lypeczne, poddanye alias post daciam mellis utriusque incole 8 gros. extradunt. Ortulani ibidem 5, ab ortis per 6 gros. singuli dant, quod ex antiquo lissycze vocant. De lino parato ibidem 352 garsczy extradunt, de canapo parato ad sagenam incole 18 garsczy dant. Incole ibidem omnes vitulam bonam et porcum annuatim ad castrum dant, avenam 72 klodas mensure rathnensis annuatim dant, gallos 100 annuatim dant, butirum 36 czaschek dant, caseos 72 annuatim dant, fenum 360 currus villanos dant siliginis ad seminandum pro hieme 7 choros contribuunt.

Zalyessye Nove villa, in qua incole areales 10, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 4½ marcam, solvunt bobrownycznego incole 9 gros. extradunt, de dacia mellis lypczu 3 lyepyeczne dant, de dacia mellis autumpnalis incole cum accrescenciis poludze 25 lypyeczne extradunt, poddanye alias post daciam mellis solum 2 gros. extradunt, de lino parato 60 garsczy dant, avenam incole 15 klodas dant, gallos 21 ; butirum ex utraque villa et Nova et Veteri Zalyessye simul 18 czaschek extradunt, caseos eciam ex utraque villa 34 dant, fenum incole ex utraque villa simul 80 currus villanos dant, siliginis ad seminandum pro hyeme ex eadem villa 8 choros sine 2 lypyeczne.

Molendinum ibidem 1 rote, quod non semper molit.

Zalyessye Stare villa, in qua incole areales exceptis simul commorantibus, qui de censu poboru 6 marcas et 14 gros. modo solvunt, bobrownicznego incole 10 gros. dant, de dacia mellis lypczu 3 lypyeczne incole extradunt, de dacia mellis autumpnalis cum accrescenciis poludze 28 lypyeczne dant, incole ex utraque villa et Nova et Antiqua Zalyessye bobrownyczy et lowczy mel insimul lypyeczne 3 extradunt, poddanye alias post daciam mellis incole 5½ gr. extradunt, de lino porato 100 garsczy dant, incole ex utraque villa 1 vitulam pro coquina annuatim dant, avenam incole ibidem 18 klodas extradunt, gallos 30 ibidem extradunt, siliginis ad siminandum pro hieme incole ibidem 1 chorum.

Zyricze villa — in eadem incole areales modo sunt 11, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 5½ marcas et 4 gros. solvunt. Incole ibidem tres custodiales, alias strozewsczyzny, per 6 gros. singuli solvunt, bobrowniczego incole 8 gros. dant, de dacia

mellis lipczu 1 lypyeczna datur, de dacia mellis autumpnalis cum accrescensiis poludze 16 lypyeczne dant. Incola ibidem unus mellis bobrowniczego $^1/_2$ lypyeczna dat, poddanye alias post daciam mellis 3 tantum gros., de lino parato 60 garszczy dant. Incole ibidem 6 ex eadem villa tenentur castrum edificare, reformare, laborare quicquid et quamdiu opus est. Incole ibidem una cum villa Zastawye 1 vitulam pro coquina annuatim dant, avenam 12 klodas mensure rathnensis annuatim dant, fenum 60 currus villanos dant, siliginis ad seminandum pro hieme 1 chorum contribunt.

Gluchy villa, in qua incole areales 10, exceptis simul cohabitantibus, qui de censu alias poboru 5 marcas modo solvunt; incole ibidem omnes de suo pane custodiales alias strozewsczizny singuli per 6 gr. dant, cuius summam 1 sexagenam extradunt; incole ibidem omnes mellis bobrownicznego mediam lypyeczna tantum extradunt, post daciam ipsius mellis 2 gros. dant; incole ibidem una cum villis Zamschany et Wyelancza 1 vitulam bonam et porcum pro coquina annuatim dant, avenam 2 klodas annuatim extradunt, gallos 10 annuatim dant, butirum 8 czaschek modo dant, fenum tantum 10 currus villanos dant.

Szamarowicze villa, in eadem incole sunt 35, qui nullum laborem ad castrum faciunt, neque aliquid contribuunt, solum per 1 fertonem annuatim solvunt, qui census huius 8 marcas 3 fertones modo extradunt; incole ibidem omnes loco 2 tunnarum mellis 2 sexagenas peccunia ex antiquo solvunt; incole ibidem, dnus capitaneus dum in castro presens non est, tenentur bini et bini in castro presentes esse et cum vicecapitaneo quo opus est omnes equitare.

Territorium Viothlense, in quo est alter modus et consuetudo et mensura, quam in territorio Rathnensi.

In ipso territorio Viothlensi mensura choreti minor quam in Rathnensi. In ipso territorio daciam mellis non mensura lypyeczna, sed viadro mensurare et dare incole solent; in hanc mensuram viadro 4 rączki intrant. Et dum incole ibidem mel habere non possunt, extunc pro viadro per fertonem peccunia ex antiquo solvunt et pro rączka 3 gros. Pochlebne in ipso territorio proventus taliter dictus provenit ex incolis: quando aliquis in area residens plures habens filios divisionem illius aree inter ipsos fecerit, tunc iste proventus pochlebne accrescit, videlicet 2 gros., 2 choros avene, butirum et caseos, prout regestra castrensia lacius disponunt.

Incole in ipso territorio super omnibus pratis castrensibus ex omnibus villis fenum disponunt ad castrum. Incole in ipso territorio

ex omnibus villis vecturam alias powoz quo necesse est cum quibuscunque rebus tenentur. Incole in ipso territorio ex omnibus villis castrum edificare, reformare, arbores ducere suis impensis tenentur. Molendinatores castrenses omnes laborem penes edificia castri tenentur esse, quibus tanquam magistris expensa datur.

Ville Viothlensis territorii sequuntur cum suis proventibus specialiter descriptis:

Sczodrohoscz villa — in eadem incole areales 33, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 8 marcas 3 fertones 2 gros. modo extradunt, vosczenicze incole omnes 19 gros. dant, bobrownicznego 19 gros. dant, ustwicze ibidem 19 gr. dant, pochlebne 2 fertones et 10 gr. dant, de dacia melis lypczu 15 viader modo incole extradunt, de dacia mellis autumpnalis 47 viadra et 1/2 rączka extradunt, poddanye alias post daciam mellis tam iulii quam autumpnalis 1 marcam 21 gros. extradunt modo, de lino parato post mellis extraditionem 470 garsczy dant, aspergelos — byelky 19 extradunt, avenam 38 1/2 klodas dant, gallos 48 annuatim extradunt, ancas 19 annuatim dant, butirum 19 czashek, caseos 19 modo extradunt, vitulam ialowicza et porcum pro coquina ad castrum dant; funes de bastis alias vzyscza 10, quodlibet uziscze 50 sąnzon habens, incole ibidem ad rete venale extradunt.

Molendinum ibidem cum 1 rota.

Viothly villa, in qua incole areales 40, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 14 marcas et 16 gros. extradunt, vosczeniczego incole 40 gr. modo extradunt, bobrowniczego 40 gr. dant, ustwicze ex incolis 40 gros. componunt, pochlebne 3 fertones extradunt, de dacia mellis lipczu 26 viadra, de dacia mellis autumpnalis 101 viadro dant, poddanye alias post daciam mellis et iulii et autumpnalis 2 marcas 3 fertones 2 gros. incole dant, aspergelos — byelki 37 dant, de lino parato 1110 garsczy dant, avenam 57 1/2 klodas dant, gallos 80 annuatim dant, anctas 74 dant, butirum 36 czaschek, caseos 36 extradunt, vitulam ialovicza et 2 porcos pro coquina annuatim dant, funes de bastis — vziscza 36, quodlibet vziscze 50 sąnzon habens, ad rete extradunt.

Molendinum ibidem bonum 2 rotarum.

Ibidem homines liberi alias volniczi 7, qui nihil dant, solum quando opus est, aliquod servicium faciunt.

Radosthow vilia, in eadem areales incole 18, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 18 marcas 3 fertones 8 gros. modo extradunt, voszczeniczego 36 gros. extradunt, bobrowniczego 18

gros. dant, vstwicze 18 gros. dant, pochlebne 2 fertones et 8 gr. provenit, de dacia mellis lypczu 12 viadra ct 3 rączki, de dacia mellis autumpnalis 46 viadra 1 rączka dant, poddanye alias post daciam mellis et iulii et autumpnalis 5 fertones extradunt, de lino parato 240 garsczy, aspergelos — byelki 18 extradunt, gallos 36 annuatim dant, anctas 18 in vere extradunt, butirum 18 czaschek dant, caseos 18 dant, vitulam et porcum pro coquina dant, funes de bastis vziscza 18, quodlibet 50 sązon, ad rete venale extradunt.

Ibidem homines liberi volniczi 4, qui nihil dant, solum servicium aliquod faciunt ad castrum, quando necesse est laboris.

Powiecze villa — in eadem incole areales 20, exceptis simul commorantibus, qui de censu alias poboru 8 marcas 10 gros. contribuunt, vosczeniczego 20 gros. solvunt, bobrowniczego 20 gr. extradunt, ustwicze 20 gros. dant, pochlebnego 3 fertones 6 gros. modo extradunt, de dacia mellis lypczu $12^1/_2$ viadra incole modo ibidem dant, de dacia mellis autumpnalis 50 et 1 rączka provenit, poddanye alias post daciam mellis et iulii et autumpnalis 1 marca et 22 gros. provenit, de lino parato 600 garsczy, aspergelos — byelki 20 dant, avenam incole 31 klodas modo dant, gallos 40 extradunt, anctas 18 in vere extradunt, butirum 20 czaschek, caseos 20 extradunt, vitulam et porcum pro coquina annuatim incole extradunt, obirzy de bastis ad rete venale 20 obirzy magnas extradunt.

Molendinum ibidem 1 rote.

Ibidem homines volniczi modo 6, qui nihil dant.

Stagnorum omnium situs et descriptio tam magnorum quam parvorum, nominatim quodlibet:

Primum stagnum Thur magnum et capitale, sub villa Thur iacens, commodosum, in quo sunt multe thonye.

Orzechow — stagnum magnum sub villa Sczodrohoscz iacens, multum, commodosum, in quo sunt multe tonye.

Orzechowiecz — sub eadem villa, in quo sunt 2 tonye.

Swyanthe — sub eadem villa, in quo sunt 2 thonye.

Dolhe — sub villa Thur situm, in quo sunt 2 thonye.

Vyelechow, sub eadem situm, in quo 1 tonya est.

Swyanthe aliud stagnum, sub eadem villa situm, in quo nuquam segena fit propter impedimenta, alias zawady.

Ibidem sub eadem villa sunt 3 lacus parvi in quibus non prenditur propter impedimenta.

Byele stagnum magnum, sub villa Viothle situm, in quo 20 et magis thonye fieri possunt.

Thuczne — sub eadem villa, in quo 2 tonye sunt.
Ploczicze — sub eadem villa situm, in quo 2 thonye sunt.
Lukye — sub eadem villa, in quo 2 thonye sunt.
Blyzne — sub villa Sczodrohoscz situm, in quo 1 tonya est.
Mschane stagnum, in quo 4 thonye sunt, a castro non remote.
Radocząz — sub Rathno, in quo 4 thonye sunt.
Thissobol sub Rathno, in quo 4 thonye sunt.
Czysthe stagnum sub Rathno, in eo 2 thonye.
Czernsko ibidem, in quo 2 thonye sunt.
Lukye — sub villa Gluchy situm, in quo 2 thonye.
Lubyanye — sub villa Zamschane situm, 4 thonye habet.
Pyeseczne sub eadem villa situm, in quo 1 thonya.
Sinow stagnum, sub villa Sinow situm, in quo 2 thonye.
Berezno — sub villa Vyelancza situm, in eo 2 thonye.
Lukye — sub villa Dubyeczno situm, in quo 4 thonye.
Cremno stagnum, sub villa Cremno situm, in quo 4 thonye.
Lukye — sub villa Samarowicze, in quo 4 thonye sunt.
Terebovicz — sub eadem villa, in quo 2 thonye.
Lubowicz stagnum sub villa Cortilessy in eo 4 thonye.
Sub villa Viothly 2 sunt lacus parvi qui non prenduntur propter impedimenta.

Familia castri eiusdem, sine quibus castrum nullo modo fieri potest, hoc tempore olim dni Syekliczki eiusdem castri capitanei tanto precio fuit provisa: Valvarum custodi — wrothny $1^1/_2$ marca peccuniarum, et nullo alio magis fuit provisus. Clavigero castri $1^1/_2$ marca similiter. Braseatori, qui brasea facit, $1^1/_2$ marca similiter. Item coque 4 florenis. Custodes 3 per 1 marcam cuilibet et per syermyagam et 1 omnes pellicio ad hiemen fuerunt provisi. Magister sagenarum 8 flor. fuit provisus. In predio dwornyk cum muliere $1^1/_2$ marca fuit provisus. Notarius 8 florenis et panno. Ceteri servi castrenses, alias grodzanye, super suis equis servientes 8 flor. et panno contentabantur, sine equis vero servientes 4 tantum flor.

Summarium capitaneatus Rathnensis:

Villarum omnium sunt numero 18, oppidum unum Rathnense.

Theloneum hoc anno arendatum, aliquando et minori precio, marc. 26.

Stagnorum omnium sunt numero 26, ex quibus hoc anno vendita fuerunt 5 pro marcis 100, alia omnia solus capitaneus piscatus est.

Census tocius anni proveniunt marce 163 gr. 14.

Proventus bobrowniczego dicti proveniunt marce 7 gr. 40.

Proventus popdanye dicti proveniunt marce 8 gr. 3.

Proventus pochlebne dicti proveniunt marce 3.

Proventus, qui solvuntur loco mellis, quia ita ex antiquo est, proveniunt marce 2 gr. 40.

Proventus custodie, alias strosznego, dicti marca 1 gr. 30.

Proventus vosczenyczego proveniunt marce 2 gr. 1.

Proventus vstwicze dicti proveniunt marce 2 gr. 1.

Homines Laskowczy dicti, sub castro morantes, solwunt annuatim ratione census (et ad nihil aliud faciendum abligantur) marcas 2.

Villa tantummodo una solvit antiquitus ratione czyrwyecz marcam unam.

Dacionis mellis lypczu proveniunt mensure que vocantur lypyeczne 19½ et 4½ ciffi, faciunt viader 13.

Eiusdem mellis lypczu proveniunt mensure que vocantur viadra 65 et 1 rączka.

Dacionis mellis antumpnatis proveniunt mensure lypyeczne dicte 401½ faciunt viader 267.

Eiusdem mellis autumpnalis proveniunt maiorum mensurarum viader 206½.

Avene ex omnibus villis annuatim proveniunt klody magne 363.

Feni annuatim ex omnibus villis proveniunt currus kmethonales 846.

Vitularum annuatim proveniunt omnium nr. 9.

Porcorum proveniunt omnium numero 10.

Gallorum omnium proveniunt numero 540.

Anctarum omnium proveniunt 129.

Butiri tocius ex villis omnibus proveniunt czaschek non magne 224½.

Aspergelorum omnium proveniunt 153.

Lini tocius mundi proveniunt garsczy 3495.

Canaparum omnium proveniunt garsczy 133.

Fenum alias usyscza et obirzi dictorum ad recia ferarum, et quodlibet usyscze continet in longitudiuem 50 sąnzenyow, et dantur numero 74.

Molendinorum omnium per 1 rotam habentium, quorum nonnulla non semper molunt, sunt nr. 6.

Molendina per 2 rotas habencia sunt 2.

De macellis opidi Rathno proveniunt annuatim sepi lapides 3.

Isti sunt omnes proventus summarii, ad quorum rationem servandi sunt et castrum in toto providendum.

Siliginis annuatim dantur ex omnibus villis klody 7½.

Predium tantum unum est.

Summa pecuniarum — de censu et aliis proventibus proveniunt marce 191 gr. 33.

Summa pecuniarum pro melle — proveniunt marce 171½.

Ex theloneo peccuniarum proveniunt marce 26 aliquando minus.

Stagna anno preterito 5 vendita erant pro marcis 100.

Summa tocius cum piscibus marce 489 gros. 9.

По сконтрольованю оригінала треба читати на с. 7 рядок 3 знизу зам. Zamsczany — Zamszany, на с. 8 ряд. 1 зв. Ulyasz і в інв. 1500 р.; с. 10 р. 19 зн.: 12 gr. numeri polon... gr. 30; на с 22 р. 2—3 Szczodrohoszcz woszczenyczego 18... Sczodrohoszcz; тамъ же р. 8 зв.: 39 den. 9.

Miscellanea.

З паперів Жеґоти Паулї.

Серед цілого множества нотаток та записок історичних нестора польських етноґрафів Жеґоти Паулї подибуємо також дві дрібні записки, що дотикають ся історії угорських Русинів. На що були потрібні ті відомости померпюму і до якої цїли мали служити — не вміємо напевно сказати. Здає ся нам одначе, що в замірах Паулї лежала обширнїйша моноґрафія Татрів і Карпатів, як про те можна догадуватись з рукопису бібліотеки краківського унїверзитету ч. 5373, з котрого походить низше подана записка. Друкуємо її на сїм місцї, не стільки за для поданих в нїй відомостей, з котрих знайдеть ся теж де що цікаве для історика і етноґрафа Угорської Руси, як для того, щоби не марнїла праця чоловіка, котрий, хотяй Поляком вродив ся, з цілого серця полюбив руський нарід і його сумну пісню, коли видав красну збірку „Pieśni ludu ruskiego“.

Rusini w Węgrzech.

Zdaje się, iż Rusini, których także Rusniakami (po więgiersku Oroszok) zowią i którzy do jednego szczepu z południowymi Rusinami w Galicyi i Rossyi należą, osiedli w Węgrzech jeszcze przed przyjściem Madziarów,' aczkolwiek najdawniejszy kronikarz węgierski Anonimus regis Belae notarius twierdzi, iż Rusini razem z Madziarami do Węgier przybyli („Multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitant“). (Gesta Hungarorum §. 10 pag. 12

ap. Endlicher, Monumenta Arpadiana S. Galli 1849). Tenże kronikarz twierdzi, że książe Zoltan osadził Rusinów na pograniczu Niemiec, gdzie w komitacie wizelburskim zbudowali zamek Oroszvar (Karlburg): „Dux Zolta fixit metas regni Hungariae ex parte Theutonicorum usque ad pontem Guncil (Czillendorf nad Leythą) et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo suo in Pannoniam venerant, et in eodem confinio ultra lutum Musun (Hansag) collocavit etiam Rissenos“ (t. j. Pieczyngów — pag. 53). Około r. 1110 miał Koloman, król węgierski, wezwać z Włodzimierza (Lodomierza) i Halicza nowych osadników ruskich, których osadził w miescie Orossfalva (dziś Nagy-Oroszi) w neogradskim komitacie.. (Istvanfy, Histor. Lib. XVI). Z tegoż czasu zdają się również pochodzić ruskie kolonie: Oroszlámos, Nagy- i Kis- Oroszi w torontalskim, Oroszi w sümeghskim, Oroszi w weszprimskim, Oroszlo w baranyeńskim komitacie. Podług Chronica Hungarorum ed. Varsar, za czasów Stefana św. około r. 1000 miasteczko Sóovar (castrum Salis) było granicą pomiędzy posiadłościami polskiemi, ruskiemi i madziarskiemi. Że Rusini przed XIII wiekiem w Węgrzech mieszkali, świadczy przywilej z r. 1254 wspominający mogiły ruskie (sepulchra Ruthenorum) nad rzeką Laborczą w zemplińskiem.

Pomiędzy Rusinami węgierskimi krąży podanie, iż król Andrzej I ukrywał się pomiędzy Rusinami w komitatach Ungh i Bereh (około r. 1046—1061) i dotąd pokazują dwie mogiły (carski hribky), gdzie jego dwaj synowie mają być pochowani. Mylne jest przeto podanie, jakoby książę Teodor Koriatowicz Rusinów dopiero w XIV wieku w Węgrzech osadził[1]). Tyle w tem tylko prawdy, iż książę Teodor Koriatowicz r. 1354 zawarł w Bracławiu układ z Ludwikiem królem węgierskim i polskim, mocą którego ustąpił swego prawa do Podola Ludwikowi, który mu za to Munkacz odstąpił; albowiem czuł się zbyt słabym, aby odzyskał odebrane mu Podole (Engel, Geschichte von Halicz und Wladimir, Wien 1792, II Bd. p. 54). Z Koriatowiczem przybyło wiele ruskich bojarów do Węgier. Dyplomata węgierskie wspominają jeszcze r. 1415 „familiaris condam Theodori ducis Po-

[1]) Według zapiski dochowanej w archiwum Munkaczowskiego monasteru kniaź Teodor Koriatowicz, wprzód wojewoda nowgorodski, odstąpiwszy Podole stryjowi swemu Olgerdowi, udał się r. 1339 do Węgier, gdzie mu król Karol I nadał księstwo Munkaczowskie w Beregskiej stolicy sięgające od Uga do Husta i Maramoroszu. Tu zbudował Teodor r. 1339 zamek Munkaczowski, a r. 1360 d. 8 Marca monaster św. Mikołaja, gdzie był wyrzeźbiony herb jego: rycerz zabijający kopią smoka.

doliae, possesionem Csetfalva depraedans“ i r. 1416 „Ondrej Pań de Kaffa dworzanin Koriatowicza posiadający Fekee-Ardó w komitacie Ugocsa“. Według podania założył Koryatowicz Komloska (w komitacie Alhanj), Behero (w kom. Sáros), kościół w Hegyallya i cerkiew w Makowitzy (kom. Sáros). Na Spiżu byli już Rusini w XV wieku, albowiem na belce w cerkwi Poraes był ruski napis z r. 1420. Najmożniejszą z familii ruskich w Węgrzech byli Csandar de Olnod (Onód), którzy w XV wieku posiadali Makowicę, Setropko i Tokaj i którzy r. 1470 wymarli. W komitacie marmaroskim posiadali Rusini tak zwane wsie wołoskie (villae vlahales), a w bereghskim mieli 10 wsi, r. 1496 mieli osobnych sędziów (kniaziów), którzy własnego obierali wojewodę (Karol Meszáros, A Magyarországi oroszok t. j. węgierscy Rusini, Pesth, 1850, bey Gustaw Emich, pag. 149—166). Jeszcze r. 1628 osadził dziedzic Jan Bajori w Zedlicze koło Orosz-Peklin (czyli Herdegenshay) kolonię Rusiná z Polski (w komit. Sáros); a nawet w r. 1711 są ślady osiadania Rusinów polskich w komitacie Ungh.

Prócz Rusinów były także i polskie osady w Węgrzech. Polski element przeważał w Sabinowie; w Starej Lubowni r. 1603 miewał proboszcz Bartłomiej Grabowski polskie kazania, a w Podolińcu r. 1645 Piarzy. R. 1641 wydał profesor szkoły w Podoleńcu Jakób Nigrini prawo magdeburskie w języku polskim. W Bardiowie oddał jagierski kanonik Stefan Kolosváry r. 1672 polskim katolickim tkaczom zabudowania zboru protestantów. W XIV wieku założył Polak Kaźmierz wieś Kazmér (w zemplińskiem) i był ojcem szlacheckiej rodziny Kazmér, która 1690 wymarła; a Adamus Polonus założył Adamfölde (wieś w Saroskiem).

Niektóre ruskie osady na Węgrzech nosiły dawniej niemieckie nazwiska: Szulin (Sulm), Hodermark (Hundertmarkt), Osturnia (Osthorn), Kojsso (Kochenseiffen), Helczmanocz (Hannsdorff), Luko (Dornau), Resso (Grünwald), Malyzs (Malzan), Faluczka (Bagnerhay).

Gałęzią Rusinów są tak zwani Sotacy, potomkowie narodu Satagrów, których Jornandes wspomina (podług Szafarzyka). W zeszłym wieku liczyła jeszcze tak zwana Sotakeria 70 gmin.

Rusini zajmują w północnych Węgrzech około 340 mil□ od źródeł Popradu aż do góry Supanie w maramorskim komitacie, czyli od Tatrów aż do góry Pietrosz. Mieszkają zaś w stolicach albo żupaństwach (komitatach): 1) spiskiem (rozrzuceni), 2) szaryszskiem (rozrzuceni), 3) gemerskiem (kolonie), 4) abaujwarskiem (kolonie), 5) zemneńskiem [Zemplin] (przeważnie), 6) użhorodskim (Unghvar), 7) bereżsko-ugoczskiem (prawie cały), 8) marmaroszskiem (cały), 10) sabolczskiem (rozrzuceni), 11) satmarskiem (rozrzuceni); prócz tego

mają Rusini w stolicach Czanadskiej i Biharskiej 3 parafie (należące do Wielko-Waradskiej łacińskiej dyecezyi) liczące do 5000 dusz, oraz w stolicy Baczskiej (wojewodynie Serbskiej) 2 parafie (Kerestur i Kucur, kolonie z końca XVIII wieku z Zemneńskiej stolicy sprowadzone), liczące do 7600 dusz należące do Krizewackiej greko-unickiej dyecezyi. W całem królestwie Węgierskiem r. 1871 liczono Rusinów: a) w Munkaczewskiej grecko-katolickiej dyecezyi 317.625 dusz (399 parafii, 456 cerkwi, 376 duchownych, 5 monasterów), po utworzeniu nowej dyecezyi unickiej Samosz-Ujvarskiej w Siedmiogrodzie, do której d. 7 Septembra 1856 przydzielono 94 parafii wołoskich z 105114 duszami, wyłączonych z dyecezyi Munkaczowskiej. Do r. 1872 liczyła dyecezya Munkaczowska 376 parafii (z 1069 wsiami) i 421.775 dusz. b) w Priaszowskiej dyecezyi utworzonej r. 1816 liczono w 1870 r. 187 parafij z 303 cerkwiami (1228 wsi), 2 monasterami, 207 duchownych, 146.275 dusz. c) W Wielko-Waradskiej dyecezyi: 3 parafie (utworzone r. 1740–1752) liczące 5000 dusz; d) w Kryżowackiej dyecezyi 2 parafie liczące 7660 dusz. W całych Węgrzech 466.560 Rusinów unitów.

Na Rusi węgierskiej był niegdyś sławny monaster ruski Zanow, podług niektórych we wsi Łuh (Lanka-Széles) nad rzeką Usła (czyli Uhła) w górach koło Sehota (Szigeth), w którym r. 1262 został mnichem książę Juryj Lwowicz (Ipat. Lietopis, Połn. Sobr. II, 210); lubo niektórzy twierdzą, że ten monaster był we wsi Hruszewo (Körtvélyes), gdzie też w XVI wieku była drukarnia i do 300 mnichów[1])...

Do nowoutworzonej dyecezyi unickiej wołoskiej Samosz-Ujvarskiej d. 7. Septembr. 1856 wyłączono z dyecezyi Mukaczowskiej: I) Z archidiakonatu Maramoroskiego wyłączono dekanaty (błagoczynija — protopresbyterstwa): 1) Izski 14 parafii z 15007 dusz, 2) Kassowski 16 parafii z 14483 parafian, 3) część wołoską dekanatu Syhotskiego z 9740 parafianami, 4) część wołoską dekanatu Wyszejewskiego (Vissóviensis) z 13077 parafianami; II) z archidiakonatu Ugockiego: 5) część wołoską dekanatu Turczenskiego z 7686 parafianami; III) z archidiakonatu Satmarskiego — dekanaty: 6) Awatski (Avassiensis) z 13 parafiami i 14162 dusz, 7) Wyższo-Bański z 4 parafiami i 7696 dusz, 8) Wielko-Bański z 12 parafiami i 8235 dusz, 9) Synje-Waralski (Szinyér-Varallya) z 8 parafiami i 8023 dusz, 10) część wołoską dekanatu Satmarskiego z 7005 parafianami.

---

[1]) Випускаємо дальший устул автоґрафа, в котрім автор вичислив гори Угорської Руси.

W dyecezyi mukaczowskiej r. 1872 było 376 parafii z 1069 wsiami i przysiółkami i 421775 dusz.

Низше подана записка займає в рукописи осібну картку — і цілком не лучить ся з попередньою.

Wskutek nowych kolonizacyj za księcia Toxus i za Predsławy żony Kolomana rozszerzyły się osady ruskie głębiej w kraj po za Cissę aż ku Wasowu, a nawet za Dunaj aż do zachodniej granicy Węgier, co potwierdzają nazwy miejsc: Orosz, Kis-Orosz, Nagy-Orosz, Orosz-Gadna, Oroszvàr (Karlburg w Wiselburgskiem żupaństwie). R. 1360 Teodor Koriatovics dux de Munkacz (Datum in Munkach, d. 8 mensis Martii A. D. 1360) funduje na górze Czernek pod Munkaczem monaster Bazylianów pod tytułem św. Mikołaja, któremu nadał wsie Bobovische (Bobovics) i Lanka (w beregsk. komitacie). (Ob. Fejer. Cod. dipl. IX. 3, p. 196, N⁰ XCIII; Basilovits, Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovics. Cassoviae, 1799. I. p. 11; Schmith, Episcop. Agrieus. I. p. 303). Koriatovics po ustąpieniu Wołochów do Multan r. 1359 zaludnił ruskiemi osadami pustą Marmaryją. Akta patriarchatu carogrodskiego wspominają r. 1390 Balicę i Dragosza jako wojewodów w Marmaroszu. R. 1458 jako namiestnik biskupstwa mukaczowskiego wspomniany jest Łukasz swiaczczennik (presbyter), a r. 1491 pierwszy raz wspomniany Jan biskup ruski w Mukaczowie, po nim r. 1551 Ladislaus episcopus Ruthenorum, 1561 Hilarion, po nim Ladislaus Szent-Mikloszy 1568 i t. d. R. 1641 dyzunicki biskup Bazyli Tarasowicz chciał przyjąć unią, lecz go za to Jerzy Rakoczy w więzieniu osadził, z którego go puścił 1642 w Auguście 1648; po nim został biskupem Partenius Petrowicz Rataszinski (Petrus Partheni), który d. 24 Aprila 1649 w Unghvarze przyjął unią z kościołem łacińskim, co papież Aleksander VII potwierdził 1655. Umarł po r. 1670, lecz miał za życia dysunita antybiskupa Joanniciusza, którego popierała Zofia Batorówna, wdowa po Jerzym Rakoczym II; ten żył jeszcze r. 1684, trzymał probostwo Mislicze i odbudował klasztor w Munkaczu. R. 1689 Jan Józef de Camillis Grek, biskup Sebasty, jako misionarz z Rzymu przybyły r. 1690 został od cesarza Leopolda I mianowany biskupem mukaczowskim; ten zaprowadził unią 1704. Następcą jego [był] Józef Hodermarszky unita, lecz go Rzym nie potwierdził, złożył 1715 biskupstwo i został hegumenem monasteru na górze Czernek. Papież Klemens XIV bullą z d. 19 Septembra 1771 biskupstwo mukaczowskie potwierdził.

Biskupi ruscy w Węgrzech mukaczowscy: Lucas presbyter 1454, Joannes 1491, Ladislaus 1551, Hilarion 1561, Sergius 1606, Euthimius 1618, Petronius 1620, Joannes Gregorii 1727, Basilius Taraszovics 1635,

Porphirius Ardan Sophroni 1642, Juszko intercessere(?) Petrus Partheni 1650 (unita), Amphilochi Joannicius Malachovszky 1661, Raczin Valasinowszky 1681, Mawrocordati Sochovszky, Lipniczky, Kulcsiszky, Raphael Angelus, Methodius 1687, Joannes Josephus de Camillis 1688 (unita), Petronius Kaminsky, Josephus Hodermarszky 1709, Georgius Genadius Bizanczy 1716, Simeon Stephanus Olsavszky 1733, Gabriel Georgius Blasovszky 1738, Manuel Olsavszky 1747, Joannes Bradacs 1767 (Ms. Collar in Archivo Viennensi, Nr. 468).

Станїслав Здзярский.

Із переписки П. Кулїша з Галичанами 1870—71 р.

В вересневій книжцї „Кіевскої Старини“ з сего року подав я найбільшу частину переписки П. Кулїша з В. Барвіньским з 1871 р., закупленої мною разом з иньшими паперами у одного львівського антиквария. Тут подаю дальшу частину тої переписки, повторяючи при тім один лист, що надрукований у „Кіев. Стар.“ з деякими помилками і пропусками.

N. I. Лист Кулїша до одного з братів Барвінських.

23 вересня 1870 Венеція.

Відписав я Вашому братові Володареві в Тарнопіль, Szlachcińce, та не весело іому буде читати мою одповідь. Проти Михайла П(одолїнського) знялась у Віднї буча, а при тому вражено й моє серце. Післав я до іого й самий лист Михайлів. Коли хочете довідатись, що воно є, то нехай він сповістить Вас[1]).

Зі Львова відписано Михайлові, що „Правду“ мусили кинути, а буде Лавровський видавати по два рази на тиждень якусь „Основу“. Тодї я наказав Віденцям, щоб 100 рублів, котрі зоставив я на підмогу Правди, обернено на иншу річ, а Нечуєву нову повість, що я також ім передав, не випускали з своіх рук.

Профессура — дїло спасенне, та не скажу нїчого, докі не довідаюсь про кондициї. Чи має тут місце прибавка пенсиї ad personam,

---

[1]) Сей лист пок. М. Подолїнського з д. 18 вересня 1870 р. знайшов ся також між закупленими мною паперами, але друкувати його не варто. *І. Ф.*

як водитця у нас, коли бажають залучити на службу яку незвичайну особу. Як перекликали мене в Варшаві з одного місця на друге, то випрошено було для мене прибавки до пенсиі штатнёі ad personam 1800 рублів. Щеж чи може ваш уряд гварантувати мене певною суммою на такий случай, колиб або катедра руська закрилась, або город перейшов у чужі руки? Опріч того, чи може або схоче Ваш университет доктор-увати мене, як се зробив киівський университет Костомарову, прислявши іому диплом доктора перед тим, як почав кликати іого на катедру історіі (чому, як може й Ви знаєте, помішала интрига ворожоі іому партиі, бо министр просвіти не таючись говорив: „Докі я министром, доти Костомаров не буде професорувати ні в одному університеті"). Оце-ж довідайтесь про сі три пункти, и коли можна річ іх виконати, то думаю, що з руськоі катедри можна-б тхнути здоровим духом на Вашу Галицьку молóдіж.

Тим часом знаходитця один земляк з невеличкими грошима, такий, що охотитця заложити ві Львові руську друкарню. Роспочала-б вона свій захід печатанням Святого Письма, що вже тепер доведене до конця. Коли маєте знакомого практика, то попросіть іого уложити цілий проект печатні руськоі з однією скоропечатною машиною: скількі на що треба грошей, и якоі суми на все? Чоловік сей бував на коні і під конем, объіздив багато світу, учивсь ув университеті, людина тямуща и добрий украінець. То ми-б дуже бажали, щоб він осівсь из семъєю ві Львові. Прибуло-б там через се просвіти між Галичанами.

Не рекомендуйте листів до мене, щоб не втрачуватись [перечеркнено: дарем...] марно, а тількі франкуйте, бо и в тому невигода, що мушу росписуватись за рекомендований лист, як прийде рано поштарь, коли ще кругом усі сплять, бо ми тут живемо цілим домом. Адрес у Венецію: Hôtel meublé à la Fenice, NN⁰ 27, 28, 29.

Як писатимете до кого про мене, то означуйте моє имъя тількі буквою Р., бо Галичина небезпечна для мене.

N. 2. Лист Куліша до В. Барвінського[1]).

23 вересня 1870 Венеція.

Спасибі Вам, друже Володарю, за прихильний Ваш лист. Отже прийшов він серед найсумнішого часу, який зазнає нова Галичина.

Довідавшись у Відні, що Львівці зуміли встояти з Правдою на своіх ногах... дав я Иванові П. 100 р. грошей та Нечуєву нову повість, щоб він іх підтдержував, як прийдетця ім круто. Про се він зараз і на-

[1]) Сей лист подаємо з деякими скороченями, пропускаючи персоналіі, що доторкають ся живих ще осіб. *І. Ф.*

писав до них. Яка в мене була думка на далі, нічого казати. Аж ось приходить до мене лист від Михайла П. и з разу освічує передо мною клоаку, де я опинивсь, думаючи, [що] за мою підмогу Русинам проти Ляхів заслужив від них дяки. Посилаю Вам сей дивний лист оригиналом.

. . . .

Одержавши від Михайла П. сей лист, що посилаю, и довідавшись від Ивана П., що Правда не видаватиметця, а виходитиме якась Основа, я написав Ивану П., щоб він 100 рублів моіх обернув на иншу річ, не даючи з них нікому ні гульдена, а Нечуєвоі повісти не випускав из своіх рук. Сам же думаю тількі про те, як би вийти з клоаки, куди мене заведено, та змити з себе всякий слід іі. Таку гірку мушу дати одповідь на Ваш любий лист; бо не солодкою чашею привітала мене на сей раз Галичина!

Зробіть міні ласку, коли до кого про мене писатимете, то именуйте однією буквою Р. Рекомендованих листів до мене не посилайте, бо ні для чого втрачуватись, а я тут мушу расписуватись, то з сим буває клопіт, як прийде поштарь рано, коли ще кругом сплять, бо ми живемо цілим домом. Франкуйте тай годі. Адрес мій: Hôtel meublé à la Fenice N° 27, 28, 29.

Чи одержали Ви мій лист из за кордона? Я просив провідати, чи не можна-б міні знайти приятного мішкання в Галичині у якого попа або шляхтича за добру плату. Була в мене думка и зазімувати в Галичині, печатаючи Св. Письмо; та випало іхати в Венецію — через нездужаннє. Тепер, хвалити Бога, я поправивсь на винограді. Вашому Панотцеві, Паніматці и обом братам від серця вклоняюсь.

N. 3. Лист Куліша до В. Барвінського.

6 ottobre 1870 Venezia.

Одержав я, друже Володарю, великий лист від брата Вашого Осипа, и зараз відписав до іого, а про що — нехай він сповістить Вас, бо я не маю часу. Знайте тількі, що 600 гульденів запомоги на Правду буде Вам, як Ви бажали. Мусить правда стояти проти Ляхівського попруду на здеморализуваннє Русі через Лавровського. Нехай не вважає на ціль псевдо-Основи — повалити Слово, а бъє не те, яким робом піднялась вона до свого діла. Назвавшись Основою, кинула вона камінь на тих, що видавали Основу украïнську. Покі там довідаютця, що се ляцький підступ до Руси, дивитимутця скрива на наших людей, а газети московські підхоплять новину и перекрутять по своёму. Опріч того, яка арроганція в Лавровського и К-о! Узяти назву, заслужену чужими ім людьми, и переміняти іх правопись і мову! У 1-му числі Правди, яке

видасте, мусить бути протест Ваш. Не вважайто на те, що воюватимете ніби проти своіх людей и заводитимете (як, може, хто казатиме) усобицю. Не проти людей, а проти іх ледарства и темноти воюватимете; колиж сёго не зробили-б, то провинили-б перед рідною справою лицеприятством. Правда перш усёго: сим ви одрізнитесь від псевдо-Основи (так іи титулуйте в Правді, а другу Основу титулуйте „Основою украінською"); бо вона почала обманом и держатиметця ім, яко газета Ляхівська під руською личиною. Число за числом перебірайте Основу Лавровського и що в ій не гаразд, виставляйте на громадський суд. Так само чиніть и з Просьвітою. Се Вам дасть свій колёр, и ніхто не буде користуватись Вашою заслугою перед народністю, як оце вже сягонула до неі псевдо-Основа.

Зі Львова ще не маю од Вас листа. Марки приліпляйте усі коло адресу, а то я плачу тут у друге за листи з марками, котрих не бачили Венецияне, штемплюючи листи Австрийські.

Не опасуйтесь також и того, що, воюючи з псевдо-Основою, не дасте ій повалити Слово. Повалите Ви й сами іого свого часу...

N. 4. Лист Куліша до В. Барвінського.

15 ottobre 1870.

Ні, друже Володарю, на такі книжки шкода грошей. Нехай так усе буде, як воно є.

(Для поясненя сего коротенького листочка див. N. 5).

N. 5. Лист Куліша до Ол. Барвінського[1]).

(коло 20 окт. 1870).

Пише до мене брат Ваш Осип, що Вам можна (!) видавати Правду и сидючи в Бережанах (sic!). Коли так, то спишітця з братом Вашим Володарем, тай нехай Вам Біг помагає, яж гроші зараз вишлю, скількі на почин Вам буде треба. Володар написав до мене, що ві Львові ніхто не підіймецця бути одвічальним редактором и що через се Правда мусить перестати, а рає він видавати книжки белетристичні и наукові рідчі ніж раз у місяць, з оглядом словесности. Я відписав ёму, що на такі книжки шкода грошей и що нехай усе буде так як є. Тепер же ви пишіть до ёго, що самі знаєте, робіть, що зможете, а в мене доволі праці без Правди: не маю часу на неі. Хиба колись опісля, як упораюсь з иншим ділом. — Нічого ще не скажу про катедру. Се таке діло, що треба добре тай добре поміркувати.

---

[1]) Сей лист дійшов до моїх рук тілько в копії зробленій адресатом в листї до В. Барвінського в 22 10 1870 р.

N. 6. Виривок з листу Куліша до О. Барвінського[1]).

(З остатнїх днїв вересня 1870).

(Першого жовтня — пише О. Барв. — дістав я лист від Р. такий): Щоб не журились Ви про впадок Правди, скажу, що ми ждемо Вашого переїзду до Львова, а тодї дамо Вам 600 гульденів пімоги на рік, як пише брат Ваш Володар, та й робіть с Правдою що зможете; ми-ж не мішатимемось у редакцію. Нехай собі Основа виходить, а Правда буде Правдою.

N. 7. Лист Куліша до В. Барвінського.

21 ottobre 1870.

Брат Ваш Осип писав до мене, що Александр, другий Ваш брат, може орудувати Правдою и сидячи в Бережанах. То я написав до п. Александра, що коли на се підійметця, так запомогу вишлю.

Тепер прошу Вас, друже Володарю, сповістити мене, яку кавцію мусили-б Ви зложити, коли б схотіли обернути Правду на политичнё-литературню газету щотижнёву. Може-б знайшлись и на се гроші. До политичнёі часописі багато в Вас пір, а до квартальника науково-литературнёго дуже мало. Тим часом поваги набрала-б Ваша антипольська партия далеко більш, ніж найкращими беллетристичними писаннями. Коли-ж би не спромоглись Ви на одвічальнёго редактора політичнёі часописі, то мусите видавати Правду щ о т и ж н я, вернувши до старого формату. На хату гроші будуть, а частий пóяв Правди сам по собі є вже діло. Украінцям трудно працювати для Галицькоі газети, а міні дуже ніколи. Рахуйте на власну силу. Може що й надішлетця з Украіни, може й я що напишу, щоб відперти польскі претензіі від Руси, та се річ не певна. Колись же люде казали: „Сила моя в немощи совершает ся“, та й робили велике діло, а воно яко свята правда перейшло й до вас у наслiддє. Мужайтесь и Ви при своій немочі. Ляхи тепер нависли над Вами, щоб вас зажерти, — не дайтесь! Узурпацію назви: О с н о в а треба розбірати не по юридичному. Вона мала литературню заслугу. Приймати на себе таке имъя можна тількі тому, хто-б міг піддержати те ж саме діло на іого високості. Опріч того, Основа дізнала тісноти в россійському абсолютизмі. Назвати О с н о в о ю газету галиційську значить підводити під сюркуп роспорошених основъян россійських. Там не розбіратимуть, як воно зробилось, а прирівняють Украінців и до Ляхів, не то що до Галичан. Катков и перше кричав, що украінофильство —

[1]) І сей виривок передаю з копії, що уміщена в листї О. Барв. до Вол. Барв. з Бережан з д. 11/10 1870.

польска интрига. Псевдо-Основа підопре іого денунціацію. Політика польска не раз так робила, що коли не можна було перетягти до свого коша Украінця, то хоч упекти іого перед Москвою. Лавровський зробив як раз gwoli polityki polskiej. Та годі вже про се.

Пришліть міні під бандеролею скількі є чисел псевдо-Основи.

Так оттака наша гадка, щоб зробити Правду політичнёю газетою тижнёвою, по 1-му аркушу на тиждень. Коли діло пійде на лад, то на той рік — и два рази на тиждень. Сим тільки робом не дасте себе затерти між Ляхами та недоляшками, а беллетристикою нічого не вдієте. Відпишіть негайно, яку треба зложити кавцію и чи можебна річ виступити Вам з політичнёю часописсю? а тим часом сповістіть про се и брата Вашого Александра: що він скаже про редакторство?

IV-го річника Правди допечатувати не треба, а лучче давати gratis нову Правду in 4° тим, хто пренумерував на Правду in 8°.

N 8. Відривок із листа Куліша до В. Барвінського.

29 окт. 1870.

[Початок листа пропускаємо].

Після 5 ноября н. ст. буду в Відні, визираючи моєі паніі, що виіде за гряницю коло 1-го ноября ст. ст. Пробуду в Відні тижнів зо два. То коли писатимете, так адресуйте на имъя Ивана Пулюя, Josephstadt, Reitergasse, N. 17. Не надписуйте, щоб передав міні: він сам догадаєтця, що се до мене лист, як роспечатає.

N. 9. Лист Куліша до В. Барвінського.

Окт. 30, 1870.

Спасибі Вам, друже Володарю, що сповістили мене про все доладно. Тепер я бачу, що не можна, покі що, воювати вам на папері з Ляхами та недоляшками. Підождемо трохи, а тим часом я впораюсь коло свого діла, що не дає міні тепер нічого иншого робити.

Не посилайте міні псевдо-Основи, бо я іі ледачу знайду в Відні. Відпишіть туди негайно...

N. 10. Цедулка Куліша,

долучена мабуть до котрогось із повисших листів.

Проти Ляхів так треба виступати, як я сказав колись:

> Нехай знають на всім світі,
> Як ми погибали,
> И гинучи свою правду
> Кровъю записали.

Записали — прочитають
Неписьменні люде,
Що з Ляхами в нас до суду[1])
Єднання не буде.
Поки Рось зовецця Россю,
Дніпро в море ллецця,
Поти серце Українське
З Ляцьким не зіллецця.

Сі вірші, поправлені проти Досвіток (Кумейки), треба денебудь при нагоді напечатати в Правді, яко наш девиз. Ляхи строять свою історію на брехні (Люблинська унія, Кунцевич etc.), а ми на правді. То якже нам єднатись?

Треба міні знати:

а) скількі передплатників у Правді,

б) скількі розсилаєцця gratis.

Пішліть Подолінському пъять примірників Иова. Він знає, по що.

Кадлубок родивсь 1160 р., а вмер 1223 р.; то можна сказати, що він писав свою літопись у XII столітті.

N. 11. Уривок листа Куліша до Галичан[2]).

[Посилаю Тобі — пише О. Барвінський братови — копію листа п. Р., що написав мінї на проект Данила и на думку угоди з Основою. Ось він так пише]:

Гей, стійте, діти,
Ладу́ ждіте!

(Максимович, Укр. пісн. 1849 Київ, ст. 85).

Правда, по програмі Танячкевича, не буде достойною молодої Руси: нема в її спорудників, ні грошей, ні людей до волі. Заведе-ж вона полемику з Основою и тільки її роздражнить, на шкоду деяким питанням літературним. Як буде в Вас св. Письмо, тоді можете думати и про літературний місяцевий чи тижневий орган, такий щоб поважно вас репрезентував. Основа, з самої політики своєї, певно буде з ним ладити. Програму Основі подавати ні від кого. Що зробили и що мають люде, котрі подадуть програму? Певно, Основа зоставить їх без одповіді, а сим вони сами накличуть на себе зневагу. Поки що Основа робить таке діло, якого не здоліли робити редактори Правди и ся її робо̂та не коштує нікому ні одного гроша. У кого є охота писати, тому дасть вона у себе місце, якож бо, здаєть ся, нікому не відмовила з дописувателів.

---

[1]) Перед сим рядком перечеркнено: Що до суду из шляхецтвом.

[2]) Сей лист, присланий на адрес О. Барвінського, подаю з копії присланої адресатом В. Барвінському під датою 21 цвітня 1871 р.

Ми не маємо з Основою жадноі солідарности, тількі-ж не можемо не похвалити ії за зручність, з якою вона підхопила питаннє про духовенство галицьке. Коли вона буде собі консеквентна, то и в инших питаннях не стоятиме різно від партиі літературноі (неполітичноі). Коли-ж би вона показала себе газетою лядською або дурною, то ще матимете час до протесту и реакциі, а тепер треба збирати силу та робити найближче кожному діло. Така моя рада; хоч слухайте, хоч не слухайте. Я бачу добре хиби Основи и слабі іі сторони, тількі-ж я при всёму тому не нападав би на неі, поки вона не зробить ся шкодливою народности руській.

N. 12. Уривок другого листа Куліша до Галичан[1]).

Ваша заслуга в тому, що Ви не зробились ні Поляками ні Німцями, да в тому, що у вас в не-мужичих семях говорять по своёму, да в тому ще, що ви переховали від старосвіщини слова и вирази у нас забуті. Духа поезиі в вас вибито, видушено в вас ёго семинарщиною та польщизною, вісталось у вас тільки чуття поезиі, и тим ви так кохаєтесь у Шевченку. Мавши стільки в собі добра, ви нам здаєтесь рідними братами, попсованими в одрізненому од нас (в копіі В. Барв. хибно: од вас) житті. Ми простягаємо до вас руки, щоб вас пригріти коло свого серця и вдихнути в вас живого, нескаліченого духа українського; а ви тим часом, сидівши так довго в тісноті, думаєте, що ваша клітка мусить бути и для нас взоровзором. Ваше цвірінкання не вважаємо ми за поезию і відносим ёго до тих стихотворних думок, які писались у нас за Сковороди, з окрасою Шевченківщини.

Се ви, Галичане, тілько пробуєте приборканих крилець, підлітаючи слідом за поетичним словом українським. Пробуйте, вимахуйте крилами вас ще и похвалятимем в особі такого недотвореного таланта, як Федькович; де-які ваші мотиви и куплети любо нам у збірничок зібрати; тільки школою вашою мусить бути школа українська, оперта не на Шев-

---

[1]) Отсе інтересне соборне послание Куліша до Галичан дійшло до мене в копії зробленій оловцем рукою В. Барвінського, без дати і мабуть також без початку та кінця, так що не знати, коли, до кого і з якої нагоди було написане. Менї здаєть ся, що нагодою до його написаня був плян декого з львівської укр.-руської молодїжі і віденьських Січовиків — видати літературно-науковий альманах, розуміється, за підмогою Куліша. Але Куліш відповів неприхильно на ті запросини (див. Кіевская Старина, 1898, сентябрь, ст. 108), бачучи в намірі Галичан тілько охоту „необачноі молодіжи до виявлення своєі недорослости під прапором украіншини“. Ширшому мотивованю сеї думки був мабуть присьвячений отсей лист. *І. Ф.*

ченкові, як у вас здаєцця, а на етнографиі, що вже й після Шевченка дала пахущий цвіт свій Марком Вовчком и Нечуєм. Сам Шевченко поти йшов у гору, поки ёго не одірвано від етнографичнёго джерела слова и чутива. Наш Гомер не Шевченко, а народ; всі ми вкупі с Шевченком ла́суємось тільки останками від ёго великого пирування. Поставши з народу и во имя народу появили ми поки що невеличку, а про те суцільню, самостійну литературу, и для самоі іі поваги не мусимо приймати того, що ви вдержуєте від старовини (етимолоґия), або що ви примудровуєте середнёго між етимолоґиєю и фонетикою. Коли-ж ви стоіте за свої особини, то сим виявляєте узкість своєі тенденциі. Ми хочемо, щоб нас читала не одна Украіна, а також и Галичина, чого й доказуємо не одним Шевченком, а ви бажаєте писати для своєі Галичини. Наш народ, яко нива неписьменного слова — від Есмані по Карпати, а ваш — тількі від границі по Карпати. Читати нас у Галичині будуть и мусять, хоч би ми не прийняли нічогісінько з вашого смаку; а вас тількі тоді читатимуть на Вкраіні, коли ви приймете смак украінський, піднявшись вище Головащини, Дідищини и всієі новоі галичанщини.

Вам Галичанам дорогі ваші літературні традициі тим, що ви не зрозуміли ще народу яко пригніченоі давною интелиґенциєю истоти. Шануючи ті традициі ви шануєте те панство, що назвало народом себе, окроме від великоі масси, так само як Ляхи втворили з себе naród szlachecki. Ваші попи лютують, що имення: Мусій, Оврам etc. перероблені в Библиі. Се лютує панство, що всяк хоче відособитись від мужика. У нас интелигенция вже перестала гордувати народніми назвами святих и хрещених. Ви пасете задню и впинаєтесь так як шляхта впиналась проти козацтва. Се лядський дух потруів ваші думки и чуття, той дух, що й на Вкраіні втворив помосковлене панство. Проти сёго духа встала наша словесність, и куди б ми іі ні перенесли, всюди вона, у великій и малій речі, ёго воюватиме. Хоч би нашоі Библиі не куплено в Галичині и десяти примірників, то нам байдуже: вона своє діло зробить на тому грунті, що не заріс ляцькою зіноваттю; а з тих простих, без книжних передсудів людей, виростуть діти и цвістимуть чистим розумом и серцем на могилах Ильніцьких, Огоновських et tutti quanti. Ото-ж и будуть люде, про котрих написано: оправдаєцця премудрость от чад своіх; а ваші розумники — чада схолястичнёі шляхетщини, а не премудрости того народу, що сказав велике слово: у город по гроші, а в село по розум.

Ваша словесність буде насліддям самоі библиографиі поти, поки Галичина не зіллєцця духом своім з Украіною в єдине тіло.

Отсе „послание“ — можна сказати, остатнє слово Куліша в його дружнїх зносинах з Галичанами, найлїпша характеристика тих зносин і їх провідних думок.

Читаючи ті листи ми бачимо, яка маса непорозумінь і неясности лежала в основі зносин Галичан з Кулїшем. Кулїш приступив до тих зносин не знаючи Галичини, її істориї і тогочасного стану, її інтелїґенциї, потреб і бажань. Він, уважаючи себе по смерти Шевченка першим українським поетом, критиком, писателем, ученим, хотїв тілько одного — подати Галичанам свої думки, тодї вже значно здіскредитовані в Росиї. Та на лихо своє він був чоловік занадто вразливий, мав занадто мало твердих і вироблених думок, щоб не збити ся з дороги в тім чортoриї суперечностей, яким була тодїшня галицька Русь. І ось уже в тій маленькій частинї його переписки, яка дійшла до моїх рук, ми бачимо значне хитанє його поглядів. Візьміть його відносини до „Основи“. Спершу він не знаходить досить сильних слів, щоб вилаяти її, а за пару місяців осїдає на думцї, що се не вадить нїчого, коли вона буде одинокою речницею поглядів народньої партиї і радить молодим опозиціонїстам не дразнити її. Мовляв: коли вона заведе справу зовсїм у болото, аж тодї буде час протестувати.

Наівними до сьмішного мусять видати ся сьогоднї Кулїшеві слова, що переклад Сьвятого Письма — найважнїйша справа, важнїйша від усего иньшого і що тілько маючи Сьвяте Письмо Українцї можуть думати про якісь иньші видавництва. Можемо догадувати ся, що люди такі наскрізь практичні, як брати Барвінські, силкували ся вияснити Кулїшеви, що в Галичинї є деякі більше наглі та пекучі потреби і що виданий Кулїшем переклад для Галичан не принесе зовсїм нїякого пожитку вже хоч би для того, що галицькі дяки та псалтирники далеко лекше розуміють церковний текст сьв. Письма, нїж той його переклад. Від таких арґументів Кулїш закривав ся містичною фразою: а хоч би мойого перекладу розійшло ся лише десять примірників, то все таки він своє зробить. Як зробить? — се Кулїшеви байдуже.

Що галицькі інтелїґенти, з якими Кулїш завів знайомість, не дуже йому подобались, а їх компанїя иноді видавалась йому „кльоакою“, се можна зрозуміти. Але на жаль у самого Кулїша було за мало духових засобів, щоб попхнути тих інтелїґентів до якогось морального відродженя, а його містичне народництво, оте величанє темних, неписьменних народнїх мас могло напів осьвіченим Галичанам піддати радше погорду, нїж любов до просьвіти і цивілїзацийної працї.

Приходячи до Галичан з антіпольськими і козаколюбними поглядами, висловлюваними в „Основі“ Кулїш з разу немов попав у тон тої польсько-руської суперечки, що йшла тодї в Галичинї. Але його нехіть

до Поляків була книжкова, вичитана з літописей і актів XVI- XVII в., а не була виразом ніяких пекучих сучасних інтересів і кривд. От тим то швидко з тих самих актів він зумів виссати і щось зовсім противне — горячу прихильність до польської шляхти XVI—XVII в. як до „строітелів“ і страшну ворожнечу до козацтва як до „руїнників“. І от десять літ по написаню памятної „девізи“: „Поки Рось зовецця Россю“ і т. д. Куліш являєть ся в Галичині як апостол — польсько-руської згоди, являєть ся з таким самим дитинячим незнанєм галицьких обставин, в ту саму пору, коли Поляки підкладали під розвій руської народности в Галичині такі капітальні міни, як Змартвихвстанців і єзуітську реформу манастирів.

Іван Франко.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1897 р.: часописи видавані поза Україною-Русю[1]**.**

Огляд российських загальних часописей починаємо з **Вѣстника Европы**. Статей, що-б мали специяльну для нас цікавість, тут нема зовсїм, через те зазначаємо деякі з статей більш загального змісту. Д. Картавцев умістив біоґрафію М. Бунге (V), де можна знайти декотрі звістки для характеристики стану київського унїверзитета під час діяльности в нїм Бунге. Д. Пипін подав замітку про наукову дїяльність М. Тїхонравова (II—III) й дві статї — присьвячені характеристиці суспільства часів Петра I (VIII, IX—X): перша — Петръ Великій въ народномъ преданіи — дає деякі цікаві звістки для пояснення народньої психольоґії; мета її — виясмити той процес, як Петро став в поглядах народніх антихристом. Між перекладною белетристикою уміщено переклад оповідання д. Франка — До сьвітла (IX); до перекладу додано кілька вступних уваг про полїтичне житє Галичини і про лїтературну діяльність автора. Більш звісток що до біоґрафії д. Франка і про суспільство галицьке дає статя д. Дегена „Иванъ Франко“ уміщена в ч. **„Новое слово“** в VI кн., а в дальшій — яко взірець — подано оповіданнє Цигане (з зб. „В поті чола“). Взагалї останнїми часами можна спостерегти „відродженнє“ в Росії цікавости до культурного і полїтичного житя Галичини. Виборча аґітация 1897 р. викликала дві замітки д. Водовозова і Василевского (Новое Слово, VII—VIII). Щоб покінчити з отсею часописю зазначимо ще статю д. Бородаєвської-Яєвич про розвиток сектанства в Катеринославській ґубернії (IV), де подано деякі досить цікаві спостереження над сьогочасним станом сектантів, їх пере-

---

[1]) Сюди не входять часописи, або їх части, заведені в „Огляд західньо-европейської лїтератури“ (кн. XXII і XXV).

кази й пісьні і т. и. Замітка д. Б-ова про херсонські хліборобські спілки (IX) висловляє песімістичний погляд на діяльність і можливість успіху спілок.

В ч. **Русская Мысль** окрім вступного викладу д. Еварницького в Московськім універзитеті про козаччину (див. бібл. сеї книжки) зазначимо ще статю д. Іванова „Шевченко въ кругу народныхъ поэтовъ“ (VI). Оскільки можна судити по заголовку — автор мав метою порівняти нашого поета з иньшими народнїми поетами і визначити подібности і ріжниці; але сього не удало ся йому сповнити. Автор дає дуже богато красних фраз, пишних порівнянь, але не дає, не виясняє головних індивідуальних прикмет Шевченковської творчости. Починає він з контраста, який істнує між поетом — репрезентантом висшої духовної всесьвітньої культури й з тим народом, з якого поет вийшов і який він не може зрозуміти — хоч і почуває близьким до себе, рідним, своїм... далї автор хоче виясннти загальний образ народнїх поетів і нарештї доходить і до Шевченка: при тій нагоді виказує власну ерудицию — згадує Беранже, Бернса, Ґете і кільканадцять иньших імен відомих в історії літератури, а читач лишає ся невдоволеним, бо не знає властиво, яке місце займає в кругах народнїх поетів Шевченко... Загальна характеристика зроблена поверхово, автор не дотикаєть ся зовсїм деяких важних прикмет творчости поета і не звертає уваги на ті обставини, в яких жив, розвивав ся і писав Шевченко... Взагалї статя робить прикре вражіннє.

Д. Южаков в місячнім оглядї час. **Русское Богатство**, I згадав кількома словами співчутя ювилеї Кропивницького і Мордовцева. Д. Каришев присьвятив невеличку замітку фактам поступу в сїльскім господарстві Полтавщини (VI). В час. **Сѣверный Вѣстникъ** зазначимо невеличкий некрольоґ Кулїша — написаний д. Шенроком (III). **Русское Обозрѣніе** подає деякі дрібні материяли цікаві взагалї і для нас. Майже протягом цілого року тягне ся переклад (скорочений) Подорожи патр. Макария (I—X, XII), але отсей цінний твір потім вийшов in extenso і має специяльну рецензию в Зап. т. XXIII. Д. Лївотов умістив замітку про звязь повіря про св. Касияна і повіря про переступний рік (I); автор бачить тут певний вплив римського погляду на другий місяць року, як на нещасливий — і вплив культа підземних богів (dii infimi). Листи М. Гоголя до А. О. Россети і ґрафа Толстого не мають великої цікавости (I). Невеличкий начерк д. Соханської про становище України (датований 1848 р.), дає деякі цікаві звістки і спостереження над тогочасним житєм селянства і середньої верстви суспільства (ibid.). Д. Марков умістив опис власної подорожи від Київа до Бріндізі (I—II) і дає деякі малюнки України і Галичини зроблені дуже поверхово à vol d'oiseau. Деякі цікаві звістки про цензурні обставини лїтературної діяльности

Куліша з р. 1856—60 подає д. Шаховский в статї Памяти П. Кулиша (III). Споминки д. Барсукова присьвячені М. Костомарову (V) було обговорено окремо (Зап. т. XXV). Між белетристикою зазначимо оповідання П. А. Куліша (по російськи) під заголовом „Омутъ" (III—V).

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Деякі з статей уміщених в нїм було вже обговорено в Наукових Записках осібно, зазначимо їх передовсїм: Кочубінський — про територию давньої Литви (Н. З. XXI), Соболевський — Замітки з історії „русскаго языка" (XX), Шахматов — про давнї руські лїтописї (три статї, з нїх дві обговорено в т. XXI, третя не скінчена), Істрін — Хроноґраф Іпатської лїтописи під 1114 р. (XXVI), Лопарьов — Проба виясненя деяких місць в давнїх руських творах (XXII). Про розвідки по історії литовсько-руського суспільного устрою дд. Леонтовича, Лаппо-Данилевского і Довнар-Запольского Ейнгорна — про відносини Ордіна-Нащокіна до українського питання в XVII в., Рожкова — Начерки юридичного побуту на підставі Руської Правди, буде річ теж в бібліоґрафічнім оглядї. Після того лишаєть ся нам до обговорення небогато дрібних статей, що мають для нас певну цікавість.

Д. Соболевський умістив під загальною назвою „Изъ исторіи русскаго языка" (XI) цїлу серию дрібних заміток; застановимо ся на деяких. Автор висловлює гадку, що *j* після губних шелестозвуків в загальнословянській мові зміняло ся в мягке *л* лише тодї, як перед губними був чи голосозвук, чи шелестозвук плавний, й асімілював ся, коли перед губним шелестозвуком був безголосий шелестозвук. З приводу білоруських форм дванаи*н*цать і трина*н*цать — автор наводить анальоґію з болгарського — пе*н*десет, деве*н*десет (давні форми **пѧндєсѧтъ, дєвѧндєсѧтъ**) і давнї форми церковнословянської мови — сѫбота, Са*м*фира, са*м*фиръ (в середнє-грецькім деякі слова мають $\mu\beta$ з. $\beta\beta$ і $\mu\varphi$ з. $\pi\varphi$). Окрему замітку присьвячує д. Соболевський українському *роздявляти;* на думку автора ми маємо тут *зд* (як і *зз* в *роззявляти*) з *зв, зj.* Деякі українські наріча мають форми *тот, сесь, сеся́, сесе́* і т. и.: д. Соболєвский виводить їх з подвійних *тъ—тъ* і *сь—сь.* Остання замітка звертає ся до давнього питання про ґенезу *домовь, доловь* і має метою потвердити права д. Соболєвского на першенство.

Д. Волков умістив дві замітки присьвячені питанням історії давньої руської лїтератури. В першій він наводить свої гадки проти загально росповсюдненого погляду, що більшість давнїх руських книг не мають на собі записів з іменем того, хто їх переписував. З 690 книг XI—XIV в., що заховали ся до нашого часу, мають записи з іменем переписувача лише 115, себто 16%. Але треба завсїди памятати, що богато рукописів не мають кінця, де може і була запись: на деяких манускрип-

тах остання картка остільки зопсована, що її зовсім неможна відчитати. Вище подані гадки д. Волкова не можна уважати чимсь новим, але цікава остання його думка: він припускає, що професиональний переписувач маючи порученнє зробити кілька копій, не на кожнїй з отсих копій робив запись, а лише на деяких, через те велике число давнїх руських книг лишила ся безіменними (XI).

В другій замітцї д. Волков висловляє гадку, що диякон Григорий писар т. з. Остромирового Євангелия, не був новгородського походження (XII); на погляд д. Волкова — Григорий був київський диякон: його взяв з собою на північ князь Ізяслав; для потвердження сеї думки автор наводить звістку з I Новгородської літ., що князь Сьвятослав Ольгович (1136 р.) шлюб брав „своими попы". Таким чином траплялось не раз, що князї брали зі собою „своихъ поповъ". Таким „своимъ" дияконом у кн. Ізяслава й був Григорий, а що він не міг бути новгородцем, про те сьвідчить мова і рука записи в кінцї Остр. Єванг.

Стаття д. Пєтухова (VII) про вплив німецької лїтератури на давню руську (заголовок досить неясний, бо автор має на увазї лїтературний вплив лише в XVI в. і в пізнїйші часи) не дає яких небудь цїкавих виводів. Автор не подає власних спостережень, але комбінує ранїйш висловлені иньшими вченими гадки про поодинокі факти впливу німецької лїтератури і часом наводить всім відомі факти (наприклад про початок російського театру в XVII в.).

В відділї „Критика и Библіографія" треба занотувати замітку д. Соболєвского про другу частину працї д. Лазаревського — Очерки і т. и. (I) — рецензент подає думку д. Лазаревського про стан України в XV в., знаходячи в нїй потвердженнє давньої своєї гіпотези про кольонїзацийний рух в Поднїпровє з Галицько-Волинської землї. Рецензия д. Некрасова на нове виданнє Сборника Святослава 1076 г. подає дуже детальний покажчик видання відмін Шімановського від первотвору: через те всім, хто має працювати над Збірником 1076 р., треба мати на увазї вище згадану рецензию д. Некрасова (X). Д. Тїхоміров умістив невеличку критичну статю про розвідку д. Шахматова присьвячену Початковій лїтописи (XII).

Зо справоздань про діяльність наукових товариств занотуємо — Московського археольоґічного товариства за 1896 (V) й московського Румянцевського музея за 1895—6 р. (VI). Зазначимо також ще три справоздання про стан Київського унїверситету в 1895 р. (I) і 1896 р (XI), й Варшавського за 1895 р. (I); досить повна стаття про стан осьвіти Київського учебного округа за 1896 р. (XII), зроблена на підставі офіцияльних справоздань.

Нарештї згадаємо ще некрольоґи Лебединцева й Малишевского (III) обидва написані д. Рудаковим. *О. Г—ий.*

З унїверситетських публїкаций поза границями України-Руси найбільше інтересного що до своїх тем дають **Варшавскія университетскія извѣстія.** В сїм річнику маємо дві розвідки до історії в. кн. Литовського: Леонтовича про сїльських промисловцїв (кн. VI і VII) і Тарановского про маґдебурське право (в кн. VII початок) і академічну промову Леонтовича про „арийські основи словянського суспільного устрою“ (кн. VI) — про них буде мова осібно в близших книжках Записок. З загальнїйших статей занотуємо ще кілька статей Сазоновича по історії словянської й західньої поезиї. З урядової части згадаю, що від катедри словянського законодавства дано було слухачам тему про „правний, полїтичний і економічний стан галицького селянства XV в.“ на підставі Akta grodzkie i ziemskie, і на сю тему написано було дві працї. **Ученыя Записки Юрьевскаго университета** не подали нїчого близше для нас інтересного; можна занотувати хиба посередньо інтересні: Дяконова Акти до історії селянської („тяглої“) людности Московської держави (кн. I), Боброва про етіку ґр. Толстого (II) Невзорова „Русскія биржи“ (закінченнє в II і IV), А. Ясинского Причини упадка Ливонії (III). **Ученыя Записки Казанскаго университета** подали між иньшими статю проф. Архангельского про нїмецький і словянський Луцидарий (кн. II, IV, не скінчено), що буде обговорена осібно, причинок Шестакова до рукописної традициї Теофана (V—VII) і йогож замітку про атонські рукописні збірки, та курс російського державного права проф. Івановского.

*

Христіанское чтеніе в сїм роцї містить в собі скілька статей, присьвячених українській церковній історії. Занотуємо тільки першу й значнїйшу: „Борьба противъ Уніи на современныхъ ей литовско-польскихъ сеймахъ“. Проф. П. Н. Жуковича (ч. I ст. 69—107, і ч. IV ст. 537—565, початок сеї статї був ще 1896 р. ч. VI), бо вона буде обговорена окремо; в біблїоґрафічнім відділї сеї книжки подаємо рецензию на статю Барадулїна: „Жизнь и дѣятельность св. Θеодосія Углицкаго архіепископа Черниговскаго“. Поза тим цїкаві для нас ще статї:

„Юбилей трехсотлѣтія Брестской уніи во Львовѣ и столѣтняя борьба противъ нея въ Галицкой Руси“ — промова проф. Пальмова на зборах Братства Пресв. Богородицї 1 грудня 1896 р. (кн. VI ст. 842—864). Напрям і дух сеї статї — звичайний що до сеї теми в російських часописях, та ще духовних: російсько-патриотичний-православний і взагалї дуже бридкий. Як звичайно тут гори й мости на „польських шовінїстів“ й „руських (sic, для іронії) сепаратистів“. Головний зміст статї становить столїтня борня з унїєю: львівського братства, 2) галицько-руської єрархиї, 3) галицько-руського монашества і 4) самого

народа. Відомости про се подають ся переважно на підставі церковної історії Макария. Весь виклад має на метї показати, що сьвяткуваннє 300-лїтнього ювилею берестейської унії є невчасна вигадка. На думку автора, вона повинна ворушити в Росиянах национальне чутє й співчутє до „плѣненныхъ и порабощенныхъ“ братів (себто Галичан), в урядї викликати заходи на взір Катерини II в справі дисидентського питання, а в суспільстві — стараннє, як хто може запобігти братерським „немочам“, аби не здавалось, що „північний брат“ проливає „крокодильові сльози“. Одначе, з усього видно, що цїлу свою промову, ex officio натхнений д. Пальмов нїчого другого не робив, як видушував в себе й в чесного братства самісенькі „крокодильові сльози“.

Заслуги древняго виленскаго братства для западно-руской церкви и народности А. Миловидова (кн. XI, ст. 355—373) — ся статя, писана з приводу 300-х роковин виленського братства від часів його заснования, поверхова, без цитат, але жива й читаєть ся легко. *С. Г—ко.*

Богословскій Вѣстникъ. „Св. Макарій, митрополитъ Кіевскій и всея Руси“, ст. 187—197, кн. V, И. З. — житепись св. Макария з поводу 400-лїтнього ювилею його смерти (1497—1897).

Папковъ — „Эпоха преобразованія западно-русскихъ братствъ (1586—1600 р.)“, ст. 195—224 в кн. IX і 200—239 в кн. XI.

Сказавши кілька слів про дїяльність князїв К. Острозького та А. Курбського, д. Папков подає досить повну історию брацтв. Сказавши про чільнїйші брацтва — Львівське та Виленське, він дотикаєть ся і невеличких брацтв в с. Уличі, в м. Люблинї (р. 1586 їх ствердив п. Іоаким), в м. Замостї, Краспоставі, Могилеві та иньш. (р. 1589 п. Єремія дав їм грамоти). Зупинившись трохи на дїяльности православного собора в Брестї (1590 р.), що показав таку увагу до брацтв та їх дїяльности, д. Папков описує становище брацтв до кінця XVI в., а вкінцї подає загальну характеристику їх дїяльности від 1592 до 1600 р.

Странникъ „Митрополитъ Петръ Могила“ — свящ. П. Ѳ. Викула (N 1 і 2). Про початок сієї статї ми вже подавали коротеньку замітку торік, бо ще тодї вона почала друкуватись. Тут автор говорить про дїяльність митр. П. М. на користь православію в часи його митрополитства, говорить про боротьбу його з унією, про його лїтературну дїяльність, про його піклування що до народньої осьвіти (лаврська та Богоявленська школа) і про його смерть (31 грудня 1646 р.). Взагалї про всю отсю статю скажемо те саме, що говорили торік про її початки: як на ювилейну, се доволї цїкава й гарна статя, алеж вона нїчого не дає нового, свого, вона вся заснована на старих дослїдах про митр. П. М., найбільш на працї проф. Голубева.

— „Замѣчательные люди изъ русскаго бѣлаго духовенства въ XVIII столѣтіи“ И. Хитровъ (N 1, 2 і 5) — про неї в біблїоґрафічнім відділї.

„Церковная жизнь у Славянъ — школа, литература, общественная жизнь и народно-бытовыя отношенія въ Прикарпатской Руси“ (N 6—7). Під таким заголовком уміщено а то доволї цікаву ст. невідомого автора про сучасне становище шкільної просьвіти в Галичинї. Дати про се беруть ся здебільшого з часописи „Галичанина“. Тут ми знаходимо і нарис сучасного становища народньої осьвіти, і ґімназий, і унїверситетів, і взагалї висших шкіл. Тут же ми маємо і деякі статистичні дати. Автор говорить про недостачу национальної інтелїґенциї, про зріст национальної середньої школи (заснования реальних та клясичних ґімназий в ріжних місцях Галичини) і вищої, университетскої. По думцї автора статї загальна просьвіта в Галичинї стоїть занадто низько. А се залежить від того, що в школах дуже багато часу іде на вивчення польської мови і що галицько-руська інтелїґенция взагалї не так піклуєть ся про осьвіту народну, як польська. Вкінцї статя говорить про діяльність товариства „Просьвіта“ і „Товариства им. Качковского“. Звичайно, симпатиї „Галичанина“ перетягає зовсїм до себе „Товариство им. Качковского“, найбільш вихваляєть ся діяльність Івана Наумовича. Алеж замовчують ся і заслуги на полї народньої осьвіти товариства „Просьвіта“: яко найбільшу заслугу сього товариства автор ставить видання підручників на українській мові. Статя ся, очевидячки, ще не скінчена, поки що сказано тільки про школу, а про „литературу, общественную жизнь и народно-бытовыя отношенія“ нема ще нї слова, хоч заголовок статї обіцює, що автор поговорить ще і про се.

— „Почаевская Лавра“ П. С. Г. (N 12). Ся коротенька (699—707 ст.) ст. не має в собі нічого цікавого, се є не більш, нї меньш як ювилейна замітка (1897 р. сповнив ся 300-лїтнїй ювилей Лаври). Тут коротенько говорить ся про заснованнє, історию і значіння Почаївської лаври в суспільнім житю. *В.*

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости. Супрасльскій архимандритъ Иларіонъ кн. Масальскій Архим. Николая (N 2—3). З нагоди 300-лїтя Берестейської унїї подають ся відомости про сього видного проповідника унїї. Поставлений архимандритом Супрасльского ман. в 1589 р. патриярхом Єремією II, після скинення архимандрита Тимоѳея Злоби, Іларион зразу хилив ся до унїї, як і декотрі иньші поборники православя, бачучи в унїї спосіб заспокоїти православну церкву і вилїчити духовні слабости її пастирів і вірних. У 1595 р. на провінцияльному львівському соборі, що був під проводом львівського епископа Гедеона Балабана, Іларион підписав акт, де просили як най-

швидше завести унію, котру розуміли инакше, як польський уряд і католицьке духовенство. Але потім, коли Іларион побачив, що унія, заводжена на Руси, зовсім не відповідала його розуміню, він став рішучим противником унії В 1601 р. він навіть зважив ся на такий різкий вчинок: проголосив у свойому манастирі анатему митрополиту-відступникови, за те і був прогнаний королем. Опісля Іларион уже поступав не так твердо, як ранїйше; випросивши собі у короля помилування, він дістав попереднє місце. Помер він 1602 р. в Супраслї.

Статю Харламповича про виленську братську школу (N 16—22) обговорили ми в бібліоґрафічнім відділї (Зап. т. XXV).

Попытка Виленскаго магистрата обвинить одного изъ братчиковъ Виленскаго православнаго Свято-троицкаго братства въ государственной измѣнѣ (1597 р.) (N 45). Наводить ся лише документ, вибраний із Виленського центрального архива архиварием Спроґісом

У 1897 р. сповнило ся 300-лїтє від часу побудованя св. Духовської Виленської церкви. З сеї нагоди подано в Лит. Еп. Вѣд. кілька невеличких заміток до історії сеї церкви. Так надруковано вибраний із петерб. Публ. бібліотеки лист смоленського воєводи Яна Абрамовича до виленського воєводи Христофора Радзивила з 10 грудня 1597 р. Той Абрамович, що писав сей лист, був мужем одної з будівниць св. Духовської церкви Анни Доротеї, з роду Володевич („Къ исторіи Виленскаго свято-Духовскаго храма“ N 45). Архиварий Виленського центрального архива І. Спроґіс завважує, що можна би получити ювилей 300-лїтя побудованя Виленської сьвято-Духовської церкви з ювилеєм 300-лїтя сьвято-Духовського манастиря, бо хоч про істнованиє сього манастиря певні відомости починають ся аж від 1605 р., але можна думати, що манастир істнував ранїйше, а то від 1597 р., і вказує декотрі відомости на піддержанє своєї думки.

Нѣсколько словъ объ иностранной эксплоатаціи древней Руси. В. Площанского (N 33). На підставі актів показано, як у XV—XVI ст. землї переходили з рук руських властителїв в иновірне й заграничне володїнє, особливо в руки католицького духовенства, що податків не платило і через те увесь тягар податків падав на Русинів, з котрих вони брали ще й десятину.

Два документа, свидѣтельствующіе о насильственномъ распространеніи уніи въ г. Дрогичинѣ въ XVII в. и желаніи принужденныхъ къ уніи, при первой возможности, возвратиться въ православіе (N 51). Документи дотичать 1636 р. і вибрані Ѳ. Жудро з архива Могилівської духовної консисторії.

Св. священно-мученикъ Макарій, митрополитъ Кіевскій и всея Руси. Н. П. (N 18). З нагоди 400-лїтя від часу смерти сього єрарха подають ся звістки про нього, зложені старанно і з перших жерел.

Бібліоґрафічні замітки про книги: „Акты, издаваемые Виленской коммиссіей для разбора древнихъ актовъ, т. XXIII — акты Холмскаго гродского суда" (N 1) і Аѳ. Ярушевича „Ревнитель православія князь Константинъ Ивановичъ Острожскій (1461—1530) и православная Литовская Русь въ его время" (N 26).

Минскія Епархіальныя Вѣдомости. Вопросъ о родопроисхожденіи западно-русскаго митрополита Іосифа II Солтана, Н. Коноплева (N 16). Виложивши думку д. Білецького, висловлену ним у статї Лит. Еп. Вѣд. 1896 р. (вийшла й окремою брошурою) про те, що митр. Йосиф II Солтан походив із шляхти Логойського повіта (тепер Минської ґуб.), автор доповняє се декотрими відомостями, поданими в статї д. Лавровського у Смоленск. Еп. Вѣд. (1897, N 1) п. з. „Новыя данныя для генеалогіи смоленскаго епископа и кіевскаго митрополита Іосифа II Солтана".

Третій періодъ существованія Минской духовной семинаріи (1840—1774), М. Вержболовича (N 1 і д.). Іде далї істория семинариї; в тім періодї можна зазначити особливу подїю в житю сього учебного закладу — се перенесенє його зі Слуцька до Минська, де поставлено нові будинки за суму майже 100 тисяч рублїв.

Начальная глава изъ исторіи Минскаго женскаго училища духовнаго вѣдомства, А. Троїцького (N 10 і д.). Подано, на підставі архивних відомостей синода, відомости про обставини відкритя в 1867 р. теперішнього жіночого пансиона для дївчат духовенства.

Знаменательный для западно-русской православной церкви юбилей, Т. Серно-Соловйовича (N 2). З нагоди сповнення 400-лїтя від дня смерти київського митрополита Макария, вбитого у 1497 р. 1-го мая перекопськими Татарами в Стриголові (тепер містечко Скригалів Мозирського повіта Минської ґуб.), автор наводить історичну звістку про смерть м. Макария й місце його смерти і виказує бажаннє, що там треба би побудовати церкву в імя сього сьвятого (мощі його лежать у київо-Софійській катедральній церкві). Житє сього митрополита виложено в иньшій статї Н. К—ва N 15 тих же Мин. Еп. Вѣд.

Царедворцы великаго русско-литовскаго князя Ольгерда Гедиминовича Кумецъ, Нежило и Круглецъ, во св. крещеніи Антоній, Іоаннъ и Евстафій, ихъ мучени-

ческая кончина въ Вильнѣ и прославленіе, Ѳ. Серно-Соловйовича (N 13 і 14). Популярний історичний нарис. *Ю. С.*

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости. Лиш одна історична статя, варта уваги: Полоцкій Спасо-Евфросиніевскій монастырь. Сьвящ. Вл. Альбицького. З нагоди побудованя й посьвяченя нової церкву в Евфросинївському манастирі подають ся історичні відомости про сей манастир, заснований у XII ст. полоцькою княжною Евфросинією, що на сьвітї звала ся Предиславою. Материяльною памяткою дбаня основательки про красу побудованої тут нею церкви служить дорогий хрест із написю про побудованнє її в 1161 р. Сей хрест зберегаєть ся в манастирі і доси. В часи унії манастир захопили Єзуіти, і він якийсь час перестав був істнувати, будинки дуже зруйнували ся. Відновлено манастир аж у 1840 р. — жіночий. Тепер черницї приводять манастир чим раз більше до ладу. При ньому є жіночий пансион для доньок духовних осіб, а також церковно-парафияльна школа для дітий.

Ю. С.

Археологическія извѣстія и замѣтки (I, II, III, IV, V—VI, VII—VIII, IX, X, XI, XII під ред. Орѣшникова и Богоявленскаго). Окрім статї д. Петрова — Слѣды древней Никитской церкви (див. Записки т. XXI) зазначимо ще дві розвідки присьвячені тому самому археольоґічному питанню — Мономаховій шапцї. Д. Соболевский („Мономахова шапка и царскій вѣнецъ“ — III) каже, що сьогочасну Мономахову шапку можна уважати за перерібку князївського клобука XI—XIII в.; автор вказує, що верхня частина князївського клобука (напр. на образку вк. Сьвятослава Ярославича з родиною в Сьвят. Збірн. 1073) дуже подібна до металевої частини Мономахової шапки. Ріжниця, що до низшої частини, та, що клобук широко обшитий футром, а шапка має лише вузку облямівку. Д. Анучін у замітцї — Археологическое значеніе Мономаховой шапки по мнѣнію Кондакова (V- VI) зазначає хиби гадки д. Кондакова висловленої в працї про руські скарби; замітка має лише неґативне значіннє.

В дрібних відділах „Археологическая хроника“ й „Засѣданія обществъ“ ми знаходимо деякі цікаві звістки про знахідки на Україні-Руси чи про діяльність тутешнїх наукових товариств. Звістки про знахідки представляють в собе або виїмки з часописей напр. з Кіевлянина (IX, 288), Київської Старини (II, XII) або самостійні справоздання напр. про знахідки в Херсонщині 1896 р. (V - VI), про дрогичинські пломби (V—VI) і т. и. Між звістками про діяльність наукових товариств занотуємо короткий переказ реферата д. Муркоса про Київо-Печерську лавру по опису Павла Алепського, виголошеного в Моск. Арх. тов. (II). Кілька заміток присьвячено й діяльности „Комитета по устройству XI археол. съѣзда“ напр. I, 18—20, VII—VIII 233, XI 346.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ (т. 180—183). В Наукових Записках було осібно обговорено статї: Петрова — Описаніе рукописныхъ собраній находящихся въ Кіевѣ — частина друга. Праця Істріна Откровеніе Меѳодія Патарскаго буде ще обговорена осібно. Путешествіе патр. Макарія, ч. 2 і Шахматова О начальномъ лѣтописномъ сводѣ. Окрім того занотуємо переклад поданих в XI-ім т. Acta historica res gesta Poloniae illustrantia дневників Зборовского й Дзялиньского (I) і розвідку д. Бѣляева — Анализъ нѣкоторыхъ пунктовъ древнерусскаго завѣщанія (IV). Остання статя має метою вияснити характер тестаменту — як він склав ся до кінця XVII в., коли вже починає ся відміна в правнім житю і давнє право відступає місця новому — праву імператорського периода (уживаючи терміноль'оґію д. Буданова). Задля недостачі памяток з давнїх часів — автору доводить ся спирати ся головним чином на пізнїйші документи XIV—XVII в.

Историческій Вѣстникъ умістив статю д. Матросова — Заокеанская Русь (I—V): автор малює житє еміґрантів російських і галицьких в Far-West'ї: статя написана досить поверхово на підставі власних вражінь. Д. Тітов подав два некрольоґи — Лебединцева (II) і Мальшевського (VI). Маляру Мікешіну присьвячено замітки — Уманського (II) і Евальда (IX): згадуєть ся і про відносини Мікешіна до Шевченка, але нїяких нових звісток не наведено. До невеличкої статї д. Бучневича — про будинок Котляревського і памятник його в Полтаві (XII) додано малюнки будинків —, з 1855 р. а в сьогочаснім його станї, й памятника. Згадки д. А. М. про корсунські розрухи (III) мають певну цїкавість, бо написані самовидцем й діячем утихомиреня отсего народнього руху. Наведемо тут уривок з зробленої автором характеристики українського люду: „взагалї, оскільки я пригадую, отсей нарід богато дечим відрізняв ся від селян великоросийських ґуберній, безперечно, він був більш моральний, честний і розсудливий у всїх випадках, коли справа не дотикала ся улюбленої мрії їх про волю. Але як тільки питання переходило на отсей ґрунт — вони ставали простїйші нїж малі дїти і не було кінця їх упертости“.

В час. **Русская Старина** ми знаходимо дві досить великі статї присьвячені провінцияльному українському житю в другій половині нашого віку: се спомини д. Захаріна (II—VII) про мировий суд на Поділю й згадки д. Луґінского про суспільне українське житє (IX—X). В отсих статях є досить цїнних спостережень, особливо в першій. бо д. Захарін яко мировий судия близько стояв до українського люду; але обидві статї мають одну хибу: автор не вміє висунути на перший плян головне, лишивши подробицї. в викладї взагалї нема системи, через те статї читають ся важко. До гоголевської лїтератури належать чотири статї (Авенаріуса,

Вітберґа і Шенрока) присьвячені специяльно питанню про час першої знайомости Гоголя і А. О. Россети (II, VI, VIII). Занотуємо ще продовженнє мемуарів М. Чайковского (II, V) і цїкаву статю Модзалевского про Рубана (VIII). Рубан — відомий дїяч російської журналїстики XVIII в. („Ни то ни сіо", „Старина и Новизна"), студиював й історию України: згадаємо його Краткія географическія политическія и историческія извѣстія о Малой Россіи", „Краткая лѣтопись Малыя Россіи съ 1506 по 1776" і т. и Д. Модзалевский дає начерк біоґрафиї і лїтературної дїяльности Рубана, але не застановляєть ся специяльно над його працями по історії України; у всякім разї статя д. М. цїкава для характеристики нашого суспільства XVIII в. (Зазначимо à propos, що давня статя М. Тїхонравова про Рубана передрукована в його творах т. III, 1898).

Русскій Архивъ подав мемуари княжни Варвари Репнїної (кн. II, с. 478—90), вони ще не скінчені, і подана тут часть обіймає дитячі спогади; мемуари дають материял для виясненння характера княжни, але особливого інтереса не мають. Їх випереджає коротенька статейка Сергія Шереметєва, написана на підставі особистих спогадів, в панеґіричнім тонї (с. 472—7). В мемуарах ґр. М. Бутурлїна (кн. II і III) можна занотувати побіжні згадки про житє київської аристократиї в 1830—40 роках. *О. Г—ий.*

Византійскій временникъ з сього року містить властиво одну інтересну для нас статю — проф. Ю. Кулаковского про вичинську епархию (Гдѣ находилась вичинская епархія Константинопольскаго патріархата, с. 315—336); статя складаєть ся з чотирох роздїлів — перший присьвячений виясненню питання де була ся епархия (автор доводить, що Вичина — теперішня Камчия, і на нїй було місто Вичина, при тім він зовсїм хибно сюди причеплює Вислу — Дицику), другий — звязку сеї епархиї з Алянами; той факт, що епархия не належала до болгарської церкви, автор поясняє здогадом, що вона призначена була не для Болгарів, а для подунайської Руси, і в III роздїлї переглядає звістки про руських князїв і руську людність на нижнїм Дунаю в XI—XIII в., висловляючи при тім деякі інтересні гадки; в IV роздїлї він поясняє дунайські міста звістного реєстра „дальших і ближнїх руських городів" за помочию акта в збірнику Мікльосїча і Мілєра (I N 52). Взагалї статя дає цїнну вкладку в небогату лїтературу чорноморської й подунайської Руси.

З иньших занотуємо: дві замітки пок. Павлова (одна — VII має бути причинком до історії Методия, словянського апостола, друга — VIII до історії церковного суда: суд над убийниками, що скористали з церковного asylum) і причинок до рукописної традиции Симеона Льоґотета Шестакова.

*

Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ т. II,ст. VI+1164).

Із праць, уміщених у сім томі, ми не потребуємо говорити про розвідку Ѳ. Е. Корша — О русскомъ народномъ стихосложеніи (ст. 429—500+501*—504* про неї ми згадували у XX т. Зап. і вона ще делеко не скінчена), Н. К. Нікольского — Матеріалы для исторіи древне-русской духовной письменности (Зап. XIX, бібл. 4), М. Г. Попруженка — Нѣсколько замѣчаній о сочиненіяхъ Юрія Крижанича (Зап. XIX, бібл. 11—14), А. І. Яцімірского — Мелкія замѣтки I—II (теж зрецензовані в Записках, XIX, бібл. 5—6), Н. І. Петрова — Подлинность поученій преп. Ѳеодосія Печерскаго о питіи и чашахъ тропарныхъ и о казняхъ Божіихъ та А. А. Шахматова — Кіевопечерскій патерикъ и Печерская лѣтопись I—II (Зап. XXV, бібл. ст. 10—11).

По за тим у сім томі д. Шахматов подає далї „Матеріалы для изученія великорусскихъ говоровъ, IV (ст. 232—279, прислані в Акад. із деяких місць ґуб. Олонецької, Вологодської, Сімбірської), та рецензиї на книжки: А. І. Соболевского „Опытъ русской діалектологіи“ вип. I (ст. 1157—1162), Ф. Н. Фінка з Марбурґа „Zwei russische Märchen in phonetischer Schreibung“ (з великими похвалами), Є. Я. Якушкіна „Матеріалы для Словаря народнаго языка въ Ярославской губ.“, „*Χαριστηρία*, сб. статей по филол. и лингв. въ честь Ѳ. Е. Корша“ (ст. 210—215). Працї Соболевского Шахматов признає одинокість у рос. літературі по диялектольоґії після „застарілої тепер статї Потебнї „О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій“, але робить їй і богато закидів і головно той, що С. не схарактеризував усего великор. наріча в його відмінах від білоруського та українсько-руського, а обмежив ся тілько говорами: московським і північно-велико-руськими. Рецензию доповняє Е. Карский (ст. 1162—1164), дуже хвалячи білоруську частину працї Соболевского, важну, на його думку, і для фільольоґів і для етноґрафів (хоч вона зроблена тілько на підставі друкованих материялів, до котрих К. додає від себе кілька пропущених С—ким): фільольоґи матимуть вказівки при розділї живого звукового материяла білор. наріча, який має зібрати Ак. Наук, етноґрафи зможуть, ідучи за вказівкою С., означити докладно границї руських племен і зладити докладну етноґрафічну карту.

Карскому поручила Акад. Наук редакцию осібного віддїлу в „Извѣстіяхъ“ п. з. Матеріалы для изученія бѣлорусскихъ говоровъ, перший розділ котрих і почав ся в сім томі (ст. 561—575). Перед сею рубрикою надрукована „Программа для собиранія

особенностей говоровъ бѣлорусскаго нарѣчія (ст. 502—560) Карского-ж — дуже докладна й цінна. Не потребуємо й додавати, що відділ сей важний і для нас через близькість мови білоруської до нашої.

Бажаючи справити ся перше з рецензиями відділу „Извѣстій“, завважаємо, що в сім томі він дуже малий, в прирівнанню до праць ориґінальних. Н. К. Ґрунский подав свій Отзывъ объ изслѣдованіи М. Мурка „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: „Kollar in Jena u. beim Wartburgfest“, Graz, 1897 (ст. 1109—1137). Рецензент закидає статї д. Мурка неповноту та односторонність і врештї необробленість та недокладність навіть поданого; докладнїйше вийшли тілько глави про Шафарика, Коляра та Челяковского — перші дві навіть з дуже богатим бібліоґраф. материялом. Ужитє назви „романтика“ в прикладї і до „славянських відродин“ взагалї, і до „чеської патриотичної школи“ специяльно, невдатне, як і ідентифікованє славянського руху з усїми иньшими тодї в Европі, та приписаннє переважного впливу на славянські відродини рухови німецькому, а не анґлійському та французькому. Славянські відродини настали, правда, і під впливом німецьким, але ще більший був на те вплив свій, місцевий, национальний. Рецензент старає ся доказати се розбором усїх десятьох глав працї. Рецензия написана зовсїм самостійно. В примітцї рецензент згадує про иньші рецензиї на книжку д. Мурка, а головно про рецензию (найдокладнїйшу) Чеха Якубца (Listy Filolog. 1897, III). Останнїй закидає авторови майже те саме, а окрім того: брак роскладу материялів по ідеям і брак глибшого розуміня чеського руху. А. Поґодін подав „Нѣсколько замѣтокъ объ изданіи Archiv für Slavische Philologie“ Bd. XIX, H. 1—2 (ст. 1149—1156). Рецензент подає докладний зміст статей: К. Їречка про раґузанського поета Шішка Мінчетіча (1457—1527), Фр. Льоренца Die polnischen Naselvokale, В. Вондрака Zur Frage nach der Herkunft des glagolitischen Alphabets, О. Асбота Das zu Zengg im I. 1494 gedruckte glagolitische Missale.

В. Н. Щепкін (на ст. 216—231) розібрав посмертну працю Дра В. Обляка „Macedonische Studien“ язикові. Рецензент кінчить свій розбір так: „До сих пильних, живих і безпристрастних обсерваций Слявісти будуть обертати ся з найріжнороднїйшими питаннями мови. Для ясного розуміння македонської фонетики праця Обляка на довго лишить ся таким самим первожерелом, яким для східньо-болгарського наріча була (і почасти й є) звістна граматика Цанкових. Трудности, з якими звязаний науковий дослїд македонських говорів, ще побільшують значіннє працї Обляка“. Д. Щепкін розуміє трудности з боку

теперішнїх македонських властей, що, як відомо, навіть арештували були Обляка; але вона була і в слабости остатнього, та й у тім, що він аж на місци придумував способи докладного записуваня звуків, а перше, як підносить д. Щ., не займав ся навіть систематичною обсервациєю звуків свого власного говору і своєї рідньої мови з їх фізиольоґічного боку і виступав проти пригідности фізиольоґічного метода Сіверса, що кладе мускулове чутє дослїдника висше більшости механїчних способів обсервацнї. II. з. Повѣсть о мутьянскомъ воеводѣ Дракулѣ въ изслѣдованіи румынскаго ученаго (ст. 940—963) містить А. І. Яцїмірский рецензию на книжку букарештського слявіста Івана Боґдана п. з. Vlad Tepes si naratiunile germane si rusesti asupra lui (Букарешт 1896). Цепеш — прізвище Дракула (друга половина XV ст.) за те, що він звичайно вбивав людей на кіл і праця Боґдана властиво історична: вона стягає Дракула із вишків героя правди, на якому він доси стояв в очах Румунів, і показує, що се був поганий тиран — під пару Іванови Грозному, і задля того між иньшим виводить на сьвіт божий сучасні нїмецькі брошури і перший раз друкує повний текст сучасного росийського оповідання (в чотирьох списках), де Дракул показаний в правдивому сьвітлї. Оповіданє написано в 1481—82 р., коли в Волощинї княжив Влад Монах, син Цепеша, а в Будї був дяк Куріцин, післаний царем Іваном Василевичем до Матїя Корвіна, через що Куріцина учені вважають автором оповідання. Доси про оповіданє у рос. учених, навіть Пипіна, були дуже неясні понятя.

З ориґінальних праць, надрукованих у II т. „Извѣстій“ ми, звістно, звернемо більшу увагу тільки на важнїйші. Найважнїйша, на нашу думку, статя Н. С. Усова — Экспериментальная фонетика I—IV (ст. 906—939). Автор, поперед усего, підносить величезну вагу працї Бодуена-де-Куртене „Próba teoryi alternacyj fonetycznych“ (Rozprawy Wydz. filol. Крак. Академії т. XX) яко пробу внести в лїнґвістичні дослїди психольоґічні розгляди. Нові погляди висказані і в працях Поля Пассі Étude sur les changements fonétiques (1891), та О. Бремера Deutsche Phonethik (1893). Пассі кладе фонетикови і старає ся розвязати ось яку, незвичайно важну завдачу: означити, чи нема у кождого звука певної спільної для всїх мов і часів тенденциї зміняти ся в якім небудь певнім напрямку, котра і проявлялась би, коли звук находить ся поза впливом супротивних умов; коли-ж такі тенденциї істнують у звуків і ґруп їх, то які вони? Пассі доходить ось до якого висновку про язикові еволюциї: звуки бесїди зміняють ся головно при переходї мови від одного поколїня до другого, і причина зміни — недокладне (з погляду родичів) вдаванє дїтей мови родичів, через котре в мову нового поколїня все закрадають ся непоправлені помилки („помилки“ з погляду мови

родичів. Теоретично се значить, що на т. зв. звукові закони мають значінє тілько чисто емпіричних законів, а практично, що етимольоґічне супоставленє, котре просто йде проти якого-небудь звукового закона, не повинно бути через те саме відкинено. До такогож висновку доходить самостійно, і Бремер. Автор наш описує далї докладно інструменти для міряня рухів орґанів бесїди і звукових хвиль, що дають змогу описати докладно самий процес бесїди, взятий зверха, і заглянути і в психіку виговору. Автор (експериментуючи над власним виговором — калужський, иноді змінений книжним впливом) подає докладний помір часу, якого треба на виголошенє певних звуків бесїди і т. д. характеризує, на тій підставі, окремі самогласні, чим вони визначають ся одні від одних, держачи ся висновків Германа і Піппінґа, що головна характеристика їх — абсолютна висота домінуючого звука. Автор наводить ось які слова Піппінґа яко приклад найновійших теорий самогласних до питання про звукові закони: „Коли дитина вдає звуки бесїди своїх родичів (я маю на думцї поперед усего самогласні), то по сказаному вище (про те, що ріжниця величини орґанів бесїди мусить вести за собою ріжницю в артикуляциї) вона привикає до артикуляциї, що мусить бути чужа дорослим. Ростучи, вона, натурально раз-у-раз старає ся, хоть і несьвідомо, добути з себе тоті звуки, котрі привикла чути від иньших і теж у власній вимові. Але вкупі з тим дитина мусить мати нахил слухати раз набутого „почутя руху“. Тим часом з роками зміняють ся розміри вуха, то вона не може вдоволити одночасно і домаганям вуха і домаганям почутя руху і яко результат боротьби виходить самогласна, не зовсїм ідентична з відповідним звуком старших ґенераций“. Навівши се, д. Усов кінчить свою статю так: „Ясно, що сей скок у мускуловому чутю, котрий виходить при переходї мови від родичів до дїтей, і та зміна її, котра повстає, поки дитина росте, різко порушує ту постепенність і плавність зміни мускулового чутя, котрі чинять постулят прінципіяльного значіння звукових законів, доконечну умову їх абсолютної прикладности. Коли-ж сеї умови нема, то й звукові закони такого значіня мати не можуть: вони тілько емпіричні закони, що служать для наручнїщого описаня появ історичної граматики“. Звертаємо увагу наших лїнґвістів на сї нові теориї, та особливо на глибоко розумну працю д. Усова. Вона ще, бачить ся, не скінчена.

Важною видає ся нам і праця Евг. А. Ляцкого Нѣсколько замѣчаній къ вопросу о пословицахъ и поговоркахъ (ст. 745—782). Автор студиює тілько білоруський материял і розбирає пословицю яко предмет поезиї, пословицї-побрехеньки, пословицю і поговірку, з'образні способи, та звуковий бік пословиць, і доходить ось до яких загальних висновків: 1) Пословиця то форма бесїди, наручна до

узагальненя конкретних уяв і понять і яко така мусить бути розглядана окремо від змісту; з сего виходить, що присутність поетичного образу в нїй не обовязкове. 2) Пословиця визначає ся льоґічною двочленністю (супоставленє образів, образ і суд, вказівка на конкретний факт і образ або суд) і має практичне значінє сьвідоцтва, переконаня, навчаня або признаня певного факта; сими двома прикметами вона визначає ся від властивої поговірки, на котру треба дивити ся, як на одну з відмін пословиції. 3) Тілько яко льоґічна форма, пословиця не є нерухома: елементи, з котрих вона складає ся, можуть бути переставлені, вкорочені, заміняні. 4) Одно з жерел повстаня пословиць — байки, оповіданя; вони переміняють ся, через „стисненє думки“, в короткі притчі, побрехеньки, котрі стають в житю пословицями, і тоді на них треба дивити ся як на осібну відміну їх, котру можна назвати „пословицями-побрехеньками“. На скілько сї виводи з білоруського материялу вірні і що до пословиць иньших народів, покаже, на думку автора, консеквентний дослїд остатнїх. Автор доторкнув ся формального боку пословиць через те, що він доси майже не був зачеплений в російській науці. Нам бачить ся, що справа пословиць, як і взагалї справа народньої словесности, не може бути рішена без порівняного історичного дослїду, котрого автор і не доторкає ся, збуваючи справу тим, що історичних білоруських пословиць мало.

Вкажемо ще на статї: В. М. Істріна — Замѣчанія о составѣ Толковой Палеи (ст. 175—209 і 845—905) та В. В. Качановского Славянская Кормчая (ст. 1068—1108); А. А. Кочубинського „О Супрасльской лѣтописи (ст. 1143—1148) (автор звертає увагу на очевидні шкробаня майже в цїлій рукописи, від арк. 4-ого до 118 і дещо відчитує спід споду); А. І. Кирпічнїкова — Къ литературной исторіи русскихъ лѣтописныхъ сказаній (ст. 54—64); Н. П. Некрасова Замѣтки о языкѣ „Повѣсти врем. лѣтъ“ по Лаврент. списку. Морфол. замѣтки (конець) (ст. 104—174); П. А. Сирку Два памятника живого русскаго языка XVI вѣка I—II (ст. 1058—1067) (се є дві рос.-нїмецькі фразеольоґії в корол. берлїнській бібліотецї); на подібний материял вказує й І. В. Яґіч у статї Замѣтка объ одномъ рукописномъ словарѣ нѣмецко-русскомъ XVII-го столѣтія (ст. 281—301) у бібліотецї францїшканського манастиря у Віднї в VIII окр. Alserstrasse. Д. Яґіч виписує з рукописи, котрої є 158 листів або 316 сторін, богато слів і фраз і каже, що її годї обійти в історичному дослїдї рос. мови. Нарештї вкажемо й на статю Е. Ѳ. Карского Западнорусскій сборникъ XV в. (ст. 964—1036). Збірник сей дуже важний, переховує ся в рукописнім відділї петерб. імп. публ. бібліо-

теки під Θ. I нр. 391 і містить оповіданє про муки Ісуса Христа, початок оповіданя про трьох королів, звичаї Греків, житє Алексїя чоловіка Божого. Автор подає їх текст, а для порівнаня кілька текстів польських, чеських і оден український (з рукописи XVII ст., власність проф. А. Смірнова п. з. Слово о страсти Господней и о преданьі июдином како июда предал Христа жидомъ) і доходить до висновку, що перше з наведених оповідань не є анї Нікодемово евангелие, анї оповіданє про страсти Хр. звістних доси редакций — а осібне оповіданє, перекладене з якогось польського рукоп. оповіданя, зладженого з кількох лат. оповідань. Далї автор розбирає докладно мову збірника і додає словар. Звертаємо увагу ще на одну статю, П. Н. Шеффера — Замѣтка о сборникѣ Кирши Данилова (ст. 34—48), з додатком тексту „Голубина книга сорока пядень" (з нотами). *М. П.*

Русскій филологическій вѣстникъ містить в собі закінчення більшої праці Е. Карского „Изъ лекцій по славянской кирилловской палеографіи", дальші розділи „звукових особенностей ельнинскихъ и мосальскихъ говоровъ" А. Шахматова і розвідки А. Поґодіна „Нѣсколько этимологій". По диялектольоґії звертає на себе увагу обширна праця К. Филатова „Очеркъ народныхъ говоровъ Воронежской губ." Джерелом авторови були не тільки вже виданий готовий материял, а також і власні спостереження, записані в ріжних повітах Воронїжчини. Доси надрукована частина працї присьвячена великоруським говіркам. Занотуємо ще для загального інтересу статю А Поґодіна: „Къ вопросу о смягченіи гортанныхъ въ славянскихъ языкахъ въ звязи съ общими законами языка", „Къ діалектологіи великорусскихъ нарѣчій: особенности живого народнаго говора Обоянскаго у. Курск. губ." Обоянський говір тим цїкавий, між иньшим, як каже автор, що через близьке сусїдство великоруської і української людности ріжниця між мовами обох народів майже загладилась і утворилась якась відмінна середня мова. До сеї статї додано 32 пісень і словничок місцевої мови. *Е. Т.*

Этнографическое обозрѣніе за сей рік приніс цїлий ряд праць, що більше або меньше дотикають українсько-руської етноґрафії. Я перейду їх в тім порядку, в якім воно надруковані.

1) Къ повѣрьямъ о св. Касьянѣ. Д. Мендельсон розбирає тут народнї повірки звязані з особою Касяна і споріднені з ними мотиви. Мотив наведений на 1 ст. з Лубенського повіту знаний також у нас (Велеснів, Бучацького пов.), але він привязаний тут до Буняка. Рісницї сягали у Буняка - по народньому переказу — аж до пальців ніг, через що він не міг дивити ся на сьвіт. Татари возили його з собою і де не могли добути якої твердинї, підносили йому вилами рісницї; він споглядав на твердиню, а вона западала під землю. Так стало ся також в ни-

нїшнїм Велесневі з твердинею Городищом. Українські перекази про Буняка обробив прегарно Драгоманів в статї: Шолудивый Буняка въ украинскихъ нар. сказаніяхъ (Кiев. Стар. 1887 кн. VIII і X). Про сю статю див. ще Записки т. XXII.

2) Этнографическіе матеріалы, собранные въ Купянскомъ. у. Харьковской губ. Материяли зібрані д. Івановим в кількох селах Купянського повіту заслугують особливо пашої уваги по тїй причинї, що дотикають области як раз найменьше дослїдженої. Забобонів про вагітність і про порід, колискових пісень, дїточих пісень і примівок записано доси у нас дуже мало, а прозивок, якими дїти дуже радо себе обкидують і зза яких ведуть з собою війну, на скілько менї відомо, зовсїм не записувано. Про вагу народньої медицини для наукової не буду тут розводити ся: вопа стала тепер предметом наукових дослїдів у ріжних народів, тож і у нас кождий причинок на тім поли можна лише похвалити. Колискових пісень записав д. Іванів 55. Між ними дві є чисто російські. В деяких з них тексти дуже попсовані. Мова в богатьох кульгає також, думаю одначе, що се хиби скорше редакциї як записувача. Приходять там наприклад такі слова і звороти: спате, мате, въ шолковыхъ, Ивашечко (voc.), помогаюшка батюшка, сорока (voc.), коточекъ, куточекъ, хвосточекъ, ходилъ, ловилъ, носилъ, черкаскіе, дорогіе, золотые, чтобъ было нянькѣ й мамкѣ і т. д. Такими виразами українська мова не послугує ся, як відомо, ніде. Дїточих пісень записав д. Іванів 48, а примівок 15. Між ними деякі дуже цікаві. Прикладок до імен так мужеських, як женських, зібрав д. Іванів також значне число. Є між ними богато бистроумних, богато гумористичних; не брак одначе і сороміцьких. Для прикладу наведу пару:

Антоне, Антоне,
Гляди, сучка втоне!
Тяни її за вушка,
Буде завтра юшка.

Або: Гапка — собача лапка,
Сучку убила,
Молока надоїла,
Дїтий накормила.

Подібні прикладки наводить ще автор на ріжні фізичні прикмети людий, на стани, национальности і т. и.

3) Сборникъ польскихъ пословицъ XVIII ст. В сїй статї подає д. Довнар-Запольський 160 польських пословиць — подекуди з відповідними латинськими — записаних Українцем Петром Чарнишем,

що належав до значної української родини, яка визначала ся осьвітою і любовю до літератури (про неї диви: Кіев. Старина 1893 переписка Полетики). Пословиці писані в поазбучнім порядку; богато з між них знані й у нас, пр.: Або дай, або видру (2); Баба з воза коням лекше (11); Колись і в наше віконце засьвітить сонце (20); Без праці нема колачів (21); Тиха вода береги ломить (37); Дарованому коневи в зуби не заглядають (44) і иньші.

Кое-что изъ народныхъ примѣтъ, касающихся погоды и урожая. Той самий д. Іванів, про котрого була мова повисше, зібрав дуже інтересні повірки, по яким простий народ віщує погоду і урожай. Погоду вгадує селянин з ріжних річий — з неба, пр.: як на чистім небі блиска монія, буде суша; з сонця, пр.: як бувають стовпи коло сонця зимою, то будуть люті морози, а як літом, то буде засуха; з місяця, пр. молодик народить ся, на другий динь обмиєть ся, а на третїй день прогляне; із звізд, пр. зорі подулись — на вітер, ясні — на годину. Богато зірок — на годину, мало — на негоду і т. д. Який буде урожай, про те має нарід дуже богато приміт. Деякі приміти дотикають не загального урожаю, але поодиноких родів збіжа, пр. пшениці, жита, проса, гречки і иньших. В передмові до приміт покликує ся автор на учених: В. Мілера, Потебню, Сумцова, Веселовського, що вказували на вплив латинської обрядности на нашу і прилучує ся до їх гадки. Вартоб було перевести докладний аналїз наших народнїх обрядів і повірок в порівнаню з латинськими.

5) Къ вопросу о новыхъ мотивахъ въ малорусской народной поэзіи. Д. Василєв подає під повисшим наголовком кілька „сахарозаводных“ пісень, зложених при роботї у цукроварних фабриках, де осьпівує ся житє робітників, їх відносини до фабрикантів і т. и. Автор висказує при тім думку, що всякі балаканя про те, нїби творчість українського народа перервала ся, не має жадної підстави. І справдї так є. Возьмім у нас такий факт, як еміґрация до Бразилії: про нього ходить вже між народом значне число пісень, а кілька з них вже й надруковано (пор. Етноґр. Збірник т. V). Так само еміґрация до Північної Америки не полишила ся безслїдною і про неї маю я записаних дві піснї. Взагалї кождий факт, що має більший вплив на зміну відносин у народї, переходить в пісню. Очевидно, що пісень тих тодї більше, чим більшу масу народа огорне якась зміна. Тим дасть ся пояснити велике число пісень козацького циклю, пісень вояцьких, про панщину і т. д. Д. Василєв виступає також проти думки, мовби українська пісня денационалїзувала ся. На доказ того наводить факт, що з 400 пісень записаних ним було 60 російських, значить 15% (трохи за богато!) Д. Василїв пояснює се так: „Такий процент доказує

лише, що і український нарід, по загальним правилам психольоґії, бере участь в культурних взаєминах зі своїми сусїдами і так, як вони, піддає ся загальному ходови культурного розвитку; щож тикає ся денационалїзациї, то до неї ще далеко".

6) Къ исторіи народнаго театра. Д. А. Малинка подає тут вертепну драму, записану в Ніжинї від салдата, А. Збронського, родом Подолянина. Драма складає ся з пяти дїй і десяти сцен. Особи в нїй такі: Ірод, Спекулятор, Козак, Рахиля з дитиною, Смерть, Два слуги, Наполеон, Мужик, Жид, Лицар і Дївиця, Циган і Циганка. Властиво лише перша дїя, звязана з Різдвом, становить завязок вертепної драми, тут незвичайно обкроєний. Всї иньші дїї і сцени — се інтермедиї гумористичного або сентиментального змісту, нїчим не звязані з різдвяною подїєю і служать виключно для забави глядачів. Сцена Наполеона з мужиком, де останнїй удає, що нїби не розуміє, чого Наполеон хоче від нього і на його запити, хто в селї найстарший, найсильнїйший і т. д. дає відповіди зовсїм иньшого змісту, як повинен, основана на звістнім і далеко розширенім анекдотї. Сцена Лицаря і Дївицї дістала ся до вертепної драми з якогось лубочного виданя. Замітне, що коли в Росиї в українській вертепній драмі особи, що представляють „высшое сословіе", говорять по росийськи, у нас в Галичинї говорять по польськи. Цїкаво булоб знати, чи істнує вертепна драма в Угорській Руси і Буковинї і як там говорять відповідні особи.

По текстї подає д. Малинка нарис історії розвою народнього театру і застановляє ся над деякими типами, порівнуючи їх з типами иньших текстів. Здогад його, що текст сеї драми уложений вояком Котляревським, не має на мою думку підстави; драма є власністю народа, як піснї, а зміни в нїй не доказують в тім разї нїчого, бо і піснї відповідно до простору і обставин, часом навіть значно, зміняють ся.

7) Не минає у нас року, щоби не появив ся бодай один опис весїля, так що до тепер назбирало ся їх дуже поважне число з ріжних закутків усього простору заселеного Русинами. І тут подав д. А. Малинка опис весїля п. з. „Малорусское весилье", записане в Мринї, Ніжинського повіту, Чернигівської ґубернії. Опис визначає ся повнотою і докладностю, зрештою не ріжнить ся від анальоґічних описів, хіба в подробицях, в які тут не буду входити. На увагу заслугує диялект, якого уживають в Мринї; намість самозвука *о* чути там дифтонґи ўй і ўї. Автор передавав їх у себе через *у* і *ю* пр. тонесенькуй, муй, пудстаросноє, юй, пуд, яворув, рудного, рузка, Буг, поклун, двур, вун, друбен, нуч, суль, жулка; також: матюнка, берузка (берізка) і т. д.

8) Між короткими етноґрафічними замітками находимо на ст. 187, III, обряд оборуваня села для здержаня епідемії, в Харківській ґу-

бернії. Він одначе істнує лише в селах заселених Росиянами, а не Українцями.

9) На ст. 124—125, IV подає д. Василїв варіянт звісної казки про чоловіка, що розумів бесїду зьвірів. Записаний він в Неклюдові, Корочанського повіту, Курської ґубернії.

10) Під наголовком: Народные толки 1897 г. подає д. Дикарів на ст. 132—133, IV, два народнї оповіданя: одно про близький конець сьвіта, друге про вандрівника, що ходить поміж людий і удає якогось дивака; хто він є властиво, того нїхто не знає.

З иньших праць надрукованих в теперішнім річнику належить згадати: „Очерки семейственнаго обычнаго права крестьянъ Минской губ." Довнара-Запольского; „Къ вопросу о борьбѣ Московскаго правительства съ народными языческими обрядами и суевѣріями въ половинѣ XVIII в." Н. Харузїна і „Очерки Витебской Бѣлорусіи" Н. Я. Никифоровського.

Живая Старина — сей річник приніс цїлий ряд дрібних причинків до нашої етноґрафії з під пера Галичанина, Ю. Яворського. Перейдемо їх один по другім.

1) Домовикъ въ галицко-русскихъ вѣрованіяхъ (ст. 105—106). Автор подає тут народнї повірки про хованця (годованця) і долучує кілька оповідань про нього.

2) Галицко-русскія повѣрія объ опыряхъ (ст. 107—110). Тут пояснює автор, кого називає нарід опирем і наводить оповіданя про них, записані в ріжних сторонах Галичини. Паралєль не подає жадних, хоч відповідного материялу опублїкованого у нас немало. Згадаю лише гарну працю Іванова, на котру в кождім разї треба було авторови покликати ся.

3) Изъ галицко-русскихъ народныхъ сказаній и суевѣрій (ст. 110—111). Тут зібрав автор кілька вірoвань ріжнородного змісту, як: Чому одні люди женять ся, а другі нї, Велити, Чари на безплідність, Інклюз і иньші.

4) Галицко-русскія повѣрія о дикой бабѣ (ст. 439—441). Тут наводить автор повірки про дику бабу (лїтавицю, вітреницю, перелетницю) записані по части ним самим, по части Алексевичом ще в 70-роках. При тім висказує він погляд, що найбільше повірок про дику бабу находить ся в горах, між Синевідським і Лавочним. Нема що навіть сперечати ся, що висказ сей хибний та що відповідні повірки находять ся цїлком певно і в иньших сторонах Галичини (прим. Бучацький повіт). Дика баба має подекуди (Буч. пов.) ще иньше значінє; її іменем називають чорний, великий наріст на кукурузї і страшуть тим дїтий, кажучи, що коли будуть нечемні, прийде дика або желїзна баба та з'їсть їх. Мотив про крадїж малих дїтий дикою бабою привязують в иньших око-

лицях (Буч. пов.) до мавок (богинь), молодих та веселих дївчат, що побіч кражі дїтий найлюбійшим зайнятєм уважають заскобочувати людий на смерть.

5) Изъ сборника галицко-русскихъ сказокъ, собранныхъ для предполагаемаго сборнаго изданія И. Р. Географ. Общества (ст. 441—445). Автор наводить тут три нумери: 1) Сказка о Полифемѣ; 2) Какъ дурня учили разуму; 3) Охъ. До всїх додає паралєлї з ріжних збірників. Чому другий нумер втягнений між „сказки“, коли він є новелею, не знаю. Всї три нумери не відзначають ся зрештою нї ориґінальністю, нї повнотою мотивів.

Належить зауважати, що записи д. Яворського визначають ся від всїх, які колибудь поміщувано від нас в Росиї, вірностю; правопись в них фонетична, хоч иньша від принятої у нас, а над кождим словом поданий акцент. Се й треба почислити йому в заслугу. Не можна одначе притім поминути, що в його записах находять ся все таки великі помилки проти народнього слова. Я наведу їх тут бодай з грубшого, думаючи, що д. Я. схоче від них вилїчити ся. Він пише пр. на́ день, не, село; відомо, що Росиянин наше *е* прочитає як наше *є*, в наслїдок чого вийде цїлком иньший звук у нього при читаню, бо з *не* повстане *нє*; колиж д. Яворському залежить на тім, щоби його записи вірно відчитано — а можна думати, що так є, коли він увів фонетичну правопись — то треба йому писати повисші слова: дэнь, сэло, нэ і т. д. Подібно уживає він часом зовсїм не народнїх форм; він пише приміром: съ лю́льковъ, зъ нымъ, дру́гий, съ ко́рч(ш)мы, бу́ло, клыкалъ, зъ то́и дру́гои (або то́ї дру́гої), молодо́и, ку́ркы і т. д. Так само не робить він жадної ріжниції між твердим і мягким *і*, пишучи: въ ха́ти, рикъ і т. д. хоч кождий знає у нас, що перше слово инакше виговорює ся як друге. На такі річи авторови треба конечно зважати, коли він хоче в своїх материялах дати щось вартнїйше понад те, що давали доси пересїчні люди. Про те, що автор пише разъ Луця, другий раз Луца, годованецъ не говорю, уважаючи, що се друкарські похибки.

З иньших праць, уміщених в сїм річнику „Ж. Старини“ належить зазначити статю В. Н. Добровольського: „Киселевскіе Цыганы“ (ст. 3—36), де зібрано інтересні причинки до циганського житя, Г. Потаніна „Тюркская сказка о Идыге“ (ст. 294—350), незвичайно цїннї „Матеріалы по народной медицинѣ Ужуской волости, Ачинскаго окр. Енисейской губ.“ зібрані А. Макаренком (ст. 57—100, 230—246 [між иньшим — з епіґрафом взятим з Шевченка: Обнимітеж брати мої найменьшого брата], 381—438) і иньші. Останнї заслугують пильної уваги всїх словянських етноґрафів. *В. Г.*

Польські часописи в 1897 року не принесли богато материялу, щоб дотикав ся нашого народу. І так: В цілім річнику **Ateneum**-а мають для нас деякий інтерес тілько статя Максим. Баруха з причини Павіньского „Відповіди по лицарському звичаю в польськім праві" і справозданя: В. Спасовича з праці Казиміра Валїшевського Pierre le Grand, l'education, l'homme, l'oeuvre, Paris, 1897, і справозданє А. Новодворского з праці А. Яблоновского про Україну XVI столїтя. З нагоди виходу III т. сеї праці, Новодворский обговорює її, годить ся на уклад її, здає з неї справу, лише до глави про переселенє подає свої критичні замітки.

Biblioteka Warszawska подає продовженє і закінченє праці В. Чермака п. з. „На дворі Владислава IV". Про перший розділ, друкований у річнику 1896, гляди „Записки" т. XX. В другім розділї автор говорить про королївські фінанси. Бажаючи схарактеризувати короля Владислава IV, він ставить собі питанє, які то були материяльні умови його житя, бо уряджене двора, як і його удержанє залежало очевидно від засобів, якими король розпоряджав, від його звичайних і незвичайних доходів. Відповідаючи на се питанє, автор перечисляє всї звичайні доходи елекцийних польських королїв з „чистих" жерел і незвичайні доходи, що складали ся головно з окупів від кандидатів на висші гідности. Хто давав більше, той очевидно дїставав опорожнену посаду або уряд. Про такі недозволені, таємні доходи годї виробити собі докладнїйше понятє, бо їх не записувано. Автор означує правдоподібний пересїчний річний дохід Владислава IV на суму 600.000 польських золотих. Чи то було богато, годї зміркувати, бо не можливо тепер порівнати доходи польських королїв з доходами тогочасних иньших королїв. Але відомо, що сих грошей Владиславови IV було за мало, і він завсїди мав богато клопотів з сеї причини та попав у великі довги, так що купцї відмовили йому кредиту. Автор каже, що ласкавість, щедрість і необачність короля були причиною також клопотів, і оправдує короля тим, що польські королї в XVII столїтю могли осягати вплив на державу і підвладних тільки ласками та щедротами. У третім розділї В. Чермак описує королївський двір у Варшаві, його иньші палати, його старанє про перебудови і прикраси, та про домашню адмінїстрацию на дворі. У четвертім розділї пише В. Чермак про щоденне житє короля, а у пятім про всїлякі двірські сьвята і забави, чим і закінчує свою характеристику короля.

Окрім того треба згадати статю А. Брікнера про Стародавну Литву (розділ другий — про богів і людей),

В тім річнику B. W. варті уваги критика А. Р. на згадану вже працю Яблоновского про правобічну Україну; критика на працю д-ра Альфр. Гальбана „Zur Geschichte des deutschen Rechtes in Podolien, Wolhy-

nien und der Ukraine", прихильна оцїнка (в II томі) Ксавера Хамца „Жерел до історнї України-Руси" т. I, виданя Тов. ім. Шевченка; оцїнка працї д-ра Ант. Романа „Землї давної Польщі і сусїднїх словяньских країв, описані з боку фізично-ґеоґрафічиного, часть I, Карпати", на решті рецензия Жиґм. Ґльоґера на Більбасова „Історию Катерини II, том XII.

З чотирох томів час. **Przegląd polski** за сей рік (т. 123—126) годить ся піднести студию Адама Даровского про побут короля Казимира в Римі (томи 124 і 125).

Не богато більше материялу, що мав би деяку звязь з нашим народом, находимо і в час. **Przegląd powszechny** (томи 53—56). В томі 53 Ян Бриль описує замковий костел в Бережанах і його памятки; в томі 54-ім Конст. Ґурский, що, як звістно, написав історию польської кінноти і піхоти з часу поміж 1410 і 1792 р., доробив — сказати-б — початок до історії польського війска, описавши устрій його в епосї Пястів до 1410 р. В сїм же томі др. Фелїкс Конечний подає ріжні новини з польської історіоґрафії, себто справоздання з ріжних працъ над польською историєю.

В 55-ім томі заслугує уваги праця д-ра К. Студиньского п. з. Polemiczne pismo Pocieja, charakterystyka i geneza. В працї сїй мова про „Унїю" Потїя, друковану 1595 р. Се перше полємічне писанє з боку унїятів, і заразом перший лїтературний твір Потїя автор розбирає і в результатї зачисляє до найлїпших утворів руської лїтератури кінця XVI столїтя. Єзуїт Йосиф Сас подає в сїм томі свої досліди про польсько-турецькі відносини в перших лїтах Жиґмонта III, а в томі 56-ім свою другу працю про Похід Замойского на Молдаву. В тім же томі д. Е. Барвіньский пише про Жиґмонта Старого і Шмелькальденську війну.

Кілька для нас інтересних працъ подав **Przegląd literacki i naukowy**. Фр. Кс. Мрочко подає у сїм річнику широку етноґрафічну розвідку про Снятинщину. Автор описує ґеоґрафічне положенє Снятинщини, підсонє, господарство, торговлю, промисл, осьвіту; подає статистику людности, опис одягів, мешкань, поживи; говорить про мову, релїґійні поняття, сьвята цїлого року, весїля, хрестини, обряди, сьвітогляд люду і похорони. Автор, видко, не розпоряджав великим материялом, але то, що подає, має для етноґрафії свою вартість.

М. Ролле подав в сїм річнику докінченє своєї працї про Кременець років 1805—1832; ся праця вийшла осібною книжкою і вже обговорена в „Записках" (т. XXII). Інтересна для історії культури в Польщі в 17-ім і 18-ім столїтю статя М. Вайсберґа п. з. „Причинки до історії новоєврейської лїтератури в Польщі в XVII і XVIII столїтях". Автор говорить про становище еврейської мови в письменстві Жидів, про осьвіту польських Жидів XVI і XVII ст. і розцьвіт тальмудичних студий, проби новоеврейської поезії з часів квзацьких воєн, про жидівську теозофію (ка-

балу) і жидівських визначних учителїв XVII і XVIII столїтя. Статя зладжена на підставі кільканайцяти ріжних праць з жидівської історнї; покажчик сих праць поданий при кінцї статї. Згадати ще треба студию Ґарґаса про Мартина і його трактат про лихву (причинок до історнї польської економіки XVI столїтя); історичні оповіданя про місцевости над Іквою — Йосифа Дунина Карвицкого і моноґрафію д-ра Т. Тросколяньского про вроцлавського і краківського епископа Андрія Зебжидовского (1494—1560). *О. М.*

Kwartalnik historyczny. Зпоміж ориґінальних розвідок, які заміщено в Kwartalniku за 1897 р. нотуємо дві, більше для нас інтересні. Перша з них: Biskupstwa greckie w ziemiach ruskich od połowy XIV w. проф. кс. Фіялка вже обговорена в „Записках" (том XXII), друга: Dwa związki antihusyckie д. А. Прохаски також буде незадовго окремо обговорена. Далї подибуємо в тім відділї Kwartalnik'а три розвідки присьвячені житю і діяльности пок. проф. Павіньского і одну діяльности Лелевеля. Взагалї сей річник Kwartalnik'а не богатий на розвідки і ориґінальні працї. Вправдї крім висше наведених подано в індексї в відділї „Rozprawy" ще три розвідки, але се є лиш обширнїйші рецензиї і про них буде згадка при оглядї бібліоґрафічного відділу.

Рівнож рубрика „Miscellanea" не містить богато для нас інтересного. Між иньшими находимо тут причинок д. Евг. Барвіньского (Kartka z dziejów sejmowania w Polsce), що дотикає ся незгоди і несупокоїв, які зайшли на соймику Львівської землї в Вишнї, що відбував ся перед головним соймом варшавським в 1596 р. Знов же д. В. Чермак (Przyczynki do dziejów XVII w. z archiwów prywatnych) подає інтересні відомости про цїнні акти і документи, а також записки, які мав нагоду переглянути в приватних архівах ґр. Міхаловского в Добжехові (під Стжижовом в Галичинї) і д. Людвика Ґурского в Стердинї (ґуб. Седлецка). Особливо в тім другім архіві подибав д. Чермак цїннї причинки до історнї XVII в., між иньшими частинку домового архіва короля Яна Казимира. Далї подає автор одну рукопись з добжеховского архіва: іменно реєстр довгів короля Володислава IV, які заплатила Річ посполита.

Переходимо тепер до богатого, як звичайно, відділу бібліоґрафічного „Kwartalnik'a". Наведемо тут лишень цікавійші для нас рецензиї. Як вже сказалисьмо висше, містить сей річник три обширні рецензиї, уміщені поза рецензийним відділом. Перша з них (Starostwo Barskie А. Яблоновского) се рецензия на звістну працю проф. Грушевського. Рецензент звертає на працю сю увагу всїх, а особливо тих, що займають ся справою дрібної шляхти в землях руських. Поважнїйших закидів д. Яблоновский не підносить, хиба лиш зазначує, що становище,

з якого автор задивляє ся на історию Поділя, є чисто руське, що він на всьо глядить через призму — руську. Але з того, як сам застерігає ся, автору яко Русину закиду робити не може. Зрештою шан. рецензент признає праці проф. Грушевського одно з перших місць між працями, виданими в российській мові в останнїх часах.

З иньших двох більших рецензий одна (Sprawa unii kościelnej za Jagiełły проф. А. Левицкого) обговорює розвідку Прохаски п. з. Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły (Przegląd powszechny 1896, 6 і 7), друга (Rodowód Piastów д. С. Лаґуни) — працю проф. Бальцера: Genealogia Piastów.

У властивім бібтіоґрафічнім віддїлї подибуємо між иньшими з видавництв і материялів обговорені: Акты литовской метрики I (рец. д. Папе каже, що сего видавництва годї брати поважно, та що проф. Леонтович скомпромітував ся таким виданєм); з праць обговорено: Бильбасовъ В. Исторія Екатерины Второй (на погляд рец. д. Аскенази праця проф. Більбасова, котрого рец. зве одним з найбільше учених і честних российських істориків, має велику вартість і дійсно збогачує науку істориї), Bojarski Ks. Historya Focyusza etc. (рец. др. Фіялек каже, що до „працї“ сеї годї прикладати навіть найлекшу наукову критику), La chiesa Rutena в римськім журналї „Bessarione“ (рец. той сам), Делекторскій Ф. Критико-бібліографическій обзоръ древне-русскихъ сказаній о флорентійской уніи (коротка звістка проф. А. Левицкого про сей критичний розбір российських жерел до фльорентийскої унії), Франко І. Апокрифи і леґенди з українських рукописів (рец. д. К. Студинський), Halban A. Zur Geschichte des deutschen Rerchtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine (рец. д. В. Рольни), цїлий ряд розвідок д. Р. Кайндля по історії і етноґрафії Буковини (р. Р. Ф. К.), тогож автора Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen (рец. д. С. Кентшиньский), Likowski E. Unia brzeska (обширна рецензия д. К. Студинського), Литинскій М. Коротъ (?) Подоля, къ исторіи евреевъ въ Подоліи (рец. д. М. Шор), Малышевскій І. Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность I (коротка згадка проф. А. Левицкого, яку шан. рецензент кінчить словами: „Можна не читати“, признає одначе, що річ писана з таланом), Mierzyński A. Źródła do mitologii litewskiej I (рец. д. А. Брікнер), Pierling P. La Russie et la Saint-Siège (ширша рецензия проф. А. Левицкого), Rehmann A. Ziemie dawnej Polski pod względem fizyczno-geograficznem Cz. I Karpaty (сїй визначній працї професора львівського унїверситета присьвячує широку оцїнку д. Е. Ромер), Стороженко А. Сводъ данныхъ о Янѣ Оришевскомъ запорожскомъ гетманѣ временъ Стефана Баторія (рец. д. Ев. Барвінський), Шараневичь И. Юрій Еліяшевичь і йогож Николай Крассовскій (рец. д. Волиняк), Щу-

рат В. Слово Данила Заточника (рец. д. К. Студинський говорить про сю працю з повним признанем), Waliszewski K. Le roman d'une impératrice і тогож Autour d'un trône (рец. д. С. Аскенази відмовляє тим двом моноґрафіям про Катерину II всякої наукової вартости та називає їх не лишень дилєтантською роботою, але книжками просто шкідливими задля їх деморалїзацийного впливу на публичну опінїю), Величко Г. Народописна карта україньско-руського народу (д. Ев. Ромер виказує всїлякі недостачі працї д. Величка, особливо же закидає тенденцийність в представленю розміщеня Русинів і в іґнорованю польских кольонїй на териториї Російської імперпї), Wołyniak Unici w Kurlandyi (рец. кс. Фіялек) і Zieglauer F. Johannes Novi von Suczawa (рец. д. Р. Кайндль).

Отсе був би перегляд важнїйших, себто для нас більше інтересних рецензий уміщених в обширнім бібліоґрафічнім відділї „Kwartalnik'a" в 1897 р. Як в давнїйших річниках так і в тім подибуємо відділ присьвячений лїтературі всесьвітньої історії. Цїнний сей відділ, що добре інформує про найважнїйші вислїди і здобутки історіоґрафії в найновійшім часї, вів і в сїм роцї, як передше, проф. Л. Фінкель при співучасти молодших сил, своїх учеників. Окремий індекс подає виказ праць і видавництв, згаданих в тім оглядї.

Титули праць і рецензий, що появили ся в найсьвіжших випусках наукових часописий і журналів (польських і иньших, між тим і руських) подає перегляд часописий, а кождий випуск Kwarlalnik'а кінчать справозданя з засїдань товариства історичного, де подано коротко зміст рефератів, читаних на тих засїданях, о скілько вони в цїлости в Kwartalnik'у, яко в орґанї Товариства, не надруковані. *Ю. Л.*

Lud — в третьому річнику його дотикає нас безпосередно лише одна довша статя: Z n a d B u g a. Szkic etnograficzny przez Z. St. (ст. 7—46). Має се бути нїби опис житя нашого народа з Грубешівського повіту, головно з місточка Городка. І справдї говорить ся в статї про найріжнороднїйші річи, але вони носять радше характер школярської вправи, як етноґрафічної працї. Поверховність бє в очи на кождому кроцї, а декуди подибуємо навіть просто суперечности. На ст. 13 читаємо нпр.: Posty zachowuje (селянин) z całą ścisłością i jest to u nich jedyny głębszy objaw gorliwości religijnej, poza tem bowiem nabożni nie są wcale i nierzadko między nimi spotkać można zupełnych skończonych niedowiarków, szczególniej w młodszej generacyi — czego najlepszym dowodem jest szeroko rozpowszechnione pijaństwo, koniokradztwo, brak szacunku dla rodziców i starszych, zwady i kłótnie między rodziną, pieniactwo... nieufność, chytrość, zuchwalstwo względem dworów — jednem słowem z u p e ł n y b r a k z a s a d m o r a l n y c h. Чиж можливий супроти такої деморалїзациї — колиб вона була правдивою —

висказ на ст. 18: Rozwój fizyczny idzie w parze z wrodzonemi zdolnościami i wielką pojętnością. Samorodnych majstrów: stelmachów, stolarzy i innych tego rodzaju rzemieślników jest sporo we wsi, a zmysł artystyczny i wyobraźnia, jakkolwiek nie rozbudzona, tleje niewątpliwie u większości tego ludu, śpiewającego śliczne, tęskne dumki i pieśni łzami brzmiące, a kochającego się w czystości i porządku, dochodzącym już do poczucia symetryi i т. д. Чи можуть такі пяки, як їх малює авторка, визначувати ся якими небудь здібностями? Чи можуть злодії, гайдамаки і т. и. любувати ся в тужливих піснях, ладї, порядку? Авторка очевидно кидала тут слова на папір не богато думаючи над ними... А з тих „тужливих" пісень що подає авторка? Ледви кільканайцять текстів незвичайно попсованих вариянтів загально знаних пісень! Якже в тих піснях вірно передана мова, най послужить кілька взірців:

A tam w polu newka
Sama materеńka (ст. 30);

Czerez reczeńku, czerez bołota (ст. 31);

Wtocza(?) ja ti wtocza wsiu prawdońku skażu (ст. 33);

Czyś ty mene moja mamo jdnuju mała?
Dałaś mene za toj za miź newirnyj ludynie (ст. 33);

Wyszuju ti szałkom chustku wmysne dla tebe (ст. 33);

Prysnył mini sia bateńko w rewnyj son(?),
A że sedił na nebie z mesicom (ст. 39).

Таких цьвітків можна навести повно. Вичисляти їх і вказувати ще иньші хиби статї — значилоб писати ще кілька карток про статю, на якій етноґрафія нїчого не стратила би, чолиб вона зовсїм не появила ся.

Kucya na Litwie (ст. 1—6). Д. Віторт подає тут опис вечері на Сьвятий вечер і доказує, що обряд сей є пережитком давного культу огню. Докази оперті на Ріґ-Ведї, та на них не всюди можна би згодити ся. Піяцтво, яке того вечера має відбувати ся, є на мою думку побільшене тим більше, що на вечеру їсть ся самі пісні потрави. Сам вираз „kucya" звучить у Поляків, що його знають, звичайно „kucja" (куця), або як у Русинів „кутя". Чи не мильно подав його автор? Зауважу ще, що вираз кутя означає у нас виключно пшеницю (декуди ячмінь), а не сїно на столї, анї сніп в кутї, званий у нас загально „дїдом".

Ze zbioru apokryfów (ст. 61—63). Д. Равіта подає під тим наголовком божий лист і хоче з нього зробити прототип подібних листів українських, надрукованих Сумцовим і Ящуржинським. Дивно лише, що не згадує про масу иньших українських, біло- і велико-руських подібних листів.

Нашої етноґрафії дотикають ше дві коротенькі статї, а то: „Frycówka“ (ст. 70—71) і „Pieśni rekruckie“ (ст. 73—75). Уваги заслугують статї: Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów (ст. 49—61) Б. В. Зегля, Zarysy prawa zwyczajowego ludu litewskiego (ст. 97—121), 193—213, 293—313) Віторта і Polscy górale tatrzańscy czyli Podhalanie na początku wieku XIX (ст. 225—273), де подано також кілька цїкавих оповідань про опришків. Статя є перекладом з нїмецького рукопису, переховуваного в бібліотецї краківського унїверзитету.

Wisła — в XI томі її нема анї одної статї, що дотикала би безпосередно українсько-руської етнографії. З иньших належить зазначити:

1) Doktór wszystkowiedz, ze studjów powiastkowych — розправа дра І. Полївки. Автор розбирає звістну новелю, де пін і дяк, не маючи з чого жити, умовляють ся, що один з них буде красти, другий ворожити, а доходом отриманим з того будуть дїлити ся. Слава ворожбита росте далеко. Його призиває король (богатий пан), щоби й йому в важній справі поворожив, инакше утратить житє. Ворожбит згадує припадково, що королеви треба було, і виходить цїло з цїлої справи, ще й нагороджений богато. Від того часу покидає одначе своє хистке ремісло раз на все. До сеї новелї наводить автор незвичайно богато паралель між иньшим три українсько-руські з Драгоманова, Манжури і Грінченка.

2) Materjały do bibljografji ludoznawstwa polskiego, A. Стшелецкого. Я зазначував минулого року вже при обговорюваню X т. „Wisły“, що повисший титул не відповідає зовсїм змістови, бо там повно материялів українсько-руських, російських і иньших, що нїчим не дотикають польської етноґрафії. Остаточно то не шкодить нїчо, хиба що через подібний уклад материялів виходить їх далеко більше, як є в дійсности! Як одначе д. Стшелецкий поступає собі з українсько-руськими материялами і як знає нашу мову, буде досить навести кілька взірцїв: Ч. 1158. Narodni powierki pro wieter (То мала надрукувати Зоря, 1882 р. на ст. 369-370). Ч. 1430. Po powodu spilnist w Skilskich horach (Народ, 1890, ст. 89—91). Ч. 1437. Ogonowski Em. Istoria literatury ruskoj. Ч. 1437. a. Rusyny pid wzhladom etnograficznim (Дїло, 1886, 18) і т. д. Чому д. Ст. попереписував українсько-руські наголовки польськими буквами, а російські полишив в ориґіналї, хочби вони дотикали також укр. руської етноґрафії, пр. Украинскій варіантъ пѣсни про яличку (К. Стар. XII, ст. 743—745) і т. д., теж трудно пояснити.

3) Wystawa Etnograficzna w Pradze czeskiej przez B. Grabowskiego — друкує ся вже третїй рік. Будь що будь то трошки за довго.

4) Przezwiska ludowe w powiatach Tarnobrzeskim, Niskim i Brzeskim w Galicji K. Matyasa. Иньші статї меньше замітні крім рубрики „Poszukiwania“, де находимо відповіди на найріжнороднїйші питаня,

з котрих буде можна з часом зіставити не одну дуже красну розвідку. В рецензийнім віддїлї находимо рецензиї: Лопацїнського на працї Сумцова: Пожеланія и проклятія; Современная малорусская этнографія, II й ин., та Z. A. K. на працю Кайндля: Die Huzulen. *В. Г.*

Archiv für slavische Philologie, XIX Bd., ст. 644. В сїм томі безпосередно дотикають наш нарід отсї три статї:

1) Zum Kleinrussischen in Ungarn, von Olaf Broch. Є се доповненє статї того-ж автора, уміщеної в томі XVII Архіва. Попередню статю написав д. Broch на підставі обсервацийй одної лише одиницї, а то д. Репая. Щоб отже провірити і доповнити свої обсервациї, поїхав д. Брох до Ублї і там на місци перевів дальші свої студиї над згаданим диялектом. Він з вдоволенєм констатує, що не богато потребував доповняти і поправляти свої попереднї обсервациї, бо вимова д. Репая в цїлости вірно віддавала бесїду ублїйських селян. Д. Брох справдив на місци також великий вплив словацький на тамошнїх Русинів, — про що йому теж д. Репай говорив, і то вплив з характером висшости культурної. „Що той вплив є великий — пише д. Брох — сего причину легко зрозуміє кождий при довшім побутї в тій околици. Словаки представляють пересїчно племя безусловно висше культурно розвинене, а до того енерґічнїйше. Супроти того факту уважають люде справдї досить часто чимсь красним намагати на словацький лад, хоч традициї сїльські тому противлять ся“ (ст. 17). Повтаряємо, що так ся як і попередня статя вимагають доконче фахової рецензиї чоловіка добре обізнаного з наукою фізиольоґії звуків мови людської, і з дотичним угорським диялектом. Д. Брох обіцює ще вернути колись до угорсько-руських диялектів, — за що очевидно ми йому хиба вдячні можемо бути.

2) Die russisch-litauische Kirchenunion und ihre literarischen Denkmäler von A. Brückner. Є се короткий витяг статї, поміщеної в „Kwartalnik'у historyczn'ім (X, 578 –644). Про обі статї була вже бесїда в XXI томі Записок.

3) Zur Nestorfrage, von Eugen Ščepkin. Інтересна статя обговорена в звязи з иньшими в XXV т. Записок.

Близше можуть нас інтересувати ще отсї статї: Polonica, v. A. Brückner (Огляд польської наукової лїтератури за останнї роки); Die polnischen Nasalvocale, von Friedrich Lorentz (Автор порівнує польські слова з руськими (головно великоруськими) і сербськими та старає ся викрити правила уживаня польських носових звуків ę і ą. Lorentz виходить від тези, що старопольський язик не знав ще кваліттативної, тільки знав квантитативну ріжницю носових звуків, і доперва з часом на місце довгого носового звука витворилось ą, а на місце короткого ę. Автор оперує широко мотивом, основаним на значеню акценту для про-

цесів язикових, і для того порівнує слова польські з сербськими і руськими, бо в тих язиках заховав ся змінний акцент, між тим як нинїшнїй польський язик має акцент постійно на передостатнім складї).

Иньші статї уміщені в Архіві такі: Der ragusanische Dichter Šiško Menčetič (1457—1527), von C. Jireček; Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (Fortsetzung) von Asmus Soerensen; Zur Frage nach der Herkunft des glagolitischen Alphabets, von W. Vondrák; Das zu Zengg im Jahre 1494 gedruckte glagolitische Missale, von Oskar Asbóth; Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić-Kosača, von Jovan Radonić; Zoranić's Planine und Sanna, zaro's Arcadia, von Tomo Matić (Автор показує вплив італїянських гуманїстів на Зоранича); Bemerkungen zur Geschichte der altslavischen Schriften von Friedrich Müller; Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius, von Ivan Milčetić.

У віддїлї критичнім і бібліоґрафічнім заслугують специяльної уваги передовсїм основні критики проф. Яґіча на „Исторію древней Руси“ проф. Филевича (критика різка і справедливо остра), на „Обзоръ важнѣйшихъ трудовъ по славяновѣдѣнію за 1895 годъ“ проф. Флоринского (в Киïві), на „Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII вѣкахъ“ проф. Карского, на „Введеніе въ исторію русской словесности“ проф. Владимірова (важні сї слова проф. Яґіча: Справдї я не знайшов дотепер в жадній словянській лїтературі працї, котраб мене вдоволила критичним представленєм результатів, що можуть виходити з величезної маси публїкаций славянського фолькльорного материялу“) і на „Программы для собиранія особенностей народныхъ говоровъ“ видані Петербурською Академією Наук (важні тут отсї слова проф. Яґіча: „На мою думку найпевнїйшою й найприроднїйшою дорогою (sc. до збираня материялів) було-б насамперед старанно обдумати й обрати найвідповіднїйші місця обсервацийні, а тодї вислати туди добре вишколених обсерваторів, отже фахових язикословів або диялектольоґів, і то з основними інструкциями — до чого передовсїм зачисляю вправу в докладнім означуваню фізиольоґічних тонкостей нюансів звукових, і в каждім разї з добрими фоноґрафами“). *I. K.*

Часопись **Bessarione** сього року не дала нїчого хоч трошки цїкавого для нас. **Byzantinische Zeitschrift** обговорено в оглядї зах.-европ. лїтератури.

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Др. Любор Нидерле — Человѣчество въ доисторическія времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель, переводъ съ чешскаго Θ. К. Волкова, подъ редакціей Д. Н. Анучина, Спб. 1898, ст. XXVII+655, з мапою й 459 образками.

В европейській лїтературі істнує кілька курсів передісторичної археольоґії Европи, але в них звичайно дуже слабо представлені словянські землї, а особливо східня Европа — сьвіт для західньо-европейського ученого майже чужий і мало приступний в своїй тубильній науковій лїтературі. Праця дра Нїдерле Lidstvo v době predhistoricke, видана по чеськи 1893 р., мала заповнити сю прогалину, звернувши особливу увагу на словянські землї. Се перше чеське виданнє було поправлене й доповнене для росийського перекладу самим автором і збогачене примітками перекладчика — нашого сочлена д. Вовка і редактора — д. Анучіна, специялїстів у східньо-европейській антропольоґії й археольоґії, так що се росийське виданнє має в значній мірі новий інтерес і не тільки може, але й повинно заступити на далї чеський ориґінал.

Плян книги простий і вовсїм рациональний: автор починає увагами про саму науку й її дотеперішнїй розвій та подає головнїйшу загальну біблїоґрафію (вона кінчить ся 1895 р., бо тодї почав ся друк сеї книжки закінченої при кінцї 1897 р.); наступають такіж загальні уваги про ґеольоґічну будову землї й початок людського істнования і потім роспочинаєть ся огляд найдавнїйшої культури. В сумі, камяній культурі присьвячено третину загального огляду (163 ст.), трохи меньше міди й бронзї (144 ст.), так що найбільшу частину (253 ст.) займає зелїзна культура.

Автор, як бачимо вже з сього, приймає для Европи звичайну схему археольоґічних періодів, хоч з певними застереженнями, та доповнює її тільки мідяною культурою; против теориї перерви (hiatus) між палеолїтикою й неолїтикою виступає рішучо, в чім прилучуєть ся до нього й перекладчик (с. 652), признаючи питаннє вичерпаним новими находками. Иньші, меньш певні його відміни в поглядах на камяну культуру збиває в примітках сам перекладчик — про істнованнє похоронного обряду й гончарства в палеолїтичних часах, та з рештою й сам автор не дуже міцно стоїть при них. Про бронзову культуру я скажу де що низше. Автор взагалї тримаєть ся типольоґічного метода, але силкуючи ся звести можливо більше материяла в розмірно тїсних рамах свого курса, він сим нагромадженнєм фактів, вихіснованнєм находок і т. и. ослаблює ясність свого викладу, так що самі типи не виступають досить виразно і наглядно; подекуди, як нам здаєть ся, він занадто богато дав місця деяким епізодам, більш як того вимагала цїлість його пляна (нпр. роскопки Трої й Мікен). Взагалї, курс дуже богатий фактами й материялом, але бракує йому ясности, прозорости образа еволюциї й її відмін; се в дуже значній мірі залежить від спорадичности материяла і від совістности автора, що не хотів надолужувати фантазиєю й будовати гіпотез, але залежить і від певної непродуманости або невикінчености роботи. Иньша загальна увага: автор не цитує своїх жерел деталїчно. Там де він цитує моноґрафії, що вичерпують предмет, сього й не треба, але йому приходить ся часто користати спорадичними відомостями, фактами зо справоздань, припадкових вказівок, і тодї брак деталїчних цитат відчуваєть ся дуже прикро.

Із словянських земель автор, розуміеть ся, дуже добре обзнайомлений з чеською археольоґією, з землями полабськими й полудневословянськими, слабше з польськими, українськими й великоросийськими; східньоевропейська археольоґія взагалї зроблена трошки поверховно; шап. автор сам признає, що досї тільки в невеликих розмірах міг обзнаємитись з „русскими" памятками і полишає розвязаннє деяких тяжких питань місцевим дослїдникам (с. 575). Дорікати за се авторови не можна, бо археольоґічний материял східньої Европи перебуває досї в дуже хаотичнім станї, але й плян автора познайомити читача з археольоґією „особливо словянських земель" можна признати тільки в части виконаним. Автор закінчує екскурсом про антропольоґічний тип Словян; екскурс сей є тільки скороченнєм пізнїйшої працї автора O původu Slovanů, обговореної вже у нас (Записки т. XX).

По сих загальних увагах спиню ся трохи на деяких деталях з круга словянської й взагалї східньо-европейської археольоґії. Я почну з гіпо тези автора, що так звані „поля з урнами" Urnenfelder — то словян-

ські могили; він вказує, що найстарші типи їх — ще неолітичні, виступають на галицькій Руси, і се, мовляв, згоджуєть ся з тим, що Підкарпате було вихідним місцем словянської кольонізациї; на сїй підставі автор заявляє, що археольоґічний материял потверджує теорию роспросторення Словян за лїнією Висли і Днїстра ще перед „великою міґрациєю“ (с. 320, 418, 523). Автор сам виставляє се спочатку як гіпотезу й признає можливість переймання сього похоронного обряда народами ріжних племен, але вкінці він робить свої виводи вже досить катеґорично і не звертає уваги на кардинальні трудности, звязані з його поглядом. Він сам признає за словянську правітчину край між Вислою й Днїпром, а не саме Підкарпате (се й неможливо-б було). Отже на сїй правітчинї як раз ми-б надїялись бачити в великих масах похорони сього типа, а як раз бачимо противне — їх тут нема. Далї наші галицькі нахідки — автор розуміє т. зв. цеглові могили галицького Поділя — становлять замкнений і відокремлений тип, що досї ще не звязаний з західньо-словянськими похоронними полями. Саміж західньо-словянські поля виступають все на териториї, що міняла кілька разів своїх осадників, і через те на сїм факті будувати які небудь виводи до істориї словянської кольонізациї було-б передчасно, так що гіпотезу автора в теперішнїх обставинах не можна признати стійною; підперати-ж її покликуваннями за Шафариком на „словянські“ імена в дунайських землях перед римськими часами по доводах Дрінова, Міленгофа, Крека на нї що не здасть ся.

Подібну неарґументованність бачу я і в теориї автора про перехід бронзи на Подунавє через наші чорноморські краї „з середньої Азиї“: вона берегом Каспийського моря перейшла в Закавказє, а звідти або просто Чорним морем на береги Болгариї й устя Дунаю, або через Кавказькі гори і вздовж берегів Кавказа в полудневу Росию“, де мала злучитись з „уральською течією“ (с. 294, пор. 333). На жаль, ся гарна теория цїлком фантастична, і автор не дав собі працї близше познайомитись з українською бронзою (дуже скупі відомости про неї від себе де в чім доповнили перекладчик і редактор — с. 221, 224—5, 327); не застановивсь він і над порівняннєм кавказької бронзи — не кажу вже з українською, але і з угорською, виведеною з сеї кавказької, окрім побіжної згадки на с. 329. Через те й катеґоричний тон автора в сїй справі може здати ся трохи дивним.

Заговоривши про бронзу, я мушу ще піднести, що автор не спинив ся над паралєлями, які бронзові прикраси т. зв. гальштатської культури, їх стиль і деякі форми знаходять собі в прикрасах зелїзної культури східньої Европи; сей інтересний факт вартий уваги.

Переходячи до зелїзної культури східньої Европи, мушу сказати, що автор збув її собі трохи залегко. Він наводить клясифікацию могил проф. Самоквасова, — чому як раз сю? Як відомо авторови, вона не приймялась в науцї, і є ще кілька ріжних клясифікаций, котрі теж не обіймають всього материяла, як і не обіймає клясифікация, подана самим автором: він „дїлить“ могили на дві ґрупи: з перед великої міґрациї, „себто головно добре простудийовану ґрупу могил скитських і сарматських“, і могили часів великого руху народів і пізнїйших часів. Шановний автор при тім не звернув увагу на цїлком конвенциональний характер терміна „скитсько-сарматський“ і зложив сюди preріжні річи, як то робить ся і в російській археольоґії (с. 431). Далї, зроблені ним катеґориї зовсїм не вичерпують материяла, і йому прийшлось зробити катеґорию без'іменних чи неозначених могил. Назва словянської для другої катеґориї може хиба плодити непорозуміння. Я думаю, що взагалї д ї л и т и східньо-европейські могили поки що неможна, а можна в и р і ж н я т и деякі типи, і з сих типів тільки деякі можуть бути приложені до певної національности; тож треба поки що тримати ся типольоґічного метода і не спішити ся з етноґрафічною клясифікациєю.

Додамо кілька дрібних заміток. На с. 328 галицьке Поділє опинилось в басейнї Висли. На с. 437 автор говорить катеґорично про останки римського вала в Галичинї, але його римський початок тільки гіпотетичний, і випадало-б згадати тодї й анальоґічні бесарабські останки. На с. 524 читаємо в її традицийній формі історию міґрациї Сербів; випадало-б дати бодай деякі застереження. Рівнож хиба з застереженнєм можна було говорити про словянську ґенеальоґію на с. 527. На с. 526 автор безпотрібно дав дату смерти Нестора: вона нікому не відома.

В працї директора чеського етноґрафічного музея трохи дивно вражає іґнорованнє етноґрафічних територий східньої Европи: українська територия фіґурує то в крузї польської археольоґії, то російської, тим часом як автор уміє виріжнити чеську археольоґію з австрийської, без ріжницї мов, котрими писана її лїтература; на с. 417 ми стрічаємо навіть назву: „польська рівнина“ для означення східньої Галичини — що найменьше, се ще передчасно!

Переклад взагалї дуже старанний, і як я згадував — перекладчик з редактором дали чимало цїнних додатків до працї. Подекуди при перекладї трохи потерпіла хороґрафічна й історична термінольоґія: нпр. Лозятин на с. 149 (Лосятин), с. 154 Златі Більча (Золоте Більче), с. 427 Альбії (Абії), с. 471 Пейціни (Певкіни), с. 476 Гірська зам. Верхньої Ґерманії, але се все, розуміє ть ся, дрібницї. На закінченнє моїх заміток, з котрих дещо, може, придасть ся ш. авторови при новім виданню його цїнної працї, я з цїлим натиском мушу підне-

сти користність сеї праці для кождого Словянина й специяльно Українця-Русина, котрий би схотів познайомитись з передісторичною археольоґією Европи взагалї, й Словянщини — специяльно. На разї се підручник найбільш придатний, і ледво чи скоро ми діждемось лїпшого.

М. Грушевський.

V. Jagič — Einige Streitfragen, Берлїн, 1898, с. 54 (відбитка з XX т. Archiv'a für Slavische Philologie).

Під сим загальним титулом подав проф. Яґіч три осібні розвідки: про мову київських глаголитських листків в звязку з панонською теориєю (з поводу статї д. Ляпунова), про відносини словянських мов до себе і про формулу ort—, ert— і tort—, tert—. З них друга має для нас специяльний інтерес, бо шан. автор зачіпає в нїй ряд питань, звязаних з нашим народом.

Автор починає короткими увагами про схеми подїлу словянства на ґрупи (тут богато місця уділено системі Максимовича), про ґенеальоґічну теорию і теорию переходів — автор тут підперає гадку Шмідта про паралєлїзм сучасних ґеоґрафічних відносин словянства з відносинами на правітчинї (с. 22) і виступає против впливу ґенеальоґічної теориї на погляди про процес витворення диялєктів; нарештї зазначає чотири суперечні питання в сфері систематики словянських мов і диялєктів: відносини руських „мов або диялєктів"; обопільні відносини полудневословянських диялєктів і їх відносини до старо-церковно-словянського; відносини чеського до словацького, кашубського і полабського до польського. Сї чотири питания переходить автор в тій черзї; ми можемо поминути иньші й обмежитись першим.

Автор спиняєть ся на працях двох визначних українсько руських лїнґвістів Потебнї й Огоновського на відносини східньо-словянських мов (чи як шан. автор зве — руських диялєктів, зіставляючи до волї назвати їх язиками — in der Wissenschaft ist das Nebensache с. 33); коротко оглядає він головні спільні прикмети їх і ріжницї українсько-руського, білоруського і великоросийського, ставить два останні поруч себе, як рівнорядні, і зауважає більшу близькість українсько-руського до білоруського нїж до великоросийського. Зауважу, що тверде р (Verhärtung des р), прийняте автором за ориґінальну прикмету білоруську, широко росповсюднене в українських правобічних говорах. По дорозї автор застановляєть ся над недавно висловленими поглядами Шахматова про утвореннє східно-словянських мов і справедливо збиває його переційнюваннє впливу державних орґанїзаций на твореннє диялєктів (сї погляди Шахматова були оцїнені в моїй рецензиї в Записках т. VIII); тут порушує він звістне питаннє про полянських Великоросів, знову підняте

Шахматовим. Д. Яґіч, що вже заберав в сїм питанню голос (в критицї поглядів Соболевского), висловляє кілька інтересних гадок в сїй справі, але справедливо відкидаючи гіпотезу про великоросийство Полян, він відступає Великоросиянам племена на лївім боцї Днїпра: „За Днїпром на широкім просторі на схід і північ могла мати свою арену вже иньша, північно-східня ґрупа племен або диялєктів. Се я признаю. Сїверяни давньої лїтописи могли й язиково відріжнятись від осадників правого боку Днїпра" (с. 30).

Шан. автор був ласкав подати мій закид на сю його гадку, котру він висловив в листї до мене, тут я уважаю потрібним його трохи пояснити.

Від Сїверян і взагалї заднїпрянських Українцїв ми не маємо язикових памяток, отже всї здогади про язикову відмінність їх від правобічних — то цїлком довільна гіпотеза. Їй противить ся ось який факт: північна Сїверщина, скільки знаю, тепер має північно-український диялєкт, сполучений рядом язикових переходів з білоруською мовою. Ми мусимо приняти його за останок (архаїчний) старої сїверянської мови, бо не можемо уважати результатом пізнїйшої української міґрациї, а то тому, що ся міґрация і мішанина дала в результатї новійшу форму української мови, якою є середньо-український диялєкт, що витворивсь, по всякій імовірности, власне сим міґрацийним процесом. З сим згоджують ся й історичні факти, бо вони не дають можности припускати винищення або й еміґрациї Сїверян з їх загорожених лїсами просторів. „Севруків" і память про сїверську територию аж до Сули ми стрічаємо ще в XVI в.

З иньших уваг автора піднесу його погляд на язиковий перехід між українськими і південно-словянськими мовами (с. 22, 36). Взагалї коротка ся розвідка дуже богата цїкавими й важними гадками шан. автора.

М. Грушевський.

Karol Potkański — Kraków przed Piastami, Краків, 1898, ст. 155 (Rozprawy Akademii umiejętności, wydz. hist.-filoz., t. XXXV).

Розвідка ся поділяєть ся на три частини. В першій автор застановляєть ся над племенним підкладом Польщі і леґендами, звязаними з найстаршими її центрами — Краковом і Вислицею; автор, операючись на звістцї панонського жития, називає се племя Вислянами, прощаючись тим способом з фантастичною Хорватиєю. Давнї етноґрафічні границї з Русию автор кладе більш меньш відповідно теперішнїм: Висляне мали займати долїшнїй Сан, долїшню і середню Вислоку, цїлий Дунаєць з Попрадом (зауважу, що верхнїй Попрад належить тепер Руси); головна кольонїзация їх була на лївім боцї Висли; дальше на північ Бужане займали обидва береги Буга і горішнїй Вепр (с. 106 тому Rozpraw). Розумієть ся, се

вже великий поступ по давнїйших заявах деяких польських учених, що мовляв на лївім боцї Буга нема і не було нїякої Руси, її видумав російський уряд, але шан. автор не зважив, що останки і слїди давнїйших руських осад переходять далеко зачеркнену ним границю, що наслїдком історичних обставин Русь мусїла на заходї відступати, отже давнїйше її границї йшли на захід дальше нїж тепер, та що давнїйше руський клин на заходї не міг бути вузьким, як тепер (увага автора, що Русь зайняла гірські краї Карпатів на заходї вже по XVI в., нї на чім не оперта, рівнож забув він Русь на горішнїм Попрадї, а Спиш без застережень зачислив до польської териториї). Старі перекази автор аналїзує порівняним фолькльорним методом, взагалї обережно, тільки в істнованнє Крака, на мій погляд, увірував занадто скоро.

Друга частина (с. 150—200) присьвячена відносинам Вислян, полїтичним і церковним, до Велико-моравської держави, третя — реконструкциї історнї Малопольщі аж до прилучення її до Великопольської держави. Автор виказує чимало дотепу і зручности в орудованню незвичайно скупим материялом і витисканню з нього maximum відомостей; рахунки і виводи його часом занадто гіпотетичні, але він переважно робить їх досить обережно, себто докладно відграничуючи певне від можливого. Я спинюсь коло того, що безпосередно дотикає нашої історні.

Насамперед мушу піднести, що автор за легко оцінив вплив руської держави в карпатських краях перед Володимиром і не числить ся з можливостями, які з сього-б виникали. Гіпотезу Соловйова про втрату сього впливу за Ігоря автор взяв занадто серіозно і положив в основу ріжних комбінаций. Поминаю деякі дрібнїщі помилки, зроблені через те, що автор знайомивсь з історнєю Руси тільки здебільшого. З сього витекає й його віра в норманську теорию, наче-б незнати в який доґмат.

Фундацийний привилей празької катедри д. П. має за фальзіфікат, але вказані в нім границї уважає автентичними границями церковного впливу моравської церкви на сходї. З сим би ще найлекше можна згодитись (сю гадку боронив в спецпяльній розвідцї д. Реґель, але його розвідки д. П. здаєть ся не знає), хоч все воно задалеко на схід хоч би й для церковних впливів, але д. П. ще й вагаєть ся — чи не признати їх границями полїтичного впливу (с. 238).

Признаючи, що Краківська земля належала до Чехиї в другій половинї X в. (д. П. нарештї ввів у круг польської науки звістку ібн-Якуба!), д. П. гадає, що вже тодї Мешко пановав над Червенськими городами, поки не відобрав їх Володимир. Але се дуже неймовірно, щоб держава Мешка, оминаючи Краків, загорнула руське Підгірє і Побуже. Д. П. думає, що Мешко не відобрав Кракова, аби не сваритись із Че-

хами, але коли він, по його думцї, позаберав землї наоколо Краківської землї в під носа у Болєслава, то се ледво чи могло годитись з удержаннєм добрих відносин з Чехиєю. Ібрагим ібн-Якуб, що досить докладно означив границї Мешкової держави, нїчим не натякає, щоб на полуднї вона мала граничити з Чехиєю. Автор виходить із буквального значіння звістки „Нестора“ про похід Володимира на Ляхів, але очевидно не знав, що сим звісткам не можна вірити на слово, без близшої аналїзи. Вже Репель прийшов до переконання, що лїтописець помиляв ся, і сей погляд має дуже богато правдоподібности.

З дальшого піднесемо дуже інтересний коментар д. П. до звістної грамоти Оди (гадки сї він висловив вже в своїм відчитї про гробову напись Болєслава Хороброго — Справоздання академії 1896, VI).

Взагалї праця автора робить дуже приємне вражіннє науковістю і оберожністю метода, об'єктивністю й значною ерудициєю. Польська історична наука може в нїм здобути дуже визначну силу.

М. Грушевський.

Лѣтопись по Лаврентьевскому списку. Изданіе 3-е (Археографической коммиссіи), Спб., 1897, ст. XIV+512+42+63.

Нове виданнє Лаврентиєвської лїтописи опирає ся в головнім на попереднїм виданню (1872 р.). Минаючи деякі незначні відміни в передмові (нпр. ст. VIII і XIII), занотуємо, що нове виданнє відріжняєть ся додатками. В першім (ст. 1—40) подано передрук виданого д. Чеботаревим і Черепановим Лаврентиєвського кодекса порівняного з кодексами Радивілївським і Троїцьким (останнїй вже не істнує більше). Другий додаток містить в собі початок Поученія Мономаха з досить пізньої рукописи кінця XVIII в. — се жерело описано в передмові дуже неповно. Покажчики (власних імен, ґеоґрафічний і річевий) не дають нїчого нового. До друку нове виданнє лїтописи — як й попереднє — зладив д. А. Бичков.

О. Г—ий.

Dr. A. Kolessa — Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmales a. d. XIII. Jhdte „Žitije sv. Savy“ (відбитка з Philologie), Берлин, 1896, ст. 203—228 і 473—523, 8^{0}.

Працю свою подїлив автор на дві части: в першій зібрав всї фонольоґічні диялєктичні прикмети згаданого памятника, в другій, навівши думки давнїйших і сучасних учених про відносини українсько-руської мови до російської в минувшинї й теперішности, обговорив питання про поодинокі важнїйші диялєктичні прикмети памятника, подекуди навіть

зовсїм повно, і прийшов до виводу, що „Житє св. Сави“ написане в Київі або в його области.

При працї послугував ся текстом, що його видав І. Помяловский в Петербурзї, 1890, по рукописи „Импер. Общ. любителей древ. письменности“.

Др. Колесса подав більше, нїж заповів заголовком, бо його студия є не лише науково-оброблениим переглядом диялектичних прикмет памятника, але заразом повним змісту переглядом найважнїйших квестий з области староцерковно-словянської і староруської мови. І так справа відносин нашої мови до російської, справа фонетичної вартости знаку **ѣ** і єї перемін і справа слів типу **т R ъ т** обговорені зовсїм докладно, докладнїйше навіть, нїж як се в рамах такої працї можна було сподїватись.

Проф. Соболевский бачить диялектичні ріжницї в давнім київськім диялектї і волинсько-галицькім, що мав характеристичне так зване „нове **ѣ**“ на місцях здовженого етимольоґічного **е**, і анектує давний київський диялект до великоруських. Сему ученому дає др. Колесса поважну відправу, доказавши близькість обох сих староруських нарічий істнованєм так званого „нового **ѣ**“ майже в рівній мірі в обох нарічиях, як також многими иньшими спільними обом нарічям прикметами: **ти — и, мы — и** в закінченях замісь — **ть-и, мъ-и, жд** (**шч**) замісь давного **жд**, і т. и.

При обговореню справи звукової вартости знаку **ѣ**, що замісь него находимо в памятниках то **е** (**є**) то **и**, годило ся згадати, що переміна його звукової вартости з двозвука **іе** в звук **і**, до якого наша мова вказує особливший нахил, могла відбутись під впливом н а г о л о с у, що падав у нас на першу частину двозвука **íе**, отже **íjе**. По асиміляциї кінцевого звука **е** до **і**, а опісля цїлковитій затратї його, зістав ся звук **і** місто **ѣ**. Н а г о л о с мусїв мати немалий вплив також і на слова типу **т R ъ т**, котрі й у сучасній нашій мові визначають ся великою ріжнородностию.

Справу сих останнїх слів обговорив автор вже в першій частинї своєї працї і тим нарушив дещо орґанїчну будову своєї студиї; бо, як сказано висше, ширше обговоренє поодиноких диялектичних прикмет містить ся в другій частинї його працї. Дрібні похибки, як: *κατασχῶν αὐτὸν*... (ст. 217), I m p e r f e c t f o r m e n (ст. 227) і с е б ѣ (ст. 228) місто *κατασχὼν*..., I m p e r a t i v f o r m e n і с о б ѣ і т. и. може читаючий легко сам собі справити.

Взагалї-ж праця сьвідчить, що автор є au courant науки, з дотичною загальною і потрібною лїтературою познайомлений майже цїлком (хотяй годило ся згадати погляди Лєскіна і І. Мілєра при обговореню півсамозвуків **ъ, ь** і слів типу **т R ъ т**), а що найважнїйше умів

надати своїй праци легкість і прозорість, так що ту його граматичну студию можна читати з правдивою приємностию і пожитком.

О. Макарушка.

В. Истринъ — Хронографъ Ипатскаго списка лѣтописи подъ 1114 годомъ (Ж. М. Н. П. 1897, XI, ст. 83—91).

Епізод Київської літописи під 1114 р. має дуже важне значіннє в словянській мітольоґії своїми ґльосами про Сварога і Даждьбога. Як відомо, невиясненим і суперечним питаннєм зістаєть ся, звідки взяли ся сї ґльоси, чи належать вони редакторови лїтописи, чи перекладчику хронїки Малялї. На жаль, замітка д. Істріна не дотикаєть ся сього питання (автор приймає, що ґльоси взяв редактор лїтописи готові — с. 91); він звертає увагу на питаннє, що має значити „хроноґраф", на котрий при тім покликуєть ся лїтопись, цитуючи Ґеорґія Амартола й Малялю, та виставляє здогад, що редактор лїтописи користав з якоїсь компіляциї, титулованої хроноґрафом, і звідти зачерпнув свої цитати; се можливо, але лишаєть ся поки що гіпотезою, як признає сам автор. Він подає при тім порівняння текста Іпатського кодекса з кодексами перекладу Малялї — звістного архивського й виленської бібліотеки. *М. Г.*

А. Н. Пыпинъ — Исторія русской литературы, том I, Древняя письменность Спб., 1898 с. XII+484, Том II, Древняя письменность. Времена Московскаго царства. Канунъ преобразованій с. VI+566.

Історії російської лїтератури, котра-б обіймала її цїлість від найдавнїйших початків письменства і доходила до найновійших часів, а при тім відповідала би вповнї вимогам сучасної науки, доси не було. Те, що доси було, лишаючи вже на боцї старі й давно вже застарілі працї Шевирьова, Полевого і т. и., були більше або меньше добрі підручники з характером більше шкільним, нїж справдї науковим; тай то найлїпші з тих підручників були неповні (Порфірєв урвав на Катеринї II, Ґалахов дійшов ледви до Пушкіна), а надто відзначали ся або хибною з наукового погляду основою (Ґалахов міряв нпр. стару руську лїтературу естетичним ліктем!), або сухим, важким викладом. Ще найяснїйший і найбільше прозорий вийшов підручник Нїмця Райнгольда, написаний по нїмецьки і призначений для познайомленя Европи з цїлістю розвою російської лїтератури; тількож сей підручник з наукового погляду наскрізь не самостійний, отже про сповненє вимог справдїшньої наукової історії лїтератури тут не може бути й мови.

Сему бракови має зарадити і в значній части зараджує нова праця А. Н. Пипіна, котрої титул ми виписали в заголовку. В чотирьох томах,

кождий більше меньше по 500 сторін густого друку великої вісїмки, хоче автор подати образ орґанїчного розвою российської лїтератури від найдавнїйших до найновійших часів; у двох перших томах він довів свою працю до епохи Петра Великого.

Певна річ, нїхто в Росиї не був компетентнїйший написати повний, систематичний і справдї науковий огляд лїтературного розвою руського народа, як А. Н. Пипін. Адже його сміло можна назвати одним із чільних духових батьків того живого і плідного руху на полї дослїдів над ріжними проявами лїтературного і загалом духового житя Росиї, яке йде там у останнїх десятках лїт. В 1899 роцї мине 40 лїт від виданя його славної працї „Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ“, що була не тілько взірцем нового методу в працях над руською лїтературою і культурою, але містила в собі широку проґраму тих праць, ставляла перед робітниками довгий ряд питань і тем, подавала готовий науковий апарат для їх оброблення і була епохальною особливо тим, що ясно підносила орґанїчний звязок усеї руської лїтератури і культури не тілько з Византиєю, але також і з західною Европою і з далеким сходом. Можна сказати, що в тих 40 лїтах найбільша і найлїпша часть праць над історию лїтератури і культури в Росиї оброблювала теми вказані Пипіном у тій книзї і що, не вважаючи на те, зачеркнені в нїй широкі рами доси ще не є цїлком виповнені. Досить буде назвати таких учених, як Веселовский, Жданов, Кірпічнїков і цїлий ряд молодших робітників, що оброблюють поле вимежоване тодї Пипіним, щоб зрозуміти вагу його працї. Тай він сам від того часу виорав і засїяв не одну велику ниву. Специяльно на полї істориї лїтератури він видав звісну історию словянських лїтератур, а ще специяльнїйше — на полї российської лїтератури, досить буде згадати про його основні працї до істориї лїтературного житя і суспільної думки в першій половинї нашого віку. (Общественное движеніе въ Россіи при Александрѣ I, Характеристики литературныхъ мнѣній отъ двадцатыхъ до пятидесятыхъ годовъ, Бѣлинскій) і про його чотиротомову „Исторію русской этнографіи“, де між иньшим подано дуже докладний нарис розвою поглядів на народність у письменстві і так званої народницької лїтератури. Надто як один із редакторів „Вѣстника Европи“ д. Пипін протягом майже 30-тьох лїт слїдив за всїм, що появляло ся важнїйшого на полї наукового дослїду российської лїтератури, так що його найновійша праця, се немов жниво здобутків цїлого працьовитого і богатого на плоди житя.

І ще з одного погляду д. Пипін був компетентнїйший написати повний, систематичний і одноцїльним духом подіктований огляд российської лїтератури, компетентнїйший від усїх тих моноґрафістів, котрих тепер

у Росиї так богато і котрі зі свого мікрольоґічного погляду не приминули піднести против його праці богато детальних закидів. Власне те, що д. Пипін не є моноґрафіст, що у него розум широкий, систематичний і більше синтетичний ніж аналїтичний, чинить його здатним до такої праці. А надто те, що він, першорядний учений, але долею кинений з катедри на поле журналїстики, заховав доси той живий інтерес до практичного житя, його боротьби і ідеалів, котрий так легко затрачуєть ся на унїверситетській катедрі, а без котрого історик, особливо-ж історик лїтератури, робить ся сухим реґістратором-бібліоґрафом або абстрактним естетичним судиєю. Праця д. Пипіна при всїх її наукових прикметах показує нам в авторі живого чоловіка з невигаслою любовю не тілько до рідного народа, але також до загально-людських ідеалів добра і справедливости. Він не тілько, як правдивий історик, уміє відчути живих людей і живу боротьбу інтересів та змагань у памятках, нераз тілько у дрібненьких уривках та поодиноких окрушках давнїх віків; чуючи себе в повні сучасним чоловіком, в повні Европейцем автор рівночасно знаходить відповідну міру для оцїненя тих памяток давнього житя і думаня. Він так само далекий від безкритичного ентузиязму давнїх і новійших словянофілів, що всюди в староруському житю і письменстві бачили „своє", рідне, величне і глибоке, — як і від шабльонової гіперкритики доктрінерів-западників, для котрих не тілько стара лїтература з перед XIX віка була нікому не потрібною „мертвечиною", але навіть Пушкін і Лєрмонтов не варті були пари юхтових чобіт. Праця Пипіна відзначає ся широким, щиро гуманним і тверезим поглядом, огріта теплим чутєм любови до рідного народа і його духового розвою і збудована на широкій основі; се не так історня лїтератури в тїснім значіню сего слова, як радше історня российського духового розвою, ілюстрована в першім рядї памятками российського письменства. Менї здаєть ся, що тілько оцїнюючи її з сего погляду, ми зрозуміємо гаразд її добрі прикмети і її хиби.

З огляду на значний інтерес праці А. Н. Пипіна також для історнї розвою нашого українсько-руського народа і письменства ми подамо тут докладний огляд її змісту, на скілько се можливе в тїсних рамцях рецензиї.

В просторім вступі автор подає огляд ріжних міркувань на тему, що таке є історня лїтератури. Від сухого реєстра імен писателїв, їх біоґрафій і бібліоґрафій вона дійшла до історично-естетичної критики, до психольоґічної і культурно-історичної студиї. На тій остатній, як на найширшій, і зупиняєть ся автор, бачучи в лїтературі відблиск історичного житя суспільности і народа. Далї він дає огляд дотеперішнїх проб історнї руської лїтератури. Ті проби почали ся на Руси дуже давно; їх початком д. Пипін признає звісний індекс книг правдивих і заказаних,

принесений на Русь із Болгариї, а до Болгариї з Візантиї, але на Руси часто перероблюваний і доповнюваний — звісно, не для цілей наукових, а радше для церковно-канонїчних. Першою справдї бібліоґрафічною працею було зладжене при кінцї XVII в. „Оглавленіе книгъ, кто ихъ сложилъ", котрого автором до недавна хибно вважали Сильвестра Медведева, а котре справдї було здобутком працї і знаня вченого Українця Епіфанїя Славінецького. В XVIII в. збирали звістки про давнїйші і новійшу російську лїтературу вчені Нїмцї Коль, Бакмайстер, Шторх і Аделюнґ; в 1772 р. вийшов „Опытъ историческаго словаря о россійскихъ писателяхъ" Новікова, де обік біоґрафічних дат є також реєстри творів кождого писателя і коротенька їх оцїнка. Тим самим методом, що Новіков, написав в першій половинї XIX в. митрополїт Евгеній Болховітінов свої звісні два словарі: словар писателїв духовного і сьвітського стану. Бібліоґрафію на ширший розмір злагодив книгар і бібліоґраф Сопіков (1813—1821); не без вартости є також і доси „Роспись россійскимъ книгамъ" книгаря Смірдіна. Першу історию російської лїтератури видав Ґреч 1822, але й тут по за біоґрафічними і бібліоґрафічними датами майже не було нїякої істориї.

В 20-их і 30-их роках російська лїтература в особі Пушкіна і його кружка, далї Гоголя і Лєрмонтова дійшла до високого ступня розвою; поглубили ся також дуже думки про мету і обсяг істориї лїтератури. Критична діяльність Бєлїнского була здобутком і виразом того нового, величезного ступня розвою. Головну вагу клав Бєлїнський на фільозофічні і естетичні прінціпи в оцїнюваню лїтературних творів; стару лїтературу до Петра В. і устню словесність він полишав на боцї. Тілько пізнїйше, від 1850 р. такі вчені, як Буслаєв, вносять етноґрафічний елемент до студий над историєю лїтератури; Тїхонравов і Пипін звертають увагу на міжнародні елементи в старій лїтературі і дають почин до порівняних історико-лїтературних студий. Критичні працї Достоєвського, Чернишевського і Пісарева вкріпляють в російській критицї прінціпи суспільної утілїтарности при оцїнюванню лїтературних творів.

Автор характеризує коротенько здобутки тих нових методів і кінчить ось якими словами: „Таким способом новійша лїтературна история поперед усего силкуєть ся обняти поетичну творчість в цїлім її національнім обсягу починаючи від її перших проявів у давній народній поезиї; по друге, необмежовуючи ся чисто артистичним тереном вона втягає в свій дослїд також сумежні прояви народньої і суспільної думки і чутя, дивлячись на материял лїтератури як на материял для психольоґії народа і суспільности; а в кінцї ся история студиює прояви лїтератури порівнюючи їх в міжнароднїх взаєминах" (ст. 31). Сей остатній термін (в ориґіналї „изучаетъ сравнительно въ международномъ взаимодѣйствіи")

троха неясний; автор хотів очевидно зазначити, що признає вагу порівняного методу, але тілько там, де те порівнанє не є поверхове і припадкове, але відкриває сліди справдішнїх духових і лїтературних взаємин між народами.

Та треба тут від разу зазначити, що Пипін дальше в своїй книзї не держить ся скрізь начеркненого тут обсягу і обмежує ся переважно на писану лїтературу. Устню словесність він тілько десь-десь притягає для ілюстрациї; специяльних студий він її не присьвячає. Взагалї плян, якого держить ся Пипін в дальшім викладї, хоч дуже широкий, не можна назвати прозорим і консеквентним. Є в нім щось хаотичне, часті повтореня і повороти на те, що вже було обговорено; переставки річей хронольоґічно ранїйших по за річи пізнїйші; знаходимо вкінцї й деякі важні прогалини. Се вияснять ся по троха тим, що книга д. Пипіна зложена з статей, що були писані і публїковані в „Вѣстникѣ Европи“ ще від 1875 року, з великими перервами і при ріжних нагодах, а зводячи їх разом у одну цїлість артор не мав часу вирівняти нерівности викладу, повикидати повтореня і позаповнювати люки.

Перший розділ Пипінової працї має переважно полємічний характер. Як звісно, в Росиї давно йде суперечка про те, чи новійший розвій є користний для Руси, чи нї, тоб то, чи Русь повинна йти слїдом за иньшими культурними періодами, чи має шукати своєї окремої стежки, а вкінцї чи її відокремленнє від Европи є справдї орґанїчне, оперте на окремішности национального типу, чи нї. Пипін, як „западник“, показує наглядно, що означенє якогось окремішного руського культурного типу є неможливе, що Русь з давен давна жила і розвивала ся в ненастанних взаєминах з иньшими, південними і західнїми народами і коли чим відріжнювала ся від них, то поперед усего припізненим розвоєм і браком правильно зорґанїзованої просьвіти. Власне на полї історії лїтератури, де окремішність культурного типу повинна-б найкраще визначити ся, видно найлїпше близьку залежність руської лїтератури від чужини і її тісний звязок з лїтературами сусїднїх народів. Вкінцї автор доторкає ся суперечки про поділ історії лїтератури на періоди і не надаючи сему поділови великого значіня зупиняє ся на найзагальнїйших переломах у житю старої Руси: татарськім погромі і реформах Петра В.

Першій, дотатарській добі руської лїтератури Пипін присьвятив усего тілько три роздїли (розд. II: Початки староруського письменства; розд. III: Давні сьвідоцтва про народню поезию; церковне письменство; розд. IV: Особливі прикмети давнього періоду). Як бачимо, автор поминув тут богато важних явищ давньої дотатарської лїтератури: поминув лїтописї, котрі обговорює аж в роз. VIII у звязку з пізнїйшими московськими лїтописями, житиями та хроноґрафами; поминув Паломника Данила,

щоб обговорити його аж у X розд. знов у звязку з пізнїйшими новгородськими та московськими паломниками; поминув зовсїм памятки староруського законодавства канонїчного і сьвітського, хоча пізнїйші памятки московського законодавства, такі як Стоглав і Домострой він обговорює. Натомісць деякі теми він обговорює по два або й по три рази на ріжних місцях (нпр. початки шкільної осьвіти в старій Руси в розд. II і VII, низький рівень просьвіти, значіне християнства і Візантиї і т. и.). В розд. II. автор дає наглядний — кілько на се позволяє скупий материял — огляд побуту старої Руси перед заведенєм християнства і тої боротьби в поглядах і віруванях, що почала ся по заведеню християнства; мішаючи ся зі старим поганством нова віра не швидко могла перемогти стару; не тілько в народнїй масї, але і в висших, осьвіченїйших верствах повстало тзв. двоєвіре — християнство нерозривно сплетене з поганством — що серед народнїх мас і доси не перевело ся до решти. Дуже некористною для розвою Руси була та обставина, що християнство принесено до нас із Візантиї; там церковні вчителї виступали против глибокого зіпсутя пережитої, висококультурної суспільности. Перенесена живцем на Русь їх проповідь не мала реального ґрунту, бо тут суспільність була примітивна і навіть не розуміла тих форм і явищ зіпсутя, про які говорили церковні моралїсти. От тим то їх проповідь, що в Візантиї була живим протестом против конкретних явищ, тут зробила ся абстрактним нападом на всї, хоч би й невинні радощі житя, на народнї піснї, танцї й празники, зробила ся проповідю абстрактного і безцїльного аскетизму, відтягала найлїпші сили від суспільної працї і віддалила письменство в самих його початках від дїйсного житя і його інтересів. Певна річ, цїлковито її се не могло удати ся. При дворах князів, де громадили ся військові люде, розвила ся певно й лицарська поезия, та на жаль, тодїшні книжники цурали ся тої поезиї і з неї дійшли до нас тілько дрібні відгуки вплетені в лїтопись і один, хоч і значно (мабуть) попсований памятник — Слово о полку Игореві. Д. Пипін зупиняєть ся на тім памятнику досить коротко, кілька разів з натиском підносячи, що він дуже попсований і не дає повної картини. Певна річ, що він мусить видавати ся дуже фраґментарним, коли прирівняти його, як се чинить д. Пипін, до таких памяток середньовічної епіки, як „Пісня про Роланда“ або „Пісня про Нібелюнґів“. Але в тім то й ба, що таке порівнанє по нашій думцї зовсїм хибне; Слово о полку Игора зовсїм не є епічною поемою; воно наскрізь лїричне, субєктивне і своєю формою підходить найблизше до скандинавських рун, до пісень старшої Едди або до таких творів, як старонїмецькі „ляйхи“ або „Пісня про Гільдебранда“. Навіть віршовий розмір, що доси не піддавав ся комбінациям учених, по моїй думцї має найблизшу анальоґію в ритмічній будові власне тих

староґерманських памяток. Д. Пипін, як сказано, проходить „Слово о полку Игореві“ якось занадто швидко, зупиняючи ся більше на тих слїдах староруського побуту, які новійшими дослїдами віднайдено в північно-руських билїнах.

До роздїлу про давню поезию автор приточив розвідку про ті памятки староруського письменства, що найбільше впливали на вихованє широких кругів народа в християнськім дусї, на витворенє того християнського сьвітогляду, що помалу мусів витїснювати поганські віруваня. Се були збірки ріжнородних статей, компіляциї переважно вже зроблені по грецьки і перекладані на болгарську або безпосередно на руську мову, але деколи також компоновані вже на Руси. Ті збірки належать до найстарших памяток староруського письменства, як ось звісний Сьвятославів Ізборник, як Ізмараґд, Марґарит, Златая цѣпь, а далї Палєя, що обік тої енциклопедично-дидактичної мети мала ще й другу — полєміку з жидівством і магометанством. Характеристика тих збірок у д. Пипіна взагалї вірна, але досить загальна; з огляду на їх важність для розвою руської думки і руського розуміня християнства варто було присьвятити їм більше місця. Обік сих збірок з характером переважно доґматичним і моралїзаторським здобула собі велику пошану в старій Руси також збірка церковних леґенд і житий — Прольоґ або Синаксар; часом і тут жития сьвятих переплїтано короткими притчами і моралїзаторськими поученями і упімненями, а до житий перекладених із грецького додавано також жития руських сьвятих. Під впливом грецьких житий складали ся без сумнїву найстарші староруські жития сьвятих Бориса і Глїба, Володимира, Антонїя і Теодосия; вони були першими взірцями, по яким уже в XII віцї була зложена збірка звісна під назвою Печерського Патерика, що своєю чергою була взірцем для списуваня пізнїйших житий руських сьвятих.

Дуже цїкавий для нас IV роздїл працї Пипіна. Він констатує тут факт, що в давнїм, домонгольськім періодї староруська лїтература майже вся є південноруською. Супроти сего важне питанє: хтож жив у ту пору в південній Руси? Д. Пипін присьвятив сему питаню вже одну замітну працю „Споръ Южанъ съ Сѣверянами“, що увійшла в його „Історию руск. етноґрафії“. Тут він подає з неї тілько дещо важнїйше, наводить думки Житецкого і Потебнї про неоднаковість староруської мови і неоднакові шляхи її розвою в ріжних сторонах і кінчить таким висновком, котрий могли-б затямити собі наші „обєдинителї“: „Ледви чи може бути сумнїв про те, що етноґрафічні ріжниці між північною і південною Русю почали зазначувати ся вже при перших рухах племен на північний схід. Хоч і яка вони були близька рідня своїм походженєм, між ними мусїли показати ся ріжниці вже через їх місцеве розрізненє, що вводило їх

в ріжні умови місцевости, клїмату і праці“. Південне племя швидше осїло тривко в певних границях; північне сунуло ся на північ і на схід ще довгі віки потім. Південне племя, живучи в лагіднїйшім клїматї, заховало свобіднїйші відносини до власти, більшу живість, чутливість і поетичну фантазию; воно було близше культурних центрів заходу і полудня і могло більше користати від них. Натомісць північне племя серед важких відносин виробило у себе більшу твердість, деспотизм, недвижність і ексклюзивність. Південно-руських вояків характеризує особиста інїциятива і героізм — спільні Слову о п. Иг. і билїнам; північно-руських пассивний послух і незломна вірність. І коли билїни т. зв. Володимирового циклю, хоч забуті в південній Руси, всеж таки і в теперішнїй формі велять догадувати ся, що в часї їх твореня вся маса народа живо цікавила ся справами держави, то в пізнїйших творах північно-руського племени ми вже не бачимо анї інтересу анї розуміня тих справ, а віднаходимо ті прикмети знов — у козацькім лицарськім епосї, в думах. Сказавши коротко, д. Пипін схиляєть ся до тої думки, якої з давна боронять українсько-руські вчені (Максимович, Костомаров, Антонович, Драгоманов, Житецький, Потебня і иньші), що староруська лїтература домонгольської доби була в головній мірі витвором того самого племени, що тепер називає ся українсько-руським, що творчому ґенїєви того племени належить також зложенє первісної форми князївсько-лицарського епоса, що завмер з часом у памяти укр. народа, а заховав ся, хоч значно виблїдлий, попсований і протягом віків підмішаний иньшими, християнсько-апокріфічними, ориєнтально-степовими або західнїми лицарськими елєментами, в памяти північного племени під назвою „старин“ або „билїн“. Д. Пипін лишає тут зовсїм на боцї ті відгуки сеї старої доби, які доси полишили ся в устах укр. руського народа (в колядках, деяких казках, місцевих леґендах і т. и.) і котрі ще більше стверджують думку про безперервність культурно-історичного розвою українсько-руського народа на тім самім ґрунтї, на котрім перед 1000 роками витворив ся перший центр цивілїзациї, полїтичного з'єднання і национальної самосьвідомости всего руського племени.

Резюмуючи свої уваги про домонгольську добу руського письменства д. Пипін говорить: „Порівнюючи лїтературні факти давнього періоду з фактами пізнїйших віків годї не завважати між ними великої ріжницї. Хоча давнїй період являєть ся тілько самим початком книжкової осьвіти, то в ньому ми находимо значну перенятливість, самостійну працю, коли тимчасом пізнїйший час чим раз більше тоне в недвижнім формалїзмі, проявляє себе майже тілько церковним письменством, не виявляє зовсїм поетичної творчости, або виявляє творчість тілько однобічно. А при тім в национальних поглядах давнього періоду ми не ба-

чимо тої виключности, яка в другім (тоб то московськім!) доходить до крайньої границї“ (стор. 165). Відкидаючи теорию про „київських Великорусів“ д. Пипін признає, що свобіднїйше громадське і лїтературне житє домонгольської доби „принадлежало зарождавшейся южно-русской народности“ (стор. 172), що північна народність хоч і зберегла богато памяток давнього побуту і давньої творчости, в тім числї й київський епос, то все таки не зберегла їх в цїлій повноті і первісній сьвіжости, а богато дечого й зовсїм затратила. На півдні нова історична доля витворила нові змаганя, нові цїли і нові ідеали — їх виразом являєть ся новий епос — козацька дума. Натомісь північне племя йшло иньшою дорогою і — ніде правди дїти — також забуло старий князївський епос, що зберіг ся тілько в найдальших, неприступних закутках півночи, куди ще від XVII віку тїкали сектанти роскольники і де житє плило зовсїм рівною, глухою течією з далека від шуму історичї.

Пятий розділ своєї працї д. Пипін присьвятив характеристицї „середнїх віків руського письменства“ від татарського погрому до Петра В. Сю характеристику він зачинає тезою, котра може декого навести на хибну дорогу. По думцї д. Пипіна „се пора переважно московська“ (стор. 181). Чому? Чи ті частини руського народа, що в ту пору не належали до Московщини, не проявляли ніякого історичного житя, ніякої письменської діяльности? З викладу д. Пипіна можна б думати, що воно справдї так було, і тілько при кінцї другого тому уважний читач побачить, що при такім поглядї кінцї не сходять ся. Та „переважно московська пора“ кінчить ся в половинї XVII в. таким духовим застоєм, такою формалїстикою, такою пустотою змісту, що являєть ся потреба кликати на поміч учених і письменників з иньших частин руського краю, про котрих житє і розвій доси у д. Пипіна не було ніякої мови і про котрих можна би думати, що там разом з полїтичною самостійністю пропало також усяке духове житє, а що найменше всяке письменство. Ті київські вчені XVII в., що приходять купою до Московщини і помагають підготовлювати ґрунт для великої реформи, являють ся в „Исторіи русской (значить — загально-руської) литературы“ якось несподївано. Ледво в найзагальнїйших нарисах автор показує розвій тих немосковських частин колишньої давньої Руси (т. II, стор. 338—340), ніде не зазначуючи того виразно, що і тут, на півдні, від домонгольської доби, йшла так само неперервана традиция історичного і лїтературного розвою, як і на півночи, хоч і йшла значно відмінним шляхом. Бачити в цїлій шкільній осьвітї південної Руси XVI і XVII в. виключно польський вплив і виключно конфесийний інтерес оборони православія менї видаєть ся не зовсїм вірним. Як з одного боку детальний дослїд показує нам немало слїдів давнього домонгольського побуту, захованих навіть доси в памяти укра-

їнсько-руського народа, в формах хоч і відмінних від північних билїн, та певно не дальших коли не близших до живої дїйсности, — так з другого боку детальний дослід показав би — я думаю — далеко тїснїйший внутрішнїй, духовий звязок між нашою початковою лїтописю через Волинську, Литовські, Перестрогу і Львівську з козацькими лїтописцями XVII і XVIII віку, нїж від початкової лїтописї через суздальську до московської і до степенної книги. Так само більше внутрішнього свояцтва знайдемо між Правдою руською і Литовськими статутами, нїж між тою самою Правдою і Стоглавом; більше між писаннями Володимира Мономаха і посланиями Вишенського, нїж між Мономахом і Іваном Грізним або протопопом Аввакумом; більше між домонгольськими полєміками против латинян і Герасимом Смотрицким, Бронським та Копистенським, нїж між тими старими полєміками і писанями Йосифа Волоцкого; більше між старим паломником Данилом і пізнїйшими південними паломниками, нїж між ним і пізнїйшими паломниками новгородськими і московськими; більше між печерським Патериком і пізнїйшими житиями південно-руських сьвятих (південно-руське житиє св. Володимира, житиє Йова Княгиницького), нїж між давнїми південними житиями і північними „словоплетениями“. Певна річ, памятки домонгольського письменства зберегли ся переважно в великоруських сторонах (хоча не виключно; деякі, нпр. Паломник ігумена Данила, переписували ся і на півднї дуже часто ще в XVI і XVII в.), там були найчастїйше переписувані і перероблювані; але дух, якого випливом були ті памятки, зберіг ся далеко чистїйше і живійше на півднї не вважаючи на всякі злигоднї і лихолїтя. Се, розуміеть ся, не зменшує історичних заслуг Московщини, що лежали головно в витвореню великої держави і в завойованю величезних північних і східнїх просторів для великоруського племени; та сам д. Пипін, підносячи ті заслуги, не залишає з натиском показувати й великих страт в культурному житю, що йшли з ними рядом, не залишає показувати ту мертвоту і порожнечу в духовому житю, той формалїзм і ту ексклюзивність, ту нетолєранцию та гордість, з якою поводили ся московські люде XV—XVI в. з усїми чужоземцями. Він цитує характерні слова Котошихіна: „Россійскаго государства люди породою своею спесивы и необычайные ко всякому дѣлу, понеже въ государствѣ своемъ наученія никакого доброго не имѣютъ и не пріемлютъ, кромѣ спесивства и безстыдства и ненависти и неправды“ (стор. 197) — характеристика дуже близька до тих, які знаходимо в козацьких актах XVII віку.

Дуже гарний і основно зроблений є розд. VI, присьвячений татарському нападови, єго ролї в історії розвою руського народа і лїтературним памяткам та відгомонам того часу. В звязку з домонгольським „Словом о полку Игореві“ автор роздивляє памятки книжньої поезиї з часів

татарського ярма, такі як недавно віднайдене „Слово о погибели русскія земли“ (відривок) і пізнійші „Сказаніе о Мамаевомъ побоищѣ“ та „Задонщина“. Автор схиляєть ся до думки Срезневского, що всї ті памятки не були виключно роботою книжників, що се зостанки устньої лицарської поезиї і що те, що в них (у пізнїйших) видаєть ся наслїдуванєм давнїйшого „Слова о полку Игореві“, є наслїдуванєм загальної манєри, спільної всїм творам того рода, а неясности і непорозуміня, що стрічають ся в тих текстах, є випливом недокладного запису з уст співаків або недокладного захованя в їх памяти даного твору (стор. 213—214). Така думка має в собі богато вірного, коли приложити її до „Слова о полку Игореві“ і „Слова о погибели русскія земли“, але чи виратує вона „Задонщину“ та „Мамаєво побоіще“, розділені від тих давнїх поем XII—XIII віків простором двовікового часу, від закиду наївного, нераз механїчного і недотепного наслїдуваня, про се можна ще сумнївати ся. Що могло бути живе і дїйсне в Київі, Галичі, Чернигові, се не мусїло бути так само живе в Суздалї і Москві. Далї д. Пипін показує відгомони татарського ярма в сучаснїй йому книжнїй, церковнїй лїтературі і в кінцї в народнїх піснях, записаних у двох остатнїх столїтях, і тут лишаючи на боцї пісьнї українсько-руські.

Дуже цікавий своїм змістом, хоча слабо звязаний з пляном цїлости є VII розділ, де подано нарис просьвітного стану на Руси, починаючи від Володимира В. аж до XVII в. Автор зібрав з давнїх лїтературних памяток, з праць новійших істориків і з сьвідоцтв заграничних писателїв, що бували в Росиї ще від XVI в., богато інтересних відомостей про те, що-ж властиво знали, відки і яких відомостей набирали ся наші предки в часах перед Петровою реформою. Він розбирає детально космоґрафічні та фізиоґрафічні відомости, які є в давнїх писанях таких як „Шестоднев“ Івана Екзарха болгарського, книга Козьми Індікоплова, Фізиольоґ, Палея, пізнїйший Люцидарий і т. і.; звертає особливу увагу на згадки про старогрецьких поетів та писателїв, що знаходять ся в старо-руських писанях і підносить, що ті згадки зовсїм не сьвідчать про те, буцїм то у нас хто небудь знав тих писателїв; ті згадки йшли до нас із Візантиї з других і третїх рук. Так само скупе і неповне було в старій Руси знанє історiї (хроноґрафи), не говорячи вже про такі вмілости, як аритметика, ґеометрия і всякі технічні знаня.

Роздїли VIII і IX присьвятив автор розборови старої історичної лїтератури — лїтописей, житий і історичних руських леґенд. Д. Пипін ставить дуже високо нашу початкову лїтопись, котрої автор „писав з обдуманим пляном“, не вдоволяючи ся простим збиранєм історичних відомостей, „ставить собі задачу широкого национального інтересу“ і відкидаючи всякі казочні фантасмаґориї, якими наповнені пізнїйші лїтописцї

і навіть „історики“ аж до XVIII в. про початки словянського заселеня на теперішнїх місцях і про початки словянських держав, подає про все те відомости тверезі, не позбавлені й доси високої стійности. Широко, хоча без власної ориґінальної думки автор роздивляє питанє про те, з якого окруженя могла вийти перша лїтопись і хто були автори пізнїйших місцевих лїтописей, характеризує ріжниці між південними лїтописями і новгородськими та суздальськими і московськими, не вдаючи ся в детальний розбір їх змісту. В загалї статя про лїтописї вийшла досить слаба і компілятивна. Коротенько і також досить поверхово автор характеризує ряд окремих історичних оповідань, по части вплетених в лїтописї (нпр. повість про вбийство Бориса і Глїба в початковій лїтописї, повість про осліпленє Василька теребовельського і т. ин.), а по части захованих і окреме (повість про вбийство кн. Михайла Чернигівського в Ордї і т. и.) і переходить до широкої лїтератури житий, котрі складано на Руси за почином печерського Патерика. Д. Пипін не присьвятив Патерикови окремого, хоч би й як короткого розбору, але говорить про житя досить загально, зазначуючи тілько один поворот у їх складаню: від половини XIV в., коли на Руси наслїдком татарського погрому настав упадок книжної просьвіти, на Русь приходять південно-словянські книжники такі як Кипріян, Іван Цамблак, Пахомій Лоґофет. Вони приносять до нас візантийську реторику, що зробила ся звісною особливо в Новгородї і в Москві під назвою „доброcловія“ і „плетенія словес“ і придушувала й ті решти живого змісту, які були в старших редакциях руських житий, туманом грімких а пустих фраз.

Дуже цікавий і розмірно сьвіжий IX роздїл, присьвячений розборови місцевих оповідань і леґенд старої Руси. О скілько в росийській історіоґрафії здавна здобуло собі право горожанства і принесло вже богаті плоди змаганє — обробляти історию поодиноких „земель“, виясьнювати всї етноґрафічні, економічні та історичні окремішности їх побуту і розвою, їх своєрідні традициї і полїтику, о стільки в історії росийської лїтератури сей „земельний“ прінціп доси не був трактований, хиба принагідно в моноґрафіях. Пипін перший впроваджує його до викладу цїлої лїтератури, і можна сьміло сказати, що роздїл IX, присьвячений оглядови дотеперішнїх здобутків наукової працї на тім полї, належить до найцїкавійших частин єго книги. Правда, й тут він ледво тілько зазначує південні (тілько київські) традициї, зупиняючи ся більше на новгородських, особливож на інтересній „повісти про білий клобук“, що була немов попередницею тих леґенд, котрими пізнїйша Московщина силкувала ся удокументувати своє пановане над рештою Руси і свій титул „третього Рима“,

В розд. X д. Пипін розбирає памятки староруського паломництва від XII до половини XV віку. Він зачинає від фіґури паломника, яку малюють великоруські жебрацькі пісьнї. Цікаво, що той малюнок костюма „старців-пілїґрімів“ або „калїк“ передає дуже вірно деталї костюма західньо-европейських мандрівників, навіть з рештами західньої термінольоґії (калїка від лат. caliga, пілїґрім — Pilger, від peregrinus, колокол, чеське klakol, лат. cloca — плащ). Ті калїки грають у великоруських билїнах дуже ріжнородну і нераз загадкову ролю і коли з одного боку д. Пипін з деяким правом розвідкою про них розпочинає розбір памяток староруського паломництва, то не треба забувати, що иньші вчені признають їм иньші ролї, а нпр. д. Веселовский бачив в них мандрованих апостолів богомильства, що ходили в XII—XIV в. скрізь по Европі і може заходили й на Русь. В усякім разї впадає в очи те, що фіґура калїки-пілїґріма в билїнах має н а с к р і з ь е ґ з о т и ч н и й, н е р у с ь к и й кольорит.

Розумієть ся, що в рядї памяток староруського паломництва і хронольоґічно і з погляду на богацтво материялу, докладність обсервацнї, простоту і живість оповіданя „займає найперше місце Данило игумен руської землї“. Навіть коли би ріка Снов, яку він шість разів згадує у своїм описї, не конче була та сама, яка є в чернигівській ґубернїї, вже сама живість і барвистість єго оповіданя велїла б догадувати ся, що Данило був Українець. Пізнїйші паломники держать ся його як взірця, не доростаючи його анї талантом анї богацтвом материялу.

Перший том кінчить ся роздїлом про староруську апокріфічну лїтературу. Треба сказати, що супроти великого числа праць, присьвячених в остатнїх часах у Росиї і загалом у Словянщинї власне тій апокріфічній лїтературі, отсей роздїл працї Пипіна вийшов трохи млявий. Від д. Пипіна можна було тут ждати чогось більшого: коли вже не нових думок і не нових горізонтів, то бодай маркантнїйшого зазначеня ріжних течій сеї лїтератури, ріжних її форм і її впливу на писану і устню словесність. Все се, правда, у д. Пипіна порушено, але якось хаотично. Натомісць без потреби розширено обєм статї переповідкою змісту богатьох або загально звісних, або маловажних апокріфів.

Другий том розпочинаєть ся прекрасним роздїлом (XII), що є неначе продовженєм розд. X і розбирає „леґенди про московське царство“. Д. Пипін перший вводить в загальний курс лїтератури детальний розбір таких леґенд, як повість про Мономахову корону, про Вавилоньське царство, як леґендарні ґенеальоґії московських царів, і перший показує в одноцїлім звязку лїтературної історії полїтичне значінє тих повістей, що мали служити немов традицийним оправданєм верховодства Москви над цїлим руським сьвітом, ба навіть над цїлим православним сходом.

Роздїли XIII і XXIII у другім томі, се немов розірвана на дві части одна цїлість, нарис історії староруських повістей і казок, резюме давньої працї Пипіна, поповнене новими дослїдами, пороблениими на тім полї за остатнїх 40 років. Нема що мовити, що тут д. Пипін є вповнї у себе дома і подає богато такого, що від тепер мусить належати до елементів при навчаню руської і українсько-руської лїтератури. Роль України при передачі тих творів зазначено у д. Пипіна досить виразно, зрештою кожда нова публїкация на сьому полї докидає і буде докидати нового сьвітла до сего малюнка — досить буде згадати многоважну публїкацию Веселовского, що разом з текстами повістей південно- і західно-руських, захованими в Познаньскім рукописї XVI в., перший прослїдив докладно цїлу нову ґермано-романську верству в нашім старім повістярстві. Завважимо, що попередником Веселовского на тім полї був пок. Драгоманов, котрий ще в 1874 р. розслїдив один відгук лицарської поезиї в укр. нар. словесности і перехід того відгука з України до Московщини.

Роздїли XIV, XV, XVI займають ся специяльно еволюциєю духового і лїтературного житя в Московщинї XV і XVI в. аж до часів Івана Грізного. Сї роздїли для нас менше важнї, але написані незвичайно гарно і талановито. Трохи чи не у-перве тут в курсї історії лїтератури показано так живо і повно боротьбу напрямків і партий в тїй Московщинї, котру нам доси показувано не тілько темною (Пипін не заперечує нїде її темноти), але мертвою, по китайськи недвижною. Боротьба думок між новгородським епископом Йосифом Волоцким, острим, жорстоким і нетолерантним, що для новгородських сектярів не знав иньшого лїка крім огню і зелїза, а мягким і гуманним пустинником Нїлом Сорським, се перший прояв того глибокого роздвоєня, що від тодї й доси без перерви проходить усю духову історию Росиї і проявляє ся по черзї в прихильности до українських учених, до „латинян“, до реформи Петра В., до рационалїзму і вільномулярства XVIII в., до „заходу“, до социялїзму і социяльдемократизму з одного і в обставаню при старій традициї, в старовірстві і росколї, в словянофільстві ріжних відтїнків, у обрусеню і т. и. з другого боку. Широкий малюнок початків і дальших перипетий тої боротьби додає викладови д. Пипіна драматичного інтересу і тілько тепер, на тлї тої вікової боротьби роблять ся зрозумілими тисячні дрібні епізоди, що доси в підручниках історії российської лїтератури йшли одні за одними механїчно, по хрональоґічнім порядку, але без внутрішнього звязку. Заслуга д. Пипіна є в тім, що він — певно, на основі великої сили часткових моноґрафій і праць істориків, полїтиків, археольоґів і т. и. — показав нам ту боротьбу ясно на лїтературнім полї.

Виклад свій про внутрішню еволюцию Московщини д. Пипін перериває роздїлом XVII про пізнїйше московське паломництво і про російських мандрівників у иньші краї. О скілько російське пізнїйше паломництво мало цікаве, о стількож мандрівки Росиян у чужі краї, особливо на схід, дуже інтересні і були початком величезного розширення Росиї на схід, завойованя Сібіру і того живого інтересу Росиян до ґеоґрафічних відкрить, який характеризує їх і доси. Цікаво, що московський уряд з разу мало цікавив ся тими мандрівками; ми знаємо, що такий епохальний факт, як завойованє Сібіру Єрмаком, упав московському цареви зовсїм несподіваио, мов готове доспіле яблоко в подолск.

Дальший, XVIII роздїл малює нам другий многоважний епізод в духовій еволюциї Московщини — поправу церковних книг і початок росколу. Сей епізод кінчить ся страшними сценами переслїдуваня старовірів, сценами, де люде, зрештою розумні і таланові́ті в роді протопопа Аввакума, доходять до божевільства і гинуть на кострах за „двоперстное сложеніе" і „трегубую аллилую". Се було повне банкротство московського духового житя основаного на ексклюзивности і надутих гордощах; „смутное время" не довго перед тим показало, що темнота є також поганим фундаментом і для полїтичної сили держави. Ось тут то стали Московщинї в пригодї Українцї. Їм присьвятив Пипін XIX і XX роздїли своєї книги. Правда, він ставить питанє ширше і показує, що крім Українців бували в Московщинї здавна і були і в ту пору також иньші чужоземцї: Німцї, Італїянцї, Поляки; але їх вплив на духовий і лїтературний розвій Московщини перед Петром був дуже малий, а перед Українцями майже ніякий. Українцям приходило ся проломлювати перші леди. Не від разу се вдало ся. Проба Зизанїя — знайти в Московщинї захист — не повела ся. Треба було такого оборотного чоловіка, як Симеон Полоцкий, щоби загнїздити ся твердо в Московщинї, здобути в нїй собі довірє і вплив. Д. Пипін обширно показує працї і вплив Полоцкого, далї прихід иньших Українцїв, між котрими найвиднїйші були св. Димитрий Ростовський, Степан Яворський, Епіфаній Славинецький і ин.

Діяльність тих київських учених у Московщинї входить уже безпосередно в часи панованя Петра В., зливаєть ся по части з діяльністю Прокоповича, що обік Петра був сильним двигачем реформи. Для закінченя огляду старої, передреформної Московщини д. Пипін подає в розд. XXI незвичайно інтересний епізод — житєпис російського еміґранта Котошихіна, що згиб на ешафотї у Штокгольмі, написавши дуже інтересну книжку про стару Московщину. Правда, сю книжку віднайдено і опублїковано тілько в сїм столїтю і на розвій тодїшньої лїтератури вона не мала ніякого впливу. Але як сьвідоцтво про житє і звичаї в старій Московщинї вона має незвичайно велике значінє. Дуже жаль, що д. Пипін

зовсім поминув мовчанкою иньшого інтересного мандрівця тих часів, Серба Юрия Крижанича, що пробувши досить довго в Москві був висланий на Сібір, жив 17 літ у Тобольську, там і вмер і крім иньших наукових праць лишив також величезну книгу про тогочасну Московщину.

До характеристики старої доби руської лїтератури належить також погляд на історіоґрафію XVI—XVII в., котрий дає Пипін у XXII роздїлї своєї працї. Тут ми бачимо, як у Московщинї доживає свойого віку старе лїтописанє, перемінене в кінцї на реєстр царів („царственні" і „степенні" книги), як з України приходить у Московщину зразок нової, так само ненаукової історіоґрафії в формі Ґізелевого Синопсиса, що якийсь час тїшив ся там великою популярністю, а в кінцї як під впливом сучасних подій зароджуєть ся нова форма історіоґрафії — мемуари та повісти про такі події, на котрі їх автори дивили ся власними очима. Початок такої історіоґрафії з субєктивною закраскою зробив у Московщинї ще Курбський (про него у Пипіна розд. XV, хоча важність єго історичної працї не досить піднесено). „Смутное время" сплодило значну купу „сказаній", але новійші історики ставлять їх не дуже високо; з польськими тогочасними мемуарами або з козацькими лїтописями вони не можуть рівняти ся. Отсе в короткім пересказї зміст двох перших томів працї д. Пипіна.

Ів. Франко.

Д. И. Эварницкій — Главнѣйшіе моменты изъ исторіи запорожскаго козачества (Русская Мысль" 1897, I с. 99—115).

Се є „пробний виклад", виголошений у московськім унїверситетї д. Еварницьким, аматором і пильним дослїдником Запорожа, автором „Історії запорозьких козаків". Метод дослїда автора по части відомий читачам Записок з рецензий на сю його працю, котрої досї вийшло три томи. Але в теперішнїм викладї якось мов у фокусї зібрали ся його прикмети.

Автор починає з заяви, що слїдить історию запорозьких козаків, а не українських, вони жили в Сїчи і були нежонаті, тим часом як українські жили родинами по містах України. Початок їх відокремлення дав Баторий своєю реформою, котру д. Еварницький приймає в її традиційній формі — 6000 мужа і шість полків з подїлом на сотнї, з ранґовими маєтностями й навить із трибуналом у Батуринї. Над ґенезою козачини взагалї чи своєї часткової автор не застановляєть ся, згадує тільки, що „почавши з ролї промисловцїв, купцїв (чумаків), рибалок, добичників, запорозькі низові козаки поволї дійшли до ролї оборонцїв Христової віри від мусульман і православя від католицтва", наводить з акту 1610 р. заяву Запорожцїв, що вони „від давнїх часів" боронять віру, але як

і коли вони дійшли сеї ролї, автор не пояснює. Він зауважає тільки, що протягом XVI і більшої частини XVII в. запорозькі козаки виступали разом з українськими, але з дебільшого в другорядній ролї, під проводом гетьманів або старших українських козаків, але від Хмельницького Запорожцї здобувають „рѣшающее значеніе" в історії України.

Сама вихідна точка автора здаєть ся нам невідповідною: сей старий поділ козаків на „городових" або „українських" і „запорозьких" треба б уже викинути з науки. Способом д. Е. можна писати історию якогось корпуса і його заслуги, історию скажім кубанського війська, реєстрованого, реґляментованого правительством, відокремленого цїлим рядом приписів, але не Запорожа. Автор нпр. говорить, що початком відокремлення його була реформа Батория, але сам говорить про його діяльність протягом цїлого XVI в. Він ставить поворотним пунктом Хмельнищину, але чим властиво ріжнилась роля Запорожа за Хмельницького від повстання, скажім, Жмайла або Косинського? Де та демаркацийна лїнія, що межувала Запорожця від непослушних козаків Черкас чи Канева? Преціньж ми знаємо, що реєстр в дійсности нїколи властиво не переводивсь в житє (окрім періодів репресий, що зачіпали часом і Запороже), і що головну масу „городового козацтва" становили такіж не признані правительством елєменти як і Запороже.

По короткім вступі автор ширше говорить про Хмельнищину, опираючись головно на Величку і дуже докладно переповідаючи його апокрифічні звістки. Важну заслугу Запороже у автора положило в справі прилучення України до Москви — автор наводить лист Запорожців з Величка 3/I 1654 р. По смерти Хмельницького Запорожцї „сьвято пильновали передані ним від гетьм. Б. Хмельницького традициї і теж тягли до Москви", — на довід наводять ся листи Запорожців до Виговського і Хмельниченка з Величка. Українська полїтика по смерти Хмельницького характеризуєть ся тим, що більшість старшини і духовенства тягло до Польщі, а народня маса до Москви. Просто і ясно, як за добрих старих часів. Для другої половини XVII в. головна фіґура — Сірко, котрому автор надає авторитет і значіннє, яких він в дійсности не мав. За то роль Запорожа під час Дорошенка схарактеризована тим, що воно його докоряло за союз з Кримом і Турками, „і гетьм. Дорошенко, переконаний в кінцї кошовим Сірком, присягнув на вірність царю і навить виїхав з України в північну Росию". Запороже все було вірним Москві, а коли пристало до Мазепи, то тільки з причини будови московських кріпостей на його ґрунтах і подіб. На решті оповіджено про погром Січи 1709 р., поворот Запорожців до Росиї й скасованнє Запорожа. На дрібних помилках і недокладностях опинятись не будемо — се безпотрібно, з огляду на загальний характер і метод.

Знаючи здібности й пильність автора, не можна класти йому самому на рахунок загального характера його праць і сеї розвідочки. Причина лежить в незвичайно сумнім станї української історіоґрафії, де все ще зістаєть ся основою історичної лїтератури „Богдан Хмельницький“ Костомарова. Тільки сим становищем можна пояснити собі, що довголїтнїй робітник на ниві української історії опираєть ся в академічнім викладї на листах і оповіданях Величка, найславнїйший російський унїверситет габілїтує, а поважна російська часопись публїкує сей виклад.

М. Грушевський.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. Т. VI. Вип. II і III. Краків, 1898, с. 83—221+XXV—XCII, in fol.

Сей випуск видавництва краківської Академії містить у відділї статей інтересну для нас тільки одну, а то статю Т. Любомірского: Regestra skarbca książąt Ostrogskich w Dubnie pisane w roku 1616.

Великий реєстр ріжних предметів оружя, книг, одежи, начинь, дорогої тканї, всяких дорогоцїнностей і предметів роскоши, запасів поживи і т. и. попереджає передмова, де автор зачинає історию Руси від Рурика і Володимира і переходить до того часу, коли Русь діставшись у татарську неволю визволяє ся з неї під проводом старих княжих родів, що вели свій початок з Острога і Дубна. Дальше переказує автор гіпотези про початок князїв Острожських, а потім оповідає про свій побут в дубенськім архиві і додає деякі уваги до поданого реєстра дубенських складів, де, як каже, стикали ся два образи, схід і захід, Азия і Европа.

У відділї справоздань з засїдань комісиї занотуєм ось се:

с. 26. Г. Еренберґ присилає комісиї відомість з архива у Фльоренциї про портрет короля Яна Собєского мальований талановитим, але недосить обученним руським малярем“. Ю. Мицєльский доповняє сю відомість (с. 35) тим, що сей незнаний близше маляр є без сумнїву той сам руський маляр Василий, про котрого пише Раставєцкий у „Словарі польських малярів“, що малював він сцени з турецької війни і образи до церкви в Крехові, а в кінци, що Андрей Залуский у своїх листах під р. 1687 пише, що король з королевою були в церкві у Львові на шлюбі свого маляра з роду Русина.

с. 30. А. Чоловский проєктує відновленє башти названої „пороховою“ на ґубернаторських валах у Львові і оповідає коротко її історию. Комісия застановляла ся над пильною справою інвентаризациї памяток штуки Львова і східньої Галичини.

с. 50. Презес комісиї подає реферат В. Рибчиньского: „Про памятки міста Белза“, де описує ся костел, що мав бути фундований

р. 1374, а відбудований 1556, але на жаль не зістало в нїм нїчо з його початкової будови. Дальше говорить ся в рефераті про церков, що була перше костелом Домінїканок, а в кінци поданий докладний опис замку.

М. Г—а.

Kazimierz Pułaski — Szkice i poszukiwania historyczne, serya druga, Спб., 1898, ст. 350, 12⁰.

Друга серия публїкациї під висше наведеним заголовком дає крім богатого материялу для польського історика, дещо інтересного і для історії України. Перші три працї, які тут находимо, себ то „Z pamiętnika konfederata barskiego", „Korespondencya Michała Jerzego Mniszka, marszałka W. Kor. z lat 1783—1790" і „Uchwały sejmika wołyńskiego w Łucku w 1790 r." належать до останнїх літ польської річи посполитої, коли точив її страшний робак — крайня деморалїзация шляхти, що своїм поведенєм супроти українського народу роз'ярила знов сю іскру, що хоть часто придушувана тлїла безперестанно в його серцю від часів Хмельнищини, щоби тепер під конець польської держави ще раз кровавими буквами зазначитись в її історії і своєю марою страхати далї по тім шляхту.

Про початки колїївщини находимо звістки в „Dyaryusz-y konfederacyi barskiej", де незвістний нам по імени автор оповідаючи про нараду конфедератів в Могилеві згадує також і про вісти, які принесено на сю раду з України. В сїй реляциї говорилось, що в Умани, Смілянщинї і в цїлій Українї вирізано шляхту, Жидів і всїх, що лиш признавались до католицької віри, а тепер всї хлопи ідуть на Могилів. Другу звістку про сї „бунти" находимо в інструкциї відданій в жовтни 1768 р. Порчиньскому до Хана, де підписані на сїм документї Красїньский, Потоцкий і Пулаский просять хана, аби виправив в Україну 10 або 20 тисяч війска, щоб забезпечити польсько-турецькі границї, „tudzież, як каже ся в інструкциї, aby się nie mnożyły bunty chłopskie w Ukrainie podniesione".

Цїкаві поголоски про звістні, видумані „бунти хлопські" находимо в кореспонденциї Мнїшка з часів чотиролїтнього сойму. Вже з кінцем 1788 р., каже автор, розходились по краю вісти про розрухи хлопів. З весною страх перед хлопами змагав ся, а в Варшаву раз враз приходили грізні вісти, що відбирали спокій соймовим послам. Шляхта на Руси домагалась війска для загрожених провінций, а Волинь перша рішенєм комісиї в Луцьку з д. 30 марта урядила у себе „місцеву мілїцию". Автор наводить тут також лист А. Пулаского до Мнїшка про напад, який зроблено в Невіркові на дім Вилежинських. Він пише: „О пять миль від мого дому вчинено убийство Вилеженських і їх

людей в числї до 7 душ. Страх огорнув цїлу околицю. Я пішов туди з моїми людьми, спіймав убийників і їх по екзекуцию віддам до суду".

Крім сеї мілїциї, що була уконституовалась на Волини, вислано і з сторони правительства відповідні військові сили для утихомиреня селян. Сї страхи розрухів між українським селянством проявились як раз тодї, коли Польщі грозила війна від Росиї. Про се писав Ришевський до Мнїшка 16 мая 1789 р. Він пишучи про московську війну каже „Daj Boże, by to nieprawdą było, gdyż w moment takowy najwięcej buntu chłopstwa lękać by się potrzeba".

Зовсїм инакше представлялись вісти, які приходили з Подїля про селянські розрухи. 4 червня писав Орловский до Мнїшка: „Ми тут вже зовсїм не знаємо страху перед бунтом. Була вправдї дїйсно можність і охота у хлопів до розрухів, але з сього уросло мілїони байок. З увязнених тут хлопїв не будемо жадного мати засудженого на смерть. Я сам був при індаґациї, але не злочин, лиш піянство треба карати. Оден хлоп, що дав найбільше інформаций, висланий в Варшаву". На гадку Орловського небезпечність зо сторони хлопів вже зовсїм усунена, він каже, що і мілїция волинська вже зовсїм безпотрібна. Стілько маємо відомостий в сих працях про селянські бунти і їх страхи в останнїх часах річи посполитої.

З иньших справ, які можуть нас інтересовати, згадаємо про погляд шляхти в руських провінциях себ то на Волини і Подїлю на справу дисидентів, до котрих зачислювались і православні. Про шляхту руської народности в тих часах бесїди бути не може, вона вся була вже спольщеною і тим лиш можна вияснити собі сю нетолерантність її до всього того, що було некатолицьке. Найлїпшим доказом браку всякої толєранциї у волинської шляхти була інструкция віддана послам на соймику в Луцьку 1790 р. Ось яка була її шеста точка:

„Wiara panująca rzymsko-katolicka, nie w słowach samych, nie w nazwisku tylko, lecz w istocie rzeczy panująca jak dawniej ma zostawać, co w nierozszerzaniu dalszem prerogatyw dyscydenckich nad tolerancyą, dotąd dla nich zachowaną, okazać się powinno, gdyż w innych krajach, gdzie różne od naszego wyznania są panującemi, katolicy rzymscy wszystkich tych prerogatyw w sobie nie mają pozwolonych, jakich używają obywatele wyznania panującego". Се є зразок толєранциї волинської шляхти супроти християн не-католиків; а порівнаймо тепер як вона показує себе в відносинах до Жидів. В 37 точцї сеї самої інструкциї каже ся: Polecamy JOO. JWW. posłom naszym dopominać się, aby w krajach naszych żydzi od aręd karczem odłączeni nie byli"..., дальше шляхта старає ся унормовати залежність жидівських парафій від кагалїв і властий сьвітських. Специяльно для православних

якоїсь точки в сїй інструкциї не находимо, їх мала дотикатись висше наведена шеста точка для диссидентів.

Більше такту і толєранциї оказувала в сїй справі шляхта подільська перед сто роками. Вона бажала спокою в справах релїґійних і жадала задержаня всяких прав православного духовенства, а навіть жалує ся на надмірне обтяженє дібр сього духовенства зимівлею війська і иньшими тягарами; домагає ся одначе при тім права презенти для дідичів. Тут треба мати на увазї, що се дїялось ще в часах Дорошенка, оджеж руський елємент був ще між шляхтою досить сильно заступлений, а опозиция народнїх мас страшнїйша, і з відси походить ся велика ріжниця між ухвалами шляхти подільської і волинської.

Не вадить навести тут ще 24 точку інструкциї волинської шляхти, де є бесїда про Василиян: „Zakon XX. Bazylianów chwalebnie i pożytecznie koło edukacyi młodzi krajowej pracujący, przy dawnych prawach, od najjaśniejszych królów i stanów pozwolonych a od świętej Stolicy apostolskiej potwierdzonych, w całości utrzymać i zabezpieczyć tenże zakon pod zwierzchnictwem swojem zakonnem zachować i przy tej tylko podległości biskupów, którą im prawo kanonne i Stolica Apostolska nakazuje“.

Заголовок пятої працї, яку тут находимо, такий: „Machmet-Girej, chan Tatarów perekopskich i stosunki jego z Polską (1515—1523). Вона, як бачимо, належить до початку XVI в. Звістки, які ми находимо тут для нашої історії дотикають ся всї майже турецьких нападів на Русь. Руськими героями в той час були: князь Константин Острожський і Остафій Дашкович, звістний козацький проводир.

Першу відомість про дїяльність козаків в тих війнах находимо на 298 сторонї, де автор оповідає, що козаки Вишневецкого — мабуть, що надворні — вибили „do jednego“ татарський відділ зложений з 200 людий підчас турецького нападу 1516 р. на Русь. Коли два роки пізнїйше себ то 1518 р. Татари грабували в Молдавії, оден з їх відділів загнавсь був аж на Волинь, але тут здержали їх і розігнали Кост. Острожський і Остафій Дашкович. Автор згадує також в сїй працї про велику битву військ руських під проводом Острожського з Татарами дня 2 серпня 1519 р., де по словам лїтописий мало згинути 4000 Татар і 1200 Поляків, хоч пр. на 315 стор. уже каже: „Ostrogski biegając od jednych do drugich upominał Wołyńców i Polaków“. На иньшім місци автор знов згадує, що підчас нападу Татар в осени 1521 р. в числї 2000 людий, Чебіньский, ротмайстер з 400 Поляками і 200 Волинцями побив їх і відобрав добичу.

Дашкович в той час мусїв мати вже значний розголос, коли хан татарський Махмет-Ґірей просив Жигмонта, щоби зізволив Дашковичеви іти

з Татарами в московський похід. Ми дійсно бачимо опісля Дашковича з Татарами в московській териториї, де він старав ся підступом здобути Рязань. Се одначе йому не удалось. В дальшім тягу сеї праці бачимо Дашковича вже не козацьким проводиром, а послом від польського короля до Татар. Під конець 1521 р. везе він до Крима враз з Оникейом Горностаєм 15.000 поль. золотих а крім сего богато дарунків в сріблї, золоті і строях, щоби здержати Татар від нападів на Польщу. Се одначе не много принесло користи Полякам, бо хан загнїваний на короля, що підчас походу в Москву одержав лиш незначну поміч від нього, лагодивсь, як писав Дашкович з Перекопу, з великими силами напасти на Польщу. Останню звістку про Дашковича находимо на 348 стор., де автор оповідаючи про смерть Махмета згадує також про спаленє Дашковичем кріпостий Очакова і деяких місцевостий в Кримі.

Стільки цікавійшого могли ми вибрати з сеї нової книги д. Пулаского. *О. Целевич.*

Г. Барадулинъ — Жизнь и дѣятельность св. Θеодосія Углицкаго архіепископа Черниговскаго (Христіянское Чтеніе, 1897, кн. IV—VII, IX).

Статя написана більш-меньш науково й докладно, зкуплює попереднє й завершує усе, що писано було досї про новоканонїзованого чернигівського сьвятого й кидає світ на його особу. Перейдемо зміст її, роблячи по дорозї деякі уваги.

Роздїл I: „Перші роки сьвятителя до вступу в київо-братську колеґію“. Тут автор досить старанно й пильно збирає усякі відомости що до речи, та розбирає всїлякі гадки, висловені ранїйш не згідні й суперечні — про час, про місце уродин Θеодосія, про фамільне походженє, про домашнє вихованє. Розбирає, змагаєть ся й робить свої, цілком имовірні, виводи, як то: час уродин Θеодосія — початок 30-х років XVII в.; місце уродин — напевне польська Україна, а правдоподібно м. Уланів; походженє — з роду Углицьких. Про домашнє вихованє автор розповідає переважно на підставі здогадів і вказівок побожної фантазиї.

Розд. II: „Вихованє в київо-братській колеґії й принятє чернечого чину“. Тут ведеть ся річ про київську колеґію, про те, що міг здобути там Θеодосій — усе зі слів і вислїдів Н. Петрова. Автор доводить, що Θеодосий вийшов з колеґії на початку 50-х років XVII в., не скінчивши її через полїтичні обставини, далї, що вона мусїла мати на него добрий вплив, наслїдком якого було раннє принятє чернецтва Θеодосієм.

Роз. III: „Характеристика часу й початкова службова дїяльність Өеодосія Углицького“. Характеристика, треба сказати, немудра і нехитра, зроблена по Соловйову. Смута, коварство й зрада — от що панує серед козацької старшини й українського духовенства під ті часи, коли Өеодосію треба було вибирати якусь службу та посаду. З разу автор дивуєть ся, що Өеодосій в таку горячу для вітчини пору ховаєть ся в монастир й не думає бути суспільним діячем, але далї виправдовує се тим, що мовляв тодї справдї нічого доброго в суспільстві не можна було вдіяти, а головне, що сам Өеодосій був дуже прихильний до чернецького житя. Одначе таке виправдоване виходить у автора зовсїм ненатуральним. Далеко певнійше, що Өеодосій або бояв ся вмішувати ся в суспільне життє (по пословиці: моя хата с краю), або ще скорійше — не мав жадного хисту й талану до того, був зовсїм невизначною особою, а не такою величною, якою його доконче ~~хоче~~ зробити автор. Дальше житє Өеодосія показує, що він не цурав ся суспільства, тільки йому треба було довго працювати, поки він зміг грати більш меньш видну ролю. З того-ж розділу ми довідуємось, що в 50-х роках Өеодосій був архидияконом в київській Софії, в початку 60-х р. игуменом корсунського монастиря. На останній посадї зазначають ся ясно його полїтичні переконання: він цураєть ся Нелюбовича-Тукальського, що проти волї Москви хотїв стати київським митрополитом й заявляє себе прихильником Москви. Автор ставить се йому в велику заслугу.

Роз. IV: „Өеодосий Углицький, яко настоятель київського Видубицького монастиря“ (1664—1688 р.). Тут автор виставляє Өеодосія, як запопадливого орґанїзатора монастирського житя й оборонця монастирського добра. Ми бачимо тут, що Өеодосій веде процеси з лаврським архимандритою Гизелем за монастирські землї й поводить ся в сїй справі, як чоловік, котрий не любить дарувати; жадні прохання й вмовленя навить таких особ, як Лазар Баранович, не впливають на нього й не примушують залишити судову справу; корить ся він лише перед „церковною забороною“ (інтердиктом), наложеною на нього. Трудно розпізнати, хто в сїй справі був винний, а хто невинний; одначе автор не тільки цїлком виправдовує Өеодосія, він навіть находить в ньому з сього приводу якесь „смиреніе“. Чого-чого, а „смиренія“ в тїй справі зовсїм не видно! Бачимо ми також поводженє Өеодосія в тім разї, як Методий, еп. мстиславський, наговорив на нього й на других репрезентантів київського духовенства перед московським духовним урядом, наче вони сприяють Нелюбовичови-Тукальському. Өеодосій виговорюєть ся від обвинувачення, навіть здобуває ласку российського патриярха, а р. 1665 з нагоди вибору київського митрополита, їде в Москву, яко депутат разом з переяславським протопопом Добринею.

Розд. V: „Діяльність св. Өеодосія в стані архимандрита чернигівського Єлецького манастиря (1688—1692 р.)“. Звідси ми довідуємо ся, як Теодосій, при старости чернигівського архиепископа Лазаря Барановича, стає помічником йому в усїх епархіяльних справах, робить ся все більш популярним на Україні і визначаєть ся яко богослов, в зносинах українського духовенства з московським патриярхом що до питань про час пресуществленія св. дарів. В 1690 р. Өеодосій третїй кандидат на київську митрополїю; він же кандидат на печерського архимандрита, а далї на архиепископа чернигівського.

Розд. VI: „Висвяченнє св. Өеодосія на архиепископа чернигівського й його співробітництво в сьому званю Лазареви Барановичу“ (1692—1693). Се висвяченнє Өеодосія, за житя ще Лазаря, додало йому чимало клопоту. Видно, прийшло ся йому ужити чимало всяких заходів, заким добив ся свого, заким переміг вагання московського патриярха. Останнїй висьвятив його, але наперед взяв обіцянку, що він, Өеодосій буде залежати просто від патриярха, а не від київського митрополита.

Розд. VII: „Св. Өеодосій, однокий архиепископ чернигівської єпархиї“ (1693—1696). Сей розділ робить найбільш неприємне вражіннє. Авторови бракувало материялу, а хотїло ся змалювати діяльність арх. Өеодосія з усяких боків, хотїло ся показати, що він і те зробив і друге. В таких умовах автор почав брати поодинокі факти, розмальовувати їх й ґенералїзувати, додавати багато стороннього й другорядного. Треба було напр. авторови показати, що Өеодосій пильнував школи й осьвіти в епархиї. Він отже завів мову про школу чернигівську взагалї, про труди Барановича і навіть наступника Өеодосія, епископа Максимовича й дав розуміти, що теж саме повинен був робити Өеодосій, хоч на се нема жадних вказівок. Так само малює автор пеклування Өеодосія про чернигівську друкарню й и.

Взагалї науковій вартости показаної працї багато пошкодило те, що автор писав про Өеодосія як про сьвятого й мав велику охоту в кожнім кроцї його вбачати щось надзвичайне. Годї в такім разї шукати безсторонности. Гиперболїв тут насипано силу, здогадів те-ж не мало. На жаль, автор ще й пильно стараєть ся заховати їх між справжніми, документальними сьвідоцтвами. Одначе, як нї старав ся він показати Өеодосія незвичайним чоловіком й історичним дїячом, се йому не вдало ся. Документальні факти невблаганно сьвідчать, що се була звичайна, середня особа серед иньших сучасних духовних особ. Правда, вона варта історичної уваги й досить характерно визначаєть ся в течиї тогочасних полїтичних подїй на Українї, але не можна класти на неї авреолї ідеальної величности, бо тодї треба зрікти ся чисто наукових вимогів й поринути в просторах „благочестивої“ фантазиї, як се в значній

мірі зробив і автор. Але по при те треба признати, що сей автор в своїй праці подав чимало нових відомостей, витягнених з ріжних архивів, та подекуди як слїд вияснив їх. *С. Грущенко.*

И. Хитровъ — Замѣчательные люди изъ русскаго бѣлаго духовенства въ XVIII столѣтіи (Странникъ, 1897, NN 1, 2 і 5).

Ще 1896 р. д. Хітров почав друковати в „Страннику" отсю свою статю. Але в надрукованій тодї частинї не було нїчого, щоб дотикалось специяльно історії нашого краю (подано загальний образ становища духовенства в XVIII в.). В надрукованій 1897 р. частинї статї д. Хітрова („Лица изъ бѣлаго духовенства, замѣчательныя по положенію, какое они занимали") ми знаходимо кілька біоґрафій духовних осіб, що були родом з України; так тут є біоґрафії протоєрея Тимофея Василєвича Надаржинського, духовника Петра I і Катерини I, прот. Федора Яковлевича Дубянського, духовника имп. Єлисавети Петровни і Якова Івановича Смирнова, священника при посольскій церкві в Лондонї; витягнемо де що з поданих відомостей, заховуючи осьвітленнє ориґінала.

Т. Надаржинський був родом з с. Тростянець Харк. губ. Ахт. п. Хоч він і був родовитий дворянин, алеж став священником (а потім і протоєреєм) в свому рідному селї. Чесна і щира діяльність Надаржинського яко священника стала відома царю Петру I, і той іменував його своїм духовником і протоєреєм Благовіщенського собору (1703 р.). Швидко і вся царська родина обібрала Надаржинського своїм духовником. Надаржинський дуже любив Петра і завжде щиро і вірно служив йому. Найбільшу послугу зробив він Петрови в 1708 р., коли його свояк Петро Яценко, вибраний Кочубеєм, Искрою та Сьвятайлом, приніс йому в Петербург вісти про союз Мазепи з Карлом XII. Провідавши про се, Надаржинський оповістив Петра, алеж Петро зразу не поняв віри навить йому. Потім Петро подарував Надаржинському за щирість в справі Мазепи с. Тростянець з 4000 крепаків. Взагалї треба сказати, що Петро дуже любив і поважав Надаржинського. Року 1727, після смерти Катерини I Н. покинув Петербург і знову поселив ся в свому маєтку — Тростянції. Швидко після сього він роздав дітям своє майно, а сам постриг ся в Ахтирському Троїцькому монастирі. Умер 1729 р.

Протоєр. Федор Дубянський, родом Українець, зразу був священником в маєтку в. кн. Єлисавети Петр. — с. Понорниції (м. Черн. губ. Новг. Сів. п.). Ставши імператрицею, Єлисавета зробила Дубянського, яко чоловіка дуже вченого і чесного, своїм духовником. Як найвидатнійшу черту характера Дубянського підносять те, що він завжде дуже

любив і пеклував ся про своїх земляків Українців. Думають, що він найбільш од усіх постарав ся, щоб звінчати царицю з Ол. Разумовським, навіть думають, що він сам і звінчав їх, а за се то найбільш і любила його Єлисавета. Дубянський мав великий і добрий вплив на діяльність Єлисавети. Так, він нарадив цариці вернути на свої катедри всїх епископів, засланих за часи Анна Іоановни (Лев Юрлов еп. воронежський. Варлаам Вонатович київський й ин.), за його порадою цариця видала 1746 р. указ, що їм українське духовенство визволялось від „неуказанних сборов" для старшин і від деяких ин. обовязків. Єлисавета щиро поважала Дубянського і багато дарувала йому всякого добра і нагород: перед смертю Д. опріч грошей і всякого инч. добра, мав 8000 крепаків. Умер Дубянський коло 1771 р.

Священник Смирнов Яков з дворянського українського роду Леницьких. Цїкавий початок прозвища „Смирнов". Се прозвище дав Леницькому прот. Самборський, коли брав його вчитись агрономії до Льондону, бо, як росказує сам о. Смирнов, міністри того часу неприхильно дивились на Українців. Тим то Самборський і попереміняв прозвища їх на российський лад: Прокоповича назвав — Прокофєвим, Флавицького — Флавіяновим, а Леницького (lenis — тихий, смирний) — Смирновим. Вчив ся о. Смирнов у Харкові, а потім у Лондоні. Чи довго вчив ся він у Лондонї, нам не відомо. Відомо тільки, що після Смирнов був священником в росийській посольській церкві і був, як про те сьвідчить д. Рябинін (Рус. Арх. 1879, т. І, стр. 355—356), чоловік дуже вчений і поважаний навіть і від Англичан. Року 1800, коли росийський посланник ґр. Воронцов виїхав з Лондону, Смирнову було поручено виповняти поки що обовязки посланника. Смирнов умер уже в XIX віці, але-ж коли, невідомо. *В.*

Н. Молчановскій — Бюджеты г. Кіева въ срединѣ XVIII в. (К. Старина 1898, І, стор 64—83).

Д. Молчановський подає витяги з буджету міста Київа в середині XVIII в., витяги інтересні для нас тим, що як з одної сторони позваляють нам вглянути в жерела тодїшнїх доходів Київа, так з другої сторони відкривають нам тайни господарки міської старшини, що не підлягала жадній контролї. Автор подає наперед коротенький погляд на історию київського буджету в половинї XVIII в., а опісля в двох уступах п. т. „Доходы" і „Расходы" приступає до специяльного виказу всіх доходів а по тім видатків громадської каси. Головним жерелом міських доходів була монопольна продаж вина і горівки, бо нпр. в р. 1752 4 становила вона 67·5% буджету київського маґістрату. Так само продаж дегтю, соли та браги приспорювала значну квоту гроший скарбови м.

Київа. Дальшу частину доходів становили ріжні оплати пр. за міри та ваги маґістратські, дальше за різаннє та продажу худоби на Подолї, відтак оплати за т. зв. берегове, себ то початки від плотів і човнів, що приставали до маґістратських берегів. Значна також сума грошний йшла в міську касу з поромів маґістратських, з мостів, з „байдаків“, що стояли при міських берегах та з рибальських корит винаймлюваних маґістратом на продаж риб. Не малі доходи приносили податки з дворів, млинів та оплати за вареннє трунків, опісля винайм маґістратської землї та податки збирані сотниками на наєм сторожі для маґістратських вязниць.

Доходи як на ті часи не були зовсїм скупі, але і удержанє міста вимагало не аби якої грошевої суми. На саму лиш державну касу треба було річно 600 р. відложити; удержаннє почти, поромів, лавок та вязниць міських, опісля платня для маґістратських урядників, приєм чужих послів та иньших знатних осіб, дальше ріжні репарациї як пр. ратуша в 1748 р., — поромів, се все потягало за собою не аби які кошти. Не мало вкінци опорожнювали міську касу дарунки для знатнїйших або часом і зовсїм невидних осіб. Розуміє ся, що при такій господарцї, де старшина міська була позбавленої всякої контролї, про якусь рівновагу між доходами і міськими видатками говорити годї, а міська старшина мусїла в прикрих часах удавати ся до звичайного в таких обставинах жерела — до позички. *О. Ц.*

И. Стешенко — И. П. Котляревскій и Осиповъ и ихъ взаимноотношенія (Кіевская Старина, 1898, іюль-августъ, стор. 1—82).

Соті роковини, виданя першої української книжки — Енеіди Котляревського, вшанувала редакция „Кіевской Старины“ опублїкованєм трьох важних причинків для оцїнки дїяльности і таланту сего батька нашої нової лїтератури. Перший із сих причинків, котрого титул ми виписали висше, має на метї порівнанє тексту української Енеїди з великоруською Енеідою Осипова, що у-перве вийшла ще 1791 р. Доси критики Котляревського всїляко міркували про те, чи Котляревський писав під впливом Осипова, чи нї; д. Стешенко, трохи серіознїйше навіть нїж би було треба, наводить і розбирає ті ріжнородні здогади і в кінцї переводить порівнанє текстів обох творів. З того порівнаня виходить ясно по над усякий сумнїв, що Котляревський користував ся Енеідою Осипова, що богато віршів Осипова майже живцем або в вільнім перекладї війшло до твору Котляревського, що загальний плян Енеіди взятий також у Осипова, хоча декуди повкоручуваний, що навіть деякі руссизми в мові укр. Енеіди треба покласти на карб российського взірця. Ще одну до-

сить важну обставину проминув д. Стешенко, а власне ритм і будову строфи, котру Котляревський також запозичив від Осипова; строфа обох Енеїд (10 рядків римованих по схемі a b a b cc d ee d, при чїм b і d — рими мужеські) є типова для російських епічних поем старшої доби з гумористичною закраскою; нею написані Пушкінів „Евгеній Онѣгинъ“ і Лермонтова „Капитанша“; в українській літературі сею строфою написана тілько Енеїда Котляревського, єгож Ода до кн. Куракина і ще дві безіменні оди (також гумористичні) на війни з Французами 1807 і 1812, зложені коли не самим Котляревським, то кимсь таким, що знав не тілько Енеїду, але й Оду до Куракина, з котрої в оді на вигнанє Наполеона перенято живцем деякі рядки (див. Кіевская Старина 1886, I, стор. 190—195).

Аби доказати, що Енеїда Осипова справдї була взірцем для Котляревського, д. Стешенко зводячи до купи скупі біоґрафічні слїди (нераз тілько фрази біоґрафів) береть ся доказувати, що Котляревський не міг написати перших частин Енеїди анї 1791 анї 1792 р., а писав її десь аж 1795—96 р., маючи вже під руками всю Енеїду Осипова, котрої конець видано 1795 р. Менї здаєть ся, що д. Стешенко був би лїпше зробив, як би не силкував ся бути надто докладним там, де єго жерела зовсїм недокладні, бо нпр. головний біоґраф Котляревського, Стеблїн-Каменський, говорить, що Енеїду писав Котляревський аж вступивши до військової служби, а се, мовляв, було 1803 р. „Сей додаток неважний — міркує д. Стешенко, — бо С. Камінський по просту не знав, коли Котляревський вступив до військової служби“. Еге-ж — можна-б на се сказати словами народньої анекдоти — верби не занюхав, а ковбасу в борщі занюхав! коли Котл. вступив до війська — сего не знав, хоч на се міг мати офіцияльні документи, а коли писав Енеїду, се він знав.

Пускаючи ся на такі тонкости дуже легко з критика зробити ся адвокатом, і д. Стешенко в своїх статях про Котляревського робить ся ним дуже часто. І без потреби. Чи не лїпше-б було д. Стешенкови замісць вдавати ся в широкі міркуваня — пошукати нових материялів до відповіди на те і деякі иньші питаня?

Далї показує д. Стешенко, що Осипов у своїй Енеїдї ішов за нїмецьким пародистом Блюмауером, котрого травестована Енеїда вийшла в Віднї у-перве 1784 р. Та тілько коли Блюмауер вістрє своєї сатири в дусї Йосифінської тенденциї обернув проти монахів і клерикалїзму, Осипов написав свою Енеїду без нїякої тенденциї, бажаючи тілько потїшити, насьмішити читачів та приймаючи все грубіянське за сьмішне. От тим то його пародія тепер не так сьмішна як нудна, а декуди збуджує чутє обридженя. Котляревський вітхнув у ту декольоровану паро-

дию нового духа, забажав у рамках Енеіди змалювати сучасну Україну з її хибами і написав твір високої стійности, живий і сьвіжий. Наслідуванє Осипова не пошкодило йому, а показало тілько контраст: що може з теми, попсованої вже нетямущим віршоплетом, зробити правдивий талант.

За переведенє детального порівнаня Енеіди Котляревського з твором Осипова, сего остатнього з Блюмауером, з оглядом також на латинський твір Верґілія належить ся д. Стешенкови поляка як за сповненє одного з desiderat-ів критики в справі творчости Котляревського.

Ів. Франко.

И. Стешенко — И. П. Котляревскій въ свѣтѣ критики (Кіевская Старина, 1898, іюль-августъ, стор. 83—151, сентябрь стор. 267—316, октябрь 1—32).

Отся обширна (звиш 10 аркушів друку!) статя, се без сумніву найбільша з усїх праць, які доси були присьвячені Котляревському. Вона складає ся з трьох частей. В першій автор переходить за порядком усі, навіть найдрібнійші відзиви про Котляревського і його значінє, розбирає їх, згоджуєть ся або полемізує з ними. В другій части автор розбирає думки, висловлені критикою про поодинокі твори Котляревського і застановляєть ся, на скілько вони справедливі або ні. Ся часть нам видаєть ся найцїннійшою. Автор щасливо боронить Котляревського від закиду, буцім то він написав свою Енеіду для догоди панам і для насьміху над українським народом; менї здаєть ся, що оборона була б вийшла ще сильнійшою, коли б д. Стешенко був звернув увагу на те, що головним центром в малюнку Енеіди не є простий, закріпощений народ. а вольне, заможне козацтво і панство середньої руки (пор. костюми описані в Енеїдї з тими. про які говорить ся в інвентариях, духовних та мемуарах укр. панів XVIII в., див. „и самого Енея пана“ ч. I, строфа 13, „пан Еней“ I, стр. 16; Дідона зветь ся „їймосць“, „панї“; Еней собі бажає „довголїтнього панства“ II, 1; з королем Ацестом він поводить ся як з братом II, 5; кидає гроші між народ звичаєм польської шляхти II. 9; його найблизше товариство — „паненята“ II, 10; „Еней с панами реготавсь“ II, 21 і т. д.).

Так само вірно збиває д. Стешенко думку, буцім то Енеіда Котляревського була реакциєю проти псевдоклясицизму, що нїби то царював тодї в лїтературі. Д. Стешенко показує, що анї на Україні, анї в російській лїтературі псевдоклясицизм не царював нїколи, отже й реакция проти нього не була потрібна. Клясичний костюм був Котляревському потрібний для зовсїм иньшої. сатиричної цїли.

Добре боронить д. Стешенко Котляревського також проти закиду сервілїзму, піднесеного Кулїшем з поводу єго „Оди до кн. Куракіна“.

Розглядаючи пильно текст Оди він не знаходить в ній нічого сервілїстичного, противно, бачить і тут остру сатиру на панів, велику простоту вислову і щирість чутя, а в додатку показує, що похвали, які висловив Котляревський для Куракіна, зовсім не були незаслужені. На жаль, д. Стешенко не пошукав за материялами до біоґрафії і характеристики сего незвичайного пана, що належав до масонів, був переслїдуваний Катериною II і тілько за Павла та Олександра I заняв високе місце. Д. Стешенко подає тілько отсї немногі деталї про него з книжки Пипіна. Хто знає, чи докладнїйший дослїд не кинув би деякого нового сьвітла й на Котляревського?

Більше по адвокатськи нїж доказно боронить д. Стешенко також Наталку Полтавку проти закидів піднесених ріжними критиками, хоча й тут у головному єго думки вірні.

В третїй части своєї працї д. Стешенко подає позитивні здобутки дотеперішньої чужої і своєї критичної працї над творами Котляревського і їх значінєм. Тут важний особливо єго доказ, що Енеіда Котляревського є орґанїчним виплодом українського ґрунту; наслїдуванє Осипова, се тілько припадкове явище, хвилевий імпульс, що попхнув живу фантазию Котляревського в один бік; материял, тон, мотиви, спосіб трактованя предмету — все те було вже підготоване на Українї попереднїм розвоєм живого слова. Д. Стешенко зовсїм вірно вказує на давнїйші інтермедиї, на поему „Пекельний Марко“, на вірші Климовського і Сковороди як на вирази того духового настрою, що сплодив і Енеіду; він забуває чомусь згадати також про „вірші“, духовного і сьвітського змісту, в котрих в тонї бурлєска трактуєть ся також біблїйні теми і персонажі або факти сучасного житя.

Загалом обі працї д. Стешенка цїнні як звід і критичне перевіренє звісного доси матеряму. Хоча зі способом єго арґументованя не все можна згодити ся, хоча замісь історичних фактів він иноді подає нам льоґічні докази, котрими, як звісно, історик нїколи не буває ситий, то про те треба сказати, що висновки єго в значній части вірні. Правда, декуди, нпр. ставлячи вплив Котляревського на укр. лїтературу висше впливу М. Гоголя, він пересолив, нових материялів не зібрав, а навіть із старих друкованих книжок і журналів не вибрав усего, що можна б було вибрати. Відносини Котляревського до Куракіна, до Репнїна, до масонства, до Леванди і його кружка (про Леванду є навіть специяльна, двотомова книжка!) так і не вияснені; висловлений д. Ор. Левицьким здогад про те, що Котляревський міг бути автором двох од проти Наполеона (з 1807 і 1812 р.) не розібраний. Все те лишаєть ся ще між desiderat-ами дальшої працї.

Ів. Франко.

Н. Дашкевичъ -- Малорусская и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды (Кіевская Старина 1898, сентябрь, стор. 145—188).

Третїй раз уже вертає київський професор д. Дашкевич до дослїду над Котляревським: перший раз у своїм многоцїннім „Отзывѣ“ на книжку Петрова він дав перший широкий образ народин нашого нового письменства на тлї понять, змагань і потреб часу і з незвичайною критичною бистротою визначив у тій картинї роль Котляревського. Другий раз (Кіевская Старина 1893 г.) він присьвятив окрему працю водвілеви „Москаль Чарівник“, доказуючи, що тему і будову сего твору Котляревський узяв із французького водвіля „Le soldat magicien“. А отсе тепер він роздивляє Енеїду, порівнюючи її з иньшими творами сего рода.

У вступі проф. Дашкевич розбирає, незалежно від д. Стешенка, питанє залежности Котляревського від Осипова. Сего питаня він доторкав ся ще в „Отзывѣ“, але лишив його неполагодженим. І тепер він радить бути осторожним у відповідях на него, хоча сам очевидячки схиляєть ся до думки, що травестия Котляревського „з погляду на артистичний спосіб мальованя з усїх заграничних попередниць найблизша до Скаррона“ (стор. 178). Нова публїкация, що має вийти в Росиї на основі рукописних текстів Енеїди, може кине деяке сьвітло на се питанє, хоча думка проф. Дашкевича, немов би то Котляревський пишучи свою Енеїду мав перед очима Скаррона, а не Осипова, не видаєть ся менї правдоподібною. Д. Стешенко вказав досить детально не тілько те, чим близький Котляревський до Осипова, але також те, чим оба вони близькі до Блюмауера, а далекі від Скаррона.

Другий розділ працї проф. Дашкевича присьвячений західно-европейським травестиям Енеїди. Вони почали ся в Італїї. Проф. Дашкевич починає їх ряд від поеми Ляллї „Eneide travestita“ (1633 р.), але Ляллї підвів тілько, так сказати, суму давнїйшим пробам того рода. Ще Мантуанець Теофіль Фоленґо пародіював Верґіля в своїй поемі „Bardo da Cipada“ (1517). В початку XVII в. вийшла в Іспанїї поема Космо де Альдани „L'Asneida“ (Спів про осла) як травестия Енеїди, але всї примірники сеї книжки затратили ся. У Францїї травестував Енеїду сучасний Скарронови Ґійом де Бребеф (умер 1661). В Німеччинї першу травестию Енеїди (під впливом Скаррона) зладив Йоган Ґеорґ Шмідт (умер 1730 р.), але єго праця, два грубі фолїянти, зложена в рукописї в міській бібліотецї в Штрасбурзї, згоріла в 1870 р. Про Міхаелїса, що розпочав свою травестовану Енеїду коло 1771 р., згадує проф. Дашкевич; варто додати, що власне він був творцем тої строфи, яку приняв Блю-

мауер у своїй травестиї.*) Проф. Дашкевич присьвячує особливу увагу тілько двом західно-европейським травестиям — Скарроновій, в котрій він бачить „добродушне насьміванє над клясичною старовиною з її слабими боками і разом з тим над сучасними авторови негарними моментами в висшім товаристві", щось немов „літературну фронду против напряму, який панував у французькій літературі XVII в." (стор. 161—2), і Блюмауеровій, в котрій автор бачить „літературну памятку ери Йосифа II з її просьвітно-полємічним напрямом", але при тім додає, що „з артистичного погляду вона стоїть не високо, а й ідейно перебирає через край, бо Блюмауер віддав у ній на наругу богато дечого високого" (стор. 167). Перелицьовану Енеіду Осипова проф. Дашкевич збуває дуже коротко, називаючи її „лихим наслідуванєм Блюмауера, часто занадто балакучим" (стор. 168).

Найцїннїйша є третя частина статї проф. Дашкевича, присьвячена розборови Енеіди Котляревського. Автор ще раз вертаєть ся до питаня про те, чи Котляревський писав під впливом Осипова, чи нї, збирає до купи всї слїди „старої традициї", буцїм то працю над травестованєм Енеіди К-ий розпочав ще в семінариї, висловлює сумнїв, чи звісні слова про мученє в пеклї „особи мацапури" відносять ся до Парпури, котрий певно не видавав Енеіди для зиску, чи може до Осипова, котрий дїставши до рук початок укр. Енеіди переробив його по свойому — здогад, котрий менї видає ся зовсїм не правдоподібним; підносить з натиском, що Осипов, проворний компілятор, і свою Енеіду робив не з одного взірця, повторяє своє твердженє про українізми у Осипова (д. Стешенко рішучо перечить їх істнованю!), висловлене вже в „Отзывѣ" і додає до їх реєстру ще слово „шаль", котре він уважає тілько друкарською помилкою замісць українського „паль" (у Котляревського в відповіднім місцї на лихо є не паль, а стовп!) і зводить до купи декілька місць, котрі у Котляревського нїби то близші до Скаррона, ніж до Осипова. Доказної сили ті порівнаня, по моїй думцї, не мають; подібности в них або дуже далекі, або припадкові. Напр. вірші Котляревського:

> Куди іому уже до Риму?
> Хиба як здохне чорт в рові!

проф. Дашкевич зближує з віршами Скаррона:

> A la fin du compte sera
> Le diable qui l'emportera,

*) Див. Eduard Grisebach, Gesammelte Studien, 3. Aufl. Leipzig 1884, стор. 175—213. Die Parodie in Oesterreich.

(конець справи буде такий, що його чорт візьме). Що тут подібного крім слова чорт? Зрештою проф. Дашкевич занадто сумлїнний учений, аби мав рішучо твердити, що Котляревський писав початок своєї Енеїди на основі Скаррона; він висловляєть ся обережно, що „з правдоподібністю можна сю залежність признати тілько першій частинї Енеїди, себ то тій, що вийшла 1798 р., а в дальших частях вплив Осипова виднїйший, хоч і там він не є такий загальний і механїчний, як се недавно твердив проф. Соболєвский". Щож до першої части, то проф. Дашкевич остаточно так формулує свою думку: „Може бути, що старий переказ вірний, що український поет задумав свою травестию ще в молодечих лїтах під впливом знайомости зі Скарроном і незалежно від Осипова і тодїж і почав свою працю, а коли вийшла „Виргиліева Енеида на изнанку", почав по троха переробляти і перемінювати первісний нарис; і навпаки міг Осипов познайомити ся в рукописї з текстом перших частей Енеїди" (стор. 175). Для розвязки сего питаня проф. Дашкевич радить провести детальне порівнанє не тілько Енеїди Котляревського з Осиповим, але загалом усїх иньших Енеїд, якими могли користувати ся Котляревський і Осипов. По нашій думцї навіть се порівнанє нїчого тут не докаже, а треба шукати нових рукописних материялів.

Далї проф. Дашкевич завважує зовсїм справедливо, що все отсе порівнюванне — то тілько одна часть працї; щоб пізнати дїйсну вартість Енеїди Котляревського, треба розглянути в нїй власне те, чим відріжнюєть ся вона від иньших травестованих Енеїд. І він подає (стор. 177—185) дуже гарний розбір того, що можна би назвати основною ідеєю і льокальним кольоритом Енеїди Котляревського. Головною ідеєю, що лежить у основі Енеїди Котляревського, по думцї проф Дашкевича, є гуманїзм характерний для XVIII віку, себ то „діяльна любов до чоловіка яко такого і до всего народа і почутє соціальної справедливости", що „не спиняло поета добачати хиби не тілько иньших національностей, але й темні боки в характері і житю власного народа" (стор. 177). При характеристицї місцевого, українського кольориту Енеїди Котляревського проф. Дашкевич підносить деякі поетичні описи природи, часті згадки про українську козацьку старовину надихані щирою симпатиєю до тої старовини; в кінцї деякими віршами винятими з опису пекла він характеризує те живе почутє справедливости і щирого народолюбства, що кермувало пером Котляревського. Загальний вивід проф. Дашкевича висловлений отсими характерними словами: „Загалом Енеїда Котляревського безмірно більш народня від усїх своїх попередниць і богатша від них многотою ріжнородних рисів народности і сучасности" (стор. 186).

Сей осуд в устах такого обережного критика і вченого історика лїтератури, як проф. Дашкевич, для нас важний головно тим, що є здо-

бутком власне такої детальної і невсипущим скептицизмом подиктованої аналїзи. Проф. Дашкевич, а по части і д. Стешенко посунули своїми працями дослїд над первопочином нашої нової національно-народньої лїтератури значний крок наперед, і рівночасно відкрили нові широкі горізонти для дальшої працї — а се є прикмета і заслуга всякої справдї наукової працї, котра не може бути доґматична і нїде не повинна класти печаток, але все і всюди кликати з поетом: „Sucht! Sucht!“

Ів. Франко.

Das Volksleben der Ruthenen. Von Professor Alexander Barwińskij (Aus dem Werke: „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien), 4⁰, ст. 376—440.

Під повисшим наголовком появила ся нова праця п. Барвінського, в величезнім і з огляду на технїчне викінченє прекраснім виданю, в котрім всї австрийські народи, не виключаючи й найменьших, найдуть собі відповідне поміщенє і оцїнку своїх культурних змагань. Праця, як видно з наголовку, входить в область етноґрафії. Вона складає ся з пяти частин. В першій подана характеристика народу, в другій описана ноша, в третій оселї і спосіб житя народу, в четвертій народнї звичаї і обряди, в пятій обговорена коротко народня словесність. Цїлість зложена на підставі найважнїйших наших етноґрафічних збірників; деякі частини працї носять на собі характер більше льокальний, пр. опис весїля, зложений, на скілько я міг догадати ся, на підставі записок М. Ковцуняка; місцевий характер тих частин походить звідти, що автор при укладї їх не уживав порівняної методи, яка могла значно збільшити вартість цїлої працї.

Коли приглянемо ся працї близше, то побачимо, що найкрасше зложені в ній друга, третя і четверта частина. При описї ношi зважав автор не лиш на те, щоби й малих дрібниць не опускати. коли вони характеристичні, але також щоби познакомити читачів з одягом всїх головних наших народнїх ґруп. Се удало ся йому зовсїм добре. Подібно удали ся описи осель і способу житя народу. При четвертій частинї, де описано народнї звичаї і обряди, а то: родини, хрестини, весїля (дуже навіть широко), смерть, похорони, народнїй календарь, обжинки і вечерницї можна запримітити, що пропущено ще тут деякі важнїйші звичаї, одначе подані — описані бездоганно. Слабше випала пята часть — народня словесність. Про прозу сказано тут дуже мало, а при піснях не згадано багато таких ґруп, що звязані дуже сильно з житєм народа, що поясняють нам його історию, що познакомлюють нас з його погля-

дами суспільними, громадськими і політичними. Згадаю лиш про циклї пісень: опришківських, чумацьких, вояцьких, духовних (лїрницьких) і иньших. Хто бажає пізнати духове житє народа, не може нїяк циклїв тих пісень легковажити, він мусить над ними затримати ся і всесторонно оглянути.

Що дотикає ся першої части працї — характеристики нашого народа — то на мою думку вона в теперішнім видї зовсїм зайва. Я розумію характеристику — але оперту з одного боку на антропольоґічних студиях, з другого на статистичних датах; анї одного, анї другого я тут не бачу; що більше, я думаю, що її майже дословно можна повторити при характеристицї селян польських, російських, румунських, мадярських і т. д. і всюди вона придасть ся. На доказ наведу кілька речень з ориґіналу (ст. 377): „Der Ruthene ist im Allgemeinen von hohem und schlankem Wuchs, fast vorwiegend blauäugig, das Haar ist nur mit der Zeit durch Schmieren mit Fett dunkel geworden, während die Kinder hellblonde Köpfe zeigen. Von Natur aus ist er langsam und bedächtig, aber so ausdauernd, dass er auch unter schwierigen Umständen das nöthige Gleichgewicht zu behalten weiss... Er erscheint melancholisch, in Gedanken vertieft, verschlossen und misstrauisch, zugleich aber sorglos um die nächste Zukunft, abergläubisch und fatalistisch. Andererseits ist er so leichtgläubig und unbeholfen, dass er sehr oft Wucherern, Schenkwirthen oder gewissenlosen Auswanderungsagenten zum Opfer fällt". Кождий, що хоч трохи знає наш народ — не потрібує бути спеціялїстом-етноґрафом — знає, що така характеристика нашого народу хибна, а що найменьше зґенералїзована з поодиноких особників і — як я висше замітив — незвичайно загальна.

Коли возьмемо цїлість працї і зміст її порівнаємо з заголовком, то побачимо, що він також не відповідний. Коли хто описує народнє житє, то вже мусить описати його всесторонно, значить і авторови не можна було переходити до дневного порядку над такими цїкавими, а мало дослїдженими річами, як звичаєве право, народня медицина, народня пожива, ремісла, народня просьвіта і т. д. Коли ж він поминув їх, то треба було і повисший наголовок змінити на такий: Aus dem Volksleben der Ruthenen.

Одна річ вражає неприємно в працї: Майже всї топоґрафічні назви подані в нїй не в руськім видї, як належало би сподївати ся, але в польськім, немовби місцевости находили ся в корінній Польщі. Ми читаємо там: Ułaszkowce (навіть польська правопись), Krogółec, Bogdanówka, Uhnów, Poddubce, Poturzyca, Opryszowce, Wełdzierz, Hrebenów, Czortków, Tyszkowce і т. д. намість: Laškivci, Čortkiv, Veldiž, Tyškivci, Piddubci, Uhniv і т. д. Я розумію подібне писанє місцевостий на Угор-

щинї, де ухвалено специяльний закон, що для затертя всяких слїдів немадярських народів мають писати ся лиш змадярщені топоґрафічні назви, та у нас поки що такого закона нема, на щож нам його на себе добровільно накладати, а відтак полишати відшукане властивих народнїх назв етноґрафам? Тай чим спольщені назви мають бути красші або лїпші від руських? Лїпше тримаймо ся того, що наше.

Я вказав добрі і слабі сторони працї. Вона не є чисто наукова, бо призначена для ширших кругів публики, вона більше популярна; требаж признати, що вона написана справдї популярно, бо ясно і незвичайно приступно. Її зрозуміє кождий, хто прочитає, хочби до того часу не знав про наш народ нїчого. Сумнївів не лишить ся читачеви жадних. А в такім разї автор осягає свою мету і його праця сповнює призначену задачу, що очевидно виходить авторови на похвалу. Згадати вкінци належить, що до зрозуміня тексту причиняють ся також немало гарно виконані, хоч не численні ілюстрациї. *В. Гнатюк.*

Dr. Raimund Friedrich Kaindl: 1) Die Huzulen (Separatabdruck aus der „Osterr.-Ungar. Revue", Band XXII, Heft 4—6).

— 2) Bei den Huzulen im Pruththal. Ein Beitrag zur Hausforschung in Osterreich (Separatabdruck aus Band XXVII [der neuen Folge Band VXII] der Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Mit 42 Text. Illustrationen. 1897).

— 3) Die Jagd bei den Huzulen. Geschichtlicher Rückblick, Jagdgeräthe und Jagdausrüstung. Mit 10 Abbildungen. (Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung. 15 Jahrgang. N. 38. 1897).

— 4) Das Wild und der Wildglaube der huzulischen Jäger (Oest. Forst- und Jagd-Zeit. 16 Jahrgang. N. 7. 1898).

— 5) Jagdaberglaube und Jagdgeheimnisse bei den Huzulen (Oest. Forst- u. Jagd-Zeit. 16 Jahrgang, N. 12. 1898).

— 6) Die Fischerei bei den Huzulen. Mit 5 Abbildungen (Oest. Forst- u. Jagd-Zeit. 16 Jahrgang. N. 15. 1898).

— 7) Aus der ungarischen Marmarosch. Volkswirthschaftliche Skizze (Beilage zur Allgemeinen Zeitung. München. 1898. N. 50).

— 8) Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina. Erste Folge. (Separatabdruck aus dem Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. V. 1897).

— 9) Volksüberlieferungen der Pidhireane. Beiträge zur rusnakischen Volkskunde. (Sonderabdruck aus Band LXXIII. N. 15 u. 16 des Globus. 1898).

Перша праця автора, се невеличка брошура, що більше носить інформацийний, особливо для чужинців, ніж науковий характер. Вона зложена на підставі численних, давнїйше оголошених праць автора, що й зазначено при кінцї брошури. Представляє вона заокруглену цїлість — очивидно не без деяких пропусків — з житя і побуту так мало ще в нас дослїдженої народньої ґрупи, Гуцулів. Автор застановлює ся в нїй над походженєм Гуцулів і прихиляє ся до думки, що вони чисті Славяни; нечисленні чужі слова в гуцульськім диялєктї, особливо румунські, вказують що найвисше на те, що Гуцули переняли від Румунів деякі нинїшні свої занятя. Автор старає ся при тім подати й етноґрафічні границї Гуцулів, але робить то дуже недокладно. Вже сам факт, що згадуючи галицьких і буковинських Гуцулів, пропускає угорських, сьвідчить про те. Авторови треба було тут доконче оперти ся на Головацькім, та його звістки про етноґрафічні границї Гуцулів доповнити і розширити. На тім його праця булаб лиш виграла. В дальшій части полємізує автор з Діфенбахом, та збиває неправдиві звістки про Гуцулів, подані тимже в „Völkerkunde Osteuropas". Те саме чинить також з Гельвальдом, Францозом і Біхнером; всї вони писали про те, чого самі добре не знали.

Обговорюючи спосіб житя Гуцулів, описує автор їх поживу, загороди, годівлю худоби — при тім подає також привязані до годівлї забобони — сїнокоси, рільну господарку, сплавлюваня дерева, лови, рибальство, домашнїй промисл, писанки і ношу; наводить також деякі обряди, звичаї, народнїй календар і космоґонічні віроканя. Колиб так ще був автор вглянув в замовляння, яких між Гуцулами незвичайно богато, в звичаї правні і таке иньше, то при живім, барвнім і дуже приступнім описї праця його могла стати конче потрібною для кождого, що на тім поли дальше хотївби працювати. Але і в теперішнїм видї сповнить вона свою задачу, а що найважнїйше, не допустить, щоб коли будь появляли ся про Гуцулів куріози в родї Францоза і иньших. Шкода тільки, що автор й на дальше уживає винайдених ним термінів „Ruthene im weiteren und engeren Sinne", та „Rusnake", що вносить лиш непотрібну запутанину в науку, а не оправдує ся анї наукою, анї традициєю, анї нїчим иньшим. Тота термінольоґія приходить і в дальших працях автора та становить його слабу сторону. Автор повинен вже раз її рішучо позбути ся і не затемнювати того, що бажає учинити ясним.

В 1896 р. дістав автор підмогу від антропольоґічного товариства в Відни, щоб перевести дослїди над Гуцулами в долинї Прута. Виповняючи сю задачу, оголосив др. Кайдль другу з ряду зазначену тут працю, що є неначе додатком до давнїйшої його працї „Haus und Hof bei den Huzulen". І тут описує автор гуцульську ношу, гуцульські

доми і загороди, господарські прилади, хатні прикраси і т. и. При тім зазначує всьо, що ріжнить ся, або що схоже з відповідними предметами у східно-полудневих Гуцулів. Численні ілюстрациї, роблені на підставі фотоґрафій і рисунків самого дра Кайндля, улекшують значно перегляд тексту і чинять його вповні зрозумілим для кождого. Переказ про Довбуша, всунений в працю з нагоди згадки про хату Дзвінки, не приносить, при відомих вже переказах і леґендах про славного ватажка, нічого нового.

Дальші три статї дра Кайндля, поміщені в „Forst- u. Jagd-Zeitung" звязані з собою так, що становлять одну цілість. В них мова про ловецтво у Гуцулів. Відомо загально, що головними занятями Гуцулів були від непамятних часів лови, рибальство і годівля худоби. В наслїдок того находимо про них згадки навіть в княжих грамотах, виставлюваних при наданю посілостий певним людям на власність. Подібне місце цитує автор з грамоти молдавського воєводи Василя з 1647 р. наданої монастиреви в Путнї. Дичиною і сїном сплачували Гуцули ріжні данини аж до кінця першої половини нашого віку. Тепер права їх і на лови, і на рибальство, зменшують ся що раз більше; але бо й з тих прав, які їм зістають ся, не багато можуть користати, бо в наслїдок винищеня лїсів вигибає дичина, а сплави, що пересовують ся по ріках в незмірнім числї, розгонюють рибу, яка є, або убивають. Не диво проте, що оба ті стародавні занятя чим раз більше упадають; находять ся одначе люди, що памятають ще лїпші часи, як Козма Заяць, що убив 46, а Семен Сторбул 31 медведів!

В першій статї описує автор ловецькі прилади Гуцулів. Їх пушки (рушницї) складають ся звичайно з одноруркових цївок; дворуркові трафляють ся досить рідко. Дуже часто можна ще подибати при пушках давні кресала, що запалюють порох, звідки й походить назва пушок „кріс, крес". Технїчні терміни гуцульські на стрілецькі прилади такі: порох (звичайний), пальор (сїрий порох), паляст (порох до гаківниць), шріт, посит, капцї або цєтки (Kapseln), флейтухи (Pfropfen). Гуцули не лише стріляють дичину, але і ловлять її. До того уживають двоякого рода лапок: „желїз", купованих в склепах, на більшу і меньшу дичину, та „западок", що робять ся інакше на медведів, інакше на лисів, інакше на куницї, інакше на оленів і серни. Їх опис і потрібні малюнки автор подає на своїм місци. Ловецьких псів Гуцули не знають, а послугують ся своїми домашніми. Лише на медведів беруть окрему породу псів, звану кундисами.

В другій статї подає автор вірованя і оповіданя Гуцулів про медведів, вовків, ласиць, вужів та гадюк, жовни, круків, зозулї, сойки та вкінци про мітичного однорога, що відограв свою ролю в часї потопу. Деякі між тими оповіданями незвичайно цїкаві, особливо що записані

перший раз. Сказавши в загалї, се ґрунт у нас не тиканий і до нього конечно треба забрати ся, а поки що треба збирачам дякувати за кождий, хоч найменьший причинок з тої області.

Третя статя присьвячена гуцульським стрілецьким забобонам. Я не можу тут їх наводити в цїлости, зазначу одначе що найважнїйше хочби й зовсїм коротко. Щоби бути добрим стрільцем, треба бути безгрішним (хоч як побачимо дальше, се не конче потрібна умова до ловецтва, коли можна чортови записати ся!); тому стрільцї часто сповідають ся, особливож коли йдуть на медведів, де можна з житєм розлучити ся, а не поєднати ся з Богом. Дуже добре перед кождим вистрілом або себе або пушку перехрестити. Тодї можна бути певним добичі. Пороху не можна розсипати, бо инакше він буде мстити ся на стрільцеви так, що той нїколи не вбє нїчого. Треба також уважати, щоби хто другий не взяв собі пороху, бо то шкодить стрільцеви. Коли стрільця перейде стара баба або піп, тодї лови підуть на нїнащо. Часом можна таке нещастя відвернути, кинувши за ними соломою. Так само недобре, коли стрільця перейде хто з порожним начинєм. Найгірше одначе, як хто заворожить стрільцеви пушку. Тодї треба її або на довгий час кинути десь, щоби чари вивітріли, або взяти з собою чарівника на лови. Можна ще й иньших способів ужити до відчарованя, як вложити пушку на Йордан в те місце, де має осьвячувати ся вода, вложити її під вілтар і т. и. Найгірше стрільцеви, як йому „підопре“ хто зьвірину. Тодї він її не дістане, хоч як влучно стрілявби; треба аж на способи брати ся, щоби чарів позбути ся. Для звабленя зьвірини добре носити при собі кавалок засушеного вужа. Його вкладають звичайно стрільцї в скринку пушки. Найлїпше одначе для стрільця вписати ся в часї великодня чортови. Тодї про нїщо не треба йому журити ся, бо зьвірина на кожду його забаганку перед ним появить ся.

В четвертій статї, уміщеній в висше цитованій часописи, говорить автор про рибальство. Се також у нас одна з меньше дослїджених областий, тому й має більшу вагу, як на перший вид моглоб здавати ся. Гуцули не знають багато риб, бо в гірських ріках їх не багато виводить ся. Вони ловлять пструги (Bachforelle), головачі або головатицї (Lachsforelle), марени (Aschforelle), підустви (Weissfisch), слизи (Schmerle), пересницї (Gründling) та бабки (Dickkopf). Рибальських приладів у них досить багато; вони знають вудку — до неї прикладають таку приповідку: Пструг на вудку не бере, доки ся лист на вільсї не розівє, ости, котрими ловлять риби звичайно лиш в ночи при сьвітлї лучниць, сак, вершку (вершу), де вкладають принаду для риби і єтир, подібний до вершки, але без принади. Дрібну рибу ловлять в звичайний казан від кулеші, підхоплюючи його з води ненадійно в гору. При помочи

прутяної плетїнки „лянцують“ Гуцули рибу, тягнучи плетїнку проти води; риба вбиває ся тодї в прутя, почім її не тяжко звідти виймити. До статї додає автор кілька малюнків, що пояснюють текст. Риболови мають також свої забобони як стрільцї; пару наводить з них автор; треба одначе замітити, що нема їх так багато, як в стрілецтві.

В семій з ряду статї „Aus d. ung. Marmarosch“ подає автор свої вражіня з Угорської Руси. Минулого року, як відомо, вибух на Угорщинї страйк рільних робітників. Угорський сойм мусїв вглянути близше в причини страйку; ухвалено нові закони, вислано проти робітників військо, що стріляло до них. Отсї факти звернули на себе увагу усеї західньої Европи, а що автор як раз в тім часї займав ся етнольоґічними дослїдами в Мараморощи, тож вглянув і собі в економічне положенє Русинів і вражіня свої списав в повисшій статї. Що вони дуже невеселі, проте сьвідчать такі слова автора: „Die Stunden meines Aufenthalts im Rikethale zählen zu den traurigsten Erinnerungen meines Lebens. Noch nie habe ich auf dem Dorfe so viel Elend vereint gesehen, wie in diesem Theile des „gesegneten“ Ungarns (ст. 3).

І справдї біда угорсько-руських селян видна на кождім кроцї. Ноша у них лиха, звичайно подерта; ощадність мусить у них доходити до того степеня, що при роботї вони здоймають сорочки, щоби не дерли ся, а працюють лише в штанах. Господарські будинки в найгіршім станї; хлїви і комори порожнї; худоби не мають чим годувати, бо пасовиска в руках панів та жидів; управна ріля і лїси в руках лихварів та капіталїстів; робітникам і так зле платним не платять там готовими грішми, але квітками, за котрі кажуть в своїх же склепах куповати їжу та одежу за цїну уставлену зовсїм довільно, нераз в двоє висшу від звичайної. „Бідний нарід, каже др. Кайндль, тут без оборони. Його священники або Мадяри або мадярони, що не мають нї крихти серця для своїх пригнетених парохіян. На приходствах руських сїл говорить ся виключно по мадярськи. Руська мова там меньше вартна. Один сьвященник, коли я заговорив до нього по руськи, відповів менї ломаною нїмеччиною. Видно, що він все таки знав її лїпше, як мову своїх парохіян. Иньший запевнював мене, що він мусить вести дім по мадярськи, инакше переслїдували би його; до почестий і високого відзначеня дійшов він лиш через те, що красно говорить по мадярськи, та що вирік ся своєї народности. З того ясно, що мадярське правительство послугує ся всякими способами, щоби лише мараморських Русинів вигубити. Їх приводять до економічної руїни, бо пролєтаріят лекше винародовити, як заможних селян. Тим способом витворюють вони дешевих робітників, яких пізнїйше уживають і в иньших околицях краю. Хто розважить добре ті обставини, легко пояснить собі звістні події (страйк) в Угорщинї. Тому то й три-

мають там людий здалека від просьвіти. З тоїж причини боять ся там також захожих з Галичини „підозрілих аґентів“ (ст. 2). Через таку екстірпацийну полїтику доведено до того, що в Галичинї і Буковинї махнули рукою на угорських Русинів, уважаючи їх за пропащих для Руси. Дальше підносить автор ще високі треби церковні і некористні устави краєві для Русинів. Що автор зовсїм не помиляє ся в своїх поглядах, проте сьвідчить хоч би та обставина, що в останнїх часах само правительство уважало своїм обовязком помочи в дечім Русинам; а звістно, що жадне правительство до подібних річий — не змушене нїчим — не рве ся.

В осьмій брошурцї містить автор три коротенькі розвідки; з них обходить нас близше лиш третя, що носить наголовок „Briefe von Fedkowicz an der Pfarrer Georg Hanicki in Sergie“, ст. 6—10. Тут містить др. Кайндль витяги з письма д. Ганицького, що дотикають житя Федьковича і шість листів Федьковича до Ганицького. Д. Ганицький виступає в своїм письмі рішучо проти звістної гіпотези дра Колесси про Федьковича. В листах Федьковича не находимо нїчого нового до біоґрафії поета; за те маємо в них ствердженє давнїйше знаних подробиць з житя поета, а то, що він знав добре француську мову та що мав великий нахил до астрольоґії.

В останнїй працї подає автор повірки, вібрані між буковинськими Підгірянами — яких він хибно називає „Pidhireane“ — про чортів, опирів, чарівниць, градобурів, ворожбитів, про народнє лїчництво — тут вичисляє ріжні хороби і наводить способи проти них — про закляті скарби, наводить повірки звязані з будовою дому, з управою ріллї, годівлею худоби, подає деякі правні погляди Підгірян і їх проклони. Як видно, праця незвичайно пестра, та претенсий не може вона мати на вичерпанє предмету; одначе буде вона стачовити завсїгди важні причинки до вірувань українсько-руського народу. Замічу ще, що автор і в сїй працї уживає нїчим не оправданого терміну „Rusnake im engeren und im weiteren Sinne“.

На закінченє огляду праць дра Кайндля зроблю ще дві замітки, що можуть йому в будучности придати ся. При цитованю руських слів трафляють ся йому часто такі похибки, що руське ухо разять дуже неприємно. Походять вони від того, що др. Кайндль не робить докладної ріжницї між самозвуками е — и, та и — і. Він пише проте: prespa, płyżyny, skrenia, prepicz, preża, małej, netka, kole, werchowenci, lubestok, opryszki, kiptar і т. д. намість звичайного: pryspa, płetenyj, skrynia, prypicz, pryża (prjaża), małyj, nytka, koły, werchowynci, lubystok, opryszky, kyptar і т. д. Не знаю також, чому при передаваню руських слів уживає польської правописи, коли вже чеська з того по-

гляду далеко відповіднїйша. Друга річ така: При писаню місцевостий, де живуть самі Русини, послугує ся др. Кайндль дуже часто польськими назвами, хоч вони зовсїм і нїчим неоправдані, особливо для етноґрафа. Виходять проте такі назви, як: Mikuliczyn, Tatarów, Jablonica, Pasieczna, Zielona, Jawornik, Kossów і т. д. якби ті місцевости лежали серед чистої Польщі і як би їх селяне наші так справдї називали. Се впрочім дрібниця, але часом і дрібницї можуть мати своє значінє; задлятого уважав я своїм обовязком звернути на се увагу автора, дуже зрештою заслуженого для Русинів. *В. Гнатюк.*

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, т. XXI, Тифлис, 1896, ст. XLII+200+78+328+1, т. XXII, 1897, ст. XII+216+72+V+247+42.

В XI т. наших Записок була подана коротенька замітка про перших двадцять томів сього цінного — особливо для етнольоґії й фолькльору видання. В двох дальших томах занотуємо чималу (75 ст.) розвідку д. Мельнїкова-Разведенкова Воспоръ Кимерійскій въ эпоху Спартокидовъ (т. XXI), присьвячену головно полїтичній історії; розвідка оперта на джерелах, але лїтература використана не повно, що з рештою і тяжко вимагати. В XXII т. д. Джанашвілї подав витяги з грузинських хронїк — відомости про північний Кавказ і дальші північні землї до 1739 р., де є чимало інтересного для історії Руси. Далї — статя д. Сисоєва про нахідки в могилї коло с. Курджипської (Курджипскій курганъ и его древности) — нахідки т. зв. скитсько-сарматського типа, досить богаті, між иньшим одна золота річ (автор думає, що се дзвоник) з образками варварів. Нарештї статя д. Карпинского про останки билинної поезиї у терських козаків. *М. Г.*

Про новый процесъ цивільный, А. Дольницкого, 1897, стор. 84.

О новыхъ податкахъ особистыхъ, А. Заячкôвского, 1897, стор. 31. (Книжочки видавництва Тов. „Просьвіта).

Перша з сих книжочок містить в собі постанови нової австр. цивільної процедури, що почала обовязувати від 1 січня 1898. Вона призначена для народа і взагалї для всякого нефахового, длятого автор, що переважно йшов за законом, подає, як слїд, все тільки потрібне з него в короткім змістї, з деякими поясненями, а часом прикладами.

На вступі подає він історию процедури разом і з многими додатковими законами з їх довгими назвами, датами і числами, а так само ще історию нової процедури з єї всїма проєктами, комісиями, авторами і хро-

нольоґією: все те тут переважно непотрібно, і се уважаємо першою хибою, що може відстрашити своїх читачів.

Далї він обговорює окремо чотири процесові закони з 1 серпня 1895 чч. 110, 111, 112 і 113 В. з. д. себто запровідний закон до судовладчої устави, саму судовладчу уставу, запровідний закон до уставу процесу і сам устав процесу.

В першім і третім, сих маловажнїйших законах д. Д. наводить артикули запровідного закона, подїляє їх на ґрупи і т. д., що безпотрібне і навіть некористне, бо не те важне, які як раз артикули в запровідних законах, але що взагалї в них потрібне знати усїм. Так само вичисляє докладно давні процесові приписи знесені новим законом і задержані в правній силї, і то все з їх дотичними параґрафами, датами і біжучими числами урядового Вістника державних законів, хоч з самого затитулованя тих приписів частенько й годї знати не-правникови яке небудь їх значінє. Сей уступ можна було безпечно опустити або обмежити на коротку згадку, бо сї річи для звичайного читача непридатні, а для книжочки зайві і шкідні. Через те потерпіла на розмірі найважнїйша частина розвідки, головна в процедурі — сам процес, „устав процесу". За материяльною і формальна сторона доказує єго вагу і непропорціональне скороченє: його великість в законї до всего иньшого материялу стоїть у відносинах 3 : 1, підчас коли в нашій книжочцї виглядає майже як 1 : 1.

В двох других законах (другім і четвертім) відчуває ся потреба дефініций і якихось лучших пояснень для деяких правних інститутів і висловів. Подробленє знова богато параґрафів в текстї радше уймає ніж помагає популярній розвідцї. — Що до останнього закона (самого уставу процесу), то тут головною хибою і найважнїйшою в цїлій книжочцї задля його перворядного значіня, єсть брак системи. Подїл на части в законї, принятий автором, є тутечки непридатний, бо по викиненю деяких частин і полишеню потрібних постанов з них, вийшло на дїлї богато окремих уступів звичайно без звязи, їх відомости мов розстрілені і тим не дають ясного образу процесового проводу (току). Путня система склала ся би на мою гадку, коли-б представлено процес в його стадиях від почину (з вступними і приготовними інститутами) аж до кінця, а де би детальнїйші приписи з якогось інституту переривали нитку оповіданя, можна відкликати ся під конець до осібних доповнень, і їх лишило ся б ледве кілька.

Термінольоґія поправна, але єсть і досить польонїзмів, а саме: обрадували (себ то радили), справувати (власть), против з dat. місто з gen. нпр. противъ тôй ухвалѣ, уморенє, усилованôмъ = намаганім, по-

водами = причинами, *в*спôльный, а крім того стрічаємо раз судя, с-ѣ, то знов судія, с-іи.

Задля виказаних причин ся праця досить віддалена від безперечної стійности для популярного письменства, з якого то становища приходило ся її оцїнювати.

Друга книжочка трактує, як показує напись, про новий закон, про особисті податки, теж в рамах потреби популяризациї його. Автор по короткім вступі, відразу і по черзї обговорює в осібности загальний заробковий податок, заробковий податок від підприємств обовязаних складати публично рахунки, податок від рент, особисто доходовий податок і податок від висшої платнї, і кінчить карними приписами, при чім де треба пояснює справу прикладами. В сїй розвідцї відчуває ся брак загального погляду, зглядно-брак якогось перегляду основних установ нового податкового закона в звязи між собою і з такимиж дотеперішнїми установами. Сему можна було зарадити через обширнїйші вступні поясненя, через вичисленє, дефінїцию і коротке поясненє поодиноких родів податків і то не лиш нових, але й давнїх, а то ґрунтового і домово-чиншового, хоч би навіть тим зазначилась тема про всї податки, до річи кажучи, нїчим не гірша.

Д. Заячківський представляє свій предмет свобідно від форми кодифікациї закона, з замітною снагою до ясної і простої стилїзациї. Не треба було лише подавати правні понятя або терміни без жадного поясненя; взагалї в популярнім письменстві перш всего треба неначе схаменути ся з своєї іллюзиї про загальнозвістність дотичних понять, а поставити ся в сьвітогляд читачів. Се домаганє належить в рівній мірі і до першої розвідки, д. Д-ого, тілько там частїйше приходило ся відступати від такої засади з огляду на те, що переведенє її не відповідає значним розмірам предмету, і малій величинї самої публїкациї.

Мова чиста, инколи лиш попадають ся польонїзми, як „шацункова“ = оцїнкова, оцїночна (комісия). *Г. З.*

Правнича Часопись, розвідки правничі історично-фільозофічної секциї Наукового Тов. ім. Шевченка, редактор Др. Кость Левицький, річник VII, Льв., 1897, ст. 164.

Тут маємо довшу розвідку Дра Ст. Днїстрянського: Полагода шкоди з огляду економічного і социяльного ст. 1—102. Автор розбирає свій предмет в двох розділах: про вимоги і особи обовязані до поверненя шкоди, та про вимір шкоди. В першім роздїлї обговорює в осібних уступах основні погляди, поношенє шкоди самим пошкодованим, зворот шкоди і розклад шкоди; в останнїм уступі мова головно про ріжнородні

інститути обезпеченя (асекурациї) і в тім д. Д. дещо відступає від поставленої теми, бо пише про їх орґанїзацию надто деталїчно і обширно (ст. 44—88).

Спосіб представленя і стиль сеї розвідки носить ціху розтяглости і утяжливости, хоч не того тяжко-наукового стилю. Автор мав по части й трудности що до мови, як се вказують слїди польонїзмів і галицьких макаронїзмів як: усполене, слушно, запізнавати = незнати, сьвідчене = Leistung, — і предлежить (обовязок), соєдиняти, іно, должен та ин.

Розвідка Льва Левицького Про публичне добро ст. 103—121, розведена на пять уступів: понятє публичного добра, роди публичного добра і в осібности водне право, дальше чи публичне добро може бути предметом правних відносин а саме власности, служебности, заставу, посїданя і засидженя, а в кінци дещо про компетенцию судових і адмінїстрацийних властий і про ґрунтові книги для публичного добра.

Дра Костя Левицького Несьвідомо поминений дїдич, практична розвідка в теоретичнім осьвітленю ст. 122—129. Він виказує в нїй о скілько постанова спадкового права з § 778 австр. цив. зак. відповідає духови закона, воли спадкодавця і правам спадкоємця.

Дра А. Чайковського Про старинний грецький процес кримінальний, стор. 130—145, статя з карної процедури Атен. Вона вийшла досить цїкавою і інтересною, невважаючи на сухий і утяжливий предмет, бо д. Ч. представив річ до ладу, в легкім стилю, оживляючи її прикладами з історії громадянського житя Атенців.

Критична розвідка Дра К. Левицького Про новий еґзекуцийний устав (стор. 146—159), єсть доповненєм до єго критичної розвідки про нові процесові закони в попереднїх річниках Пр. Ч., де він викладає основи дотичного закона та виказує його добрі боки, хиби і недостатки.

Під конець подана М. Г(анкевич)а посмертна згадка про ученого правника Франца Гофмана, та бібліоґрафія правничої лїтератури: укр.-руської, польської і нїмецької. *Г. З.*

Т. И. Осадчій — Крестьянское товарищское землевладѣніе въ Херсонской губерніи, Одеса, 1897, стор. 33.

Автор брошюри дає коротенький начерк історії і обставин істновання хліборобських товариств у Херсонщині, що останніми часами звернули на себе загальну увагу. Не вважаючи на те, що в натурі українського селянина признаєть ся потяг до індивідуального господарювання, в Херсонщині ми бачимо досить широкий спосіб товариського володіння землею.

Природнї обставини вплинули так, що наш селянин мусїв позбутись на час того потягу до індівідуалїзму і складати з себе спілки, товариства для купівлї і володїння. Обставини сї ось-які. Небезпечно, насамперед, селитись самому в степу, де кругом на кілька десятків верст нема людського житла; неможливо також одному чоловікови своїми власними силами боротись з природою, — копати на велику глибину криницї, ставки і т. и., а се невідмінно треба, бо води в степу дуже мало. Окрім того, земля в Херсонщинї, як кажуть статистичні джерела, продаєть ся здебільшого великими пайками, в 500—1500 десятин; звичайно, що таку силу землї купити одному чоловікови з селян, хоч би й заможному, не під силу. Банкову запомогу теж лекше дістати цїлому товариству, а не осібним одиницям. Треба сказати, що закон російський не сприяє переходу дворянських земель в руки селян; по закону всї довги, що лежать на землї, повинні сплачуватись, коли купує не дворянин, в 5 років, — і от, купивши землю, селянин мусить лїзти з шкури, щоб сплатити ті довги в протязї 5 років, бо инакше у його відберуть землю. Всї сї умови спонукають селян складати з себе спілки, товариства для купівлї землї.

Що до самого володїння купленої землї, то здебільшого се робить ся так: перш за все виділяють ся ґрунти під оселї; часом земля дїлить ся рівними частками для всїх товаришів, але частїйш ґрунти надїляють ся пропорціонально тїй сумі, яку заплатив кожний. Польова земля дїлить ся черезполосними „смугами", як кажуть в Херсонщинї. В деяких товариствах земельні участки дають ся не на вічно, але через кілька там років землю знов передїляють. Сей спосіб невигідно впливає на розвиток господарства, бо найбільш домагають ся передїлів такі селяне, котрі цїлком виснажать свій надїл і від передїлу мають надїю дістати инший, кращий. Буває і так, що польову землю дїлять навічно, а спільно користують ся тільки випасами і вигонами. Всего такими товариствами, по статистичним данним, куплено 120000 десятин; се тільки 6% всеї землї, яку селяне одержали в надїл по знесенню кріпацтва. Такі невеликі результати товариств вимагають, щоб їм давали запомогу і держава і суспільство, улекшали-б їм спосіб користуватись запомогами з „селянських банків", бо, як каже цїлком справедливо д. Осадчій, не вважаючи на всї хиби, товариство все таки, завдяки сучасним обставинам, єсть незрівняна форма, що дає хлїборобови такі вигоди, без яких трудно було-б йому вести господарство на пустому степу, де часом на протязї 20 верст і тепер ще не побачиш людського житла, отже воно помагає густїйше заселяти і краще культивировати наші степи (стор. 18). Сього одного досить, щоб товариствам придбати велику прихильність і симпатию від усїх, хто думає про долю і добробут народа.

С. Є.

Karol Falkiewicz — Monografia powiatu gródeckiego, Городок, 1896, стор. 140.

Праця сеся належить до числа тих, що були написані на конкурс оголошений Музеєм імени Дзєдушицких у Львові а дістала нагороду признану Мінїстерством просьвіти двом найлїпшим конкурсовим творам.

Вона дїлить ся на три головні частини. В першій обговорює автор будову землї, в другій наводненє і клїмат, а в останнїй подає статистику повіта. Перші дві частини оброблені дуже старанно, а опирають ся вони на працях проф. Ремана, Зубера і иньших — і дають властиво далеко більше, як то автор в назві книжки зазначив, бо трактують також, правда досить загально, про геольоґію, яку науку взагалї.

Менче старанно оброблена остання частина працї — статистика. Повіт Городецький числить гр.-кат. 42.691, рм.-кат. 14.114, а Жидів 1657; шкіл народнїх має 44; читати і писати уміє ледви 19%. Мурованих доріг і зелїзниць має повіт мало, проте й торговельний рух невеликий. Домашнїй промисл майже не істнує, а великого цїлком нема. Повіт Городецький очевидно на скрізь рільничий, з рослин промислових в полудневій частинї сіють лен, але через те, що нема близько прядїльних варстатів, з його управи тягнуть зиск торговельні посередники — Жиди. Годівля рогатої худоби, домашнього дробу, пасїчництво, рибальство, годівля раків і садівництво стоять дуже низько.

По таких загальних виводах, переплїтаних тут і там деякими радами в напрямі економічного подвигненя сїльского люду приступає автор до топоґрафічно-статистичного опису поодиноких громад. Тут подає він в альфабетичнім порядку громади приналежні до Городецького повіта, число людности з подїлом по релїгії, школу, парохію, віддаленє від Городка, великість табулярної і нетабулярної власности, число хат, та при деяких історичні дати, що належать до даної місцевости, або якісь визначні річи, н. пр. при селї Черляни — опись, та історию фабрики паперу. Є також подекуди згадки про стрій, про відміни в виговорі, про будову хат, та про приславя. В окремім відділї описує автор весїльні обряди та наводить сьпіванки (руські), які сьпівають на весїлю.

При описї села Ротенган (Rothenhahn) звертає автор увагу археольоґів на те, що на тамошнїх полях знаходять ся якісь вали, де викопують особливше камінє та фраґменти глиняних судин.

Хоч ся праця подає досить цікавий статистичний материял, все ж таки не дає вона нам повного образу суспільно-економічних відносин в повітї, чого читач може домагати ся з повним правом від моноґрафії. Бракує тут передовсїм табель, що ґрупували-б одноцїльно статистичний материял і через те давали наглядний образ відносин в цїлім повітї.

З голословного наведеня, що в повіті ледви 19% є письменних, не маємо ще докладного образу просьвітних відносин: не знаємо, чи є там які просьвітні товариства, чи бувають там які відчити, віча і т. д. Дальше не знаходимо в цілій праці образу кредитових відносин повіта, специяльно: яке обдовжене населеня, які є кредитові інституциї. Не згадує автор також в праці про поділ рустикального грунту, яка платня рільного робітника і які взагалї заробкові відносини в повіті. Далї — не обчислено богацтва повіту, маєтку і тягарів, що припадають на одну голову і т. д. Бракує тут також відомостей про те, чим живить ся людність, яка серед неї животна сила (довгість віку, та число дїтей), та яка смертельність. Відносини торговельні і промислові оброблені занадто поверховно.

Оцінюючи однак вартість книжки з її добрих і слабих сторін, мусимо признати, що вона становить оден крок наперед до ліпшого пізнаня нашого краю, і буде на все цінним підручником для будучого дослїдника.

С. Гл.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи XX полутоми 39 й 40, т. XXI пол. 41 й 42: Московскій Университетъ — Неясыти, Нибелунги — Опацкій, Спб., 1897, ст. 960 і 957.

Огляд цікавих для нас статей почнемо з ґеоґрафічно-статистичних: Мстиславль (39), Новгородъ Сѣверскій (41), Новгородъ В., Новозыбковъ, Новомиргородъ, Новомосковскъ, Нѣжинъ, Овручъ (42), Одесса. Отсї статї взагалї оброблено більш меньш повно; до ст. Новгородъ Сѣв. и Нѣжинъ додано маленькі історичні начерки, а до ст. Одесса плян міста на окремій картцї. З статей історичних й по істориї лїтератури: Мстислави (39) — Владиміровичъ, Изяславичъ, Мстиславичъ, Мужи, Мурома, Мытъ, Мѣры (давні с. 327—8), Наримунтъ (40), Нарѣжный В. Т., Наумовичъ, Несторъ, Нечай, Никита Кожемяка (41), Никифоръ митр., Николай Святоша, Нифонтъ, Новгородъ (244—9), Огоновскій, Олег (42) й Олегъ Святославичъ, Ольга св., Ольгердъ.

Деякі цікаві вказівки можна знайти в статях Музеи (39, 116—122) й Начальное народное образованіе (40, ст. 763, 766—767 и таблиця I на окремій картцї — де що про стан осьвіти на Українї, хоч зроблено се на підставі досить давніх справоздань).

Застановимось на деяких окремих статях і їх недокладностях. Статям про давніх князів взагалї можна закинути, що оброблено їх досить неровномірно: цікаво наприклад порівняти статї про Олега й Олега Святославича (42) зі статями про Ольгу і Ігоря Рюриковича (пол. 24).

В статї про Олега майже половину займає детальне переповіданнє умови з Греками, хоч можна-б було обмежитись лише кількома стрічками про загальний характер умови. З другого боку нема одности що до біблїоґрафічних вказівок: часом нотують ся тільки моноґрафічні працї про той або иньший період давньої історії, часом автор детально визначає жерела й подає томи й сторїнки Полного Собранія Русскихъ лѣтописей (як нпр. пол. 42, ст. 858 й ранїйше пол. 24 ст. 894—96); часом же ми не знаходимо нїяких вказівок нї на жерела нї на моноґрафії (нпр. пол. 39, 104—106 ст.). В статї про Ольгу згадано з історичної лїтератури лише дві статї присьвячені питанню про походженє її. Статя про Ольгерда оброблена досить поверховно і має деякі помилки: автор відійшов від дійсности в характеристицї відносин між Ольгердом й Кейстутом (пор. нпр. Антонович Моногр. I, 96), не згадано про суперечку що до уділів Дмитра й Дмитра Корибута; за володїння Волиню вів боротьбу з Польщею не стільки Ольгерд, як Любарт; окрім того автор зовсїм не згадує за питанє про київську митрополїю і м. Киприяна (про се досить невиразно було сказано й в статї про К. пол. 29, ст. 87).

О. Г—ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1897: Вѣстникъ Европы
Новое слово
Русская Мысль
Русское Богатство
Сѣверный Вѣстникъ
Русское Обозрѣніе
Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія
Варшавскія Университетскія Извѣстія
Ученыя Записки Юрьевскаго университета
Ученыя Записки Казанскаго университета
Христіанское Чтеніе
Богословскій Вѣстникъ
Странникъ
Литовскія Епархіальныя Вѣдомости
Минскія Епархіальныя Вѣдомости
Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости.
Археологическія Извѣстія и Замѣтки
Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійск.

Историческій Вѣстникъ
Русская Старина
Русскій Архивъ
Византійскій Временникъ
Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности
Имп. Академіи Наукъ
Русскій Филологическій Вѣстникъ
Этнографическое Обозрѣніе
Живая Старина
Ateneum
Biblioteka Warszawska
Przegląd Polski
Przegląd Powszechny
Przegląd literacki i naukowy
Kwartalnik Historyczny
Lud
Wisła
Archiv für slavische Philologie.

Др. Люборъ Нидерле — Человѣчество въ доисторическія времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель, 1898.

V. Jagič — Einige Streitfragen, 1898.

Karol Potkański — Kraków przed Piastami, 1898.

Лѣтопись по Лаврентьевскому списку, изданіе 3-е, 1897.

Dr. A. Kolessa — Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmales a. d. XIII Jhdte „Žitije sv. Savy“, 1896.

В. Истринъ — Хронографъ Ипатскаго списка лѣтописи подъ 1114 годомъ, 1897.

А. Н. Пыпинъ — Исторія русской литературы, том I, Древняя письменность, Том II, Древняя письменность. Времена Московскаго царства. Канунъ преобразованій, 1898.

Д. И. Эварницкій — Главнѣйшіе моменты изъ исторіи запорожскаго козачества, 1897.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, т. VI в. 2 і 3, 1898.

Kazimierz Pułaski — Szkice i poszukiwania historyczne, serya druga, 1898.

Г. Барадулинъ — Жизнь и дѣятельность св. Ѳеодосія Углицкаго архіепископа Черниговскаго, 1897.

И. Хитровъ — Замѣчательные люди изъ русскаго бѣлаго духовенства въ XVIII столѣтіи, 1897.

Н. Молчановскій — Бюджеты г. Кіева въ срединѣ XVIII в., 1898.

И. Стешенко — И. П. Котляревскій и Осиповъ и ихъ взаимноотношенія, 1898.

И. Стешенко — И. П. Котляревскій въ свѣтѣ критики, 1898.

Н. Дашкевичъ — Малорусская и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды, 1898.

A. Barwińskij — Das Volksleben der Ruthenen.

Dr. R. F. Kaindl — Die Huzulen.

— Bei den Huzulen im Pruththal. Ein Beitrag zur Hausforschung in Osterreich, 1897.

— Die Jagd bei den Huzulen. Geschichtlicher Rückblick, Jagdgeräthe und Jagdausrüstung, 1897.

— Das Wild und der Wildglaube der huzulischen Jäger, 1898.

— Jagdaberglaube und Jagdgeheimnisse bei den Huzulen, 1898.

— Die Fischerei bei den Huzulen, 1898.

— Aus der ungarischen Marmarosch. Volkswirthschaftliche Skizze, 1898.

— Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina. Erste Folge, 1897.

— Volksüberlieferungen der Pidhireane. Beiträge zur rusnakischen Volkskunde, 1898.

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, т. XXI і XXII, 1896.

А. Дольницкій — Про новый процесъ цивільный, 1897.

А. Заячкôвскій — О новыхъ податкахъ особистыхъ, 1897.

Правнича Часопись, розвідки правничі іст.-фільос. секциї Наук. тов. ім. Шевченка, т. VII, 1897.

Т. И. Осадчій — Крестьянское товарищское землевладѣніе въ Херсонской губерніи, 1897.

Karol Falkiewicz — Monografia powiatu gródeckiego, 1896.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, т. XX і XXI, 1897.

З ТОВАРИСТВА.

Столїтні роковини відродженя українсько-руського письменства.

(Обхід у Львові дня 31 н. ст. жовтня і 1 н. ст. падолиста 1898).

Були се погідні, теплі і соняшні днї глубокої осени — ті два днї, понеділок і вівторок, в котрих у Львові зібрали ся тисячі галицьких і посторонніх Русинів для сьвяткованя великих роковин. Погідно і соняшно було також в душах усїх народовців, що на ті два днї зложили свою збрую, якою звичайно воюють між собою в полїтичнім житю, і забувши на всї домашні суперечки, зібрали ся разом, аби згідно помянути батька національної лїтератури. Хоч перед ювилеєм і не було аґітациї по краю, з'їзд Русинів був справдї величавий — і велике народнє сьвято випало так, як мало яка народна маніфестация. З того, що в цїлім дводневнім обходї сьвята не було видко у нїкого і найменшої гадки попсувати як небудь повагу сьвята, знати було сьвідомість дїла у загалу, бажанє пожити хоч короткий час у сфері більш ідеальній, вольній від звичайної злоби дня. Підвисшенє духа у зібраних і в театрі і на „академії" гостей було незвичайне — і цїле сьвято робило на кождого глубоке вражінє.

Здаючи справу з сего дводневного сьвята, мусимо перше сказати, що крім него, в недїлю 30 жовтня, відбув ся ювилей 25-лїтної діяльности Івана Франка (опис сего сьвята подано в Л.-Н. Вістнику); до того полїтичні партиї мали в тих днях у вільний час свої наради, а „Народна Торговля" відбувала свої загальні збори. Поминаючи ті наради і збори, почнем справозданє від понедїлка 31 жовтня.

Перед полуднем того дня на Руській Бесїдї зібрала ся громадка письменників і любителїв письменства на нараду в справі основаня видавничої спілки і товариства письменників. Як відомо, молодїж з „Академичної Громади“ задумала оснувати товариство для запомоги незаможних письменників і вже має дозвіл збирати на се складки. Гадка оснувати таке товариство безперечно добра і заслугує на всяку підпору, але самим письменникам більше припала до вподоби гадка заложеня видавничої спілки, котра — якби справа повела ся — може красше обезпечити письменників, нїж хвилеві запомоги в крайній потребі. Наслїдком наради над сими справами було заложенє комітету (дд. Грушевський, Франко, Маковей, Гнатюк і Заячківський) і оголошенє відозви, друкованої в числї 236-ім „Дїла“, котру зараз тут і подаємо в цїлости. Відозва появила ся зараз по ювилею, бо ще на сьвяточній вечері по промові проф. Грушевського широка громада згодила ся на основанє такої спілки і підписала удїлів на звиш тисяч зр. Відозва ся така:

„Братя Русини!

Серед пережитих нами щасливих хвиль всенародного нашого сьвята виникла гадка зробити якусь память сих памятних днїв, гідну їх і здатну до дальшого розвою нашої культури.

Зібрані підчас сих сьвят на пораду українсько-руські письменники прийняли проєкт — завязати українсько-руську видавничу спілку в формі товариства на удїлах з обмеженою порукою з найширшим кругом видавничої дїяльности, а при нїй запомоговий фонд для українсько-руських лїтератів імени Івана Котляревського.

Потреба якоїсь інституциї чи товариства, що зайняло ся-б виданєм книжок для народа і інтелїґенциї і їх розпродажою по провінциї, відчуваєть ся від давна дуже живо — завязанє такого товариства було би прегарною і важною памяткою столїтя нашої нової лїтератури. Але розвинути відповідну дїяльність товариство могло би тільки тодї, якби найшло відповідну поміч у загалу. Про потребу запомогового фонда стілько писало ся, що хиба годї її поясняти ще, а шануючи заслуги наших письменників, що нераз серед найтяжшої материяльної біди сповняли свою роботу, було-б на часї про нього подбати.

Дорогі Земляки! Знаємо, як не легко видобуваєть ся гріш у нашої незаможної суспільности, але знаємо і те, що нам нема

звідки чекати помочи і що ми з себе мусимо видобути все те, що иньші національности мають готове! Хто може хоч скілька-небудь, нехай приступить, бо прикро було-б, якби прийшло ся сказати: се все добре, тільки наша суспільність не може на сю многоважну річ зложити кілька тисяч уділами. Чей вже так зле з нами не є!

Комітет приступить до виготовленя статутів товариства, коли буде субскрибовано найменьше 120 уділів по 25 злр. Просимо отже спішити ся з субскрибциєю і приєднувати всїх прихильників розвою нашого слова. Зголошеня мають посилатись на адресу Адмінїстрациї „Літературно-наукового Вістника“ (Львів, Академічна 8). Туди-ж просить товариство Академічна Громада надсилати жертви на запомоговий фонд лїтератів (на котрий збирати складки вже має позволенє) і зголошуватись по бльоки, хто схотїв би зайнятись збиранєм складок.

Ми переживаємо великі в історії нашого народа часи; вони вкладають на нас і великі обовязки. Не засипляймо потреб нашої суспільности, бо час не жде, бо многоважні питаня нашого розвою важать ся як раз тепер, щоб тим чи иньшим результатом рішучо вплинути на наше дальше житє.

За комітет *М. Грушевський*“.

Коли-б дійсно повели ся справи, порушені у сїй відозві, то се була би найкориснїйша, тривка памятка по ювилею „Енеїди“.

В понеділок вечером в театрі ґр. Скарбка відбула ся вистава „Наталки Полтавки“. Уже на кілька днїв перед виставою всї білєти до театру були випродані, так що треба було се оголошувати в дневниках, щоб люде не приїздили до Львова в надії, що ще дістануть які білєти. Велика саля театру була повна від партеру аж до ґалєриї. Вся публика явила ся у сьвяточних строях; були тут гостї головно з Галичини, але також і з Буковини, і з подальших ще сторін, як з Відня і и.

Вистава почала ся прольоґом Ів. Франка, який поданий в сїй книжцї на початку, вийшов також окремою відбиткою, а був передрукований в „Дїлї“, „Русланї“ і в „Буковинї“. Прольоґ виголосив Лев Лопатинський; на жаль, не цїлий, бо в другій половинї прольоґу полїция казала трохи не все пропустити. Але мимо тих пропусків, прольоґ зробив таке велике вражінє, що публика в цїлім театрі встала з місць і засьпівала „Ще не вмерла Україна“.

По прольозї сполучені товариства сьпівацькі „Бояни“: львівський, перемиський і стрийський, відсьпівали в супроводї військової

орхестри кантату, уложену І. Кишакевичем до деяких уступів з поезиї Шевченка „На вічну память Котляревському“. Кантата — твір поважний і виконанє її випало дуже гарно.

Потім русько-народний галицький театр відограв бездоганно „Наталку Полтавку“. В титуловій ролї виступила панї Ф. Лопатинська і своєю гарною грою і сьпівом причинила ся дуже до сьвітлости вистави.

По виставі „Наталки Полтавки“ сполучені „Бояни“ — разом до 150 сьпіваків і сьпівачок — відсьпівали „Вечерниці“ Ніщинського в супроводї орхестри. Сама орхестра відограла потім симфонію G-mole М. Вербицького, а закінчив ся вечір алєґоричним образом з живих осіб, що показував відродженє нашого народу. Образ, уложений Л. Лопатинським, був незвичайно ефектовний.

Загалом цїлий вечер в театрі випав поважно і величаво і публика одушевлена виходила з театру по 11 годинї.

Так само поважно відбула ся дня 1 падолиста наукова академія. Велика саля і ґалєриї Народному Дому були переповнені слухачами. Естрада була прибрана зеленю, серед котрої виднїв портрет Котляревського, роботи артиста Ів. Труша. Академію отворив член видїлу краєвого др. Савчак короткою промовою, в котрій вказав на значінє сьвята, повитав зібраних і вніс оклик на честь цїсаря Франц-Йосифа І, у котрого державі вільно нам плекати і розвивати свою рідну мову. Зібрані повторили тричі оклик на честь цїсаря. Потім три професори унїверситету Мих. Грушевський, Стефан Стоцький і Ол. Колесса мали відчити: перший на тему: „Укр.-руське лїтературне відродженє в історичнім розвою українсько-руського народу“, другий про Котляревського і його Енеїду, третїй про столїтє обновленої українсько-руської лїтератури.*)

По відчитах Ю. Романчук повитав зібраних іменем народно-руських товариств. Він указав на вплив творів Котляревського, так на народну просьвіту, як і на зріст науки, котра поки-що розвиває ся в українсько-руській мові лише на галицькій Руси; але треба надїяти ся, що ся нова лїтературна течія раньше чи пізнїйше поплине за кордон, відки свого часу поплила до нас животворна течія з цїлющого жерела творів Котляревського.

---

*) Перші два відчити подано в XI книжцї „Лїтературно-наукового Вістника“, третїй буде поданий в XII книжцї.

Пані Н. Кобринська говорила про становище жінки в нашій обновленій літературі. Зміст її промови такий: Від часів Сафо аж доси кожда епоха, що мала великих писателів мужчин, мала і великих писательок. З померклої нашої старини лише рідко доходить до нас яке жіноче імя, але жіночі народні пісні безіменних авторок, які нам дала минувшина, — то найкрасша частина нашої самородної літератури. Перейшовши до новійших часів, п. Кобринська вичислила і коротенько схарактеризувала всї наші писательки, почавши від Марка-Вовчка, а скінчивши на Лесї Українцї і Кобилянській. „Жінка все і всюди уміла зрозуміти духа свого часу і вимоги своєї суспільности. Не велика отже честь для народу, у котрого жінка низько стоїть, а зібрані тут мною імена сьвідчать, що ми розвиваємось не лише на поли народнім, але і на поли загального поступу, котрого мірою завсїди була література і жінка“. Так закінчила Кобринська свою промову.

По ній промовив селянин Осип Гурик про значінє Котляревського для селяньства і його просьвіти, а Гр. Гарматій іменем молодїжи, що у нас від давна перша ставала до боротьби за права народу і поступу, запевнював, що наша молодїж і дальше буде служити народним ідеалам.

Академія тривала три години від 11—2. Замітною була абстіненция москвофілів і Поляків в цїлім сьвятї; — в театрі і на академії був лише краєвий маршалок ґр. Стан. Баденї.

Вечером відбула ся в салї почтового клюбу в готелю Жоржа сьвяточна вечеря, до котрої засїло звиш 200 осіб. Вечер минув мило на розмовах і промовах, з котрих особливо визначали ся промови Франка, Грушевського і Стоцького. Спільна забава протягла ся поза північ, а що на ній порушено і одобрено гадку видавничої спілки, то можна мати надію, що будуть і з неї добрі наслїдки.

На ювилейне сьвято прийшли з ріжних сторін письма з привітами і телеґрамами. З них кілька важнїйших прочитано на академії; тут подаємо з них більший вибір.

Полтава. Гурт Українців з Полтави з поводу сьвята у Львові 100-лїтного ювилею „Енеїди“ славного Івана Котляревського засилає свій глибокий привіт всїм просьвітним институциям в Галичинї і Буковинї, які злагодили видатний празник в память Батька українсько-народної лїтератури. Засмученим, що наша Полтава не зібралась з силами визначить сей ювилейний рік в духовім

житю Руси-України, нам дає утїху лиш надїя, що настане, а може вже й близько той час, коли й Полтава в українських суспільних справах брати-ме участь, відповідаючу її природним завданням, пригнїченим на сей час денаціоналїзациєю впливових суспільних станів у нас на Українї. Слава Руси галицькій!... Слава просьвітним товариствам і дїячам, які відбувають національне сьвято століття народно-української літератури. Слава Галичинї, Буковинї, що прокладають шлях Руси Українї до лїпшої долї! — Полтава, 15-ого жовтня. *Полтавцї.*

Київ. „Витаємо з великим національним сьвятом щирим серцем а душею прилучаємо ся до вас у величную хвилину. Несмертельна слава першому ратаєви рідного слова! Хай же воно буяє і лунає по всему сьвітї! Слава! — *Кияне.*

Чернигів. Звідси прийшло гарне письмо. В горі намальовано тушем ліворуч портрет Івана Котляревського і докола виписані слова Шевченка: „Будеш, батьку, панувати, поки живуть люде; поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть“. Праворуч церков полтавська, а коло неї хата з підписом „Хата Котляревського у Полтаві“. Низше виписано: „Братям-Галичанам привітаннє од Чернигівців у столїтні роковини „Енеїди“ Івана Котляревського“. Дальше іде письмо: „До Наукового Товариства ім. Шевченка. На протягу XVIII столїтя Україна потроху втрачувала свої народні права і, здавало ся, близький був час її повного сконання. Під ворожими та деморалїзуючими впливами Україна втратила свою інтелїґенцию, своїх панів, що вже не дбали о добро народу свого много-страдального, забули, що вийшли з хлопського стану, як іще батьки їх од панської неволї Україну боронили... І знов настало давнє лихо, знов не було проводирів, а темрява що раз тяжче обгортала нещасливу землю нашу. „Доборолась Україна до самого краю...“ Так було понад Дніпром і далї аж до гір карпатських... І не було вже національних інституций, не було нїчого, щоб звязувало народ до купи, у чому-б жив і виявляв ся дух і ґенїй нациї. Тодї повстала нова сила, — та, що не огнем і мечем, а духом бореть ся і поборює; та сила була — живе слово народнє, жива його поезия, пісня, що виховувала ся у тяжкий час під сїльською стріхою, розважала мужика в його недолї й неволї. І прочув душею, відгадав ту силу славний козак у Полтаві, Іван Котляревський; узяв він рідне слово, прибрав його у красні шати, та й пустив між люди, на

втіху та радість бідним землякам своїм, на славу краєви рідному. І знов ожили надії на ліпші часи, і знов знайшли земляки щось спільне, що звязувало їх, що усім однаково до серця промовляло, — і Полтавцеви і Чернигівцеви і Галичанинови і Буковинцеви. У тому велика заслуга Котляревського, що дав нам себе пізнати, що запалив наново сьвітло рідної осьвіти і культури; за ним пішли иньші талановиті сини народу і не дали теє сьвітло загасити. Нинї, у столїтні роковини видання першого твору Котляревського, ми, Чернигівцї, витаємо щирим серцем братів і земляків своїх у старому містї Львові, сьвідчимо про наше найтеплїще співчутє до їх і кличемо: „Нехай живе Русь-Україна! І вічна память її славним синам, у першому-ж рядї — Іванови Котляревському! — У Чернигові, 1898. X. 12.“ За тим ідуть підписи кількадесяти осіб, мужчин і жінок.

Київ, 14 (26) жовтня 1898. Прийміть і моє щире поздоровлення з нашим національно-лїтературним Великоднем! Найщирійше бажаю, щоб письменство наше, переживши перше тяжке столїтє, за порогом сего столїтя лишило усе те, що шкодило і може шкодить його розвитку і розцьвіту, а перш за все — ростич і роз'єднання! Єднання на ґрунтї національно-поступової ідеї, на ґрунтї позитивної працї, на ґрунтї знання і самопізнання, на ґрунсї високої поваги національної гідности — от якого єднання прагну я усім почутєм моєї душі. — Вам, дорогі земляки, судила ся ліпша доля, ніж Українї российській, на полї розвитку нашого слова, і ви досягли більш за нас; але досягли не без участи України. Україна цїлий вік пригортала вас до серця, голубила вас, гріла і, як спроможна була, запомагала розвитку рідного слова. Справляючи сьогодня сьвято письменника з України российської, ви тим самим сьвідчите про сьвідому потребу найтїснїйшого єднання з Україною і за се глибоке Вам спасибіг! — Дайте-ж менї разом з вами висловити вічну память, подяку і славу помершим робітникам на ниві нашого слова, що стояло, стоїть і до віку стояти-ме на сторожі коло народно-національного добра України! Слава помершим! А тим, що живуть і працюють, зичу віку довгого, здоровля доброго! На пришлих, ще ненарожденних робітників маю певну ясну надію!... Сонце наше йде і за собою приведе той ясний, прекрасний день, коли на українсько-руській землї

врага не буде — супостата,
а буде син і буде мати
і буде правда на землї.

Спасибі вам, дорогі земляки, і многая літа! — *Олександер Кониський-Перебендя.*

Одеса. „Душею єднаємось з вами. Нехай процьвітає наше слово на добро рідного краю!“ *(Підписи).*

Житомир. Витаючи впв. товариство з радісним ювилеєм полуднево-руської мови, Волинське церковно-археольоґічне товариство сердечно жичить дальшої щирої працї на добро руському краєви. Президент товариства — *Барский.*

Лубни. Просимо доложити на загально-українське сьвято і наше глубоке, вдячне пошануваннє памяти незабутнього творця української лїтератури. *(Підписи).*

Єлисаветград. Всією душею витаєм велике сьвято рідного слова. *(Підписи).*

Чернівцї. І ми кличемо разом з вами: „Будеш, батьку, панувати, поки живуть люде, поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть“. За буковинські руські товариства: *Стоцький*, *Пігуляк*, *Попович.*

Чернівцї. Академичне товариство „Союз“ бере духом участь у сьвятї всенароднім,

Сторожинець. Сердечний привіт сьвітлим участникам великого сьвята народного. Ми духом з вами! Не загинем нинї ми, правовірні Русини! — За руську сторожинецьку громаду: *Коралевич*, *др. Окуневський*, *Видинівський*, *др. Іванович*, *Осип Левицький.*

Петербург. „Нехай і наш голос залунає в час сьвяткованя памяти того, що своєю Енеїдою купно з другими Славянами оголосив сьвітови про наше духове життя. Котляревському слава, слава, слава! *Петербурські Українцї.*“

Курск. Хвала і вічная память першому українсько-руському поетови Іванови Котляревському! Душею і серцем з вами! *(Підписи).*

Прага. Сьвяткуючи на чужинї столїтні роковини відродженя нашої лїтератури, бажаю, щоби се сьвято з'єднало всїх до щирої працї для добра народа, щоби і він став повним участником і пособником всїх культурних здобутків. — *Проф. Горбачевський.*

Прага. Воскресителю рідної лїтератури, сеї могучої сили при-

родного розвитку народів, віковічна слава від празьких Русинів! — *Др. Кобринськії.*

Сараєво. В другім столїтю розвитку народної словесности возьмім собі за невідступний обовязок іти до того, щоб руської мови уживали у всїх наших школах, домах і урядах. — *Русини з Босни.*

Riva di Garda. До соняшного сьвята, котре сегодня сьвяткуєте в городї Руси, шлю і мій промінь зпід далекого чужого небозводу. — *Леся Озаркевич, Оксана Озаркевичівна.*

Відень. Честь поминаючим сотні роковини відродженя нашого письменства. На перекір ворогам і ренеґатам кличем сегодня в-одно з усею Україною: Наперед! ми не дамось! нас більше тут! Наша дума, наша пісня не вмре, не загине! — *Товариство „Січ"*.

Краків. В день посьвячений столїтнїй памяти великого творця Енеїди шлем привіт і лучимось духом з вами. — *Русини краківські.*

З **Лубна** (**Leoben**) прислало привіт товариство гірничих студентів-Русинів „Чорногора", а з **Пршибраму** таке саме товариство „Ватра".

З Америки, з **Джерзісіті.** „Епохальне сьвято народне сьвяткуємо з вами. *Американські Русини.*"

Харків. „Императорскій университетъ шлетъ свой привѣтъ львовскому ученому обществу имени Шевченка и присоединяется къ чествованію памяти въ родственной намъ русской Галиціи незабвеннаго И. П. Котляревскаго, положившаго сто лѣтъ тому назадъ своей перелицеванной Энеидой начало новой малорусской литературѣ. Ректоръ *Алексѣенко.*"

Харків. „Харьковское историко-филогическое общество съ живѣйшимъ сочувствіемъ присоединяется къ чествованію памяти Котляревскаго, цѣня въ немъ высокодаровитаго писателя, раскрывшаго въ оригинальной художественной формѣ богатство малорусскаго языка и содѣйствовавшаго возникновенію серіознаго интереса къ малорусской народности и литературѣ. Предсѣдатель професоръ *Сумцовъ.*"

Чернигів. „Черниговская Губернская Земская Управа. 12. октября 1898 г. Нр. 6.362. г. Черниговъ. Въ „Наукове Товариство імени Шевченка у Львові". Черниговская Губернская Земская Управа, принося „Науковому Товариству імени Шевченка" благодарность за приглашеніе на литературное празднество, въ виду

предстоящого Земскаго Собранія, не можетъ прислать своего представителя, но считаеть своимъ долгомъ выразить „Товариству" привѣть и сочувствіе въ день празднованія столѣтняго юбилея новаго періода украинской литературы и пожеланіе ей въ будущемъ свободнаго и счастливаго развитія". Підписано предсідателем іількома членами.

Петербург. „Отдѣленіе русскаго языка и словесности Академіи Наукъ привѣтствуетъ Общество имени Шевченка съ торжествомъ по поводу столѣтія выхода Энеиды Котляревскаго. Предсѣдатель *Бычковъ.*"

Софія. По случаи 100-годишина юбилеи от возражденіето на украинцката литература историко-филологическіят факултет праштa своя сердечен поздрав на Украинци и им желае сполука в борбата за національна и културна равноправност. Декан *Агура.*"

Прага. Společnost musea království českého vítajíc s pocity bratrske účasti stoleté jubileum znovuzrození ukrajinskoruské literatury, přeje vaší krásné slavnosti nejskvělejšiho zdaru Necht' i v budoucnosti vlastenecké tužby vaše dojdou splněni ku blahu a slave šlechetného vašeho národa. *Presidium.*

Прага. V dome u „Halanků" shromážděná společnost dýchánku Náprstkova vzpomíná významné slavnosti stoletého výročí založení literatury v jazyce národním a zasílá srdčné bratřské pozdravy drahym pobratimcům spojenym v zasloužile vaši společnosti.

Прага. Narod vytrvavši na cestě ukázané Kotlarevským spěje vstřič krásné budoučnosti. *Řehoř.*

Прага. K vyznamne slavnosti bratrsky pozdrav zasila a rozvoji maloruske literatury dalšiho rozkvětu přeje – Redakce Slovanského Přehledu.

Привіти з Галичини прийшли такі:

Бережани. При нинїшнім сьвяті ми духом з вами! — *Бережанські Русини.*

Бібрка. Почитаючи память незабутого Івана Котляревського, батька українсько-руської самостійної літератури, бобрецька філїя „Просьвіти" шле свій поклін одномишленникам. — *Лев Левицький*, голова. *Іван Бурбель*, писар.

Бібрка. Почитателям Котляревського, першої зорі руського письменства, посилає свій привіт — *бобрецька читальня „Просьвіти"*.

Бібрка. Ми, хлопи з Баківців, празнуємо память Котляревського за те, що перший писав по нашому. — *Читальня „Просьвіти"*.

Борщів. Слава і поклін сьвяткуючим народний ювилей! — *Читальня в Циганах.*

Броди. Сьвяткуючим столітній ювилей відродженя щирий привіт! Честь тим, що двигають народний прапор! — *Брідська філія „Просьвіти“.*

Буківсько. Гірняки Сяніччини буківського повіту засилають сердечний привіт поклонникам живого народного слова.

Вадовиці. Серцем і духом лучимось з вами, бажаючи дальшого відродженя і поступу нашій народній літературі, кличемо: щасти Боже! — *Русини міста Вадовиць.*

Вишнївчик. Честь памяти батька Котляревського, що славу козацьку за словом єдиним переніс в убогу хату сироти. — *Іван Сандецький, Іван Гарматїй, Епифанїй Роздільський.*

Долина. Прийміть і нас молодших братів до участи в великім сьвяті народнім, бо ми бажаємо разом з вами засьпівати: „Ще не вмерла Україна!“ — *Руська міщанська читальня в Долинї.*

Дрогобич. Привіт від товариства руских ремісників „Зоря“ в столїтні роковини лїтературного відродженя. -- *Рудницький*, голова. — *Герасимович.*

Збараж. Здоровимо вас, братя, з нинїшним великим сьвятом. *Цюприк, Добротвір.*

Золочів. Честь відродителеви українсько-руського слова. Братам, що піднялт високо його стяг, слава! Духом з вами — золочівська філія „Просьвіти“. *Дудикевич, Єзерський.*

Журавно. Рідному слову розвитку і слави і свободи, бажаємо разом з вами, щоб вони довели нарід до найвисших людських ідеалів. — *Журавенщина.*

Коломия. З столиції Покутя шлемо вам привіт при нинїшнім народнім сьвятї. Зерно, засїяне Котляревським, на нашій ниві сходить на славу дорогої України, а недалекий сей день, коли дасть богаті жнива — і оживе добра слава, слава України і сьвіт ясний, невечернїй, тихенько засяє. — Русько-народні коломийські товариства: *Родина, Боян, Жіночий кружок, Шкільна поміч, Народний Дім.*

Коломия. Честь вам, що поминаєте творця народної лїтератури. Ми духом з вами. — *Українсько-руська молодїж руської ґімназиї в Коломиї.*

Кути. Памятка відродженя Руси одушевляє всїх Русинів і загріває їх до працї, щоби перестали бути чужими у своїй хатї. — *Фїлїя „Просьвіти“ і читальня „Просьвіти“.*

Мости великі. Бодай пропало язичіє Тетерваковського! — *Др. Я. Невестюк.*

Надвірна. Сприяючі щиро народній справі Русини Надвірнянщини духом з вами! — *Двайцять підписів.*

Обертин. Честь і слава батькови Котляревському! Руське мужицьке слово не вмре, не загине! — *Русини.*

Отинїя. Шлемо привіт тим, що сьвяткують памятку відродженя народу. — *Русини.*

Перемишль. Слава памяти народного сподвижника! Слава оборонцеви забутих і понижених! Слава і тим, що його память поминають, запоручникам бажань і думок Котляревського. — *Українсько-руські ґімназиясти з Перемишля.* Крім того з Перемишля була велика депутация від перемиської громади.

Перегіньско. Сердечно витаємо сьвітлий празник великого автора „Енеїди“ і „Наталки Полтавки“, що розрушив силою слова кордони, розділяючі Червону Русь від прочих земель руських. Нехай же гремить руське слово від Карпат поза Днїпро далеко на славу нам, на страх ворогам. — *Михайло і Юлїя Лопатинські, Волод. і Мария Левицькі, Нестор і Стефанїя Рудницькі* іменем многих знад Лімницї і Бистрицї.

Пробіжна. Панове братя! В день столїтних роковин відродженя українсько-руського письменства ми духом з вами! — *Читальня в Пробіжнї.* — Окрема телеґрама прийшла відси від кількох осіб.

Рогатин. Слава синам, що віддають поклін батькови Іванови і йдуть дорогою відродженя до красшої будучности. - *Фїлїя „Просьвіти“.*

Рогатин. Першому оборонцеви хлопської мови вічна честь на Руси! — *Читальня „Просьвіти“.*

Самбір. Духом з вами віддаємо честь першому русько-народному писателеви І. Котляревському. — *Фїлїя Просьвіти, Руська Бесїда, Педаґоґічне товариство, Шкільна Поміч.*

Скала. Слава і вдячна память Котляревському, воскресителю рідного слова. В вік не померкне його ясна зоря. — *Читальня в Скалї.*

Скала. Дай Боже, щоби всї дїти України-Руси навчили ся цінити Богом дану нам бесїду премилу. — *Читальня в Слобідцї туринецькій.*

Скала. Слава і память сьвятая батькови Котляревському, що відгребав наші сьвятощі з поневірки. — *Читальня в Турильчу.*

Снятин. Сьвяткуючим память великого Полтавця слава! — *Міщанська читальня.*

Сокаль. Віддаючи разом з вами почесть авторови Енеїди, кличем словами віщого Тараса: „Будеш батьку панувати, поки живуть люде, поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть“. — Сокальські Русини: *Сельський, Миронович, Литинський, Козакевич, Чехович, Яюс, Петрушевич, Матїїв, Витошинський*

Станїславів. Честь памяти батька нашої народної лїтератури! Будеш, батьку, панувати і т. д. — *Станїславівська українсько-руська молодїж.*

Старе село. Почитателям Котляревського, творця нашої українсько-руської лїтератури, тай всїм одномишленникам шлем привіт. *Яків і Ангелина Яцкевичі.*

Стрий. Велике сьвято столїтя нашого лїтературного і культурного розвою стрічає горячим привітом — *Стрийська Русь.*

Тернопіль. Віки в житю народів то лиш малі мінути. А хід історичних подій залежить і від убогих живих душ, не лише від великих мертвих капіталів. З тими думками витають тернопільські Русини на столїтнім ювилею відродженя нашого слова. — *34 підписів.*

Тернопіль. До вінця слави розбудителя живого українсько-руського слова вплїтає свій листок також — *українсько-руська молодїж ґімназияльна з Тернополя.*

Тлусте. Сто лїт духового житя народу — то запорука лучшої долї. Ми духом з вами. — *Тлустецькі Русини.*

Фірлїїв. І ми духом з вами сьвяткуємо столїтні роковини відродженя руського письменттва! Честь памяти Котляревського! Слава вам! — *Читальня „Просьвіти“ в Корeличах.*

Чесанів. „Все сумує, тілько слава сонцем засияла, не вмре кобзар, бо на віки його привитала. Будеш батьку панувати і т. д.“ — Сими кобзаревими словами здоровимо вас, що празнуєте столїтні роковини нашого лїтературного відродженя. — *Осип Ко-*

куревич, учитель з Плазови, *Мих. Крупа*, учитель з Нового села, *Мих. Горошко*, учитель з Плазови, *Кость Бабицкий*, учитель з Липска.

Чортків. З земляками, що сьвяткують столїтні роковини культурного відродженя України-Руси, лучать ся духом і мислею — *чортківські Русини*.

Крім того прислали ще привітні письма питомцї народовцї духовної семинариї у Львові, читальники з Унева, Якторова і Станимира, гурток учителїв, К. Устиянович, учитель Іван Буцманюк, о. Антін Бончевський з Ансонії в Америцї. Богато місцевостей замісць писаних привітів прислали своїх делеґатів. Варто також зазначити, що питомцї духовної семинариї з нагоди ювилею осьвітили всї вікна семинариї.

На закінченє справоздання треба сказати, що устроєнєм сего величавого сьвято займало ся Наукове Товариство імени Шевченка. Воно сего року мало також обходити 25-лїтнїй ювилей своєї діяльности — з тої нагоди і дістало також ріжні привіти — але щоб не мішати всенародному більшому сьвяту, заняло ся ним, відкладаючи свій власний празник на иньший час. Та коли протягом ювилею говорило ся про наш розвій і зріст, то кождий притім тямив, що значна пайка заслуг в тім припадає і Науковому Товариству імени Шевченка.

О. М.

ПОКАЗЧИК

до тт. XXI—XXVI Записок Наукового Товариства імени Шевченка[1]).

I. Розвідки, замітки й материяли.

Будзиновський Вячеслав. Жнива у східній Галичині і на Буковині. (На основі дат в „Stat. Jahrb. der k. k. Ackerbaumin. 1896 і 1897). XXI, м. 7, 1—36.

Гнатюк Володимир. Причинок до літератури нашого віршотворства. XXI, misc. 5 - 12.

Гнатюк Володимир. Руські оселї в Бачцї (в полудневій Угорщинї). XXII, м. 3, 1—58.

Г. М. і О. Г-ий, див. під Г-ий.

Г-ий О. і М. Г. Портрети Хмельницького з вид. 1683 р. (до портрету). XXIII і XXIV, misc., 18—20 (портрет є межи м. 3 і misc.).

Грушевський М. Анти ("Ανται, Antes). Уривок з історії України-Руси. XXI, м. 1, 1—16.

Грушевський М. Молотовське срібло. Археольоґічна замітка... XXV, м. 1, 1—6. (До того фототипічна таблиця).

Грушевський М. Надане маґдебурського права містечку Дідову (в Київщинї) 1596 р. XXV, misc. 3—5.

Грушевський М. Нїмецька дісертация про Хмельнищину (Nuoffer'a). XXIII і XXIV, misc., 17—18.

Грушевський М. Описи Ратенського староства з 1500—1512 р. Подав... XXVI, м. 2, 1—40.

Грушевський М. Печатка м. Константина з Звенигорода. XXII, misc. 1—2.

Грушевський М. Примітки до історії козачини, з поводу книжки: Бесїди про часи козацькі на Українї. Чернівцї 1898. XXII, м. 2, 1—14.

Грушевський М. Хмельницький і Хмельнищина. Історичний ескіз. XXIII і XXIV, м. 1, 1—30.

Здзярский Станїслав. З паперів Жеґоти Паулї. XXVI, misc. 1- 6.

[1]) Скороченя: м. місце (в книжцї), misc. — Miscellanea, Бібл. — Бібліоґрафія, Н. Хр. — Наукова хроніка; скорочення авторів пояснені в кінцї.

Зубрицький Михайло. Продажа „попівства“ в с. Скопові 1592 р. XXV, misc. 1—2.

Зубрицький Михайло. „Тїснї роки“. Причинки до історії Галичини 1846 -1861 рр. XXVI, м. 3, 1- 16.

Левицький Юлїян. 1 і 2 падолиста 1848 р. у Львові (урядове справозданнє про львівську революцию). Подав... XXV, м. 3, 1—43.

Лотоцький Олександер. Суспільне становище білого (сьвітського духовенства на Україні і Росиї в XVIII в. XXI, м. 2, 1—46.

Маковей Осип Ювилей українсько - руської лїтератури. XXV, м. 4, 1—1.

Рудницький Стефан. Нове жерело до історії Хмельниччини. Stanisław Temberski Roczniki wydał Dr. Wiktor Czermak (Scriptores rerum polonicarum t. XVI cont. Stanislai Temberski Annales 1467 - 1656). Вид Історичної комісиї крак. Акад. Наук, Краків 1897. XXIII і XXIV, Н. Хр. 1—22.

Томашівський Стефан. Народнї рухи в Галицькій Руси 1648 р. XXIII і XXIV, м. 2, 1—138.

Томашівський С. Перший зазивний лист Хмельницького. XXIII і XXIV, misc. 1—9.

Франко Іван Др. Граничний став. Епізод із 1805 року. XXV, misc. 5—12.

Франко Іван Др. До історії церковних братств на Галицькій Руси. XXI, misc. 1—5.

Франко І. Др. Забутий український віршописець XVII віку (ієродиякон Віталїй). XXII, м. 1, 1—16.

Франко Іван Др. Із переписки П. Кулїша з Галичанами 1870—71 р. XXVI, misc., 6 -16.

Франко Іван Др. Писаня І. П. -Котляревського в Галичинї. Подав... XXVI, м. 1, с. 1—14.

Франко Іван Др. Причинок до галицько руської бібліоґрафії 1848 - 1849 р. XXII, misc. 3—10.

Франко Іван Др. Хмельницький — непризнаний польський патріот. XXIII і XXIV, misc. 9 - 17.

Франко Іван Др. Хмельнищина 1648 --1649 років у сучасних віршах. XXIII і XXIV, м. 3, 1—114.

Целевич Олег. Причинки до зносин Петра Дорошенка з Польщею в 1670—2 р. XXV, м. 2, 1—26.

II. Рецензиї (наукова хронїка і бібліоґрафія).

Абрамовичъ Д. И. Къ вопросу объ источникахъ Несторова Житія преподобнаго Өеодосія Печерскаго. (Изв. отд. р. яз. и слов. 1898, I) Спб. *М. Грушевський.* XXV, Бібл. с 12.

Абрамовичъ Д. И. Нѣсколько словъ въ дополненіе къ изслѣдованію А. А. Шахматова „Кіево-печерскій Патерикъ и Печерская Лѣтопись“ (Изв. отд. р. яз. и слов. 1898, II) Спб. *М. Грушевський.* XXV, Бібл. 12.

Акты изд. Виленскою Коммисіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXI: Акты Гродненскаго земскаго суда, В. 1894; т. XXII: Акты Слонимскаго з. суда, 1895; т. XXIII: Акты Холмскаго з. суда, 1896. *Ю. С.* XXII, Бібл. 27—29.

Алепскій Павелъ. Путешествіе антіохійскаго патріарха Ма-

карія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описанное его сыномъ, архидіакономъ Алепскимъ. Переводъ съ арабскаго Г. Муркоса. Вып. I. (Отъ Алеппо до земли козаковъ). Москва 1896. *С. Томашівський*. XXIII і XXIV. Бібл. 9—12. Вып. II. (Отъ Днѣпра до Москвы) Москва 1897. *М. Грушевський*. XXIII і XXIV, Бібл. 12—13.

Ананьевъ П. А. Къ предстоящему столѣтію города Василькова Кіевской губ. К. 1897. *Г-а*. XXI, Бібл. 24—25.

Антоновичъ В. Б. Археологическая карта Кіевской губ. Москва 1895. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 1—6.

Антоновичъ В. Б. Описаніе монетъ и медалей, хранящихся въ нумизматическомъ музеѣ Университета св. Владиміра, вып. I: монеты древняго міра, К. 1896. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 1—6.

Антоновичъ В. Б. По вопросу объ уничтоженіи Ярославова вала. К. 1895. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 1—6.

Антоновичъ В. Б. Публичныя лекціи по геологіи и исторіи Кіева, читанныя профессорами П. Я. Армашевскимъ и Вл. Б. Антоновичемъ въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца. К. 1897. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 1—6.

Археологическія Извѣстія и Замѣтки, 1897. *О Г-ий*. XXVI. Н. Хр. 10.

Archiv für slavische Philologie. XIX Bd. *I. K*. XXVI, Н. Хр. 31—32.

Ateneum, 1897. *Ю. Л*. XXVI, Н. Хр. 24—25.

Барадулинъ Г. Жизнь и дѣятельность св. Θеодосія Углицкаго, архіепископа Черниговскаго (Христіанское Чтеніе, 1897). *С. Грущенко*. XXVI, Бібл 31—34.

Барвінський О. Das Volksleben der Ruthenen. (З Oest.-ung. Monarchie). *В. Гнатюк*. XXVI, Бібл. 43—45.

Барсуковъ Николай. Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ и А. Н. Майковѣ. Спб. 1898. *О. К*. XXV, Бібл. 32.

Beilage zur Allgemeinen Zeitung. 1897. н-ри 1—226. Монахів. *I. Ф*. XXI. Бібл. 47—52.

Biblioteka Ordynacyi Krasińskich — Muzeum Konstantego Świdzińskiego. t. XI. Dyaryusz Wojny Moskiewskiej 1633 roku, z ręk. wydał i przedmową zaopatrzył Alexander Rembowski (z trzema planami). Варш. 1895. *О. Ц*. XXIII і XXIV, Бібл. 5—9.

Byzantinische Zeitschrift, див. Огляд зах. евр. літ. XXII, Н. Хр. 38—41.

Богданъ Хмельницкій до часу повстаня противъ Польщѣ. Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта". Льв. 1897. *О. Томашівський*. XXIII і XXIV, Бібл. 13—15.

Богословскій Вѣстникъ, 1897. *В*. XXVI. Н. Хр. 6.

Братская помощь пострадавшимъ въ Турціи армянамъ. Лит.-научн. сб. Москва, 1897. *Кн*. XXII, Бібл. 52.

Broch Olaf. Zum Kleinrussischen in Ungarn (Arch. f. sl. Philol. XIX Bd. *I. K*. XXVI, Н. Хр. 31.

Brückner A. Die russisch-litauische Kirchenunion und ihre literarischen Denkmäler (Arch. f. sl. Phil. XIX). *Iв. Фр*. XXI, Бібл. 17—19.

Brückner A. Spory o unię w dawnej literaturze (Kwart. hist. X). *Iв. Франко*. XXI, Бібл. 17—19.

Буковина 1897. *О. М.* XXI, Н. Хр. 8—10.

Бѣлиньскій Петро. О уживаню парныхъ купелѣвъ у народôвъ славяньскихъ, причинокъ до исторіи культуры. Тернопіль, 1896. *М. К.* XXV, Бібл. 7.

Варшавскія Университетскія Извѣстія 1897. *, XXVI, Н. Хр. 5.

Васильевъ Къ вопросу о новыхъ мотивахъ въ малорусской народной поэзіи (Этн. Обозр. 1897) *В. Гнатюк.* XXVI, Н. Хр. 20—21.

Wasilewski Leon. Zagadki Białoruskie, zebrał... (Mater. antrop.-archeol. i etn. Ak. Um. w Krakowie, t. II, 1897) *В. Гнатюк.* XXV, Бібл. 41.

Византійскій Временникъ, 1897, *, XXVI, Н. Хр. 12.

Викулъ П. Ѳ. Митрополитъ Петръ Могила („Странникъ“ 1897, 1, 2). *В.* XXVI, Н. Хр. 6.

Wisła, Варшава 1897. *В. Г.* XXVI, Н. Хр. 30—31.

Волковъ Н. В. Статистическія свѣдѣнія о сохранившихся древне-русскихъ книгахъ XI—XIV вѣковъ и ихъ указатель. Сообщеніе.. (Пам. древн. письм. CXXIII) Спб. 1897. *М. Грушевський.* XXI, Бібл. 7—8.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 14—15.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости, 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 22.

Вѣстникъ Европы, 1897. *О. Г—ий.* XXVI, Н. Хр. 1—2.

Галантъ И. В. Къ исторіи поселенія евреевъ въ Польшѣ и Руси вообще и въ Подоліи въ частности (Восходъ, 1897, VIII, IX) *С. Є.* XXV, Бібл. 14—17.

Гнатюк В. Угорська мізерия і Угорські новини (Житє і Слово, 1897) *О. М.* XXI, Н. Хр. 4—5.

Голубевъ С. Т. Прискорбныя столкновенія Петра Могилы съ своимъ предшественникомъ по митрополіи и Кіево-Никольскими иноками. (Труды К. Дух. Ак. 1897, X). *Х.* XXV, Н. Хр. 12—13.

Горленко В. П. Южнорусскіе очерки и портреты. К. 1898. *Ів. Копач.* XXV, Бібл. 28—30.

Григорова Е. Н. Т. Г. Шевченко, біографія для юношества. Москва 1896. *В. Д.* XXI, Бібл. 27—29.

Дашкевичъ Н. Малорусская и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды (К. Ст. 1898, IX). *Ів. Франко.* XXVI, Бібл. 40—43.

Дольницкий А. Про новый процесъ цивільный. (Кн. Просьвіти, 1897) *Г. З.* XXVI, Бібл. 51—53.

Драгоманов М. Переписка з Юліяном Бачинським, О. Борковським, К. П—ським, О. Макарушкою, Ом. Огоновським, тов. Просьвітою та ім. Шевченка (Житє і Слово, 1897) *О. М.* XXI, Н. Хр. 5—6.

Дѣло 1897. *О. М.* XXI, Н. Хр. 7.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 21.

Живая Старина 1897. *В. Г.* XXVI, Н. Хр, 22—24.

Житє і Слово т. VI, 1897 *О. М.* XXI, Н. Хр. 3—7.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1897. *О. Г—ий.* XXVI, Н. Хр. 3—5.

Записки имп. Одесск. Общества Исторіи и Древностей, т. XX, 1897. *С. Т.* XXII, Бібл. 49—50.

Записки императорскаго Харьковскаго университета, 1897. *, XXV, Н. Хр. 9—10.

Заячкôвскій А. О новыхъ податкахъ особистыхъ. (Кн. Просьвіти, 1897) *Г. З.* XXVI, Бібл. 53.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje Jugosl. Akad. znanosti i umjetnosti Sv. I. uredio prof. Ivan Milčetić. Загреб. 1896. *Ів. Франко.* XXI. Бібл. 41—43.

Земскій Сборникъ Черниговской губерніи (XXIX р. 1897). *І. Ш.* XXV, Н Хр. 24—28.

Зоря XVIII р., 1897, *О. М.* XXI, Н. Хр. 1—3.

Ивановъ. Кое-что изъ народныхъ примѣтъ, касающихся погоды и урожая (Этн. Обозр. 1897) *В. Гнатюк.* XXVI, Н. Хр. 20.

Ивановъ. Этнографическіе матеріалы, собранные въ Купянскомъ уѣздѣ, Харьк. губ. (Этн. Обозр. 1897) *В. Гнатюк.* XXVI, Н. Хр. 19—20.

Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ т. II, 1897. *М. П.* XXVI, Н. Хр. 13—18.

Историческій Вѣстникъ, 1897. *О. Г—ий.* XXVI, Н. Хр. 11.

Истринъ В. Хронографъ Ипатскаго списка лѣтописи подъ 1114 г. (Ж. М. Н. П. 1897, XI) *М. Г.* XXVI, Бібл. 10.

Kaindl Dr. Fr. R. Aus der ungarischen Maramorosch (Beilage zur Allg. Z. München 1898, 50) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 49—50.

Kaindl Dr. Fr. R. Bei den Huzulen im Pruththal (Mitth. der Antrop. Ges. Wien, XXVII, 1897). *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 46—47.

Kaindl Dr. F. R. Haus und Hof bei den Huzulen. Ein Beitrag zur Hausforschung in Oesterreich. (Separ. Mitth. d. Anthr. Ges. in Wien, XXVI). *В. Гнатюк.* XXI, 31—34.

Kaindl R. F. Dr. Haus und Hof bei den Rusnaken. Mit einer Einleitung über den Namen der Rusnaken (Separ. Globus, LXXI, 9) *В. Гнатюк.* XXI. Бібл. 34—37.

Kaindl Dr. Fr. R. Das Wild und der Wildglaube der Huzulischen Jäger (Oest. Forst. u. Jagd Z. 1898, 7) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 47—48.

Kaindl Dr. Fr. R. Die Huzulen (Oest. ung. Rev. XXII, 4—6) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 45—46.

Kaindl Dr. Fr. R. Die Fischerei bei den Huzulen (Oest. Forst. u. Jagd Z. 1898, 15) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 48—49.

Kaindl Dr. Fr. R. Die Jagd bei den Huzulen (Oest. Forst. u. Jagd Z. 1897, 38) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 47.

Kaindl Dr. Fr. R. Jagdaberglaube u. Jagdgeheimnisse bei den Huzulen (Oest. Forst. u. Jagd Z. 1898, 12) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 48.

Kaindl Dr. Fr. R. Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina I. (Jahrb. des Buk. Landes-Museums, 1897, V) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 50.

Kaindl Dr. R. F. Viehzucht und Viehzauber in den Ostkarpaten (Separ. Globus, LXIX, 24) *В. Гнатюк.* XXI, Бібл. 30—31.

Kaindl Dr. Fr. R. Volksüberlieferungen der Pidhireane (Globus, LXXIII, 15, 16) *В. Гнатюк.* XXVI, Бібл. 50—51.

Kwartalnik Historyczny 1897. *Ю. Л.* XXVI, Н. Хр. 26—28.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С* XXV, Н. Хр. 16—17.

„Кіевская Старина“ 1897, *В. Г., Д. К.* і * XXV, Н. Хр. 1—9.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 13—14.

Kolessa A. Dr. Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmales a. d. XIII. Jhdte

„Žitije sv. Savy“, Берлїн, 1896. *О. Макарушка.* XXVI, Бібл. 8—10.

Collectanea ex archivo collegii juridici — Archiwum komisyi prawniczej, t. V, Краків, 1897. *М. Г.* XXII, Бібл. 26 27.

Конисьĸий О. Похорони Т. Шевченка (Зоря, 1897) *О. М.* XXI, Н. Хр. 1.

Кордуба Др. М. див. Огляд.

Корольковъ К. Законодательныя мѣры въ царствованіе Екатерины II по отношенію къ расколу и сектанству. (Екат. Еп. Вѣд. 1897. 11, 14) *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 21.

Костомаров М. Листи до В. і М. Білозерських (К. Ст. 1897, X) *Д. К.* XXV, Н. Хр. 4—5.

Кочубинскій А. А Территорія доисторической Литвы. (Ж. М.-Н. Пр. 1897, I) *М. Грушевський.* XXI, Бібл. 3—4.

Крыжановскій Г. Я. див. під Хойнацкій А. Ѳ.

Krzywicki Ludwik. Kurs systematyczny antropologii. I. Rasy fizyczne. Варшава, 1897. *Я. Грушкевич.* XXI, Бібл. 43—47.

Кудриньский А. Сказаніе о царѣ Соломонѣ (К. Стар. 1897). *В. Г.* XXV, Н. Хр. 6—7.

„**Курскія Епархіальныя Вѣдомости**“ 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 21—22.

Латышевъ Ц. Греческія и римскія надписи найденныя въ Южной Россіи въ 1892, 1894 гг. (Матеріалы по археол. Россіи) Спб. 1895. *О. Г—ий.* XXI, Бібл. 2—3.

Латышевъ В. Сборникъ греческихъ надписей христіанскихъ временъ изъ Южной Россіи. Спб. 1896. *О. Г—ий.* XXI, Бібл. 2—3.

Латышевъ В. В. Scythica et Caucasica e veteribus scriptoribus Graecis et Latinis collegit et cum versione rossica edidit Basilius Latyschev — Извѣстія древнихъ писателей греческихъ и латинскихъ о Скиѳіи и Кавказѣ, собралъ... т. I — Греческіе писатели. в. 2. Спб. 1896. *М. Г.* XXV, Бібл. 6.

Лехницкій Мечиславъ. Историко-критическій очеркъ о существенномъ значеніи и происхожденіи имени Словяне или Славяне съ нѣкоторыми замѣчаніями относительно Волоховъ, Ляховъ, Полянъ, Дулѣбовъ и иныхъ народовъ по лѣтописи Нестора. К 1896. *М. Г.* XXII Бібл. 13.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXVI, Н. Хр. 7—9

Лиховицкій Александеръ. Антоній Стаховскій, Архіепископъ Черниговскій (Черниг. Еп. Вѣд. 1897, н-ри 2—22). *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 17—18.

Łoziński Władysław. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku. Architektura i rzeźba. Львів. 1898. *М. Г—а.* XXV, Бібл. 19—23.

Лобода А. М. Русскій богатырскій эпосъ. Київ 1896. *Ів. Копач.* XXI, Бібл. 13—14.

Лопаревъ Хр. Опытъ толкованія нѣкоторыхъ мѣстъ въ памятникахъ древнерусской письменности (Ж. М. Н. Пр. 1897, VI). Спб. *М. Г.* XXII, Бібл 16—17.

Ляскоронскій Василій. Исторія Переяславской земли съ древнѣйшихъ временъ до половины XIII столѣтія, монографія. К. 1897. *М. Грушевський.* XXII, Бібл. 13—16.

Lud Org. Tow. ludozn. we Lwowie pod red. Dra A. Kaliny, 1897. *В. Г.* XXVI, Н. Хр. 28—30.

Majewski Erazm. Drobne prace i notatki... z dziedziny archeologii przedhistorycznej i etnografii. Варшава, 1897. *М. Б.* XXI, Бібл. 1—2.

Малинка А. Къ исторіи народнаго театра. (Этнографическое Обозрѣніе 1897). *В. Гнатюк*. XXVI, Н. Хр. 21.

Малинка А. Малорусское весильле. (Этногр. Обозр. 1897). *В. Гнатюк*. XXVI, Н. Хр. 21.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne wydawane staraniem komisyi antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie t. II, Краків, 1897. *М. Г.* і *В. Г.* XXV, Бібл. 40—41.

Мемуары относящіеся къ исторіи южной Руси, вып. II (первая полов. XVII ст.) пер. К. Мельникъ (подъ ред. В. Антоновича) К. 1896. *С. Рудницький*. XXIII і XXIV, Бібл. 1—5.

Мендельсонъ И. М. Къ повѣрьямъ о св. Касьянѣ. (Этн. Обозр. 1897, I). *О. Г-ий*. XXII, Бібл. 45—47, і *В. Гнатюк*. XXVI, Н. Хр. 18—19.

Милорадовичъ В. П. Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда Полтавской губерніи, записанные въ 1888—95. Харьків, 1897. *О. Рад-ова*. XXV, Бібл. 36—38.

Милорадовичъ В. Прощаніе рекрута и рекрутскія пѣсни въ Лубенскомъ уѣздѣ Полт. губ. (К. Стар. 1897, VIII). *В. Гнатюк*. XXV, Бібл. 38—39.

Милюковъ П Главныя теченія русской исторической мысли, т. I. Москва 1897. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 30—32.

Милюковъ П. Очерки по исторіи русской культуры, ч. II: Церковь и школа (вѣра, творчество, образованіе). Спб. 1897. *М. Грушевський*. XXI, Бібл. 14—17.

Минскія Епархіяльныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXVI, Н. Хр. 9—10.

Молчановскій Н. Бюджеты г. Кіева въ срединѣ XVIII в. (К. Ст. 1898, I). *О. Ц*. XXVI, Бібл. 35—36.

Мономахова шапка див. Археол. Изв. и Зам.

Нидерле Люборъ Др. Человѣчество въ доисторическія времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель. Переводъ съ чешскаго Ѳ. К. Волкова, подъ ред. Д. Н. Анучина. Спб. 1898. *М. Грушевський*. XVI, Бібл. 1—5.

Огляд західно-европейської лїтератури по культурній і полїтичній історії, історії лїтератури та штуки в 1897 р. (I. Історіозофія, помічні науки історії, загальні публїкациї (ст. 1—6). II. Старинні часи (до р. 475 по Хр. (ст. 6—23). III. Середньовічні часи. А. перша доба (ст. 23—42). *Др. М. Кордуба*. XXII, Н. Хр. 1—42. III. Середньовічні часи. Б. Друга доба, 1250—1500 (ст. 31—41). IV. Нова доба (ст. 42—62). V. Найновійша доба (ст. 62—80). *Він-же*. XXV, Н. Хр. 31—80.

Осадчій Т. И. Крестьянское товарищское землевладѣніе въ Херсонской губерніи. Одеса 1897. *С. Є.* XXVI, Бібл. 54—55.

Осадчій Т. Образованные земледѣльцы въ Южной Руси. К. 1897. *С. Є.* XXII, Бібл. 48—49.

Памятники древне-русской церковно-учительной литературы. Вып. II. Славяно-русскій Прологъ. Ч. I. Сент.-дек. Изд. журн. „Странникъ“, подъ ред. проф. А. Пономарева Спб. 1896 *Ів. Фр*. XXI, Бібл. 8—13. в. III, Спб. 1897. *О. Г-ий*. XXV, Бібл. 12—14.

Папковъ А. Древнерусскій приходъ (Краткій очеркъ церковно-приходской жизни въ восточной Россіи до XVIII в. и въ Западной Россіи до XVII в. М. 1897. *І. Р.* XXII, Бібл. 17—22.

Петровъ Н. И. Описаніе рукописныхъ собраній находящихся въ городѣ Кіевѣ, вып. II. Москва, 1897. *Др. Ів. Франко.* XXV, Бібл. 23–26.

Петровъ Н. И. Подлинность поученій преп. Θеодосія Печерскаго о питіи и чашахъ тропарныхъ и о казняхъ божіихъ. (Изв. отд. р. яз. и слов 1897, III). Спб. *М. Грушевський.* XXV, Бібл. 11.

Петровъ Н. И. Слѣды древней Никитской церкви въ Кіевѣ. (Археол. Изв. и Зам. 1897). *О Г-ий.* XXII, Бібл. 32.

Петровъ Н. И. Указатель церковно-археологическаго музея при кіевской духовной академіи. К. 1897. *О. Л.* XXII, Бібл. 43—44.

Подольскія Епархіяльныя Вѣдомости. 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 16.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей изд. по высоч. повел. археографическою коммиссіею, т. XI — лѣтописный сборникъ именуемый Патріаршею или Никоновскою лѣтописью. Спб. 1897. *М. Г.* XXII, Бібл. 26.

Полоцкія Епархіяльныя Вѣдомости. 1897. *Ю. С.* XXVI, Н. Хр. 10.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости. 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 19—21.

Potkański Karol. Kraków przed Piastami. Краків. 1898. (Rozprawy Ak. Um., wydz. hist.-filoz., t. XXXV). *М. Грушевський.* XXVI, Бібл. 8.

Правнича Часопись, редактор Др. Кость Левицький, р. VII, 1897. *Г. З.* XXVI, Бібл. 53—54.

Прикарпатская Русь — школа, література, суспільне житє й народньо-побутові відносини. („Странникъ" 1897, 6, 7). *В.* XXVI, Н. Хр. 7.

Przegląd Literacki i Naukowy 1897. *О. М.* XXVI, Н. Хр. 25—26.

Przegląd Powszechny 1897. *О. М.* XXVI, Н. Хр. 25.

Przedląd Polski 18?7. *О. М.* XXVI. Н. Хр. 25.

Pułaski Kazimierz. Szkice i poszukiwania historyczne, serya druga. Спб. 1898. *О. Целевич.* XXVI, Бібл. 28 31.

Пыпинъ А. Н. Исторія русской литературы, т. I. Древняя письменность. Спб. 1898. Т. II. Древняя письменность. Времена Моск. царства. Канунъ преобразованій. *Ів. Франко.* XXVI, Бібл. 10—23.

Rokossowska Zofia. Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzny (pow. Zwiahelskiego, див. wol.). Zebrała.. (Mater. antrop.-archeol. i etn. Ak. Um. w Krakowie, t. II, 1897), *В. Гнатюк.* XXV, 41—44.

Rolle Michał. Ateny Wołyńskie, szkic z dziejów oświaty w Polsce. Льв. 1898. *С. Гл.* XXII, Бібл. 42—43.

Руслан 1897. *О. М.* XXI, Н. Хр. 7—8.

Русская Мысль 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 2.

Русская Старина 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 11—12.

Русскій Архивъ 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 12.

Русскій Филологическій Вѣстникъ 1897. *Е. Т.* XXVI, Н. Хр. 18.

Русское Богатство 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 2.

Русское Обозрѣніе 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 2—3.

С. Н. Къ исторіи малороссійскихъ козаковъ въ концѣ XVIII и въ началѣ XIX вѣка (К. Стар. 1897, IV, VI, X—XIII). *М. Грушевський.* XXIII і XXIV, Бібл. 15—16.

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Тт. XXI, XXII, Тифлис, 1896—7. *М. Г.* XXVI, Бібл. 51.

Сборникъ Харьковскаго Историко-филологическаго Общества, т. X. Харьк. 1897. *Е. Р-ова.* XXV, Бібл. 50—52.

Серебренниковъ В. Кіевская академія съ половины XVIII вѣка до преобразованія ея въ 1819 году. К. 1897. *С. Грущенко.* XXV, Бібл. 26—28.

Смаль-Стоцький Др. Стефан Буковинська Русь. („Буковина", 1897). *О. М.* XXI, Н. Хр. 8—10.

Списокъ дворянъ, внесенныхъ въ дворянскую родословную книгу Подольской губерніи. Изд. Подольскаго Дворянскаго Депутатскаго собранія. Каменець-Под. 1897. *Ю. С.* XXII, Бібл. 44.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. T. VI, вип. II і III, Краків, 1898. *М. Г-а.* XXVI, Бібл. 27—28.

Срезневскій И. И. Матеріалы для словаря древне русскаго языка по письменнымъ памятникамъ, т. II, в. 2. Спб. 1898. *М. Г.* XXV, Бібл. 14.

Стешенко И. И. П. Котляревскій въ свѣтѣ критики. (К. Ст. 1898, VII—X). *Ів. Франко.* XXVI, Бібл. 38—39.

Стешенко И. И. П. Котляревскій и Осиповъ и ихъ взаимноотношенія. (К. Ст. 1898, VII, VIII). *Ів. Франко.* XXVI, Бібл. 36—38.

Странникъ. 1897. *В.* XXVI, Н. Хр. 7.

Студинський К. Др. Думки і пісні Амвросия Метлинського (Руслан, 1897). *О. М.* XXI, Н. Хр. 7—8.

Сумцовъ Н. О. Современная малорусская этнографія. К. 1897. *І. Кокорудз.* XXV, Бібл. 32—36.

Сѣверный Вѣстникъ 1897. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр. 2.

Świętek Jan. Zwyczaje i pojęcia prawne ludu nadrabskiego. Skreślił... (Mater. antrop. archeol. i etn. Ak. Um. w Krakowie, t. II, 1897). *В. Гнатюк.* XXV, Бібл. 45—47

Танковъ А. Роспись и реестръ молдавскаго митрополита Досиѳея. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 21.

Титовъ о Кіевософійскій катедральный протоіерей П. Г. Лебединцевъ. (Труды Кіев. Дух. Ак. 1897, I). *Х.* XXV, Н. Хр. 10—11.

Труды восьмаго археологическаго съѣзда въ Москвѣ 1890, подъ ред. графини П. С. Уваровой и М. Н. Сперанскаго, Москва, т. II 1895, т. III, 1897. *М. Кн.* XXII, Бібл. 1—8.

Труды девятаго археологическаго съѣзда въ Вильнѣ 1893, подъ ред. графини Уваровой и С. С. Слуцкаго. Т. II, Москва, 1897. *М. Кн.* XXII, Бібл. 9—13.

Труды Кіевской Духовной Академіи 1897. *Х.* XXV, Н. Хр. 10—13.

Труды Подольскаго Епархіальнаго Историко-статистическаго Комитета, вип. 8. Камінець Под. 1897. XXV, Бібл. 47—50.

Уманецъ Ѳ. М. Гетманъ Мазепа, ист. монографія. Спб. 1897. *М. Грушевський.* XXI, Бібл. 20—23.

Университетскія Извѣстія (київські) 1897. *С. Т.* XXV, Н. Хр. 9.

Ученыя Записки Казанскаго университета 1897. *М. Г.* XXVI, Н. Хр. 5.

Ученыя Записки Юрьевскаго университета 1897. *М. Г.* XXVI, Н. Хр. 5.

Fiałek Jan X. Średniowieczne biskupstwa kościoła wschodniego

na Rusi i Litwie (Kwart. histor. 1896—97, Львів). *П. Р.* XXII, Бібл. 22—26.

Falkiewicz Karol. Monografia powiatu gródeckiego, Городок, 1896. *С. Гл.* XXVI, Бібл. 5—57.

Франко Ів. Духоборці і Копаничарі (Житє і Слово, 897), *О. М.* XXI, Н. Хр. 4.

Харьковскій Сборникъ. Лит.-научн. прил. къ „Харьк. Календарю" 1896, т. X. *О. Р-ова*, XXII, Бібл. 50—51.

Харламповичъ К. Острожская православная школа, ист.-крит. очеркъ. (К. Стар. 1897, V і VI). *Ів. Фр.* XXII, Бібл. 30—31.

Харламповичъ К. Къ исторіи западно-русскаго просвѣщенія. — Виленская братская школа въ первые полвѣка ея существованія (Литовск. Еп. Вѣд. 1897, н-ри 16—22). *Ю. С.* XXV, Бібл. 19.

Хатемкинъ А. Г. Пѣсни молодежи въ современной деревнѣ (К. Стар. 1897, IX). *В. Гнатюк.* XXV, Бібл. 39—40.

Хитровъ И. Замѣчательные люди изъ русскаго бѣлаго духовенства въ XVIII стол. (Странникъ, 1897, н-ри 1, 2, 5). *В.* XXVI, Бібл. 34—35.

Хойнацкій А. Ѳ. і Г. Я. Крыжановскій. Почаевская Успенская Лавра. Ист. описаніе. Почаїв 1897. *О. Л.* XXI, Бібл. 19.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 23—24.

Христіанское Чтеніе 1897. *С. Г-ко.* XXVI, Н. Хр. 5—6.

Чайківський Др. Андрій. Причинок до історії русько-народного театру (Житє і Слово, 1897). *О. М.* XXI, Н. Хр. 6.

Чалий М. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами (съ прим. М. К. Чалаго). Сообщ. (К. Стар. 1897, II, III). *М. Глщ.* XXI, 25—27.

Чалий М. Очерки народной жизни (К. Стар. 1897, VI—VIII). *М. Глщ.* XXII, Бібл. 45—47.

Чернецький Василь. Місточко Варяж в окрузї сокальскім. (Дѣло, 1897, ч. 263). *О. М.* XXI, Н. Хр. 7.

Черниговскія Епархіальныя Вѣдомости 1897. *Ю. С.* XXV, Н. Хр. 17—19.

Чечулинъ Н. Д. Внѣшняя политика Россіи въ началѣ царствованія Екатерины II, 1762—1774. (Зап. ист.-филол. фак. пет. унив). Спб. 1896. *С. Т.* XXI, Бібл. 23—24.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ. 180—3. *О. Г-ий.* XXVI, Н. Хр 11.

Шараневичъ Др. Исидоръ. Іосифъ Шумлянскій, рускій епископъ Львовскій отъ г. 1667 до г. 1708. Біогр. начеркъ съ портретомъ. Льв. 1896. *Др. Іван Франко.* XXII, Бібл. 32—42.

Шахматовъ А. А. Житіе Антонія и Печерская лѣтопись (Ж. М. Н. Пр. 1898). *М. Грушевський.* XXV, Бібл. 10—11.

Шахматовъ А. А. Исходная точка лѣточисленія „Повѣсти временныхъ лѣтъ" (Ж. М. Н. Пр. 1897, III) Спб. *М. Грушевський.* XXI, Бібл. 4—7.

Шахматовъ А. А. Кіевопечерскій Патерикъ и Печерская лѣтопись (Изв. отд. р. яз. и слов. Ак. Н. Спб. 1897, III) *М. Грушевський.* XXV, Бібл. 10.

Шахматовъ А. А. О начальномъ кіевскомъ лѣтописномъ сводѣ, I—III. Москва. 1897. *М. Грушевський.* XXV, Бібл. 8—10.

Шахматовъ А. А. Отзывъ о сочиненіи: Eugen Ščepkin Zur Nestorfrage (Изв. отд. р. яз. и

слов. 1898, I) Спб. *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 12.

Шахматовъ А. А. Хронологія древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводовъ (Ж. М. Н. Пр. 1897, IV). Спб. *М. Грушевський*. XXI, Бібл. 4—7.

Ščepkin Eugen. Zur Nestorfrage (Arch. f. sl. Philol. 1897, XIX). *М. Грушевський*. XXV, Бібл. 11—12.

Щурат Василь. До історії останного побуту П. Куліша у Львові (Зоря, 1897) *О. М*. XXI, Н. Хр. 1—2.

Эварницкій Д. И. Главнѣйшіе моменты изъ исторіи запорожскаго козачества (Русская Мысль 1897, I) *М. Грушевський*. XXVI, Бібл. 25-27.

Энциклопедическій Словарь Изд. Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, т. XIX. Спб. 1896. *О. Г—ий*. XXII, Бібл. 52—53, тт. XX і XXI, 1897. *О. Г—ий*. XXVI, Бібл. 57—58.

Этнографическое Обозрѣніе 1897. *В. Гнатюк*. XXVI, Н. Хр. 18-22.

Яворскій Юльянъ. Громовыя стрѣлки. Очеркъ по исторіи южнорусскаго фольклора. Київ, 1897. *Ів. Франко*. XXI, Бібл. 38—40.

Яворський Ю. Див. Живая Старина. XXVI, Н. Хр. 22-23.

Jagič V. Einige Streitfragen. Берлін, 1898. *М. Грушевський*. XXVI, Бібл. 5—6.

Ярушевичъ А. Ревнитель православія князь Константинъ Ивановичъ Острожскій (1461—1530) и православная Литовская Русь въ его время. Спб. 1897. *П*. XXV, Бібл. 17—18.

Ястребовъ В. Свадебные обрядовые хлѣбы въ Малороссіи (К. Стар. 1897, XI) *Г—а*. XXII, Бібл. 47—48.

III. З Наукового Товариства імени Шевченка.

Виданя, що приходять до бібліот. Тов. за 1897. XXI, м. 6, ст. 18—20. **Грушевський** М. Наукова діяльність Тов. в 1896 і 1897. Записки для заг. збору 1898. XXI, м. 6, ст. 10—17. **Діяльність виділу**: Вересень—грудень 1897, XXI, м. 6, ст. 1. Лютий—цьвітень 1898, XXIII і XXIV, м. 8, ст. 1—3. Май—серпень 1898, XXV, м. 8, ст. 1—2. **Діяльність секций**: Жовтень-грудень 1897, XXI, м. 6, ст. 2. Лютий—цьвітень 1898, XXIII і XXIV, м. 8, ст. 3—5. Май-серпень 1898, XXV, м. 8, 3—4. **Загальні збори** 2 н. с. лютого 1898, XXII, м. 7, ст. 1—3. **Кокорудз** Ілля: Секретарське справоздане з діяльн. виділу за 1897. XXI, м. 6, ст. 3—7. **Паньківський** Кость: Справоздане касове по кон. 1897. XXI, м. 6, ст. 7—9. **Статут** Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. XXIII і XXIV, м. 8, ст. 5—12. **М.** О. Столітні роковини відродженя українсько-руського письменства (Обхід у Львові дня 31 н. ст. жовтня і 1 н. ст. падолиста 1898). XXVI, м. 7, ст. 1—14). **Поправки** помилок. XXII, м. 7, ст. 3, XXIII і XXIV, м. 8, ст. 12 і м. 3, ст. 114.

Скороченя:

В. Г. — Вол. Гнатюк, **Г-а, М. Г-а** — М. Грушевська, **Г. З.** — Гр. Зацерковний, **Д. К.** — Д. Коренець, **Е. Т.** — Е. Тимченко, **І. К.** — І. Кокорудз, **І. Ш.** — І. Шраг, **М. Г.** — М. Грушевський, **М. К.** — М. Княжевич, **М. П.** — М. Павлик, **О. К.** — Ол. Кониський, **О. Л.** — О. Лотоцький, **О. М.** — О. Маковей, **О. Р-ва** — Ол. Радакова, **О. Ц.** — Ол. Целевич, **С. Гл.** — С. Голубович, **Ю. Л.** — Ю. Левицький.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M Hruševškyj S. 1-28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylškyj 29-86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barwiński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1-61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylškyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwškyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewškyj's. Desiderata von M. Hruševškyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškewič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševškyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 2.2 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševškyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševškyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Weličko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Zelіezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hruševškyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1-28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševškyj 1-16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1-12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotockyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1-20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barwińskyj s. 1 34; 2. Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie. Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1 76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašiwśkyj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1- 42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyi; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1- 8; 7. Bibliographie 1-60; 8 Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896, I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., redigirt von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5 Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken auf Očakow im J. 1545, mitgetheilt von E. Barwinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažewič 1—8; 4 Miscellanea, von Dr. Al. Markewič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašiwśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Warlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Iwan Nekrašewič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48: 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Łotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897 dargestellt von W. Budzynowśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J 1897 1 10; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1 20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von W. Hnatiuk 1—58; 4 Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1 54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30: 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648 von Stephan Tomašiwśkyj 1—38; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Iwan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre von J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7 Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiw (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72 von O. Celewyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Lewyćkyj 1—43; 4. Iubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5 Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897. von Dr M Korduba (Schluss) 1—80, 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1 4.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXVI) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплєт I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXVI) der Mittheilungen 3 Kronen., B XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник, виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Адміністрация: Чарнецкого 26.

Адреса Товариства: **Львів,** Чарнецкого 26.
Adresse der Gesellschaft: **Lemberg,** Čarnecki-Strasse 26.